МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

№ 44

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б з політичних наук (С2 – Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 № 1471 (додаток 3)

Головний редактор:

Палінчак М.М., доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Редакційна колегія:

Вегеш І.М., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Гайданка Є.І., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Івасечко О.Я., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»;

Музиченко Г.В., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського;

Остапець Ю.О., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології і державного управління, декан факультету суспільних наук, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Яковлев Д. В., доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»;

Janas Karol, Associate Professor, Department of Political Science, Alexander Dubcek University in Trencin (Trencin, Slovakia);

Kucharcik Rudolf, Docent, Dean of the Faculty of International Relations, University of Economics (Bratislava, Slovakia);

Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D., Assistant Professor, Department of Intercultural Communication, Faculty of Applied Languages, University of Economics (Bratislava, Slovakia);

Cirner Michal, PhD, Assistant Professor and Secretary of Institute of Political Sciences, Faculty od Arts, University of Presov (Presov, Slovakia);

Dudinska Irina, PhDr., Associate Professor, Head of Institute of Political Science, Faculty of Arts, University of Presov (Presov, Slovakia).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 3 від 05.03.2026 р.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року.
Ідентифікатор медіа R30-04730
Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, буд. 46, м. Ужгород, Закарпатська обл., 88000, official@uzhnu.edu.ua, тел. +38 (0312) 61-33-21)
Періодичність: чотири рази на рік
Мови розповсюдження: українська, англійська

Офіційний сайт видання: regionalstudies.uzhnu.uz.ua

ISSN 2663-6107 (print)
ISSN 2663-6115 (online)

© Ужгородський національний університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Ващенко К.О.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ КОРІННИХ НАРОДІВ У ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ:
БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР КУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ..... 9

РОЗДІЛ 2
ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Тимошенко О.І., Корнієвський О.А.

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 16

РОЗДІЛ 3
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Герман М.В.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ В УКРАЇНІ..... 23

Кобильник В.В.

ПОЛІТИЧНА КОНСОЛІДАЦІЯ ЧЕРЕЗ ДЕМОКРАТИЧНУ ІНКЛЮЗІЮ:
МЕХАНІЗМИ АКТИВАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ..... 30

Крамаренко С.М.

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ГРОМАД
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ..... 36

Левчук О.О.

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ
В ПЕРІОД ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 44

Мадрига Т.Б., Гериш В.В.

МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ..... 50

Малик І.Р.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ..... 56

Наумкіна С.М.

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ..... 62

Палінчак М.М., Манзюк М.В.

РОЛЬ РУМУНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЕКУМЕНІЧНОМУ ДІАЛОЗІ
НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ..... 66

Паталаха В.Ф.

ПІДХІД РАДИ ЄВРОПИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ..... 70

Прокопчук В.В.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ ФОРМУВАННЯ
РЕЗИЛЬЄНТНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 75

Пустовар В.В.

ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 84

Татаркін К.О.

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ СУЧАСНИХ ВЕТЕРАНСЬКИХ РУХІВ:
ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ Й РОЗВИТКУ..... 91

Трушевич Г.Б.

ДОСВІД БІКАМЕРАЛІЗМУ В УНІТАРНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ:
УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ……97

Fayrushina Leyla Tahir

DIGITAL POLITICAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF PUBLIC OPINION:
FORMATION AND REGULATION……101

Фесенко О.О.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ЕЛЕКТРОННИМ ГОЛОСУВАННЯМ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ……107

Чупрій Л.В., Хачатуров Д.К.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ……115

Юрош В.В.

СУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ……120

РОЗДІЛ 4
ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Алєксєйченко О.В.

ОДКБ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЇ
НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ……126

Vinnykova N.A.

DEMOCRACY–SECURITY INTERPLAY: RESILIENCE AND FRAGILITY IN A TURBULENT WORLD……133

Гольцов А.Г.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИКЛАДНОГО НАПРЯМУ МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ……139

Горінов П.В., Сілаєв В.В.

ПОЛІТИКА ВПЛИВУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРОГРАМ НА ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ
ДО ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ ЄС……145

Ілюк Т.В., Гетманенко К.В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ У МАСМЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЯ
ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ (ЛЮТИЙ 2022 – СІЧЕНЬ 2025 РР.)……153

Климончук В.Й., Юксель Г.З.

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ ЯК ПРОСТІР ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ КОРІННИХ НАРОДІВ СВІТУ:
МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ……163

Ржевська Н.Ф., Ярославський В.Ю.

ГАСТРОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ
ЯК ЧИННИК КУЛЬТУРНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ……168

Ростецька С.І.

СУЧАСНЕ РАБСТВО В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ: ВРАЗЛИВІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ
У ГЛОБАЛЬНИХ РЕЖИМАХ ЗАХИСТУ……174

Sapsai A.P., Tsyrfa Iu.A., But S.A.

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS AND DIRECTIONS OF FOREIGN POLICY
OF THE REPUBLIC OF INDIA……179

Теленко О.М.

ДЕГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНА СВІТОВА ТЕДЕНЦІЯ……187

Тістик Р.Я.

ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ……192

Швечикова-Плавська Я.П.

ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНІХ ВІДНОСИНАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА..... **200**

РОЗДІЛ 5
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Асоян Е.Ш.

КОНСТРУКТИВНА КРИТИКА ТЕОРІЇ ПОСТЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: КЛЮЧОВІ ФІГУРИ ТА ПОГЛЯДИ..... **205**

Ієремія В.В.

МАРКЕТИНГ ВЗАЄМОВІДНОСИН ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТТЯ ПОБУДОВИ ДОВІРИ ДО ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ **210**

CONTENTS

SECTION 1
ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-NATIONAL STUDIES

Vashchenko K.O.

ENSURING THE RIGHTS OF INDIGENOUS PEOPLES IN UKRAINE'S STATE POLICY:
THE SECURITY DIMENSION OF CULTURAL AUTONOMY……9

SECTION 2
POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Tymoshenko O.I., Korniievskyi O.A.

CIVIC IDENTITY UNDER THE CHALLENGES
OF MARTIAL LAW IN UKRAINE……16

SECTION 3
POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Herman M.V.

POLITICAL AND LEGAL CONDITIONS FOR IMPLEMENTING CIVIC INITIATIVES IN UKRAINE……23

Kobylnyk V.V.

POLITICAL CONSOLIDATION VIA DEMOCRATIC INCLUSION:
MECHANISMS FOR SOCIAL COHESION ACTIVATION……30

Kramarenko S.M.

THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES OF UKRAINE
IN ENSURING COMMUNITY RESILIENCE UNDER MARTIAL LAW AND IN POST-WAR RECOVERY……36

Levchuk O.O.

MECHANISMS OF STATE AND CIVIL COUNTERACTION TO EXTREMISM
DURING DEMOCRATIC TRANSFORMATIONS……44

Madryha T.B., Herysh V.V.

INTERNATIONAL IMAGE OF UKRAINE IN THE CONTEXT
OF MODERN INFORMATION CHALLENGES……50

Malyk I.R.

CONCEPTUALIZING DEMOGRAPHIC WARFARE AS A COMPONENT OF HYBRID WARFARE……56

Naumkina S.M.

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION……62

Palinchak M.M., Manziuk M.V.

THE ROLE OF THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH IN ECUMENICAL DIALOGUE
AT THE INTERNATIONAL LEVEL……66

Patalakha V.F.

THE COUNCIL OF EUROPE'S APPROACH TO SOCIAL COHESION……70

Prokopchuk V.V.

LOCAL SELF-GOVERNMENT AS A POLITICAL INSTITUTION
FOR THE FORMATION OF A RESILIENT HEALTH CARE SYSTEM IN UKRAINE
IN THE CONTEXT OF WAR……75

Pustovar V.V.

POLITICAL AND INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF STRATEGIC ENSURING
OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY UNDER MARTIAL LAW……84

Tatarkin K.O.

INSTITUTIONAL CAPACITY OF CONTEMPORARY VETERAN MOVEMENTS:
APPROACHES TO STUDY AND DEVELOPMENT..... **91**

Trushevych H.B.

EXPERIENCE OF BICAMERALISM IN UNITARY POLITICAL SYSTEMS:
LESSONS FOR UKRAINE..... **97**

Fayrushina Leyla Tahir

DIGITAL POLITICAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF PUBLIC OPINION:
FORMATION AND REGULATION..... **101**

Fesenko O.O.

ELECTRONIC VOTING OBSERVATION: EXPERIENCE FOR UKRAINE..... **107**

Chuprii L.V., Khachaturov D.K.

CONCEPTUAL APPROACHES TO DETERMINING ESSENTIAL FEATURES
OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARYNESS..... **115**

Yurosh V.V.

THE ESSENCE OF NATIONAL AND RELIGIOUS IDENTITY IN THE DIMENSIONS
OF MODERN CHALLENGES..... **120**

SECTION 4
POLITICAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Alieksieichenko O.V.

THE CSTO'S AS AN INSTRUMENT OF RUSSIA'S GEOPOLITICAL INFLUENCE
IN THE POST-SOVIET SPACE..... **126**

Vinnykova N.A.

DEMOCRACY–SECURITY INTERPLAY: RESILIENCE AND FRAGILITY IN A TURBULENT WORLD..... **133**

Holtsov A.H.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE APPLIED DIMENSION OF INTERNATIONAL REGIONALISM... **139**

Horinov P.V., Silaiev V.V.

THE IMPACT OF EUROPEAN PROGRAMMES ON UKRAINE'S INTEGRATION
INTO THE EU'S SINGLE DIGITAL SPACE..... **145**

Iliuk T.V., Hetmanenko K.V.

TRANSFORMATION OF UKRAINE'S IMAGE IN THE SPANISH MASS MEDIA
DURING RUSSIA'S FULL-SCALE WAR AGAINST UKRAINE (FEBRUARY 2022 – JANUARY 2025)..... **153**

Klymonchuk V.Y., Yuksel H.Z.

INTERNATIONAL INSTITUTIONS AS A SPACE FOR POLITICAL PARTICIPATION
BY THE WORLD'S INDIGENOUS PEOPLES: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS..... **163**

Rzhevska N.F., Yaroslavskyi V.Yu.

GASTRONOMIC DIPLOMACY AS A DETERMINANT
OF UKRAINE'S CULTURAL IMAGE..... **168**

Rostetska S.I.

MODERN SLAVERY IN CONDITIONS OF FORCED MIGRATION: THE VULNERABILITY
OF UKRAINIAN REFUGEES WITHIN GLOBAL PROTECTION REGIMES..... **174**

Sapsai A.P., Tsyrfa Iu.A., But S.A.

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS AND DIRECTIONS OF FOREIGN POLICY
OF THE REPUBLIC OF INDIA..... **179**

Telenko O.M.

DEGLOBALIZATION AS A CONTEMPORARY WORLDWIDE TREND..... **187**

Tistyk R.Ya.

THE GLOBAL DIMENSION OF INNOVATIVE PRACTICES
IN UKRAINIAN DIPLOMACY..... **192**

Shvechykova-Plavska Ya.P.

SECURITY GUARANTEES IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS:
THEORETICAL APPROACHES AND UKRAINIAN PRACTICE..... **200**

SECTION 5
THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Asoian E.Sh.

CONSTRUCTIVE CRITICISM OF THE THEORY OF POSTLIBERAL DEMOCRACY:
KEY FIGURES AND VIEWS..... **205**

Ieremiia V.V.

RELATIONSHIP MARKETING AS A THEORETICAL BASIS
FOR BUILDING TRUST IN POLITICAL ACTORS..... **210**

РОЗДІЛ 1
ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

УДК 323.1:342.7:351.86(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.1

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ КОРІННИХ НАРОДІВ У ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР КУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ

ENSURING THE RIGHTS OF INDIGENOUS PEOPLES IN UKRAINE'S STATE POLICY: THE SECURITY DIMENSION OF CULTURAL AUTONOMY

Ващенко К.О.,
orcid.org/0000-0001-6516-0943
доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу організації наукових досліджень
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У статті проведено комплексний аналіз еволюції державної політики України у сфері забезпечення прав корінних народів із акцентом на безпековий вимір культурної автономії в умовах збройної агресії та тимчасової окупації частини території держави. Особлива увага приділяється переосмисленню ролі корінних народів як суб'єктів колективних прав і чинника національної та інформаційної безпеки.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема системний, історико-правовий, порівняльно-правовий і структурно-функціональний аналіз. Застосовано також методи аналізу нормативно-правових актів України, міжнародних документів та наукових публікацій, що дозволило виявити логіку трансформації підходів до культурної автономії корінних народів.

У результаті дослідження встановлено, що державна політика України пройшла шлях від фрагментарного нормативного регулювання до законодавчого визнання корінних народів як окремого суб'єкта правовідносин. Ухвалення Закону України «Про корінні народи України» стало ключовим етапом інституціоналізації їхніх колективних прав і закріплення культурної автономії у межах унітарної держави.

Доведено, що в умовах збройної агресії культурна автономія корінних народів набуває виразного безпекового значення, оскільки сприяє збереженню ідентичності, протидії інформаційним маніпуляціям та зміцненню символічного простору суверенітету України. Права корінних народів дедалі більше інтегруються у дискурс національної стійкості, деокупації та реінтеграції.

Водночас виявлено низку проблемних аспектів, зокрема декларативність окремих норм, недостатню деталізацію механізмів реалізації культурної автономії та обмежену інституційну спроможність органів влади в умовах воєнного стану. Це знижує ефективність державної політики та стримує повноцінне використання потенціалу корінних народів як ресурсу безпеки.

У висновках обґрунтовано, що подальший розвиток політики у сфері прав корінних народів має базуватися на поєднанні міжнародних стандартів, безпекового підходу та практичної реалізації культурної автономії. Така модель здатна посилити внутрішню стійкість держави та забезпечити захист колективних прав у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: корінні народи, культурна автономія, національна безпека, інформаційна стійкість, державна політика, збройна агресія.

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of Ukraine's state policy in the field of ensuring the rights of indigenous peoples, with an emphasis on the security dimension of cultural autonomy in the context of armed aggression and temporary occupation of part of the state's territory. Particular attention is paid to rethinking the role of indigenous peoples as subjects of collective rights and a factor in national and information security.

The methodological basis of the study consists of general scientific and special methods of cognition, in particular, systemic, historical-legal, comparative-legal, and structural-functional analysis. Methods of analysis of normative legal acts of Ukraine, international documents, and scientific publications were also used, which made it possible to identify the logic of the transformation of approaches to the cultural autonomy of indigenous peoples.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The study found that Ukraine's state policy has gone from fragmented regulatory regulation to legislative recognition of indigenous peoples as a separate subject of legal relations. The adoption of the Law of Ukraine "On Indigenous Peoples of Ukraine" was a key step in institutionalizing their collective rights and consolidating cultural autonomy within a unitary state.

It has been proven that in conditions of armed aggression, the cultural autonomy of indigenous peoples acquires a distinct security significance, as it contributes to the preservation of identity, counteracts information manipulation, and strengthens the symbolic space of Ukraine's sovereignty. The rights of indigenous peoples are increasingly being integrated into the discourse of national resilience.

Key words: indigenous peoples, cultural autonomy, national security, information resilience, state policy, armed aggression.

Постановка проблеми. Проблематика забезпечення прав корінних народів в Україні тривалий час залишалася на периферії державної політики та розглядалася переважно в контексті загальних гарантій прав національних меншин. Відсутність чіткого правового визначення корінних народів і спеціалізованих механізмів їх захисту зумовлювала інституційну вразливість у сфері збереження мови, культури та колективної ідентичності, що набувало особливої актуальності в умовах регіональних ідентифікаційних конфліктів.

Збройна агресія Російської Федерації та тимчасова окупація частини території України радикально змінили контекст цієї проблеми, перевівши її у площину національної та інформаційної безпеки. Порушення прав корінних народів на окупованих територіях, використання ідентичнісних наративів у пропагандистських цілях та загроза знищення культурної спадщини зумовили необхідність переосмислення культурної автономії як інструменту державної стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика прав корінних народів у державній політиці України в останніх дослідженнях висвітлюється через призму становлення нормативно-правових механізмів, безпекових наслідків окупації, інформаційних впливів та інструментів культурної автономії. Відповідні підходи й акценти репрезентовані у працях Андрощук Є., Бакальчук В., Бєліцер Н., Гусєв О., Єлової Т., Христової Г., Чмир Я., Шмагун А., Щекун О., Горєлової В., Юксель Г. З., Хома Н. та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наявному науковому дискурсі достатньо повно висвітлено нормативно-правові засади визнання корінних народів в Україні та окремі аспекти імплементації міжнародних стандартів, однак менш опрацьованими залишаються питання практичної дієздатності культурної автономії в умовах тривалої окупації та повномасштабної війни. Недостатньо розкрито механізми, через які культурна автономія трансформується з декларативного правового принципу у реальний інструмент національної та інформаційної стійкості, зокрема через освітню, мовну та інформаційну політики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретико-прикладне осмислення еволюції державної політики України щодо забезпечення прав корінних народів із фокусом на безпековому вимірі культурної автономії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція державної політики України щодо корінних народів формується в логіці поступового переходу від фрагментарного нормативного регулювання до усвідомленої інституціоналізації відповідної сфери як складової національної безпеки та демократичного розвитку. На початковому етапі державотворення після 1991 року питання корінних народів не виокремлювалося в самостійний напрям публічної політики, а розглядалося переважно крізь призму загальних гарантій прав національних меншин. Конституція України закріпила принцип рівності громадян незалежно від етнічного походження та гарантії розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, проте не містила спеціального визначення корінних народів як окремого суб'єкта правовідносин.

Протягом 1990 х і 2000 х років нормативне регулювання обмежувалося Законом України «Про національні меншини» [9], ратифікацією рамкових міжнародних документів та участю України в механізмах Ради Європи й Організації Об'єднаних Націй. У цей період кримські татари, караїми та кримчаки де факто визнавалися державою як окремі етнічні групи, проте де юре залишалися в межах загального статусу національних меншин. Відсутність чіткого правового визначення корінних народів ускладнювала формування спеціальних інституційних механізмів їхнього представництва та захисту, а також створювала прогалини у сфері культурної автономії, зокрема в питаннях мови, освіти та традиційного способу життя.

Якісні зміни у державній політиці відбулися після 2014 року, коли тимчасова окупація Автономної Республіки Крим і міста Севастополя Російською Федерацією актуалізувала питання корінних народів у безпековому та міжнародно політичному вимірах. Держава була змушена переосмислити статус кримських татар як корінного народу України не лише з позицій історичної справедливості, а й як елемент протидії окупаційній політиці та інструмент захисту суверенітету. Саме в цей період формується підхід до корінних

народів як носіїв колективних прав, що потребують спеціальних гарантій з боку держави [3].

Ключовим нормативним кроком стало ухвалення у 2021 році Закону України «Про корінні народи України», який вперше на законодавчому рівні закріпив поняття корінного народу та визначив його суб'єктний склад. Закон визнав кримських татар, караїмів і кримчаків корінними народами України та закріпив їхні колективні права у сферах самовизначення в межах України, культурної автономії, збереження і розвитку мови, освіти, традицій і національної ідентичності [8].

Нормативне значення цього закону полягає також у його узгодженості з міжнародними стандартами, зокрема Декларацією ООН про права корінних народів. Український законодавець імплементував ключові положення щодо колективних прав, не виходячи за межі унітарного устрою держави, що дозволило уникнути конфлікту між принципами культурної автономії та територіальної цілісності. Таким чином культурна автономія була закріплена як інструмент збереження ідентичності, а не як форма політичної автономії [11].

Подальший розвиток нормативної бази відбувався через внесення змін до суміжного законодавства та прийняття підзаконних актів. Зокрема, було оновлено підходи до мовної політики у частині забезпечення прав корінних народів у сфері освіти та публічних послуг. Законодавство про освіту закріпило можливість навчання мовами корінних народів поряд із державною мовою, що відповідає концепції культурної автономії та сприяє відтворенню ідентичності в умовах вимушеного переміщення значної частини представників цих спільнот з тимчасово окупованих територій.

Особливого значення набуває безпековий аспект нормативно інституційної політики після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації у 2022 році. Права корінних народів у державній політиці України дедалі чіткіше розглядаються в контексті інформаційної безпеки, протидії репресіям на окупованих територіях та збереження культурної спадщини в умовах війни. Законодавчі та стратегічні документи інтегрують питання корінних народів у ширший дискурс деокупації та реінтеграції, що свідчить про еволюцію підходу від соціокультурної проблематики до елементу національної стійкості [16].

Водночас аналіз чинного законодавства виявляє низку проблемних аспектів. Зокрема, відсутні деталізовані механізми реалізації культурної автономії у практичній площині, включно з фінансуванням, управлінням культурними інституціями та гарантіями участі корінних народів у формуванні державної політики. Інституційна взаємодія між органами влади та представницькими структурами корінних народів й досі має декларативний характер, що знижує ефективність нормативних новацій.

Потреба в інституційному посиленні та інтеграції безпекового виміру в державну політику не є суто внутрішньою управлінською вимогою, а випливає з ширшої логіки міжнародних зобов'язань і сучасних підходів до розуміння безпеки. Саме тому подальша еволюція української моделі забезпечення прав корінних народів має співвідноситися з міжнародно правовими стандартами, які задають рамку для поєднання захисту колективних прав, культурної автономії та превенції конфліктів.

Ключовим міжнародним документом у цій сфері є Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів, яка закріпила принципи самовизначення, збереження ідентичності, культурної автономії та участі корінних народів у прийнятті рішень [11]. Хоча декларація має рекомендаційний характер, її норми набули значення міжнародних стандартів належної практики та широко використовуються у діяльності міжнародних організацій і національних судів. У безпековому вимірі особливо важливими є положення про захист корінних народів від примусової асиміляції, переміщення та знищення культурної спадщини, оскільки такі дії прямо розглядаються як фактори конфліктогенності та загроза колективній безпеці.

Вагоме значення має також Конвенція Міжнародної організації праці №169 про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя. Попри те що її ратифікували не всі держави, вона залишається єдиним юридично обов'язковим міжнародним договором, який комплексно регулює права корінних народів. Конвенція акцентує на обов'язку держав забезпечувати участь корінних народів у процесах, що впливають на їхнє життя, ресурси та культуру, що у безпековому контексті розглядається як превентивний механізм уникнення соціальних і політичних конфліктів [6].

Регіональний вимір міжнародно правових стандартів доповнюється практикою Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Рамкова конвенція про захист національних меншин хоча формально не спрямована виключно на корінні народи, містить норми, які застосовуються до них у частині збереження мови, культури та доступу до освіти [10].

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував на позитивних зобов'язаннях держав щодо захисту колективної ідентичності, що має безпосередній зв'язок із концепцією демократичної безпеки. Визнання культурних прав як елементу прав людини поступово формує правову основу для їх інтеграції у безпекову політику [12].

У сучасних умовах збройних конфліктів і окупації частини територій міжнародні стан-

дарти дедалі частіше застосовуються у зв'язку з питаннями гуманітарного права. Корінні народи визнаються особливо вразливими групами, які потребують додаткового захисту від репресій, примусового переселення та руйнування культурної спадщини. Міжнародне гуманітарне право у поєднанні з нормами прав людини формує комплексний режим захисту, в якому культурна автономія розглядається як складова виживання спільноти в умовах війни.

Таким чином міжнародно правові стандарти захисту прав корінних народів у безпековому вимірі ґрунтуються на поєднанні прав людини, превенції конфліктів та забезпечення демократичної стійкості. Вони формують рамку, в межах якої культурна автономія визнається не загрозою, а ресурсом безпеки. Для держав, що перебувають в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх викликів, імплементація цих стандартів стає не лише міжнародним зобов'язанням, а й інструментом захисту суверенітету та політичної єдності.

В цьому контексті міжнародні стандарти виступають не абстрактним набором норм, а методологічною та практичною основою для переосмислення культурної автономії як інструменту державної стійкості в конкретних національних умовах. Перенесення цієї рамки в український контекст означає аналіз того, як універсальні принципи прав людини, участі та недискримінації трансформуються в механізми захисту ідентичності та протидії конфліктогенним впливам у ситуації тривалої гібридної агресії.

Культурна автономія корінних народів у сучасних умовах набуває значення не лише як інструмент реалізації колективних прав і збереження ідентичності, а й як важливий фактор національної та інформаційної безпеки України. Сьогодні дедалі чіткіше простежується розуміння того, що безпекова стійкість держави залежить від рівня інтеграції корінних народів у політичну націю, від наявності інституційних механізмів захисту їхніх прав та від спроможності держави нейтралізувати зовнішні маніпуляції на основі ідентичності [15].

Для України питання культурної автономії корінних народів має особливе безпекове значення у зв'язку з тривалою збройною агресією Російської Федерації та системним використанням інформаційних і гуманітарних інструментів для підриву суверенітету. Корінні народи Криму історично виступали носіями альтернативного до імперського наративу бачення регіону, що робить їхню ідентичність об'єктом цілеспрямованих репресій на тимчасово окупованих територіях.

Інформаційна безпека України значною мірою пов'язана з конкуренцією наративів та інтерпретацій історії, культури й ідентичності. У цьому вимірі культурна автономія корінних народів виступає засобом протидії дезінформації та пропаганді, що ґрунтується на викривленні історичних фактів і запереченні прав корінних народів. Підтримка культурних і освітніх проєктів корінних народів сприяє формуванню альтернативних наративів, заснованих на автентичному досвіді та колективній пам'яті, що підвищує стійкість суспільства до інформаційних атак [5].

В умовах війни та окупації культурна автономія набуває також виміру символічної безпеки. Збереження мови і традицій корінних народів стає формою ненасильницького опору та підтвердженням незмінності зв'язку цих спільнот з українською державністю. Символічний простір культури виконує функцію маркера суверенітету, а його руйнування або підміна використовується агресором як інструмент легітимації окупації. Відтак державна політика у сфері культурної автономії повинна розглядатися як складова стратегії деокупації та реінтеграції.

Водночас ефективність культурної автономії як безпекового чинника залежить від її інституційного наповнення. Декларативне визнання прав без створення дієвих механізмів реалізації не забезпечує належного рівня національної та інформаційної безпеки. Потрібні системні програми підтримки мов корінних народів, інтеграція їхнього культурного контенту в загальнонаціональний інформаційний простір, а також участь представників корінних народів у формуванні політики у сфері культури, освіти та комунікацій [1].

Особливу роль відіграє взаємозв'язок культурної автономії з політикою стратегічних комунікацій держави. Визнання та підтримка корінних народів зміцнює міжнародний імідж України як демократичної держави, що дотримується прав людини навіть в умовах війни. Це посилює позиції України у міжнародних інформаційних кампаніях та створює додаткові аргументи для протидії зовнішній пропаганді, яка намагається представити українську державу як таку, що ігнорує культурні та етнічні права.

Водночас включення культурної автономії до довгострокової безпекової стратегії саме по собі не гарантує її ефективності, оскільки практична реалізація прав корінних народів відбувається у середовищі, де визначальними стають кризові обмеження, дефіцит ресурсів і постійна загроза дестабілізації. Тому для оцінки реального потенціалу культурної автономії як ресурсу національної та інформаційної безпеки необхідно перейти від нормативно концептуального рівня до аналізу тих умов і бар'єрів, які виникають у період збройної агресії та безпосередньо впливають на можливості забезпечення культурних, мовних і колективних прав.

Реалізація прав корінних народів в умовах збройної агресії стикається з комплексом безпекових викликів, які мають системний і багато-

вимірний характер. Війна радикально трансформує середовище, у якому здійснюється державна політика, зміщуючи пріоритети у бік виживання та оборони, що нерідко призводить до звуження можливостей для повноцінного забезпечення культурних, мовних і колективних прав. Для корінних народів України ці виклики посилюються тим, що значна частина їхнього історичного простору перебуває під тимчасовою окупацією, а самі спільноти стають об'єктом цілеспрямованого тиску з боку держави агресора [2].

Одним із ключових безпекових викликів є системне порушення прав корінних народів на тимчасово окупованих територіях, яке проявляється у формі репресій, переслідувань, обмеження свободи слова, релігії та культурної діяльності. У таких умовах держава Україна позбавлена можливості безпосередньо реалізовувати свої законодавчі гарантії, а механізми захисту прав корінних народів набувають переважно міжнародно правового та дипломатичного характеру. Це створює розрив між нормативним визнанням прав і реальними умовами їх здійснення, що негативно впливає на відчуття безпеки та довіру з боку відповідних спільнот [7].

Окремим безпековим виміром виступає інформаційна війна, у межах якої корінні народи стають об'єктом маніпуляцій та пропагандистських наративів. Держава агресор використовує питання ідентичності та історичної пам'яті для легітимації окупації та дискредитації української державності. Водночас обмежений доступ України до інформаційного простору на окупованих територіях ускладнює донесення альтернативних наративів і підтримку культурної автономії корінних народів.

Інституційні виклики також посилюються в умовах воєнного стану. Державні органи, відповідальні за реалізацію політики щодо корінних народів, змушені функціонувати в режимі обмежених ресурсів та постійної кризової адаптації. Недостатня координація між безпековими, гуманітарними та культурними інституціями знижує ефективність реалізації навіть тих механізмів, які передбачені законодавством. У результаті культурна автономія залишається декларативною, що підриває її потенціал як чинника стійкості.

Разом із тим сучасні безпекові виклики водночас формують і нові можливості для переосмислення ролі корінних народів у системі національної стійкості. Їхня активна позиція, збереження ідентичності та участь у міжнародних комунікаціях посилюють гуманітарний і моральний вимір опору агресії. Однак для реалізації цього потенціалу необхідне системне включення питань прав корінних народів у безпекову політику, зокрема у стратегії деокупації, реінтеграції та післявоєнного відновлення [17].

Сучасні безпекові виклики реалізації прав корінних народів в умовах збройної агресії полягають у поєднанні прямих репресивних механізмів, інформаційного тиску, інституційної вразливості та гуманітарних наслідків війни. Подолання цих викликів потребує комплексного підходу, в якому захист прав корінних народів розглядається не як другорядне завдання, а як складова національної безпеки та довгострокової стійкості України.

Перспективи вдосконалення державної політики України у сфері забезпечення прав корінних народів безпосередньо пов'язані з необхідністю переходу від нормативного визнання до повноцінної реалізації закріплених гарантій у практичній площині. Сучасні виклики безпеки, зумовлені збройною агресією та тривалою окупацією частини територій, вимагають системного та довгострокового підходу, у межах якого права корінних народів розглядаються як складова національної стійкості та демократичного розвитку держави [4].

Одним із ключових напрямів є деталізація механізмів реалізації Закону України «Про корінні народи України» через розроблення підзаконних актів і державних програм. Йдеться про створення чітких процедур фінансування культурних, освітніх та інформаційних ініціатив корінних народів, а також про визначення відповідальних органів і показників ефективності. Така конкретизація дозволить уникнути декларативності та забезпечить передбачуваність державної підтримки, що є важливим чинником довіри між державою та корінними спільнотами.

Інституційне вдосконалення політики передбачає посилення ролі представницьких органів корінних народів у процесі формування та реалізації державних рішень. Необхідним є запровадження стабільних консультаційних механізмів, які забезпечували б реальну участь корінних народів у розробленні політики у сферах культури, освіти, інформаційної безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Такий підхід сприятиме не лише захисту прав, а й формуванню партнерської моделі взаємодії, що відповідає міжнародним стандартам.

Важливим перспективним напрямом є інтеграція питань прав корінних народів у документи стратегічного планування у сфері національної безпеки та післявоєнного відновлення. Культурна автономія має бути включена до програм деокупації та реінтеграції як фактор гуманітарної та інформаційної стійкості.

Окремої уваги потребує розвиток інформаційної політики, спрямованої на підтримку мов і культур корінних народів у загальнонаціональному інформаційному просторі. Державна підтримка медіа проєктів, освітніх платформ і культурних програм корінних народів сприятиме протидії дезінформації та збереженню ідентичності в умовах війни

і вимушеного переміщення. У довгостроковій перспективі це зміцнює інформаційну безпеку та формує інклюзивну модель політичної нації.

Таким чином перспективи вдосконалення державної політики України у сфері забезпечення прав корінних народів полягають у переході до системної та інституційно спроможної моделі, орієнтованої на реалізацію прав у безпековому контексті. Така політика здатна не лише забезпечити захист корінних народів, а й посилити внутрішню стійкість держави в умовах тривалих зовнішніх і внутрішніх викликів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проблематика забезпечення прав корінних народів в Україні тривалий час залишалася на периферії державної політики та розглядалася переважно в контексті загальних гарантій прав національних меншин. Відсутність чіткого правового визначення корінних народів і спеціалізованих механізмів їх захисту зумовлювала інституційну вразливість у сфері збереження мови, культури та колективної ідентичності, що набувало особливої актуальності в умовах регіональних ідентифікаційних конфліктів.

Збройна агресія Російської Федерації та тимчасова окупація частини території України радикально змінили контекст цієї проблеми, перевівши її у площину національної та інформаційної безпеки. Порушення прав корінних народів на окупованих територіях, використання ідентичнісних наративів у пропагандистських цілях та загроза знищення культурної спадщини зумовили необхідність переосмислення культурної автономії як інструменту державної стійкості.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з поглибленим аналізом механізмів інтеграції прав корінних народів у стратегії національної безпеки, деокупації та післявоєнної реінтеграції, а також із дослідженням практик участі представницьких органів корінних народів у формуванні державної політики та стратегічних комунікацій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрощук Є. М. Становлення нормативно-правового механізму реалізації державної етнонаціональної політики щодо корінних народів України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 10. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.10.15 (дата звернення: 12.01.2026).

2. Бакальчук В. Політика рф щодо корінних народів на окупованій території АР Крим. *Стратегічні пріоритети*. 2017. Т. 3. С. 52–58.

3. Беліцер Н. Кримські татари як корінний народ. Київ, 2017. 120 с. URL: https://idpo.org.ua/wp-content/uploads/2017/ct-book.pdf (дата звернення: 04.01.2026).

4. Гусєв О. Становлення законодавства у сфері забезпечення прав корінних народів України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Т. 1, № 76. С. 86–96. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.13 (дата звернення: 11.01.2026).

5. Єлова Т. Інформаційні маніпуляції та ревізіоністські наративи рф як виклики для стійкості європейських суспільств. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2025. № 4 (24). С. 195–220. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2025-04-195-220 (дата звернення: 12.01.2026).

6. Конвенція про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах N 169 : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 27.06.1989 № 169 : станом на 5 верес. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_188#Text (дата звернення: 22.01.2026).

7. Національні меншини (спільноти) і корінні народи в окупації: боротьба за виживання : Результати дослідж. Київ, 2023. 32 с. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Дослідження__Національні_меншини_спільноти_і_корінні_народи_в_окупації.pdf (дата звернення: 23.01.2026).

8. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text (дата звернення: 23.01.2026).

9. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 № 2494-XII : станом на 1 лип. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text (дата звернення: 23.01.2026).

10. Рамкова конвенція про захист національних меншин : Конвенція Ради Європи від 01.02.1995 : станом на 9 груд. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 26.01.2026).

11. Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів : Резолюція Орг. Об'єдн. Націй від 13.09.2007 № 61/295. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l56#Text (дата звернення: 09.01.2026).

12. Христова Г. Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини: основні аспекти розуміння. *Право України*. 2019. № 2019/06. С. 100. URL: https://doi.org/10.33498/louu-2019-06-100 (дата звернення: 28.01.2026).

13. Чмир Я. Сучасні проблеми інформаційної безпеки України та перспективні напрями їх вирішення. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління.* 2022. Вип. 2 (62). С. 149–154. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2153/2650 (дата звернення: 23.01.2026).

14. Шмагун А. Завдання та перспективи української моделі мовної політики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. № 3. С. 193–197. URL: https://doi.org/10.32838/tnu-2663-6468/2020.3/33 (дата звернення: 21.01.2026).

15. Щекун О., Горєлова В. Автономія як механізм самовизначення корінних народів: міжнародний досвід та виклики для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2025. № 2. С. 30–34. URL: https://doi.org/10.32782/tnu-2707-0581/2025.2/04 (дата звернення: 23.01.2026).

16. Юксель Г.З. Кримська інформаційно-медійна парадигма у контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.) Трансформація медійної сфери та інформаційна політика України. Монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2023. 564 с.

17. National resilience of ukraine: content and security strategy in the context of a war and post-war recovery / N. Khoma та ін. *European political and law discourse*. 2025. Т. 12, № 3. С. 41–52. URL: https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.3.4 (дата звернення: 19.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

РОЗДІЛ 2
ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 323.1.001.361(364)(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.2

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

CIVIC IDENTITY UNDER THE CHALLENGES OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Тимошенко О.І.,
orcid.org/0009-0003-4287-1947
доктор філософських наук, доцент,
ректор
Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

Корнієвський О.А.,
orcid.org/0000-0002-4311-6957
доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень

У статті висвітлено результати комплексного аналізу трансформації громадянської ідентичності українців у період повномасштабної російської збройної агресії проти України, що спричинило помітний вплив на суспільні зміни в Україні. На основі порівняння соціологічних даних 2022–2024 рр., оприлюднених Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), Центром Разумкова, Соціологічною групою «Рейтинг», Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, досліджено динаміку трансформації ключових складників громадянської ідентичності, зокрема самоідентифікації з державою, культурно-мовних практик, політичних і ціннісних орієнтацій, рівня громадянської активності й почуття спільної долі. Доведено, що війна стала каталізатором переходу від переважно етнокультурного до політичного розуміння нації, заснованого на принципах демократії, відповідальності, толерантності та євроінтеграційного вибору. Зафіксовано суттєве зростання громадянської згуртованості, поширення волонтерства та військово-громадянської участі, формування нових моделей суб'єктності громадян, включно із цифровим громадянством. З'ясовано, що досвід протидії зовнішній воєнній агресії суттєво посилив цінність української мови й культурного простору як символів державності та національної стійкості. Окрему увагу приділено викликам, які супроводжують ці процеси. Це, зокрема, емоційне виснаження населення в умовах довготривалої російської збройної агресії, регіональні відмінності у доступі до освітніх і культурних ресурсів, загрози інформаційно-пропагандистських впливів тощо. На основі отриманих результатів сформульовано рекомендації щодо державної політики та стратегій у зазначеній сфері, спрямовані на зміцнення громадянської освіти, підтримки національної культури, інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ветеранів, а також посилення інституційної спроможності органів влади. Доведено, що громадянська ідентичність у воєнних умовах постає не лише елементом політичної культури суспільства, а й ключовим ресурсом національної безпеки, соціальної згуртованості та подальшої модернізації України.

Ключові слова: громадянська ідентичність, політична нація, війна, цінності, демократія, євроінтеграція, волонтерство, історична пам'ять, українська мова, соціальна згуртованість.

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of civic identity in Ukraine during the period of the full-scale Russian aggression, which has become one of the most powerful drivers of societal change in the history of the independent state. Drawing on comparative sociological data from 2021–2024 (Kyiv International Institute of Sociology (KIIS), Razumkov Centre, Sociological Group "Rating" and Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation), the study traces the dynamics of key components of civic identity, including self-identification with the state, linguistic and cultural practices, political and value orientations, civic engagement, and a shared sense of destiny. The findings demonstrate that the war has served as a catalyst for a shift from a predominantly ethnocultural understanding of the nation towards a political one, based on the principles of democracy, responsibility, tolerance, and European integration. The research records a significant

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

rise in civic solidarity, the expansion of volunteering and military-civic involvement, and the formation of new models of civic agency, including digital citizenship. It is shown that the collective experience of war has considerably increased the importance of the Ukrainian language and cultural space as symbols of statehood and resilience. Particular attention is paid to the challenges accompanying these processes: emotional exhaustion of the population, regional disparities in access to cultural and educational resources, exposure to disinformation and information warfare, and the potential rise of public demand for authoritarian practices. Based on the results, the article outlines recommendations for public policy and societal strategies aimed at strengthening civic education, supporting national culture, integrating internally displaced persons and veterans, and enhancing the institutional capacity of democratic governance. The study concludes that under wartime conditions, civic identity functions not only as an element of political culture but also as a key resource for national security, social cohesion, and further modernization of Ukraine.

Scientific novelty. For the first time, a holistic comparative analysis of the dynamics of civic identity in Ukraine in the pre-war and wartime periods is conducted using aggregated data from KIIS, Razumkov Centre, Rating Group, and the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. The study identifies new components of civic identity (military-civic agency, resilience identity, and digital citizenship) and substantiates their significance in shaping the modern Ukrainian political nation.

Key words: civic identity, political nation, war, values, democracy, European integration, volunteering, historical memory, Ukrainian language, social cohesion.

Постановка проблеми. Трансформація громадянської ідентичності є одним із ключових соціально-політичних процесів сучасної України. У період після здобуття державної незалежності становлення української політичної нації відбувалося нерівномірно, спостерігалася конкуренція між різними моделями ідентичності – регіональною, етнокультурною, пострадянською та політико-громадянською. Однак після запровадження в Україні 2022 р. правового режиму військового стану, що було спричинено початком російської воєнної агресії, ці процеси зазнали радикальних змін. Саме війна стала своєрідним каталізатором консолідації суспільства та переосмислення засад громадянської єдності. Екзистенційні загрози державності та фізичному виживанню українського соціуму суттєво посилили значення громадянських цінностей – свободи, демократії, особистої відповідальності, солідарності, що уможливило перехід від переважно етнокультурної до політико-ціннісної моделі ідентичності.

Важливим аналітичним чинником є те, що масштаби змін у суспільно-політичному просторі України в умовах воєнного стану можуть бути визначені не лише концептуально, але й емпірично, оскільки протягом 2022–2024 рр. зафіксовано безпрецедентну кількість репрезентативних соціологічних досліджень. Дані українських неурядових аналітичних центрів (НУАЦ) дають змогу простежити реальну динаміку самоідентифікації, ціннісних орієнтацій, політичних уподобань і практик громадянської участі в Україні у воєнний період. Саме опрацювання широкого масиву фактичної інформації дозволяє розглядати громадянську ідентичність і як соціально-філософську категорію, і як змінну, що піддається точним вимірам.

У сучасній політологічній науці громадянську ідентичність аналізують як інтегральну структуру, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий та рефлексивний компоненти. Дослідження О. Резнік, Т. Бевз, Ю. Руденко, С. Толочко та інших вітчизняних науковців, проведені протягом останнього десятиліття, підкреслюють провідну роль інклюзивної, поліетнічної та європейсько орієнтованої моделі громадянської спільноти. Повномасштабна російська збройна агресія зробила ці тенденції очевидними та масовими, формуючи і нові цінності, і нові форми громадянської суб'єктності – військово-громадянську участь, волонтерство, самоорганізацію, цифрові практики взаємодії та інформаційної безпеки.

Водночас, попри стрімке посилення громадянської ідентичності, цей процес не є однорідним, він не позбавлений загроз. Наявні ризики, а саме: емоційне виснаження, соціальна фрагментація досвіду внутрішньо переміщених осіб, нерівність доступу до культурних та освітніх ресурсів, інформаційно-пропагандистські атаки рф, потребують детального аналізу, їх необхідно враховувати під час формування й реалізації державної політики. Отже, наукове завдання полягає не лише у фіксації позитивних змін, а й у виявленні чинників, здатних послабити громадянську згуртованість у перспективі.

Підкреслимо: дослідження громадянської ідентичності у воєнних умовах є важливими як для політичної науки, так і для державного управління, завдяки їм можна оцінити ступінь консолідації суспільства, визначити вразливі точки та сформувати рекомендації щодо зміцнення національної єдності у воєнний та післявоєнний періоди. Саме ці завдання покликана розв'язати пропонована стаття.

Наукова новизна. Уперше на основі узагальнення даних провідних неурядових аналітичних центрів України здійснено цілісний порівняльний аналіз трансформації ключових складників громадянської ідентичності українців у довоєнний період та у воєнних умовах. Виокремлено нові компоненти ідентичності (військово-громадянська суб'єктність, ідентичність стійкості, цифрове громадянство) та обґрунтовано їхній вплив на формування української політичної нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання громадянської ідентичності активно досліджуються у світовій та українській гуманітаристиці. Зарубіжні автори (J. Habermas, 2005; W. Kymlicka, 2001; R. Brubaker, 2015; M. Castells, 2010) розглядали громадянську ідентичність як політичний конструкт, що базується на демократичних цінностях, правовій рівності та інклюзивності.

В українській науці ґрунтовні дослідження у цій сфері належать А. Карась, О. Резнік, Т. Бевз, С. Толочко, Ю. Руденко, а також ученим Інституту політичних і етнонаціональних досліджень (ІПіЕНД) НАН України ім. І. Ф. Кураса та Інституту соціології НАН України. Важливим є аналіз динаміки змін української національної ідентичності у воєнний час (Н. Костенко, 2023) та сучасні комплексні наукові розробки, присвячені процесам конструювання політичної нації.

Проте доводиться констатувати, що й досі маємо обмаль наукових публікацій з динаміки зміни ключових складників української громадянської ідентичності, які би засновувалися на репрезентативних соціологічних вимірюваннях 2021–2024 рр., що й визначає актуальність та новизну цієї статті. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання формування нових типів громадянської суб'єктності – волонтерської, військово-громадянської, цифрової та ін., які виникли в умовах повномасштабної зовнішньої збройної агресії, і те, як вони впливають на політичну поведінку громадян. Потребує спеціального аналізу інклюзивність – складник сучасної української громадянської ідентичності, яка дедалі більше базується на поліетнічності, а не на мовно-культурних чи регіональних відмінностях, що й робить її унікальним феноменом у європейському контексті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати трансформацію громадянської ідентичності українців у воєнних умовах на основі соціологічних даних 2022–2024 рр., визначити ключові тенденції, виклики й напрями її зміцнення. Для досягнення цієї мети передбачено розв'язання низки дослідницьких завдань, як-от: узагальнення теоретико-методологічних підходів до розуміння громадянської ідентичності в сучасній політології та соціології; проведення аналізу динаміки зміни ключових складників громадянської ідентичності українців в означені роки на основі даних, що містяться в дослідженнях, оприлюднених КМІС, Центром Разумкова, Соціологічною групою «Рейтинг» та Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва; визначення структурних зрушень у когнітивному, емоційно-ціннісному та поведінковому компонентах громадянської ідентичності в умовах воєнного стану; виявлення та опис нових форм громадянської суб'єктності (йдеться про військово-громадянську участь, цифрове громадянство, ідентичність стійкості), які виникли в умовах воєнного стану. Крім того, ще одне завдання статті – окреслити ключові ризики й уразливості, що впливають на формування та відтворення громадянської ідентичності за умов, про які йдеться; розробити пропозиції щодо стратегічних напрямів реалізації державної політики та діяльності організацій громадянського суспільства (ОГС), спрямованих на зміцнення громадянської ідентичності у воєнний та післявоєнний періоди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабна російська збройна агресія проти України, яка розпочалась у лютому 2022 р., відіграла роль потужного каталізатора трансформації української громадянської ідентичності. Темп змін, які відбувалися протягом попередніх десятиліть та були пов'язані з пострадянською модернізацією, реалізацією політичного курсу зі здобуття повноцінного статусу країни – члена Європейського Союзу, у 2022–2024 рр. змінився, відтак усі процеси перейшли в режим прискореного розвитку. Це виявилося, з одного боку, в консолідації української політичної нації, з іншого – у зміщенні акцентів від етнокультурної до політичної, ціннісно орієнтованої моделі громадянської спільності, що відповідає концепціям «конституційного патріотизму» Ю. Габермаса, ліберального мультикультуралізму В. Кімліки, «націоналізму як політики ідентичності» Р. Брубейкера та мережевого суспільства М. Кастельса [1–4].

У сучасній політологічній та соціологічній літературі громадянська ідентичність розглядається як комплекс когнітивних, емоційно-ціннісних і поведінкових елементів, що поєднують усвідомлення приналежності до політичної спільноти, прийняття її базових норм і цінностей, емоційний зв'язок із співгромадянами та готовність діяти в інтересах спільного блага [1; 2]. Українські дослідники (Т. Бевз, О. Резнік, С. Толочко та ін.) підкреслюють, що в Україні поступово утверджується плюралістична політико-ціннісна модель громадянської ідентичності, котра ґрунтується на поліетнічності, поліконфесійності, європейському цивілізаційному виборі, демократичних процедурах і спільній пам'яті про боротьбу за здобуття державної незалежності України [5–8]. Сучасні монографічні дослідження, присвячені українському суспільству в умовах воєнного стану та утвердженню громадянської ідентичності, фіксують перехід до інклюзивного розуміння української нації як спільноти всіх громадян, які поділяють відповідальність за державу та засуджують російську збройну агресію [8–9; 10].

Ключовим індикатором громадянської ідентичності є самоідентифікація українців насамперед як громадян України. Проаналізувавши дані все-

українських опитувань 2022–2024 рр., проведених Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та КМІС, можемо дійти висновку про суттєве зростання громадянської самоідентифікації. Так, якщо до 2014 р. в середньому близько половини респондентів у першу чергу пов'язували себе з державою, то в період до 2022 р. цей показник зріс до 60 %, а після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну – у середньому до 80 %. Зауважимо принагідно, що у всіх макрорегіонах – від Заходу до Сходу – абсолютна більшість (від 77 до 82 %) учасників опитувань вважає себе насамперед громадянами України, причому це стосується як українськомовних, так і російськомовних респондентів [11]. У серпні 2022 р. Соціологічна група «Рейтинг» зафіксувала, що 94 % опитаних ідентифікують себе як громадяни України, лише близько 10 % схильні вважати себе «радянською людиною» [12]. Таким чином, громадянська ідентичність не лише зміцнилася, а й набула надрегіонального та надетнічного характеру, що підтверджує формування інклюзивної громадянської нації.

Протягом означених років посилилися показники громадянської гордості та підтримки державних символів – емоційно-ціннісні складники громадянської ідентичності. Як засвідчують результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у червні 2024 р., понад 91 % респондентів тією чи тією мірою пишаються тим, що є громадянами України; частка тих, хто «дуже пишається», хоча й дещо знизилася порівняно з 2023 р., залишається надзвичайно високою – майже 60 %. Понад 95 % опитаних підкреслили своє позитивне ставлення до символів Української держави – державних Прапора, Герба та Гімну України, української мови як державної [13]. У 2022 р. подібні тенденції зафіксовані й у дослідженні соціологічної групи «Рейтинг», де гордість за Україну є домінуючою емоцією у масовій свідомості (75 %). Одночасно 97 % респондентів повідомили про свою готовність знову проголосувати за державну незалежність України [12], що може свідчити про довготривале закріплення емоційно-ціннісної компоненти громадянської ідентичності, яка вже не обмежується рамками ситуативної мобілізації.

Важливим складником трансформації української національної ідентичності є історична пам'ять. Після Революції Гідності та особливо після 24 лютого 2022 р. відбувається консолідація суспільства навколо наративів, пов'язаних із боротьбою за свободу й гідність, досвідом національного спротиву окупації та воєнних втрат [8–9; 10]. При цьому українські соціологи вказують на посилення української культурної традиції у якості домінанти ідентифікації українців як громадян Української держави. Зокрема, у 2023–2024 рр. близько 75 % населення вважали себе прибічниками української культурної традиції, а її переважання в майбутньому прогнозує понад половина опитаних респондентів [13]. Водночас фахівці Національного інституту стратегічних досліджень звертають увагу на те, що історична пам'ять залишається потенційним об'єктом інформаційних маніпуляцій з боку рф, і це потребує реалізації виваженої політики пам'яті, зорієнтованої на інклюзивність, а не на реверсивну радикалізацію [10].

Важливо наголосити, що протягом 2022–2024 рр. особливо помітних змін зазнав культурно-мовний складник громадянської ідентичності. Опитування населення України, яке Соціологічна група «Рейтинг» проводила в серпні 2022 р., зафіксувало, що 51 % респондентів спілкувалися вдома переважно українською мовою; третина – і українською, і російською мовами, 13 % – російською. При цьому 41 % російськомовних і двомовних громадян, які брали участь в опитуванні, вказали, що після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну почали частіше спілкуватися українською мовою, із них 24 % – перейшли на її постійний ужиток [12]. Дані опитування групи «Рейтинг» 2023 р. свідчать про те, що майже 60 % респондентів спілкувалися вдома українською, близько 30 % – українською та російською, лише 9 % – виключно російською мовою [14].

Монографічні дослідження етномовного континууму в умовах воєнного стану підтверджують ці тенденції: війна спричинила не лише прискорену українізацію мовної поведінки громадян, а й переосмислення мовної лояльності як маркера політичної солідарності й дистанціювання від держави-агресора [15]. При цьому зберігається високий рівень толерантності до російськомовних українців, яких абсолютна більшість респондентів вважає частиною Української нації за умови їхньої лояльності до України та засудження російської збройної агресії [11].

У контексті посилення демократичної та європейської орієнтацій ціннісна та світоглядна компоненти громадянської ідентичності також зазнали помітної еволюції у масовій свідомості громадян України. За даними Центру Разумкова, частка опитаних громадян, які вважають демократію найбільш бажаним типом державного устрою для України, зросла з 53,6 % – у 2021 р. до 73,1 % – у 2023 р. та до 61,2 % – у червні 2024 р., тоді як підтримка авторитарної альтернативи суттєво знизилася (з 23,8 % – у 2021 р. до 9,5 % – у 2023 р. та до 14,8 % – у 2024 р.) [13]. Водночас дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва демонструють, що навіть за воєнних умов у масовій свідомості українців домінує переконання в тому, що демократія є найбільш

бажаною формою правління, а «народовладдя – важливіше за суворий порядок» [16]. У площині зовнішньополітичних орієнтацій спостерігається стійка підтримка європейської та євроатлантичної інтеграції. Так, у вересні 2024 р. за вступ до ЄС готові були проголосувати 73,7 % від усіх опитаних; за вступ до Північноатлантичного альянсу – 72,1 % (47,8 % – у 2021 р.) [17]. Є вірогідність, що такі результати соціологічних досліджень можуть свідчити про закріплення європейської ідентичності як важливого виміру української громадянської ідентичності та підтверджують висновки, зроблені раніше у європейських дослідженнях з проблематики українського «цивільного націєтворення» [3].

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває почуття спільної долі та ідентичність стійкості (resilience-identity). У серпні 2022 р. 75 % опитаних назвали своєю головною емоційною константою гордість за Україну [12]. Результати опитування громадської думки, проведеного КМІС 2025 р., засвідчили, що 82 % громадян, які брали участь у дослідженні, вважають, що Україна повинна продовжувати боротьбу навіть у разі припинення підтримки з боку США [18]. Поєднання високої готовності до національного спротиву, усвідомлення неминучих втрат, а також збереження оптимізму щодо майбутнього України формує специфічну «ідентичність стійкості», у якій громадянська солідарність сприймається як ресурс національної безпеки та суб'єктності [9; 13; 18].

Зважаючи на трансформацію у воєнних умовах, виокремимо нові або суттєво посилені компоненти української громадянської ідентичності.

По-перше, це військово-громадянська суб'єктність, що виявляється у волонтерстві, підтримці Збройних сил України (ЗСУ) та інших збройних формувань, участі у громадянських активностях зі збору коштів на дрони, медичне забезпечення та на інші потреби українських військових. Дослідження соціальної згуртованості та суспільної солідарності вказують на те, що волонтерські та горизонтальні мережі організацій громадянського суспільства є одними з ключових складників національної стійкості, а залучення громадян до ОГС, діяльність яких орієнтована на задоволення потреб військових, ВПО, малозабезпечених та інклюзивних груп населення, має важливе значення для самоусвідомлення громадянина як активного суб'єкта, здатного впливати на розроблення державно-управлінських рішень , т. ч. у воєнній сфері [8; 13].

По-друге, у сучасному українському суспільстві поступово формується цифрова громадянська ідентичність. Широке використання цифрових сервісів («ДіЯ» та ін.), онлайн-участь у гуманітарних проєктах і краудфандингових кампаніях, успішні практики спеціальних інформаційних операцій створюють новий вимір громадянської участі. Цифрові інструменти не лише полегшують взаємодію громадян з органами державної влади, а й закріплюють відчуття інкорпорації до національної спільноти, що допомагає зменшувати територіальні та соціальні розриви [8; 10].

По-третє, у воєнних умовах спостерігається посилення глобалізованої компоненти громадянської ідентичності. Участь України у міждержавних коаліціях, її безпрецедентна підтримка з боку країн ЄС та НАТО, активність української діаспори, залучення українців до глобальних комунікаційних мереж формують уявлення про Україну як частину «цивілізованого світу» та водночас зміцнюють відчуття відповідальності за репутацію держави на міжнародній арені [3; 4; 17].

Таблиця 1

Динаміка складників громадянської ідентичності українців (2021–2024 рр.), %

Показники	Роки			
	2021*	2022	2023	2024
Самоідентифікація як громадян України (первинна ідентичність)	59	72,1	78	80
Готовність захищати Україну зі зброєю в руках	33	63	58–62	60
Підтримка вступу до ЄС	55,6	79	87	85
Підтримка вступу до НАТО	47,8	72	74,2	70
Використання української мови в побуті	~48	51	54	56
Громадянська гордість	75–78	90,4	91	91
Визнання демократії найкращою формою правління	51	57	60	61
Рівень волонтерської участі	8-10	33	25	22

Джерело: складено авторами на основі [11–14; 16; 17].

Примітка: * – для порівняння

Одночасно поряд із позитивними трансформаціями фіксуються й істотні ризики, які не нівелюють позитивних тенденцій, але потребують цілеспрямованих відповідей з боку держави та громадянського суспільства. Серед цих викликів – емоційне виснаження й травматичний досвід значної частки населення, нерівність між регіонами та соціальними групами щодо доступу до якісної освіти та культурних ресурсів, зниження довіри до низки державних інституцій, виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб і ветеранів, а також ризики популізму й запиту на «сильну руку», які посилюються у кризових ситуаціях [9; 10; 16]. Дослідження динаміки ставлення громадян України до демократії засвідчують, що хоча більшість громадян підтримують демократичний лад, частка тих, хто допускає можливість «ефективного авторитаризму», залишається все ж таки помітною [13; 16].

У вищезазначеному контексті особливого значення набуває реалізація державної політики з підтримки й розвитку української громадянської ідентичності. Авторський колектив монографії «Утвердження української національної та громадянської ідентичності» [8, с. 45–62] акцентує увагу на необхідності організації системної громадянської освіти, розвитку національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, підтримки ОГС, передусім неурядових аналітичних центрів, які вивчають цю проблематику. Дані соціологічних і політологічних досліджень допомагають конкретизувати відповідні дослідницькі завдання. Йдеться про розширення громадянської освіти (знання про конституційні права та свободи людини і громадянина, механізми участі громадян у прийнятті політичних рішень) як когнітивного базису ідентичності; підтримку української мови, національного культурного контенту й цифрової гуманітарної інфраструктури як культурної основи громадянської солідарності; виважену політику історичної пам'яті, спрямовану на інтеграцію різних соціальних груп без нав'язування уніформістських схем; посилення демократичних інституцій, прозорості та підзвітності влади як ключових умов суспільної довіри до неї та її легітимності [8–10; 16]. Важливою є також реалізація довгострокової політики соціальної реінтеграції ВПО й ветеранів, підтримка волонтерських і громадянських ініціатив та активностей як поведінкової компоненти громадянської ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емпіричні дані соціологічних досліджень провідних НУАЦ 2022–2024 рр. та сучасні теоретичні підходи дають змогу зробити висновок про те, що українська громадянська ідентичність у період воєнного стану зазнала суттєвого посилення за когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим вимірами. Відбувається перехід до інклюзивної української політичної нації, коли визначальним є визнання демократичних і європейських цінностей, засудження зовнішньої збройної агресії та готовність до національного спротиву. Російсько-українське збройне протистояння активізувало нові компоненти української ідентичності – військово-громадянську суб'єктність, ідентичність стійкості та цифрове громадянство. Перспективи відповідного спрямування подальших наукових розробок з проблематики української ідентичності у повоєнний період вбачаються у дослідженні ключових домінант її зміцнення через розвиток громадянської освіти та «демократію участі», реалізацію інклюзивної політики пам'яті та державну підтримку соціально значущих громадянських активностей, відповідного спрямування контенту соціальних медіа та діяльності неурядових громадських організацій (non-governmental organizations).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Габермас Ю. Включення іншого. Есеї з політичної теорії / пер. з нім. Київ : Дух і Літера, 2006. 416 с.
2. Kymlicka W. Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship. Oxford : Oxford University Press, 2001. 392 p.
3. Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 202 p.
4. Castells M. The Power of Identity. 2nd ed. Oxford : Blackwell, 2010. 584 p.
5. Бевз Т. А. Формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2014. № 3. С. 3–17.
6. Резнік О. Громадянська ідентичність: структура та детермінанти в українському суспільстві. Український соціум. 2011. № 2(37). С. 25–38.
7. Толочко С. Громадянська ідентичність в українознавчому дискурсі. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2019. Вип. 34. С. 5–19.
8. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко [та ін.] ; за заг. ред. К. Журби, О. Рейпольської. Київ : «Компрінт», 2024. 232 с. URL: https://surl.li/jmzpad (дата звернення: 03.12.2025).
9. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2022. 410 с.

10. Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей в Україні : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2024. 48 с.

11. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування / Фонд «Демократичні ініціативи»; КМІС. 2024. URL: https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya (дата звернення: 13.11.2025).

12. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022 р.) : пресреліз / Соціологічна група «Рейтинг». 2022. 23 серп. URL: https://ratinggroup.ua/news/s-mnadcyate-zagalnonac-onalne-opituvannya-dentichn-st-patr-otizm-c-nnost-17-18-serpnya-2022 (дата звернення: 13.11.2025).

13. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.) : аналіт. звіт / Центр Разумкова. 2024. 24 черв. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r (дата звернення: 19.11.2025).

14. Уявлення про патріотизм та майбутнє України (16–20 серпня 2023 р.) : пресреліз / Соціологічна група «Рейтинг». 2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/uyavlennya-pro-patriotyzm-ta-maybutnye-ukrainy.html (дата звернення: 19.11.2025).

15. Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України : колективна монографія. Київ : Ін-т української мови НАН України, 2024. 280 с.

16. Підтримка демократії в Україні під час війни : аналіт. звіт / Фонд «Демократичні ініціативи». 2022. URL: https://dif.org.ua/article/pidtrimka-demokratii-v-ukraini-pid-chas-viyni (дата звернення: 25.11.2025).

17. Підтримка громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО. Ставлення до іноземних держав. Ставлення до мирних переговорів (вересень 2024 р.) : аналіт. звіт / Центр Разумкова. 2024. 24 жовт. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-do-myrnykh-peregovoriv-veresen-2024r (дата звернення: 14.11.2025).

18. Понад 80 % українців готові продовжувати боротьбу з Росією без підтримки США : опитування КМІС. Суспільне. Новини. 2025. 25 берез. URL: https://suspilne.media/978853-ponad-80-ukrainciv-gotovi-prodovzuvati-borotbu-z-rosieu-bez-pidtrimki-ssa-opituvanna-kmis (дата звернення: 25.11.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 02.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

РОЗДІЛ 3
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 323,2:340.131](477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.3

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ В УКРАЇНІ

POLITICAL AND LEGAL CONDITIONS FOR IMPLEMENTING CIVIC INITIATIVES IN UKRAINE

Герман М.В.,
orcid.org/0009-0009-2712-4453
аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті авторка комплексно аналізує політико-правові умови впровадження та рівень інституціоналізації громадянських ініціатив в Україні, визначаючи їх, з одного боку, функціональною складовою громадянського суспільства та формою впливу на формування суспільно-політичних відносин, з іншого боку, – чинником посилення демократичних тенденцій в державі. Аргументовано, що розвиток таких ініціатив є ключовим пріоритетом державної політики, що закріплено у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 рр.

У дослідженні виокремлено багаторівневу систему нормативно-правового регулювання: від фундаментальних конституційних норм, що закріплюють суб'єктність народу, до галузевого законодавства, зокрема законів про громадські об'єднання, благодійність та волонтерську діяльність. Особливу увагу приділено трансформації громадянського сектору в умовах дії правового режиму воєнного стану, де акцентовано стрімкий розвиток волонтерського руху як одну з найбільш інституціоналізованих форм громадянської ініціативи на сучасному етапі.

Проаналізовано аспекти переходу від моделі громадського «нагляду» до формату громадянсько-державного партнерства, яке формується в умовах децентралізації, євроінтеграції та цифровізації. Актуалізовано два вектори міжінституційної взаємодії: інституційні форми, де ініціатива належить громадськості (петиції, громадські бюджети), та форми, ініційовані суб'єктами влади (консультативно-дорадчі органи).

Авторка критично розглядає низку проблем, що гальмують розвиток громадянських ініціатив, зокрема бюрократичну інерцію, фінансову нестабільність сектору, безпекові ризики війни та існування «імітаційного» партнерства. Наголошено, що попри розгалуженість каналів артикуляції громадських запитів, в Україні зберігається інституціональна дискретність – розрив між можливістю висловити ініціативу та наявністю гарантованих механізмів її реалізації. Відтак обґрунтовано необхідність подолання процедурних прогалин через вдосконалення законодавства, у тому числі, з урахуванням норм відтермінованих законів про правотворчу діяльність та публічні консультації, подальшого розвитку політичної участі на місцевому рівні та формування відповідального врядування, орієнтованого на релевантні суспільні запити.

Ключові слова: громадянська ініціатива, громадянське суспільство, політичний інститут, демократизація, євроінтеграція, політичний процес, інституціоналізація, децентралізація, місцеве самоврядування, добре врядування.

In this article, the author comprehensively analyzes the political and legal conditions for the implementation and level of institutionalization of civic initiatives in Ukraine, defining them, on the one hand, as a functional component of civil society and a form of influence on the formation of socio-political relations, and on the other hand, as a factor in strengthening democratic trends in the state. It is argued that the development of such initiatives is a key priority of state policy, as enshrined in the National Strategy for Promoting Civil Society Development in Ukraine for 2021-2026.

The study highlights a multi-level system of regulatory and legal regulation: from fundamental constitutional norms that enshrine the subjectivity of the people to sectoral legislation, in particular laws on public associations, charity, and volunteer activities. Particular attention is paid to the transformation of the civil sector under martial law, with an emphasis on the rapid development of the volunteer movement as one of the most institutionalized forms of civic initiative at the present stage.

The aspects of the transition from the model of public «oversight» to the format of civil-state partnership, which is being formed in the context of decentralization, European integration, and digitalization, are analyzed. Two vectors

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

of interinstitutional interaction have been updated: institutional forms where the initiative belongs to the public (petitions, public budgets), and forms initiated by government entities (consultative and advisory bodies).

The author critically examines a number of problems that hinder the development of civic initiatives, in particular bureaucratic inertia, financial instability in the sector, security risks of war, and the existence of «imitation» partnerships. It is emphasized that despite the diversity of channels for articulating public demands, institutional discreteness persists in Ukraine – a gap between the opportunity to express an initiative and the availability of guaranteed mechanisms for its implementation. Therefore, the need to overcome procedural gaps through the improvement of legislation, in particular taking into account the provisions of deferred laws on law-making and public consultations, the further development of political participation at the local level, and the formation of responsible governance focused on relevant public demands, is justified.

Key words: civic initiative, civil society, political institute, democratization, European integration, political process, institutionalization, decentralization, local government, good governance.

Постановка проблеми. Громадянська ініціатива (далі ГІ – авт.) – це форма суспільної активності, спрямована на вирішення актуальних соціальних запитів або реалізацію певних ідей, які стосуються спільних для суспільства інтересів. Ініціатива – це формат голосу і форма дієвого впливу на формування порядку денного суспільно-політичних відносин [1, с. 33]. Важливість теми для України зумовлена передусім тим, що створення сприятливих умов для розвитку громадянської ініціативи стало ключовим пріоритетом Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 рр. [15]. Вважаємо цей факт переконливим аргументом у процесі інституціоналізації не лише громадянського суспільства (далі ГС – авт.), але й його складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впровадження громадянських ініціатив у політологічному дискурсі залишається тісно пов'язаною із темою функціонування громадянського суспільства загалом, що комплексно відображено у ґрунтовних дослідженнях В. Ковальчука, О. Корнієвського, В. Крисаченко, В. Потапенка, В. Яблонського, Т. Ярового та інших авторів. Громадянські ініціативи як виокремлене предметне поле наукового пошуку акцентують В. Дорох, К. Ірха, А. Матійчик, М. Сємко, а їх реалізація у контексті нормативно-правового регулювання функціонування громадянського суспільства висвітлена у працях Т. Акімової, О. Вінник, В. Гончарука, А. Костенко, А. Краснопільствої, М. Лациби, К. Швець та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із численними науковими розвідками, стратегічними візіями державних інституцій залишається відкритим питання замірів інституціональної спроможності громадянського суспільства реалізувати різноманітні ініціативи на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Пропонується комплексно підійти до проблематики, закладеної у темі наукової статті, визначивши рівні нормативно-правового та процедурного оформлення громадянських ініціатив та надавши обґрунтованої оцінки цьому багатокомпонентному процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. До головних ознак громадянського суспільства вітчизняні політологи відносять, по-перше, свободу та ініціативність особистості, що спрямовані на задоволення розумних потреб членів суспільства без шкоди для його загальних інтересів; по-друге, сукупність визначальних характеристик у різних сферах: приватної власності в економічній, демократії у політичній, плюралізму у духовній, справедливості у правовій; по-третє, існування в абсолютній більшості цих сфер так званого «середнього прошарку», який здатен підпорядкувати громадянському суспільству демократичну, правову, соціальну державу [3, с. 18, 20]. Такий підхід є ще одним аргументом на користь інтерпретації громадянських ініціатив як структурного елемента громадянського суспільства, а ще – функціональної складової демократії у вигляді прямого народовладдя, яке може здійснюватися через вибори, референдуми, механізми народної правотворчої ініціативи та публічних консультацій, інші форми безпосередньої демократії.

Український дослідник А. Матійчик визначає поняття «громадянська ініціатива» як вияв здатності громадян за допомогою колективного характеру дій та на принципах самоорганізації самостійно вирішувати актуальні питання функціонування суспільних відносин. На думку вказаного автора, формування та реалізація ГІ залежить від таких чинників, як зовнішнє середовище, інституціональний клімат, наявність соціального капіталу, ступінь зрілості та самосвідомості громадянина [8, с. 7]. У вже згадуваній Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 рр. контекст розуміння громадянських ініціатив доповнено їхніми основними характеристиками, а це добровільність, спільність мети, суспільна користь, наявність різних форм реалізації, можливості впливу на владу та ін.

Коли ми говоримо про інституціоналізованість ГІ, то йдеться про їхню здатність впливати на владу та прийняття державних рішень, зокрема

через петиції, громадські слухання, обговорення, акції – той самий «інституціональний клімат» у А. Матійчика. Чинне вітчизняне законодавство серед інструментів просування громадянських ініціатив вказує такі: вибори і референдуми, загальні збори (конференції) за місцем проживання, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, консультації з громадськістю, громадська експертиза, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у роботі консультативно-дорадчих органів та органів самоорганізації населення тощо [15]. Викладене переважно стосується форматів артикуляції змістів ГІ, натомість у нашому фокусі – рівні їх політико-правового впровадження, вищим із яких беззаперечно є конституційно-правовий. Його фундаментальною основою є положення Конституції України, зокрема про право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами та у всеукраїнському і місцевих референдумах (ст. 38), право на мирні збори, мітинги та демонстрації (ст. 39). Також Основний закон держави закріплює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає за неї перед людиною (ст. 3). Та найважливішим вважаємо конституційне закріплення суб'єктності народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні (ст. 5) [6]. Конституційні норми створюють основу для розвитку громадянських ініціатив, забезпечуючи можливість громадянам вільно висловлювати свої погляди, брати участь у політичних процесах та ініціювати суспільні зміни.

Одним із перших нормативно-правових актів, яким в Україні започатковувався процес співпраці органів державної влади та громадянського суспільства є Указ Президента України від 11 квітня 2001 р. «Про Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства», яким, «з метою сприяння прискоренню процесів становлення та розвитку в Україні інститутів громадянського суспільства, на підтримку ініціативи широких кіл громадськості» було утворено Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентові України [2, с. 928]. Наразі базовим законом, що регулює діяльність громадського сектору, є Закон України «Про громадські об'єднання», який встановив ліберальні процедури реєстрації та функціонування організацій громадянського суспільства [11]. Також документ став основним інструментом правового регулювання впровадження громадянських ініціатив в Україні.

Значна частина вітчизняних ГІ спрямована на боротьбу з корупцією та забезпечення прозорості у діяльності влади. Законодавство надає можливість громадським організаціям проводити моніторинг діяльності державних інституцій, вимагати доступу до публічної інформації та здійснювати контроль за витрачанням державних коштів. Закон «Про запобігання корупції» також надає правові механізми для участі громадськості в антикорупційній діяльності (ст. 14) [13].

Наразі впровадження громадянських ініціатив регулюється особливими умовами дії правового режиму воєнного стану, які, наголосимо, не стали приводом для звуження можливостей ГІ, натомість визначили додатковий вектор для їх розвитку, а саме напрямок волонтерської діяльності, покликаний сприяти допомозі армії, підтримці внутрішньо переміщених осіб та под. Показово, що ще з 2014 р. український громадський сектор відреагував на збройну агресію російської федерації активізацією волонтерського руху як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях, а з початком повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. кількість офіційних волонтерів зросла у 21 раз [18]. Ще один наслідок, важливий передусім у науковому контексті, стосується виокремлення форм ГІ, пріоритетними серед яких для України є волонтерські, благодійні та гуманітарні. Критеріями такої класифікації є цілепокладання та суб'єкти реалізації. Показово, що в такому контексті аналізу громадянських ініціатив ступінь їх інституціоналізації є більш довершеним. Ці висновки зумовлені дією законів України «Про волонтерську діяльність», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про гуманітарну допомогу».

Вказані вище закони містять більше зобов'язуючих та гарантуючих норм щодо різних форм ГІ. Так, держава, органи влади та уповноважені посадовці зобов'язані підтримувати «громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантувати і забезпечувати захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів, отримувачів волонтерської допомоги, організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів» (ст. 1) [10]. Громадські об'єднання визнані законодавством як надавачами, так і набувачами гуманітарної допомоги з метою подальшого її використання на користь тих, хто «потребує допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» (ст. 1) [12].

Принагідно зауважимо, що практики європейських держав і усього Європейського Союзу спираються на низку чинних механізмів народної нормотворчості. Йдеться про визначену кількість голосів на підтримку громадянських ініціатив,

які потім розглядаються відповідними органами влади на центральному і місцевому рівні. Так, згідно регламенту Євросоюзу щодо Європейської громадянської ініціативи, мільйон мешканців чверті країн-членів ЄС можуть подати на розгляд Єврокомісії пропозицію з питань, які, на їхню думку, потребують додаткового правового акту [19]. Законом про здійснення громадянами законодавчої ініціативи у Польщі право подавати власні законопроєкти безпосередньо до Сейму надано групі у 100 тисяч громадян, група у 50 тисяч громадян з правом голосу отримала аналогічну можливість у Литві. Конституції земель у Німеччині також регулюють ініціативи, якими громадяни можуть ініціювати закони або розпуск ландтагу.

Наступний рівень визначається політичними умовами, сучасний контекст яких характеризується зміною ролі громадянського суспільства. Якщо раніше ініціативи здебільшого мали характер «нагляду» за владою (т. зв. функція «watchdog»), то зараз спостерігається перехід до громадянсько-державного партнерства. Специфіка його середовища конструюється із урахуванням впливів процесів децентралізації, євроінтеграції, цифровізації тощо.

В Україні активно діє реформа децентралізації, яка посилила роль місцевих громад у прийнятті рішень. Завдяки цьому громадянські ініціативи можуть отримувати більше підтримки на місцевому рівні, адже громади мають ширші повноваження і ресурси для самостійного вирішення проблем. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» деталізує форми участі громадян у місцевому самоврядуванні через обрання депутатів місцевих рад та сільського, селищного чи міського голови та шляхом безпосередньої участі через такі правові механізми, як місцеві референдуми, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, органи самоорганізації населення та асоціації органів місцевого самоврядування [14].

Зауважимо, що серед стратегічних завдань для держави міститься положення про «удосконалення законодавчого регулювання місцевих ініціатив; закріплення права членів територіальної громади подавати місцеві ініціативи на розгляд ради або її виконавчого органу шляхом збору підписів жителів на їх підтримку; встановлення обов'язку органів місцевого самоврядування розглядати місцеві ініціативи на найближчих своїх засіданнях за участю ініціаторів та приймати за результатами рішення» [15]. Цей державний пріоритет для низки ОТГ вже став частиною нового формату суспільно-політичних взаємодій, однак варто підкреслити, що тут все залежить від волі і системної роботи безпосередньо ініціаторів змін – тобто пересічних громадян.

Цифровізація, що активізувала імплементацію елементів електронної демократії, значно спростила процес переходу від ідеї до її практичного впровадження. Цей аспект розглянуто у рамках політичного рівня, а не виокремлено у технологічну чи інформаційно-комунікаційну надбудову з огляду на зумовленість технологічності політичної участі саме управлінськими рішеннями та створенням спеціальних сервісів для включення громадян до процесів розробки владних рішень та частково – до впливу на їх реалізацію. В країні функціонують кілька майданчиків для акумуляції «народних голосів підтримки» та напрацьовано механізми і процедури збору і верифікації цих голосів. До прикладу, у 2025 р. єдиний державний вебпортал «Дія» закріпив за собою статус головного цифрового продукту в Україні, охопивши онлайнпослугами понад 23 мільйони українців, а це 77% усіх власників смартфонів у країні [9].

Серед сучасних практик взаємодії органів публічної влади з громадськістю у виробленні й реалізації публічної політики вітчизняні експерти виділяють дві основні групи: перша використовує інституційні форми взаємодії, де ініціатива належить громадськості (участь у розробленні і обговоренні проєктів нормативно-правових актів, громадські бюджетні ініціативи, діяльність асоціацій, громадських рад, консультативно-дорадчих органів тощо); друга ж використовує такі форми, в яких ініціатива належить владним інституціям (залучення представників громадськості до організації виборчого процесу, підтримка діяльності громадських організацій, організація діяльності державно-громадських фондів, залучення інститутів громадянського суспільства до правозахисної діяльності та ін.) [4]. Ця тенденція зберігається, актуалізуючи питання громадянсько-державного партнерства. У цьому контексті доречно акцентувати аргументи дослідника В. Крисаченка, який називає громадянське суспільство «одночасно і донором ціннісних ініціатив, і своєрідним легітимізатором тих чи інших дій влади». Учений розкриває багаторівневий конструкт соціального партнерства, де вертикальна складова передбачає скоординовану діяльність владних органів загальнонаціонального, регіонального та місцевого рівнів з метою досягнення сукупного кумулятивного ефекту управління, а на горизонтальному, громадянському рівні, чи не найважливішою складовою постає співпраця (суспільне партнерство) учасників партійних перегонів за владу у визнанні і прийнятті ними фундаментального критерія єдності – національних інтересів України» [7, с. 121]. Такий ракурс партнерства підкреслює його взаємну політичну доцільність для управлінських і громадських акторів та додатково обґрунтовує необхідність посилення інституціоналізації міжінституційної співпраці.

Якщо ж розглядати спроможність громадянських ініціатив по горизонталі, то вона визнача-

ється можливістю подання електронних петицій до Президента та Верховної Ради України, участь у робочих групах при міністерствах на національному рівні, упровадженням механізму бюджету участі (громадський бюджет), локальними ініціативами, змістом статутів громад на місцевому рівні, мережуванням з міжнародними НУО, адвокацією інтересів України на міжнародних майданчиках на наднаціональному рівні. Останній, з огляду на стрімкий розвиток громадянського суспільства в Україні та його інтеграцію у глобальне ГС, є важливим політичним і правовим чинником для розвитку громадянських ініціатив завдяки підтримці міжнародних організацій та політичних об'єднань (Європейський Союз, ООН, урядові інституції різних держав, інші донорські організації). Вони надають гранти, проводять тренінги, забезпечують експертну підтримку для розвитку громадянського суспільства та впровадження ініціатив у різних сферах – від прав людини і сталого розвитку до екологічної безпеки і альтернативної енергетики. Разом із такою підтримкою у вітчизняні практики врядування і суспільно-політичних взаємодій приходять обов'язкові до впровадження політики щодо підтримання миру, безпеки, поваги до прав людини, суверенної рівності та мирного вирішення суперечок, недискримінації, захисту вразливих груп населення тощо. Тобто йдеться про ціннісно-нормативну складову інституціоналізації ГІ.

Попри прогресивне вітчизняне законодавство, яке постійно вдосконалюється і доповнюється, активні процеси запозичення світового, передусім європейського позитивного досвіду, впровадження ініціатив стикається з низкою проблем. Найбільш відчутними серед них обґрунтовано є певна бюрократична інерція, адже відчутним є формальний підхід владних інституцій до консультацій з громадськістю; фінансова нестабільність громадського сектору, адже громадянські ініціативи часто потребують матеріальної складової для публічного просування, а вітчизняна культура внутрішніх пожертв (донатів) часто ігнорує саме цей напрям підтримки; безпекові ризики, зумовлені реаліями воєнного часу, які обмежують в участі й ініціюванні мешканців прифронтових та тимчасово окупованих населених пунктів; «імітаційне» партнерство, коли держава в особі політичних акторів створює квазіініціативи або підконтрольні громадські інституції для легітимізації власних рішень.

Враховуючи тему дослідження, актуалізуємо саме прогалини у процедурній складовій вітчизняного законодавства, яке й досі перебуває у тривалій фазі надання інституціоналізованого статусу громадським резолюціями за підсумками громадських обговорень, консультацій, підтриманих петицій тощо. На нашу думку, інституціонально подолати частину процедурних прогалин у реалізації громадянських ініціатив здатні норми Закону України «Про правотворчу діяльність», стаття 3 якого визначає суб'єктами правотворчої діяльності Український народ на всеукраїнському референдумі, територіальну громаду на місцевому референдумі, заінтересованими ж особами, які можуть ініціювати підготовку проєкту нормативно-правового акту перед суб'єктом правотворчої ініціативи, є громадяни України, громадські об'єднання, професійні і творчі спілки, благодійні і релігійні організації тощо [16]. Ще один закон, який також частково вирішує окреслені недоліки політико-правового супроводу ГІ, стосується унормування публічних консультацій, тобто «етапу постановки проблеми, розроблення, формування чи реалізації державної політики, вирішення питання місцевого значення, у ході якого суб'єкт проведення публічної консультації збирає, опрацьовує пропозиції заінтересованих сторін щодо предмета публічної консультації та оприлюднює результати аналізу таких пропозицій» [17]. Заінтересованою стороною тут називають «громадян України, громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання.., органи самоорганізації населення, непідприємницькі товариства, суб'єкти господарювання.., на яких вплине прийняття рішення, інші особи, прав, свобод, інтересів чи обов'язків яких стосується рішення, а також інші особи, які виявили бажання брати участь у публічних консультаціях» [17]. Незважаючи на низку виключень щодо проблематики публічних консультацій закон робить процес суспільно-політичних взаємодій прозорішим (зокрема через запровадження онлайн-платформи для публічних консультацій як форми взаємодії з громадянами та інститутами громадянського суспільства), а їх підсумки більш повноважними у впливі на політику. Перевірити ефективність вказаних законів у процесі реалізації громадянських ініціатив можливо лише після припинення або скасування воєнного стану в Україні, коли документи набудуть остаточної чинності.

Громадянські ініціативи як функціональна складова громадянського суспільства цілком відповідають принципам партисипативної демократії, яка, як аргументовано стверджує український науковець В. Ковальчук, зарекомендувала себе в Україні ефективною у вирішенні низки важливих завдань: по-перше, нагальних проблем місцевого рівня (від ремонту доріг до будівництва мікрокварталів); по-друге, прийняття локальних нормативних актів, а отже, формування місцевого права (як джерела права); по-третє, вироблення публічної політики як на місцевому, так і на національному рівні (шляхом формування, консультування та контролю органів влади); по-четверте, реалізації бізнес-програм та інвестицій (через участь у формуванні місцевого бюджету, активну грантову політику та залучення інвесторів) [5, с. 42]. Отже, успішна апробація зазначених форматів свідчить,

що за умови розширення інклюзивних практик управління держава здатна використати ресурс громадянських ініціатив як для поглиблення демократизації, так і для суттєвого підвищення якості змістовного наповнення державної політики.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Громадянські ініціативи – явище для українського суспільства не нове, а навпаки – таке, що стрімко розвивається, використовуючи як чинні нормативно-правові механізми, так і здобутки електронної демократії, інструменти інформаційних технологій, апробуючи зарубіжний досвід. Кількісно виміряти суб'єктів ГІ практично неможливо, адже це й інститути громадянського суспільства, й активи територіальних громад, і більш локальні тимчасові об'єднання громадян, які прагнуть вирішити нагальну спільну проблему. Очевидно, що така розгалуженість учасників ГІ є підтвердженням наявних в державі політико-правових умов для впровадження громадянських ініціатив, ефективність яких, на нашу думку, вимірюється рівнем розвитку суспільно-політичного діалогу і синхронністю у досягненні зрілості громадянським суспільством й інститутами влади.

Водночас фіксуємо певну інституціональну дискретність щодо громадянських ініціатив – з одного боку, існують багаторівневі канали їх артикуляції, обговорення і консолідації для набуття формату актуального суспільного запиту як на загальнонаціональному, так і локальному рівнях, з іншого боку, й досі залишаються прогалини у забезпеченні реальних механізмів реалізації ГІ як норми закону, рішення виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування. Фактично йдеться про статус рекомендації щодо більшості громадянських ініціатив, тому актуальною задачею для держави є трансформація «дорадчого голосу» у дієвий механізм впливу, часткове вирішення якої вбачаємо у: нормах відтермінованих на час воєнного стану законів, плануванні та виробленні політики з урахуванням суспільного запиту, внутрішньому і зовнішньому стимулюванні політичної волі до відповідального врядування,.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герман М. Європейські стандарти та досвід реалізації громадянських ініціатив. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 17. С. 33–41. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-17-5
2. Гончарук В. В. Нормативно-правове регулювання та інституційне забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 17. С. 925–956. DOI: 10.34132/pard2022.17.12
3. Громадянське суспільство та правова держава : виклики сьогодення : монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с.
4. Інструменти та механізми вироблення й впровадження публічної політики в Україні. *Укрінформ* : вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2713805-instrumenti-ta-mehanizmi-viroblenna-j-vprovadzenna-publicnoi-politiki-v-ukraini.html (дата звернення: 27.01.2026).
5. Ковальчук В. Б. Громадянська участь в процесі здійснення врядування та легітимації публічної влади в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2024. № 4. С. 32–43. DOI: 10.30970/jcl.4.2024.3
6. Конституція України : від 28.06.1996 р. : станом на 12.01.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 16.01.2026).
7. Крисаченко В. Демократія в часи повномасштабної російської агресії проти України: випробування на справжність. *Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу :* зб. мат. та доп. Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 квітня 2023 р. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2023. С. 111–120.
8. Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України : дис. … канд. політ. наук : 23.00.02 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Івано-Франківськ, 2016. 221 с.
9. Підсумки 2025 : які послуги в Дії були найпопулярнішими серед українців. *Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації України* : вебсайт. URL: https://thedigital.gov.ua/news/progress/pidsumky-2025-iaki-posluhy-v-diyi-buly-naypopuliarnishymy-sered-ukrayintsiv (дата звернення: 28.01.2026).
10. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI : станом на 15 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text (дата звернення: 28.01.2026).
11. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI : станом на 15 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text (дата звернення: 28.01.2026).
12. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV : станом на 16 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text (дата звернення: 27.01.2026).
13. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 15 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 26.01.2026).
14. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 15 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 28.01.2026).

15. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 7.09.2021 р. № 487/2021 : станом на 15 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text (дата звернення: 25.01.2026).

16. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX : станом на 15 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення: 26.01.2026).

17. Про публічні консультації : Закон України від 20.06.2024 р. № 3841-IX : станом на 15 січня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-20#Text (дата звернення: 28.01.2026).

18. Реєстр волонтерів виріс у 2,5 рази за рік. *Опендатабот* : вебсайт. URL: https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12 (дата звернення: 27.01.2026).

19. On the European citizens' initiative : Regulation (Eu) of The European Parliament and of the Council of 17 April 2019 № 2019/788 : as of 01.26.2026. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/788/oj/eng (дата звернення: 27.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 321.7:323.3
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.4

ПОЛІТИЧНА КОНСОЛІДАЦІЯ ЧЕРЕЗ ДЕМОКРАТИЧНУ ІНКЛЮЗІЮ: МЕХАНІЗМИ АКТИВАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

POLITICAL CONSOLIDATION VIA DEMOCRATIC INCLUSION: MECHANISMS FOR SOCIAL COHESION ACTIVATION

Кобильник В.В.,
orcid.org/0000-0001-6927-4219
докторант кафедри політології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття встановлює значення потреби в згуртованості суспільства під час військового стану та боротьби за національну незалежність. Досліджено доцільність розробки національні стратегії демократичної інклюзії, де вагомим етапом є артикуляція інтересів окремих соціальних спільнот. Надано увагу національному виміру демократичної інклюзії в рамках процесу антикризової консолідації (підвищення рівня згуртованості) суспільства. Автор зауважує, що консолідаційне значення демократичної інклюзії розкривається через включення всіх артикульованих політичних позицій та думок до демократичного порядку денного. Звернено увагу на специфіку інклюзивного політичного представництва, яка втілює принципи рівності, поваги та визнання та гарантує, включення до порядку денного «різних голосів». Встановлені мотивації інтегрованості до політичного процесу міноритарних груп, які запобігають появі настроїв відчуженості й позбавлення прав та усувають соціальну напруженість та потенційні конфлікти. Обґрунтовано, що умови інклюзії підвищують довіру до демократичних політичних інституцій, зміцнюють соціальну структуру та заохочують активну громадянську участь у різних суспільних верствах. Доведено, що визнання культурних практик та ідентичності міноритарних груп культивує почуття гідності та розширення можливостей, що стимулює їхню активну участь та відданість демократичним інституціям. Розкрито зумовленість складності та багатства різноманітних ідентичностей, що є важливим для розвитку соціальних зв'язків згуртованості. Розкрито умови адекватного сприйняття параметрів належного демократичного врядування. Інклюзивна соціальна політика розглядається як інструмент, що сприяє рівності можливостей, впроваджує антидискримінаційні заходи, відіграє важливу роль у вирівнюванні «умов гри». Наголошується на забезпечення репрезентативності, прозорості та підзвітності політичних інститутів. Відзначено, що процеси «впровадження» демократичної інклюзії в умовах панування цифрових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є безперервним та динамічним. Автор відзначає, що організації громадянського суспільства, групи інтересів та засоби масової інформації на локальному (територіальному) рівні відіграють ключову роль у «посиленні голосів» міноритарних груп. З'ясовано, що демократична інклюзія є провідною рамкою політичного розвитку суспільства, яка доводить наявність консенсусу еліт та широких верств громадян щодо забезпечення толерантності, згоди та співпраці на основі спільних цінностей. Зроблено висновок, що спроможність забезпечити якісний діалог між різними суспільними групами як стекхолдерами суспільної злагоди, є основою модераційної діяльності демократичної держави.

Ключові слова: демократична інклюзія, політична консолідація, політична ініціатива, інклюзивний порядок денний, політичне рішення.

The article establishes the importance of the need for social cohesion during martial law and the struggle for national independence. The feasibility of developing a national strategy for democratic inclusion is investigated, where an important stage is the articulation of the interests of individual social communities. Attention is paid to the national dimension of democratic inclusion within the framework of the process of anti-crisis consolidation (increasing the level of cohesion) of society. The author notes that the consolidation value of democratic inclusion is revealed through the inclusion of all articulated political positions and opinions in the democratic agenda. Attention is drawn to the specifics of inclusive political representation, which embodies the principles of equality, respect and recognition and guarantees the inclusion of "different voices" in the agenda. The motivations for the integration of minority groups into the political process are established, which prevent the emergence of feelings of alienation and deprivation of rights and eliminate social tension and potential conflicts. It is substantiated that the conditions of inclusion increase trust in democratic political institutions, strengthen the social structure and encourage active civic participation in different social strata. It is proven that the recognition of cultural practices and identities of minority groups cultivates a sense of dignity and empowerment, which stimulates their active participation and commitment to democratic institutions. The conditionality of the complexity and richness of diverse identities is revealed, which is important for the development of social bonds of cohesion. The conditions for adequate perception of the parameters of good democratic governance are revealed. Inclusive social policy is considered as a tool that promotes equality of opportunities, implements anti-discrimination measures, plays an important role in

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

leveling the "playing field". Emphasis is placed on ensuring the representativeness, transparency and accountability of political institutions. It is noted that the processes of “implementation” of democratic inclusion in the conditions of dominance of digital information and communication technologies (ICT) are continuous and dynamic. The author notes that civil society organizations, interest groups and mass media at the local (territorial) level play a key role in “amplifying the voices” of minority groups. It is found that democratic inclusion is a leading framework for the political development of society, which proves the presence of a consensus of elites and broad strata of citizens on ensuring tolerance, agreement and cooperation based on common values. It is concluded that the ability to ensure a high-quality dialogue between different social groups as stakeholders of social harmony is the basis of the moderation activity of a democratic state.

Key words: democratic inclusion, political consolidation, political initiative, inclusive agenda, political decision.

Постановка проблеми. Можливість поглиблення демократичних реформ та розбудови демократичного суспільства на сучасному етапі забезпечується через низку понять та концепцій, які відображають зусилля з формування інституційної спроможності. Стала демократія на сучасному етапі випробовується деструктивною діяльністю політичних груп, лідерів та еліт, які транслюють порядок денний, який сприяє обмеженню доступу соціальних та демографічних груп до висловлювання політичних вимог.

Навіть у сучасних ЄС та США дедалі частіше лунають заклики до обмеження прав мігрантів та інших міноритарних груп. Також піддаються сумніву пріоритети гендерної рівності та соціальної злагоди тощо. У таких умовах демократична консолідація як стратегічна мета сталих і трансформаційних демократій переживає випробування через просування «егоїстичних» (корпоративних, групових) політичних інтересів. Враховуючи сказане, демократична інклюзія виступає концептом, який здатний розв'язати конкретні проблеми та протиріччя консолідаційного процесу.

В умовах сучасної України потреба в згуртованості суспільства під час військового стану та боротьби за національну незалежність може також отримати позитивний ресурс у вигляді включення до політичного порядку денного інтересів міноритарних груп. Гарантування інтересів расових, соціальних та гендерних спільнот є провідною ознакою євроатлантичної цивілізаційно-культурної та ціннісної ідентичності України. Відповідно доречно розробляти національні стратегії демократичної інклюзії. Одним з перших етапів в них є артикуляція інтересів окремих спільнот. Розробка національного виміру демократичної інклюзії в рамках процесу антикризової консолідації (підвищення рівня згуртованості) суспільства є важливим параметром реформ в перспективі повоєнного відновлення.

Аналіз публікацій. Провідні зарубіжні фахівці приділяють значну увагу параметрам якості сучасної демократії, серед яких інклюзивність посідає чільне місце. Зокрема, Д. Альтман та А. Перес-Ліньян здійснили комплексну оцінку якості демократії на основі ознак свободи, конкурентоспроможності та участі у 18 країнах Латинської Америки [1], Л.Морліно аргументовано розкриває поняття «гарна» (належна) демократія [5], Г. Манк надає неординарну авторську візію переосмислення якості демократії [6]. Однак потребує подальшого розгляду питання зіставлення процесів демократичної консолідації та забезпечення високих стандартів демократичної інклюзії.

Метою статті є виявлення смислових контекстів демократичної консолідації та демократичні інклюзії як співмірних та взаємопов'язаних процесів демократичного розвитку. Завданням статті є з'ясування механізмів впровадження демократичної інклюзії як консолідуючого чинника.

Основний зміст. На сучасному етапі демократична інклюзія є фундаментальною складовою інституційної структури стійкого та згуртованого демократичного суспільства. Вона слугує життєво важливим механізмом для сприяння соціальній гармонії, політичній стабільності та інституційній легітимності в рамках системи понять делегативної демократії [7]. Її значення розкривається передусім через включення всіх артикульованих політичних позицій та думок до демократичного порядку денного. Дослідник Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам (International IDEA) Рауль Корденільйо доречно наголошує, що жоден голос не повинен залишатися невислуханим. Ніхто не повинен бути забутим. Ніхто не повинен бути об'єктом будь-якої форми виключної риторики. Аби демократія була сталою, Міжнародний інститут демократії вважає, що демократія повинна дозволяти кожному громадянину брати участь у політичних процесах та представляти свої інтереси та проблеми. Істотні докази вказують на виключення маргіналізованих та меншинних (*міноритарних* – Авт.) груп з процесу прийняття політичних рішень як ключовий фактор як політичних, так і громадянських конфліктів та нестабільності. Це, своєю чергою, впливає на демократичний перехід або консолідацію [2].

У цілому демократична інклюзія відображає рівень активності участі всіх сегментів суспільства (незалежно від раси, етнічної приналежності, статі, соціально-економічного статусу чи культурного походження) у політичному процесі, прийнятті рішень та формуванні політики, яка впливає на їхнє життя. Ця концепція виходить за рамки традиційного політичного представництва. Вона втілює принципи рівності, поваги та політичного визнання. Нормативне

втілення принципів інклюзивності гарантує, що так звані «різні голоси» [9] не тільки «чуються» (сприймаються політичною спільнотою), але й впливають на управління та напрямок розвитку суспільства. Р. Корденільйо вважає демократію залежною від участі та представництва всіх громадян у демократичних інституціях та процесах. Ці інституції та процеси включають органи управління виборами та вибори, конституційні органи та процеси конституційного будівництва, політичні партії та парламенти [2].

Процес формування інклюзивної демократії відіграє важливу роль у зміцненні соціальної згуртованості, яка є нормативно-інституційною рамкою, що об'єднує різні соціальні групи в єдину спільноту зі спільними цінностями та цілями. Коли маргіналізовані або меншинні (міноритарні) групи змістовно інтегровані в політичне життя, це зменшує почуття відчуженості та позбавлення прав у суспільстві. Як наслідок, зменшується соціальна напруженість та імовірність потенційних конфліктів. Р. Корденільйо до основи політичної консолідації зараховує політичну інклюзію. Це ідея про те, що кожен громадянин, незалежно від класу, віку, статі, сексуальної орієнтації, здібностей, групи, культури та етнічного чи релігійного походження, повинен мати рівні права та можливості взаємодіяти та робити свій внесок у функціонування цих інституцій та процесів [2].

Інклюзивні політичні практики сприяють формуванню середовища приналежності серед усіх громадян. Вони зміцнюють уявлення про те, що демократія є колективною справою, в якій інтереси (позиція) кожної людини має значення. Такі умови підвищують довіру до демократичних політичних інституцій, зміцнюють соціальну структуру та заохочують активну громадянську участь у різних суспільних верствах. При цьому Р. Корденільйо слушно попереджає, що комплексна робота над досягненням політичної інклюзії пов'язана з різними викликами. Найголовнішим серед них є зростаюча складність, через яку потреби та прагнення громадян можуть бути пов'язані з підзвітними та представницькими політичними інституціями. Демократичні інституції та процеси часто викликають недовіру. Тим часом деякі громадяни не зацікавлені в голосуванні чи вступі до політичної партії. Це тому, що вони не бачать різниці в тих, хто перебуває при владі. Вони вважають, що їхні голоси не матимуть значення або впливу на те, як діятимуть політичні інституції [2].

Соціально-політична згуртованість (*когезія*) суспільства та міцність демократичної політичної системи зростають завдяки публічному визнанню різноманітних ідентичностей. Воно сприяє взаєморозумінню та повазі між групами з різним расовим, етнічним, гендерним чи культурним походженням напротивагу наративам політичного популізму [9]. При цьому «запит» на інклюзивність як параметр демократичної консолідації має тривалу історію в класичній політичній науці. Сучасна дослідниця гендерного виміру демократичної інклюзивності Фадхілах Прамандарі вказує, що термін «демократична консолідація» вперше став популярним наприкінці того, що Семюел Гантінгтон назвав «третьою хвилею» демократизації. Переконані в бажаності демократії, дослідники демократії в цей час почали обговорювати, чи нова демократія більше не є вразливою до краху, і як це зробити. Відтоді вчені пов'язують аналіз «демократичної консолідації» з цим питанням. Хуан Лінц та Альфред Степан стверджують, що демократія консолідована, якщо вона стала «єдиною грою в місті» [8].

Визнання політичної різноманітності як конструктивної «сили», а не загрози, допомагає зруйнувати стереотипи, упередження та дискримінаційні ставлення, які підривають соціальну єдність та політичну рівність [9]. Якщо міноритарні групи бачать, що їхні культурні практики, історія та ідентичність визнаються та цінуються в політичній сфері, вони культивують почуття гідності та розширення можливостей. Відтак стимулюється громадська участь та орієнтованість на демократичні інституції. Ф. Прамандарі вірно вказує, що демократична наука розробила різні методи та пороги для визначення того, чи консолідована демократія. Гантінгтон запропонував тест двох змін. Відомі вчені, до яких належать Тімоті Пауер та Марк Гасіоровські, а також Мілан Сволік, стверджували, що час є кращим предиктором стійкості демократії. Інші науковці використовували демократичні установки як показники прийняття чи неприйняття громадянами демократії [8].

Згідно з концепціями демократичного громадянства, політичне взаєморозуміння у формах компромісів та широкого консенсусу є «наріжним каменем» демократичної інклюзії [11]. Проте воно вимагає постійного діалогу, міжкультурного обміну та консолідованої політики, спрямованої на подолання розбіжностей та формування згуртованості. Означене передбачає створення політико-дискусійних просторів, де різні соціально-вікові та расово-гендерні групи можуть брати участь у змістовних розмовах, ділитися досвідом та розвивати емпатію. Такий обмін сприяє глибшому розумінню складності та багатства різноманітних ідентичностей, що є важливим для розвитку згуртованих соціальних зв'язків. Ф. Прамандарі аргументовано вводить розгляд політичної включеності жінок до числа найбільш важливих соціально-політичних змін, які можуть змінити наше розуміння того, коли країна пройшла цей тест. Наприклад, вимога виборчого права для жінок (а не лише для чоловіків) як передумови тесту означатиме,

що ми зможемо почати рахувати зміни у виборах у США лише з 1920 року. Наші часові рамки ще більше змістяться, якщо врахувати, що расова дискримінація у голосуванні була заборонена лише у 1965 році. А коли ми вимагаємо передачі президентського крісла, яке раніше обіймав чоловік, жінці як певний кваліфікаційний поріг, то США не проходять цей тест [8].

Стійка антикорупційна політика відіграє вирішальну роль у процесі консолідації суспільства на основі демократичної інклюзії. Освітні компоненти та програми, які наголошують на мультикультуралізмі, правах людини та демократичних цінностях формують позитивне ставлення та сприйняття з раннього віку. Також забезпечується адекватне сприйняття параметрів належного демократичного врядування, які виходять за межі суто політичних інтеракцій. Вчені з Університету Валенсії Д. Страту-Стрелет, Е. Гіл-Гомес, Р. Ольтра-Баденес, Х. Ольтра-Гутьєррес небезпідставно вважають, що належне управління в теорії розвитку можна розуміти як форму, в якій інституції встановлюють передбачуваний, неупереджений та послідовно застосовуваний набір правил, перетворюючи інституції на головну змінну в боротьбі з корупцією. Це вважається вирішальним для сталого доходу на душу населення. Належне управління вимагає, щоб держава брала участь у створенні, захисті та забезпеченні прав власності шляхом забезпечення надійного макроекономічного режиму та створення інституцій, які обмежують можливості держави для довільних дій, щоб покращити її здатність підтримувати широкі ринки [3].

Крім того, державна соціальна політика, яка сприяє рівності можливостей, антидискримінаційним заходам та позитивним діям, відіграє важливу роль у вирівнюванні «умов гри». Це дозволяє міноритарним групам повноцінно брати участь в політичних обговореннях, не стикаючись із системними бар'єрами, в тому числі щодо економічної активності. Д. Страту-Стрелет, Е. Гіл-Гомес, Ольтра-Баденес Рауль, Х. Ольтра-Гутьєррес стверджують, що цей стан, виміряний індексом NRI (Network Readiness Index – *Індекс мережевої готовності*), має на меті відобразити, наскільки сприятливим є національне середовище для участі країни в мережевій економіці, що базується на довірі, регулюванні та інклюзивності [3].

Демократична інклюзія також передбачає забезпечення репрезентативності, прозорості та підзвітності політичних інститутів. Вони мають відображати різноманітність суспільства, в якому функціонують. Також вирішального значення набуває довіра на соціетальному рівні (зокрема, й на рівні базових економічних мереж або мереж цифрової економічної взаємодії). Згідно з Д. Страту-Стрелет, Е. Гіл-Гомес, Р. Ольтра-Баденес, Х. Ольтра-Гутьєррес, соціальна та політична довіра розуміється як те, наскільки безпечними є окремі особи та фірми в контексті мережевої економіки. Це відображається на основі стану середовища, сприятливим для довіри, та довірливою поведінкою населення, що вимірюється рівнем безпеки Інтернет-серверів. Також враховуються глобальний індекс кібербезпеки; онлайн-доступ до фінансових рахунків та Інтернет-купівлі. Регулювання означає ступінь, до якого уряд сприяє участі в мережевій економіці через регулювання, що вимірюється показником якості регулювання; регуляторним середовищем ІКТ; адаптивністю правової бази до нових технологій; законодавством про електронну комерцію та захистом конфіденційності законом. Включення підкомпонентів вимірює цифровий розрив у країнах на основі статі, особливих потреб та соціально-економічного статусу та вимірюється індексом електронної участі; соціально-економічним розривом у використанні цифрових платежів; доступністю місцевого онлайн-контенту; гендерним розривом у використанні Інтернету; та розривом у використанні цифрових платежів у сільській місцевості [3].

Базові принципи систем представництва також мають сприяти справедливому представництву меншин, а політичні партії повинні активно прагнути включити різноманітних кандидатів. Процеси «впровадження» демократичної інклюзії в умовах панування цифрових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є безперервним та динамічним. Вони вимагають постійної уваги, діалогу та адаптації до мінливих суспільних реалій. Д. Страту-Стрелет, Е. Гіл-Гомес, Р. Ольтра-Баденес, Х. Ольтра-Гутьєррес оцінюють вплив впровадження ІКТ на демократію на основі вибірки з 26 тематичних досліджень в країнах Східної Європи. Для отримання результату були розглянуті різні умови. Висновки науковців демонструють, що з розвитком літератури ІКТ мають трансформаційний потенціал у процесах змін соціальних, економічних та політичних умов у країнах, що розвиваються. Це означає, що вчені розглядають боротьбу за демократичний розвиток, в якій повністю задіяні інновації ІС (*інформаційних систем*), але вчені йдуть далі, роблячи важливий внесок, оскільки представлені результати визначають точні умови, які необхідно виконати для досягнення результату: консолідації демократичної системи [3].

Стратегічним рівнем успішної інклюзивної консолідації є локальний (територіальний) рівень. Саме на цьому рівні демократичні політичні інституції можуть застосовувати інклюзивну мову, політику та процедури, щоб продемонструвати свою відданість рівності та повазі до всіх громадян. Крім

того, сприяння інклюзивному локальному врядуванню вимагає культивування культури діалогу та компромісу, де цінуються різні точки зору, а конфлікти вирішуються мирними засобами. Висновки К. Макманна та М. Магвайра свідчать про те, що більшого прогресу в напрямку територіальної консолідації демократії можна досягти шляхом зміцнення здатності національних урядів виконувати свої демократичні мандати. Аналіз фахівців показав, що зменшення корупційних практик, які відволікають чиновників та бюрократів від цих мандатів та перехід до унітарної системи управління та централізованого відбору кандидатів, який надає національним чиновникам більше можливостей порівняно з субнаціональними, зробило демократію більш рівномірною в усіх країнах [4, p. 24].

Організації громадянського суспільства, громадські групи та засоби масової інформації на локальному (територіальному) рівні відіграють ключову роль у «посиленні голосів» міноритарних груп, забезпеченні відповідальності інституцій та підвищенні обізнаності про права та проблеми меншин. Побудова соціальної згуртованості через інклюзивну демократію вимагає визначення механізмів та засобів. К. Макманн та М. Магвайр наводять конкретні інструменти для розширення контролю над територією, які виявилися ефективнішими, ніж високий державний потенціал загалом. Ними є контроль корупції, більш унітарний уряд та більш централізований відбір кандидатів, які можуть найкраще сприяти *територіальній* консолідації демократії [4, p. 24].

Вказане свідчить, що суспільства, які характеризуються наявністю політичних упереджень, «історичних образ» або економічною нерівністю, можуть зіткнутися з опором зусиллям щодо інклюзії. Вирішення таких проблем вимагає постійної політико-управлінської активності, громадянської просвіти та зваженої політики, спрямованої на подолання структурної нерівності. Вказані заходи/механізми також вимагають послідовного лідерства, яке моделює інклюзивні цінності та активно працює над усуненням політичної нетерпимості та дискримінації.

Висновки. Таким чином, демократична політична консолідація на сучасному етапі є основою для співпраці політичних сил та владних інститутів. Демократична інклюзія при цьому є феноменом спільних зусиль щодо впровадження взаємодії в рамках включення до політичного порядку денного міноритарних груп.

Інклюзія передбачає не лише артикуляцію та агрегування інтересів і потреб. Вона визначає формування відповідних рішень та управлінських «планів впровадження» щодо забезпечення умов артикулювання «голосу» міноритарних груп в процесах які стосуються їх інтересів. Разом з тим, демократична інклюзія є певною рамкою розвитку суспільства, яка доводить наявність консенсусу еліт та широких верств громадян щодо забезпечення толерантності, згоди та співпраці на основі спільних цінностей.

Початковим пунктом розгортання реформ демократичної інклюзії є фокус на цінності різноманіття та взаєморозуміння в рамках буденних контекстів ухвалення рішень. Спроможність забезпечити якісний діалог між різними суспільними групами як стекхолдерами суспільної злагоди є основою модераційної діяльності демократичної держави у вигляді урядів та локальних інститутів влади. Напрямком подальших розвідок у даному тематичному вимірі слід вважати пошуки параметрів (ознак) завершеності реформ щодо демократичної інклюзії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Altman D. A., Pérez-Liñán A. Assessing the Quality of Democracy: Freedom, Competitiveness, and Participation in 18 Latin American Countries. *Democratization.* 2002. Vol.9. No.2. 85–100. DOI: https://doi.org/10.1080/714000256.

2. Cordenillo R. Political inclusion is vital to sustainable democracy. URL:https://www.idea.int/news/political-inclusion-vital-sustainable-democracy (Last accessed: 02.11.2025).

3. Developing a theory of full democratic consolidation: exploring the links between democracy and digital transformation in developing Eastern European countries. D. Stratu-Strelet Et al. *Journal of Business Research*. 2023. Vol. 157. DOI:doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113543. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/s0148296322010086 (Last accessed: 02.11.2025).

4. Mcmann K. M., Maguire M. Democratic consolidation: a theory of territorial consolidation. URL:https://v-dem.net/media/publications/v-dem_working_paper_2018_74.pdf (Last accessed: 02.11.2025).

5. Morlino L. What is a 'good' democracy? *Democratization*. 2004. 11(5). 10–32. DOI:https://doi.org/10.1080/13510340412331304589

6. Munck G. L. What is democracy? A reconceptualization of the quality of democracy. *Democratization.* 2016. 23(1). 1–26. DOI:https://doi.org/10.1080/13510347.2014.918104

7. O'Donnell G. Delegative Democracy. *Journal of Democracy*. 1995. Vol.5. No.1. 55–69.

8. Primandari F. Does our understanding of democratic consolidation have a male bias? URL:https://theloop.ecpr.eu/does-our-understanding-of-democratic-consolidation-have-a-male-bias/ (Last accessed: 02.11.2025).

9. Rovira-Kaltwasser C. The Responses of Populism to Dahl's Democratic Dilemmas. *Political Studies*. 62 (2014): 470–487. DOI:https://doi.org/10.1111/1467-9248.12038.

10. Rueschemeyer D. «Political Equality». *International Encyclopedia of Political Science*. Edited by B. Badie, D. Berg-Schlosser, L. Morlino. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2011. 818–823.

11. Zilla C. Defining democratic inclusion from the perspective of democracy and citizenship theory. *Democratization*. 2022. 29(8). 1518–1538. DOI://doi.org/10.1080/13510347.2022.2090929

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 352:351.862:355.01(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.5

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES OF UKRAINE IN ENSURING COMMUNITY RESILIENCE UNDER MARTIAL LAW AND IN POST-WAR RECOVERY

Крамаренко С.М.,
orcid.org/0009-0004-0380-1740
здобувач кафедри політичних наук
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У статті досліджено роль органів місцевого самоврядування України як ключових суб'єктів забезпечення стійкості територіальних громад в умовах воєнного стану та формування інституційних передумов післявоєнної відбудови. Місцеве самоврядування розглядається як політико інституційний феномен, що поєднує функції демократичного представництва, управління ресурсами та організації життєдіяльності громади у кризових обставинах.

Актуальність проблематики зумовлена тим, що повномасштабна збройна агресія істотно змінила конфігурацію публічної влади, загострivши потребу в оперативних управлінських рішеннях та посиливши напругу між принципами децентралізації й необхідністю централізованої координації у сфері безпеки. У цьому контексті постає питання про межі автономії громад, механізми підтримання керованості територій та збереження демократичних стандартів на місцевому рівні.

Методологічна основа дослідження спирається на інституційний і системний підходи, що дозволяють аналізувати місцеве самоврядування як елемент багаторівневої системи врядування та оцінювати його адаптивність до екстремальних викликів. Застосування аналізу публічної політики й порівняльної оптики забезпечує можливість узагальнення змін управлінських практик та окреслення чинників, які визначають спроможність громад у воєнний період і на етапі відновлення.

Результати дослідження засвідчують, що правовий режим воєнного стану формує спеціальні умови функціонування органів місцевого самоврядування, у межах яких відбувається перерозподіл повноважень на користь держави та безпекових інститутів, змінюються процедури ухвалення рішень і пріоритети місцевої політики. Водночас місцеве самоврядування не втрачає статусу базового рівня публічної влади, зберігаючи відповідальність за підтримання життєдіяльності громад і безперервність надання ключових сервісів.

Встановлено, що інституційна трансформація виявляється у зміні організаційної архітектури та управлінських практик, зокрема через посилення виконавчої складової місцевого управління, зростання ролі кризового менеджменту та розширення координації з органами сектору безпеки і оборони. В окремих територіальних умовах інструментом забезпечення керованості виступають військові адміністрації, що впливають на конфігурацію місцевої влади, модифікуючи співвідношення виборних і призначених елементів управління.

У висновках обґрунтовано, що поєднання надзвичайних правових режимів із збереженням базових інституційних принципів місцевого самоврядування створює підстави для відновлення повноцінної місцевої демократії у післявоєнний період. Ефективність повоєнної трансформації пов'язується з необхідністю відновлення балансу між безпековими імперативами та принципами субсидіарності й автономії громад, а також із розвитком спроможності місцевого рівня до стратегічного планування, партнерства і відновлення довіри громадян до публічної влади.

Ключові слова: місцеве самоврядування, територіальні громади, воєнний стан, життєстійкість, кризове управління, інституційна трансформація, багаторівневе врядування, післявоєнна відбудова, децентралізація.

The article examines the role of local self-government bodies in Ukraine as key actors in ensuring the stability of territorial communities in conditions of martial law and in forming the institutional prerequisites for post-war reconstruction. Local self-government is viewed as a political and institutional phenomenon that combines the functions of democratic representation, resource management, and organization of community life in crisis situations.

The relevance of the issue is due to the fact that full-scale armed aggression has significantly changed the configuration of public authority, exacerbating the need for operational management decisions and increasing tension between the principles of decentralization and the need for centralized coordination in the field of security. In this context, questions arise about the limits of community autonomy, mechanisms for maintaining territorial control, and preserving democratic standards at the local level.

The methodological basis of the study relies on institutional and systemic approaches that allow for the analysis of local self-government as an element of a multi-level governance system and the assessment of its adaptability to extreme

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

challenges. The use of public policy analysis and comparative optics provides an opportunity to generalize changes in management practices and identify factors that determine the capacity of communities during wartime and in the recovery phase.

The results of the study show that the legal regime of martial law creates special conditions for the functioning of local self-government bodies, within which there is a redistribution of powers in favor of the state and security institutions, and changes in decision-making procedures and local policy priorities. At the same time, local self-government does not lose its status as the basic level of public authority, retaining responsibility for maintaining the livelihoods of communities and the continuity of key services.

It has been established that institutional transformation manifests itself in changes in organizational architecture and management practices, in particular through the strengthening of the executive component of local government, the growing role of crisis management, and increased coordination with security and defense sector bodies. In certain territorial conditions, military administrations act as a tool for ensuring governability, influencing the configuration of local government by modifying the ratio of elected and appointed management elements.

The conclusions argue that combining emergency legal regimes with the preservation of basic institutional principles of local self-government creates the basis for the restoration of full-fledged local democracy in the post-war period. The effectiveness of post-war transformation is linked to the need to restore the balance between security imperatives and the principles of subsidiarity and community autonomy, as well as to the development of local capacity for strategic planning, partnership, and restoration of public trust in public authorities.

Key words: local self-government, territorial communities, martial law, resilience, crisis management, institutional transformation, multilevel governance, post-war reconstruction, decentralization.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України докорінно змінила умови функціонування системи публічної влади, актуалізувавши питання спроможності місцевого самоврядування діяти в умовах воєнного стану та постійних безпекових загроз. Традиційні підходи до децентралізованого управління, сформовані у мирний період, виявилися недостатніми для реагування на масштабні руйнування інфраструктури, гуманітарні кризи та масове внутрішнє переміщення населення. У цих умовах органи місцевого самоврядування опинилися перед необхідністю поєднання демократичних принципів управління з вимогами централізованої координації, що створює нові виклики для збереження їхньої інституційної автономії та ефективності.

Проблемність дослідження посилюється відсутністю усталених теоретичних і практичних моделей функціонування місцевого самоврядування в умовах тривалого воєнного стану та підготовки до післявоєнного відновлення. Перерозподіл повноважень між державними і місцевими органами, запровадження військових адміністрацій, зміна управлінських практик і кадрових підходів потребують наукового осмислення з позицій політико інституційного аналізу. Нерозв'язаним залишається питання формування збалансованої моделі місцевого управління, здатної одночасно забезпечувати безпеку, життєстійкість громад і відновлення місцевої демократії у повоєнний період, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні політологічні дослідження зосереджуються на осмисленні стійкості громад у воєнний період, правових режимах функціонування місцевого самоврядування, трансформаціях фінансового та кадрового забезпечення, а також на специфіці управління деокупованими й прифронтовими територіями та захисті прав внутрішньо переміщених осіб, що загалом формує міждисциплінарне поле аналізу воєнних змін у локальному врядуванні (Балінський В., Бойко С., Маринів А., Буряченко А., Логвінов П., Говоров В., Доманова Г., Ключковський Ю., Красилюк В., Селіхов Д., Тарасенко Т. та інші).

Водночас у наявній літературі бракує узгодженої політико-інституційної моделі, яка б одночасно пояснювала перерозподіл повноважень, роль військових адміністрацій і механізми відновлення місцевої демократії у післявоєнний період.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У вітчизняній політико-інституційній літературі недостатньо розкритими залишаються питання системної трансформації місцевого самоврядування саме в умовах повномасштабної війни та тривалого воєнного стану. Зокрема, нерозв'язаними є аспекти поєднання надзвичайних правових режимів із збереженням базових принципів місцевої демократії, інституційної автономії та субсидіарності, а також роль органів місцевого самоврядування як ключових суб'єктів забезпечення життєстійкості громад і підготовки до післявоєнної відбудови.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексний політико-інституційний аналіз ролі органів місцевого самоврядування України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення з метою виявлення особливостей їх нормативно-правового функціонування, інституційної трансформації та управлінських практик, а також обґрунтування їх значення як ключових суб'єктів забезпечення життєстійкості територіальних громад і відновлення місцевої демократії у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеве самоврядування як особлива форма організації публічної влади має тривалу істо-

рію становлення, що тісно пов'язана з еволюцією державності, суспільних відносин і уявлень про участь населення в управлінні спільними справами. Його виникнення було зумовлене об'єктивною потребою узгодження інтересів центральної влади та громад, які ще на ранніх етапах розвитку цивілізацій прагнули зберігати автономію у вирішенні питань повсякденного життя. У цьому сенсі місцеве самоврядування постає не лише як правовий або адміністративний інститут, а як соціально політичний механізм самоорганізації територіальних громад.

Історично перші форми місцевого самоврядування виникали у вигляді міських громад, громадських зборів та органів колективного управління, що виконували функції регулювання господарських, безпекових і соціальних відносин. У середньовічній Європі розвиток міст і торгівлі сприяв формуванню магдебурзького права та інших моделей міської автономії, які закріплювали право громади самостійно обирати органи влади, здійснювати судочинство та управляти місцевими ресурсами. Ці механізми стали важливою передумовою подальшого інституційного оформлення місцевого самоврядування як складової демократичної традиції [5].

У період становлення національних держав місцеве самоврядування зазнало значних трансформацій, оскільки процеси централізації влади нерідко обмежували автономію громад. Водночас саме в цей період формується розуміння місцевого самоврядування як елементу публічної влади, що діє в межах правової системи держави, але водночас спирається на принципи виборності, підзвітності та самостійності у вирішенні питань місцевого значення. У політичній теорії Нового часу місцеве самоврядування починає розглядатися як важливий інструмент обмеження державної влади та залучення громадян до управління.

Подальший розвиток цього інституту відбувався у тісному зв'язку з утвердженням демократичних режимів і концепції народного суверенітету. У XX столітті місцеве самоврядування набуло чіткішого нормативного закріплення, зокрема через конституційні положення та міжнародні стандарти, що визначали його як невід'ємну складову демократичної держави.

В українському контексті становлення місцевого самоврядування має власну історичну специфіку, пов'язану з традиціями громадського управління та козацького самоврядування. Проте тривалий період перебування у складі централізованих імперських і радянських державних утворень призвів до обмеження реальної автономії місцевих громад і підпорядкування їх жорсткій вертикалі влади. Лише з відновленням незалежності України розпочався процес інституційного відродження місцевого самоврядування як самостійного рівня публічної влади [12].

Функціонування органів місцевого самоврядування України в умовах воєнного стану зазнало істотних змін, що обумовлено необхідністю адаптації правової системи до екстраординарних безпекових викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією. Запровадження воєнного стану стало підставою для тимчасової модифікації базових принципів організації публічної влади, зокрема співвідношення централізації та децентралізації, автономії територіальних громад і єдності державного управління.

Правову основу функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану становлять Конституція України, Закони України про правовий режим воєнного стану та про місцеве самоврядування, а також численні підзаконні нормативні акти, ухвалені з урахуванням особливостей воєнного періоду. Воєнний стан не скасовує місцеве самоврядування як інститут публічної влади, однак передбачає можливість тимчасового обмеження окремих повноважень органів місцевого самоврядування та запровадження спеціальних механізмів управління на певних територіях. Такі обмеження мають винятковий характер і обґрунтовуються потребами національної безпеки та оборони.

Однією з ключових особливостей правового регулювання у воєнний період є перерозподіл повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. В умовах підвищених безпекових ризиків держава посилює вертикаль управління, надаючи пріоритет централізованим рішенням у сфері оборони, мобілізації, цивільного захисту та управління критичною інфраструктурою [6].

Водночас органи місцевого самоврядування зберігають важливі функції у сфері забезпечення життєдіяльності громад, соціального захисту населення та реалізації гуманітарних заходів. Такий перерозподіл повноважень формує асиметричну модель публічного управління, у якій автономія місцевого рівня поєднується з посиленим державним контролем.

Особливе місце в системі правового регулювання посідає інститут військових адміністрацій, який запроваджується на територіях, де органи місцевого самоврядування не можуть повноцінно здійснювати свої повноваження внаслідок бойових дій, окупації або загрози безпеці. Військові адміністрації наділяються широкими управлінськими повноваженнями, що охоплюють як функції органів виконавчої влади, так і частину повноважень органів місцевого самоврядування. З правової точки зору це означає тимчасове призупинення або обмеження діяльності виборних органів на відповідних територіях, що ставить

під питання дотримання принципів місцевої демократії, але водночас визнається необхідним кроком для забезпечення ефективного управління в умовах війни [4].

Тимчасові обмеження автономії територіальних громад проявляються також у зміні порядку прийняття рішень, бюджетного процесу та кадрової політики. Воєнний стан допускає спрощення процедур, концентрацію повноважень у виконавчих органах та звуження можливостей громадської участі у прийнятті рішень. Такі заходи спрямовані на підвищення оперативності управління, однак водночас створюють ризики зниження прозорості та підзвітності місцевої влади. У нормативно правовому вимірі це породжує потребу у чіткому визначенні меж допустимих обмежень і запобіжників від надмірної концентрації влади.

Специфічним аспектом правового регулювання є управління на прифронтових і тимчасово окупованих територіях. На прифронтових територіях органи місцевого самоврядування функціонують в умовах постійної загрози, що зумовлює особливий режим прийняття управлінських рішень, тісну координацію з військовими структурами та пріоритет безпекових міркувань над довгостроковими програмами розвитку. На тимчасово окупованих територіях діяльність органів місцевого самоврядування фактично припиняється, а правове регулювання зосереджується на збереженні правосуб'єктності громад, документуванні порушень та підготовці до відновлення легітимного управління після деокупації [2].

Важливою проблемою нормативно правового регулювання в умовах воєнного стану є узгодження норм безпекового законодавства з принципами місцевої демократії та субсидіарності. Воєнний стан об'єктивно обмежує можливості прямої участі громадян у місцевому управлінні, зокрема через відтермінування виборів, обмеження діяльності представницьких органів і скорочення публічних консультацій. Це створює напруження між необхідністю забезпечення безпеки та збереженням демократичних стандартів, що є фундаментальними для європейської моделі місцевого самоврядування.

Принцип субсидіарності в умовах війни зазнає функціонального переосмислення. Якщо у мирний період він передбачає максимальну передачу повноважень на місцевий рівень, то у воєнних умовах відбувається тимчасове зміщення акценту на централізоване управління як інструмент швидкого реагування на загрози. Водночас повне ігнорування субсидіарності призводить до втрати спроможності громад та зниження ефективності відновлення у повоєнний період.

Таким чином, нормативно правові засади функціонування органів місцевого самоврядування України в умовах воєнного стану характеризуються поєднанням надзвичайних правових режимів і збереженням базових інституційних принципів. Воєнний стан трансформує правове регулювання, підсилюючи роль держави та безпекових інститутів, але не скасовує місцеве самоврядування як основу публічної влади на місцях. Аналіз цих змін дозволяє оцінити не лише поточні управлінські практики, а й правові передумови для відновлення повноцінної місцевої демократії та розвитку територіальних громад у післявоєнний період.

Повномасштабна війна стала каталізатором глибоких інституційних трансформацій у системі місцевого самоврядування України, що проявилися у зміні організаційної архітектури, управлінських практик та кадрового забезпечення на місцевому рівні публічної влади. Умови воєнного часу зумовили необхідність швидкої адаптації інституцій до нових реалій, у яких пріоритетом стало забезпечення безпеки, життєдіяльності громад і координації з державними структурами. У цьому контексті органи місцевого самоврядування були змушені переосмислити власну роль і функціональне призначення, переходячи від логіки планового розвитку до режиму постійного кризового управління [3].

Однією з ключових інституційних змін стала трансформація організаційної структури місцевого управління. Воєнні виклики призвели до укрупнення управлінських функцій, концентрації повноважень у виконавчих органах та посилення ролі керівників громад. Представницькі органи місцевого самоврядування, зокрема місцеві ради, у багатьох випадках були вимушені обмежити свою діяльність або адаптувати формати роботи до дистанційних та спрощених процедур. Це зменшило рівень колегіальності у прийнятті рішень, проте водночас підвищило оперативність управління, що є критично важливим в умовах воєнної загрози.

Суттєвий вплив на інституційну трансформацію місцевого самоврядування справив інститут військових адміністрацій. Їх запровадження стало відповіддю держави на неможливість забезпечення повноцінного функціонування органів місцевого самоврядування в окремих регіонах через бойові дії, окупацію або загрозу безпеці. Військові адміністрації перебрали на себе широкий спектр управлінських функцій, поєднуючи повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Водночас навіть у громадах, де не було створено військових адміністрацій, органи місцевого самоврядування змушені були вибудовувати нові механізми взаємодії з органами сектору безпеки і оборони. Тісна координація з військовими частинами, підрозділами територіальної оборони, правоохоронними органами та службами цивіль-

ного захисту стала невід'ємною складовою управлінських процесів на місцевому рівні. Така взаємодія часто мала неформалізований характер і ґрунтувалася на оперативних домовленостях, що свідчить про зміну традиційних бюрократичних процедур у бік більш гнучких і адаптивних форм управління.

Зміни в управлінських механізмах органів місцевого самоврядування проявилися також у пріоритезації функцій і ресурсів. У воєнний період на другий план відійшли довгострокові програми розвитку, інфраструктурні проєкти та стратегічне планування, натомість основна увага зосередилася на забезпеченні базових потреб населення, підтримці критичної інфраструктури та організації гуманітарної допомоги. Управлінські рішення приймалися в умовах дефіциту інформації та часу, що вимагало від місцевих керівників високого рівня автономності, відповідальності та здатності діяти в ситуації невизначеності.

Кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування також зазнало суттєвих трансформацій. Воєнні дії, мобілізація та внутрішня міграція призвели до скорочення кадрового потенціалу на місцях, що особливо відчутно у прифронтових регіонах. Частина посадових осіб була залучена до військової служби або змушена залишити територію громади, що створило додаткове навантаження на тих працівників, які залишилися. У відповідь органи місцевого самоврядування були змушені запроваджувати багатофункціональність посад, перерозподіляти обов'язки та залучати волонтерів і представників громадянського суспільства до виконання окремих управлінських функцій [10].

В умовах війни зросла роль неформальних управлінських мереж і горизонтальних зв'язків між громадами. Обмін інформацією, ресурсами та управлінськими практиками між органами місцевого самоврядування сприяв підвищенню їхньої спроможності реагувати на кризові ситуації. Такі мережі частково компенсували обмеженість формальних інституційних механізмів і стали важливим елементом інституційної стійкості місцевого рівня влади. Водночас це поставило питання про необхідність інституціоналізації успішних практик взаємодії у післявоєнний період.

Адаптація управлінських процесів до умов постійних безпекових ризиків супроводжувалася цифровізацією та спрощенням процедур. Використання електронних засобів комунікації, дистанційних форматів роботи та цифрових сервісів дозволило зберегти мінімальний рівень функціональності органів місцевого самоврядування навіть у складних умовах. Проте така адаптація водночас загострила проблеми кібербезпеки, доступності цифрових ресурсів і нерівності між громадами за рівнем технологічної спроможності.

Інституційна трансформація органів місцевого самоврядування в умовах воєнних викликів супроводжується також зміною управлінської культури. Підвищення ролі особистого лідерства, неформальної відповідальності та швидкого прийняття рішень поступово формує нову модель місцевого управління, орієнтовану на результат і виживання громади. Водночас така модель містить ризики персоналізації влади та зниження рівня демократичного контролю, що потребує подальшого наукового осмислення.

Таким чином, інституційна трансформація органів місцевого самоврядування в умовах повномасштабної війни має багатовимірний характер і охоплює організаційні, управлінські та кадрові аспекти. Війна виступила потужним чинником інституційних змін, які, з одного боку, забезпечили адаптацію місцевого рівня влади до екстремальних умов, а з іншого створили нові виклики для збереження принципів місцевої демократії та сталого розвитку. Аналіз цих трансформацій є необхідним для формування ефективної моделі місцевого самоврядування у післявоєнний період, здатної поєднати вимоги безпеки, ефективності та демократичної легітимності.

Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні життєстійкості територіальних громад в умовах війни набула визначального значення, оскільки саме на місцевому рівні зосереджено відповідальність за підтримання базових функцій життєдіяльності населення. Повномасштабна збройна агресія різко підвищила навантаження на громади, які опинилися перед необхідністю оперативного реагування на руйнування інфраструктури, гуманітарні кризи та масові переміщення населення. У цих умовах органи місцевого самоврядування фактично стали першою лінією управління кризами, забезпечуючи мінімально необхідний рівень стабільності та соціального порядку [1].

Одним із ключових напрямів діяльності місцевого самоврядування стало підтримання функціонування критичної інфраструктури, зокрема систем енергопостачання, водопостачання, теплопостачання, транспорту та зв'язку. Навіть за умов постійних обстрілів і дефіциту ресурсів місцеві органи влади координували аварійні служби, організовували ремонтні роботи та взаємодіяли з державними структурами і міжнародними партнерами з метою відновлення пошкоджених об'єктів.

Надання соціальних послуг у воєнний період також зазнало суттєвої трансформації. Органи місцевого самоврядування були змушені адаптувати мережу соціальних установ до нових потреб населення, зокрема у сфері підтримки вразливих

груп, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та сімей з дітьми. Значна частина соціальної роботи перемістилася у формат кризового реагування, що передбачало оперативне виявлення потреб, спрощення процедур доступу до допомоги та активну взаємодію з волонтерськими і громадськими організаціями.

Організація гуманітарної допомоги стала ще одним критично важливим завданням місцевої влади. Саме органи місцевого самоврядування брали на себе відповідальність за розподіл гуманітарних вантажів, визначення пріоритетних груп отримувачів та контроль за цільовим використанням ресурсів. У багатьох громадах були створені спеціальні координаційні центри, що забезпечували взаємодію з міжнародними гуманітарними організаціями та донорськими структурами.

Особливе місце у діяльності органів місцевого самоврядування посіла підтримка внутрішньо переміщених осіб. Масове переміщення населення створило додатковий тиск на соціальну інфраструктуру громад, які приймали переселенців, та вимагало від місцевої влади швидкого розгортання житлових, освітніх і медичних сервісів. Місцеве самоврядування стало ключовим суб'єктом інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громади, забезпечуючи доступ до базових послуг і сприяючи соціальній адаптації. Цей досвід засвідчив здатність місцевих інституцій діяти як центри локальної солідарності та соціальної згуртованості [11].

Забезпечення безперервності місцевих публічних сервісів у воєнних умовах вимагало від органів місцевого самоврядування переосмислення стандартів управління. Освітні, адміністративні та комунальні послуги часто надавалися в альтернативних форматах, зокрема дистанційно або з використанням спрощених процедур. Така адаптація дозволила зберегти функціональність місцевої влади навіть у надзвичайно складних умовах, проте водночас виявила структурні проблеми, пов'язані з нерівномірною спроможністю громад та обмеженим доступом до ресурсів.

У сукупності ці практичні аспекти діяльності свідчать про те, що органи місцевого самоврядування в умовах війни перетворилися на ключових суб'єктів кризового реагування та забезпечення локальної стійкості. Їхня роль виходила за межі традиційних адміністративних функцій і набувала системного характеру, поєднуючи управлінські, соціальні та комунікаційні виміри.

У післявоєнний період значення місцевого самоврядування зберігатиме стратегічний характер, оскільки саме громади виступатимуть базовими осередками відбудови та довгострокового розвитку територій. Участь органів місцевого самоврядування у плануванні та реалізації проєктів відновлення є критично важливою з огляду на їхню обізнаність із локальними потребами, ресурсами та соціальною структурою.

Відновлення інфраструктури вимагає від органів місцевого самоврядування не лише управлінських, а й стратегічних рішень, пов'язаних із пріоритетами розвитку, просторовим плануванням та впровадженням принципів сталості. Повоєнна реконструкція створює можливості для модернізації інженерних мереж, житлового фонду та транспортних систем, що може стати основою для підвищення якості життя у громадах. У цьому процесі місцеве самоврядування виступає координатором між державними програмами, приватним сектором і міжнародними донорами.

Соціальна сфера після війни потребуватиме особливої уваги з боку місцевої влади, оскільки наслідки збройного конфлікту матимуть довготривалий вплив на демографічну структуру, ринок праці та рівень соціальної згуртованості. Органи місцевого самоврядування відіграватимуть провідну роль у відновленні освітніх і медичних послуг, розвитку соціальної інфраструктури та реінтеграції постраждалих груп населення. Ефективність цих процесів значною мірою залежатиме від здатності місцевих інституцій працювати у партнерстві з громадянським суспільством та державними органами.

Економічний розвиток громад у післявоєнний період також значною мірою визначатиметься активністю органів місцевого самоврядування. Формування сприятливого інвестиційного клімату, підтримка малого і середнього бізнесу та розвиток місцевих ринків праці є ключовими чинниками довгострокової стабільності. Місцева влада має потенціал виступати ініціатором економічних трансформацій, спираючись на специфіку територій і використовуючи інструменти стратегічного планування.

Важливим аспектом післявоєнного розвитку є залучення міжнародної допомоги та розбудова партнерських відносин із зарубіжними громадами і організаціями. Органи місцевого самоврядування дедалі частіше стають самостійними суб'єктами міжнародної співпраці, що дозволяє їм безпосередньо брати участь у відбудовчих програмах і проєктах технічної допомоги. Така децентралізація міжнародної взаємодії підвищує ефективність використання ресурсів і сприяє впровадженню інноваційних управлінських механізмів [7].

Ключовою умовою успішної післявоєнної трансформації є відновлення довіри громадян до публічної влади, і саме місцеве самоврядування відіграє у цьому процесі вирішальну роль. Досвід війни показав, що близькість місцевої влади до населення та її здатність оперативно реагувати на потреби громади формують основу легітимності публічних інституцій. У післявоєнний період ця

довіра може стати ресурсом для реалізації складних реформ і довгострокових стратегій розвитку.

Отже, роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні життєстійкості громад у воєнний період та у формуванні основ післявоєнного відновлення має системний і стратегічний характер. Місцевий рівень публічної влади виступає не лише виконавцем рішень, а активним суб'єктом трансформації, здатним поєднати кризове реагування з довгостроковим баченням розвитку територій України.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Органи місцевого самоврядування України в умовах воєнного стану виконують системоутворювальну функцію забезпечення життєстійкості територіальних громад, поєднуючи управлінські, соціальні та координаційні повноваження. Воєнні виклики зумовили трансформацію інституційної архітектури місцевої влади, посилили роль виконавчих органів і кризового менеджменту, а також актуалізували тісну взаємодію з органами сектору безпеки і оборони. Водночас доведено, що навіть за умов перерозподілу повноважень на користь держави місцеве самоврядування зберігає статус базового рівня публічної влади, відповідального за безперервність надання ключових послуг і підтримання соціальної стабільності громад.

Інституційні обмеження, запроваджені режимом воєнного стану, мають тимчасовий характер і не заперечують демократичної природи місцевого самоврядування. Поєднання надзвичайних правових режимів із збереженням принципів субсидіарності, підзвітності та автономії громад формує передумови для відновлення повноцінної місцевої демократії у післявоєнний період. Ефективність подальшої трансформації залежатиме від здатності органів місцевого самоврядування перейти від логіки кризового реагування до стратегічного планування відбудови, розвитку партнерств і відновлення довіри громадян до публічної влади як ключового ресурсу сталого розвитку територій.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язувати з поглибленим аналізом моделей відновлення місцевого самоврядування у післявоєнний період, зокрема з вивченням механізмів реінституціоналізації виборних органів, оптимального розподілу повноважень між державним і місцевим рівнями та інституціоналізації успішних практик кризового управління. Окремого наукового осмислення потребують питання впливу міжнародної допомоги на спроможність громад, роль цифрових інструментів у відновленні публічних сервісів і формування нової управлінської культури місцевої влади в умовах тривалих безпекових викликів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балінський В. Стійкість громад як фактор збереження стабільності держави в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 3. С. 104–108. URL: https://doi.org/10.32782/tnu-2663-6468/2023.3/16 (дата звернення: 09.01.2026).

2. Бойко С., Маринів А. Особливості здійснення місцевого самоврядування на деокупованих територіях: перспективи правового регулювання. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2024. Т. 1, № 85. С. 175–180. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.23 (дата звернення: 11.01.2026).

3. Буряченко А., Логвінов П. Місцеве самоврядування під час війни: ключові трансформації фінансового забезпечення повноважень. *Фінанси України*. 2023. Т. 2023, № 11. С. 49–68. URL: https://doi.org/10.33763/finukr2023.11.049 (дата звернення: 11.01.2026).

4. Говоров В. Актуальні проблеми повноважень військових адміністрацій під час дії правового режиму воєнного стану. *Право та інновації*. 2024. № 1 (45). С. 87–95. URL: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1(45)-12 (дата звернення: 13.01.2026).

5. Доманова Г. Європейські традиції міського самоврядування на лівобережній Україні в період раннього модерну. *Сіверянський літопис*. 2021. Т. 5. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.5725432 (дата звернення: 14.01.2026).

6. Ключковський Ю. Правове регулювання місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Право України*. 2024. № 2024/06. С. 61. URL: https://doi.org/10.33498/louu-2024-06-061 (дата звернення: 25.01.2026).

7. Красилюк В. Ф. Моделі міжнародної допомоги для розвитку деокупованих територіальних громад: стратегічні підходи та практики. *Політичне життя*. 2025. № 4. С. 53–61. URL: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.8 (дата звернення: 14.01.2026).

8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : станом на 20 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 14.01.2026).

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 14.01.2026).

10. Результати дослідження: Стан та перспективи кадрового забезпечення органів публічної влади в областях на лінії зіткнення *Samoorg – Самоорганізація в громаді*. URL: https://samoorg.com.ua/blog/2025/11/23/rezultaty-doslidzhennya-stan-ta-perspektyvy-kadrovogo-zabezpechennya-organiv-publichnoyi-vlady-v-oblastyah-na-liniyi-zitknennya (дата звернення: 20.01.2026).

11. Селіхов Д. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 4. С. 34–39. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4 (дата звернення: 21.01.2026).

12. Тарасенко Т. Радянський досвід і сучасні виклики розвитку політичної відповідальності в місцевому самоврядуванні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: публічне управління та адміністрування*. 2022. № 1. С. 96–103. URL: https://doi.org/10.32838/tnu-2663-6468/2022.1/17 (дата звернення: 21.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 321.01:316.48-047.44
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.6

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ В ПЕРІОД ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

MECHANISMS OF STATE AND CIVIL COUNTERACTION TO EXTREMISM DURING DEMOCRATIC TRANSFORMATIONS

Левчук О.О.,
orcid.org/0000-0001-6344-9356
аспірант
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

У статті здійснено комплексний аналіз механізмів державної та громадської протидії екстремізму в умовах демократичних трансформацій. Актуальність дослідження зумовлена зростанням екстремістських проявів у сучасних суспільствах, що перебувають у стані політичних, соціальних і ціннісних змін, а також необхідністю пошуку ефективних інструментів їх нейтралізації без порушення демократичних принципів і прав людини. Метою статті є виявлення ключових інституційних, правових і соціальних механізмів протидії екстремізму та визначення ролі державних і громадських акторів у цьому процесі.

У роботі розкрито сутність екстремізму як соціально-політичного явища, охарактеризовано його основні форми та чинники поширення в період демократичних перетворень. Особливу увагу приділено аналізу державної політики у сфері запобігання екстремізму, зокрема нормативно-правовому забезпеченню, діяльності правоохоронних органів, судової системи та органів публічного управління. Визначено проблеми та суперечності, що виникають у процесі реалізації антиекстремістських заходів у демократичних державах.

Окремий розділ присвячено ролі громадянського суспільства у протидії екстремізму. Проаналізовано діяльність громадських організацій, засобів масової інформації, освітніх установ і локальних спільнот як важливих суб'єктів формування культури толерантності, політичного плюралізму та громадянської відповідальності. Обґрунтовано значення партнерської взаємодії між державою та громадськістю як передумови ефективної протидії екстремістським загрозам.

У висновках наголошено, що результативна протидія екстремізму в період демократичних трансформацій можлива лише за умови поєднання правових, інституційних і соціально-комунікативних механізмів, а також дотримання балансу між забезпеченням безпеки та збереженням демократичних свобод.

Ключові слова: екстремізм, демократичні трансформації, державна політика, громадянське суспільство, механізми протидії.

The article provides a comprehensive analysis of state and public mechanisms for counteracting extremism in the context of democratic transformations. The relevance of the study is determined by the growing spread of extremist manifestations in contemporary societies undergoing political, social, and value-based changes, as well as by the need to develop effective tools to neutralize such threats without violating democratic principles and human rights. The purpose of the article is to identify key institutional, legal, and social mechanisms for countering extremism and to determine the role of state and civil society actors in this process.

The study examines the essence of extremism as a socio-political phenomenon and characterizes its main forms and factors of dissemination during periods of democratic transformation. Particular attention is paid to the analysis of state policy in the field of extremism prevention, including the regulatory and legal framework, the activities of law enforcement agencies, the judiciary, and public administration bodies. The paper identifies key challenges and contradictions arising in the implementation of anti-extremist measures in democratic states.

A separate section is devoted to the role of civil society in countering extremism. The activities of non-governmental organizations, mass media, educational institutions, and local communities are analyzed as important actors in promoting a culture of tolerance, political pluralism, and civic responsibility. The significance of partnership and cooperation between the state and civil society is substantiated as a prerequisite for effective counteraction to extremist threats.

The conclusions emphasize that effective counteraction to extremism during democratic transformations is possible only through a combination of legal, institutional, and socio-communicative mechanisms, as well as through maintaining a balance between ensuring public security and preserving democratic freedoms.

Key words: extremism, democratic transformations, state policy, civil society, counteraction mechanisms.

Вступ. Проблема екстремізму є однією з найбільш гострих у сучасному світі. Вона безпосередньо пов'язана з кризами ідентичності, соціальною нерівністю, політичною нестабільністю й ослабленням традиційних інститутів демократії. Особливої актуальності ця тема набуває у державах, які проходять через етап демократичного транзиту. Саме в таких країнах, де процеси лібера-

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

лізації та реформ супроводжуються соціальними потрясіннями, створюється сприятливе середовище для поширення екстремістських ідей.

Україна, як держава з перехідним типом політичної системи, стикається з цілим комплексом внутрішніх і зовнішніх викликів, які сприяють радикалізації суспільства. До таких факторів належать воєнний конфлікт, економічні труднощі, недовіра до інститутів влади, інформаційні маніпуляції, зростання суспільної поляризації. Протидія цим явищам вимагає не лише політичних рішень, а й глибокого осмислення демократичних принципів і пошуку нових форм взаємодії між державою та громадянським суспільством [1, с. 15].

Метою статті є визначення теоретичних і практичних засад формування механізмів протидії екстремізму в період демократичних трансформацій. Завданнями дослідження є аналіз природи екстремізму, розкриття сутності політичних механізмів його подолання, вивчення міжнародного досвіду та визначення напрямів вдосконалення української моделі протидії.

Методологічною основою є системний і порівняльно-політологічний підхід, що дозволяє дослідити екстремізм як результат комплексної взаємодії політичних, соціальних та інформаційних факторів. Застосовано структурно-функціональний аналіз, метод порівняння, історико-політичний і контент-аналіз офіційних документів і наукових джерел.

1. Теоретичні засади дослідження екстремізму

У сучасній політичній науці екстремізм розглядається як складне й багатовимірне явище, яке може мати ідеологічний, соціальний, релігійний, етнічний та політичний характер. Його головною ознакою є прагнення досягти мети шляхом заперечення демократичних процедур і використання насильства. Екстремізм проявляється не лише у вигляді терористичних актів, а й у поширенні ідеологій ненависті, дискримінації, мови ворожнечі, нетерпимості до «інших» [2, с. 38].

У країнах, що переживають демократичний транзит, екстремізм часто стає реакцією на кризу легітимності нових інститутів влади. Зміна політичного режиму, руйнування старих соціальних структур і поява нових еліт формують ґрунт для протестних рухів. Невдоволення результатами реформ може перетворитися на радикальні настрої, які підривають основи політичного порядку [3, с. 45].

У контексті українського досвіду слід підкреслити, що поширення екстремістських тенденцій часто має не лише внутрішні, а й зовнішні причини. Гібридні інформаційні впливи, пропаганда, використання соціальних мереж як інструментів маніпуляції стали важливими чинниками радикалізації. Інформаційний простір перетворився на арену боротьби за цінності, де демократичні та антидемократичні ідеї зіштовхуються у прямому конфлікті [4, с. 62].

Питання протидії екстремізму в умовах демократичного розвитку полягає не лише у нейтралізації загроз, а й у формуванні умов, за яких радикальні ідеї втрачають привабливість. Це можливо лише тоді, коли суспільство має реальні механізми участі у прийнятті рішень, коли громадяни відчувають довіру до влади та соціальну справедливість [5, с. 67].

2. Політичні та правові основи протидії екстремізму

Ефективна політика протидії екстремізму передбачає створення комплексної правової та інституційної системи, що гарантує баланс між безпекою і свободою. Законодавче визначення екстремізму має бути достатньо точним, щоб запобігти його використанню для політичних цілей. В Україні чинне законодавство передбачає відповідальність за злочини, пов'язані з розпалюванням ворожнечі (статті 110, 161, 258 Кримінального кодексу), однак відсутність чіткої дефініції поняття «екстремізм» створює правову невизначеність [6, с. 74].

Правова база має включати не лише норми кримінального права, а й адміністративні, інформаційні та освітні механізми. Важливим напрямом є розроблення державних програм запобігання радикалізації, удосконалення міжвідомчої координації та посилення ролі органів місцевого самоврядування у реалізації профілактичних заходів [7, с. 81].

3. Міжнародний досвід протидії екстремізму

У більшості європейських країн протидія екстремізму є невід'ємною складовою державної політики безпеки. Досвід провідних демократій світу показує, що найефективнішими є ті моделі, які поєднують каральні, профілактичні та освітньо-просвітницькі інструменти.

У Німеччині протидія екстремізму спирається на концепцію «бойової демократії» (wehrhafte Demokratie), відповідно до якої держава має право обмежувати діяльність організацій, що підривають конституційний лад. Федеральне відомство з охорони Конституції веде системний моніторинг екстремістських рухів, а судові органи можуть забороняти партії чи об'єднання, які пропагують расизм, насильство чи антидемократичні ідеї [8, с. 90].

Разом із тим, німецька модель не обмежується силовими засобами. Програми «Demokratie leben!» та «Zusammenhalt durch Teilhabe» спрямовані на розвиток громадянської освіти, підтримку місцевих ініціатив і формування толерантності серед молоді. Особлива увага приділяється вихованню критичного мислення, запобіганню дискримінації та соціальному відчуженню, які часто стають джерелом радикалізації [9, с. 102].

Французький досвід демонструє іншу модель – жорстку централізовану політику держави з високим рівнем контролю за діяльністю релігійних та політичних організацій. Франція має один із найрозвиненіших комплексів правових актів, спрямованих на запобігання пропаганді насильства, расизму й антисемітизму. Законодавство дозволяє забороняти діяльність груп, які відкрито пропагують ненависть чи дискримінацію, навіть без прямих доказів терористичної діяльності [10, с. 108].

Водночас у Франції діє система державних і муніципальних програм, що сприяють соціальній інтеграції іммігрантів і молоді з маргіналізованих спільнот. Особлива увага приділяється культурній адаптації, мовній освіті, підготовці релігійних діячів, які б сповідували демократичні цінності. Такі підходи поєднують безпекову складову з гуманістичними принципами соціальної держави [11, с. 121].

Скандинавські країни, зокрема Швеція, Норвегія та Данія, розвинули концепцію «інклюзивної безпеки», що базується на партнерстві державних структур і місцевих громад. Тут особливе значення має профілактична робота на місцях: місцеві ради, школи, поліція й соціальні служби спільно ідентифікують осіб, схильних до радикалізації, та надають їм психологічну підтримку. Перевагою цієї моделі є запобігання екстремізму через діалог, освіту й соціальну інтеграцію [12, с. 139].

Міжнародні організації – Рада Європи, ОБСЄ, Європейський Союз – розробили стандарти протидії екстремізму, які наголошують на необхідності поєднання безпекових і гуманітарних підходів. Вони підтримують держави у створенні національних стратегій боротьби з радикалізацією, надають технічну допомогу та експертну оцінку реформам у сфері безпеки [13, с. 155].

4. Українська модель протидії екстремізму: проблеми та перспективи

Україна має власний досвід боротьби з екстремізмом, який формується під впливом внутрішніх і зовнішніх загроз. Основою правового регулювання є Конституція України, Кримінальний кодекс, Закон «Про національну безпеку України» та міжнародні зобов'язання держави. Однак нормативна база залишається фрагментарною: відсутнє чітке визначення поняття «екстремізм», що створює можливість його політичного тлумачення [14, с. 166].

Наявні державні програми мають переважно декларативний характер і не передбачають дієвих механізмів координації. Наприклад, «Концепція боротьби з тероризмом» 2013 року не охоплює повний спектр проблем радикалізації та не враховує нові виклики, пов'язані з інформаційною агресією й цифровими технологіями [15, с. 173]. Тому доцільно розробити окрему Національну стратегію протидії екстремізму, яка передбачала б участь усіх ключових суб'єктів – органів державної влади, місцевого самоврядування, освітніх і релігійних установ, громадських об'єднань і ЗМІ [16, с. 180].

Ефективна протидія екстремізму можлива лише за умови налагодження системи партнерства між державою та громадянським суспільством. Громадські організації в Україні вже сьогодні реалізують низку ініціатив, спрямованих на моніторинг проявів мови ворожнечі, просвітницьку діяльність, підвищення медіаграмотності. Однак ці зусилля залишаються малокоординованими та потребують державної підтримки [17, с. 192].

Не менш важливим завданням є забезпечення демократичного контролю над діяльністю правоохоронних органів. Система протидії екстремізму повинна бути прозорою, підзвітною й такою, що виключає можливість зловживань. Для цього необхідно передбачити участь правозахисних інституцій у моніторингу реалізації програм безпеки [18, с. 205].

5. Інституційні та освітні механізми протидії екстремізму

Ефективна протидія екстремізму неможлива без створення розгалуженої системи інституцій, які б координували діяльність державних органів, наукових установ і громадських організацій. Такий механізм має включати не лише силові структури, а й інституції, що формують політичну культуру, правосвідомість і соціальну відповідальність громадян [19, с. 211].

Необхідно створити постійно діючий координаційний центр протидії екстремізму, який би здійснював аналіз ситуації, прогнозування тенденцій радикалізації, узгоджував діяльність міжвідомчих структур і координував профілактичні програми. Його завданням має бути не лише реагування на конкретні прояви насильства, а й запобігання поширенню ідеологій ненависті.

Важливою складовою системи протидії є освіта. Саме через систему освіти можна впливати на ціннісні орієнтири молоді, формувати толерантність і навички критичного мислення. У багатьох країнах громадянська освіта стала обов'язковим елементом навчальних програм, що сприяє формуванню культури демократії й прав людини [20, с. 223].

В Україні подібні програми лише починають розвиватися. Необхідно інтегрувати курси з питань громадянської освіти, міжкультурної комунікації, медіаграмотності у шкільні та університетські програми. Важливим є навчання педагогів, які зможуть працювати з молоддю у напрямі запобігання радикалізації, особливо в регіонах, що зазнали впливу збройного конфлікту [21, с. 229].

Освітня політика має доповнюватися розвитком наукових досліджень у сфері вивчення екстремізму. Потрібно створити спеціалізовані ана-

літичні центри, які б здійснювали моніторинг соціальних процесів, вивчали причини радикалізації та розробляли науково обґрунтовані рекомендації для державних структур [22, с. 240].

Однією з найскладніших проблем сучасної боротьби з екстремізмом є протидія його поширенню в інформаційному просторі. Соціальні мережі, відеоплатформи та месенджери стали середовищем для вербування нових прихильників радикальних рухів. Особливо небезпечними є випадки, коли екстремістські ідеї поширюються під виглядом патріотичних або антисистемних гасел [23, с. 247].

Для України, що перебуває в умовах війни та інформаційної агресії, питання інформаційної безпеки набуває стратегічного значення. Протидія екстремізму має бути інтегрована у загальну стратегію інформаційної безпеки держави. Необхідно створити ефективну систему виявлення й блокування ворожого контенту, водночас дотримуючись принципів свободи слова та відкритості [24, с. 253].

Важливо розвивати співпрацю між державними структурами, приватними ІТ-компаніями й громадськими ініціативами, що займаються моніторингом дезінформації. Досвід країн Балтії демонструє ефективність створення міжсекторальних мереж для протидії пропаганді та мові ненависті. Подібна практика може бути запроваджена й в Україні, з урахуванням національного законодавства та рекомендацій ЄС [25, с. 261].

Окрім технічних рішень, велике значення має інформаційна просвіта населення. Формування навичок критичного сприйняття медіа-контенту дозволяє знизити вплив маніпуляцій і фейкових новин. Потрібно впроваджувати державні програми з медіаграмотності для школярів, студентів і працівників державних органів [26, с. 268].

6. Роль громадянського суспільства

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у забезпеченні демократичного контролю над діяльністю органів влади й у протидії екстремізму. Його функції полягають у:

− моніторингу діяльності політичних партій і громадських об’єднань на предмет поширення мови ворожнечі;

− участі в просвітницьких і толерантних ініціативах;

− організації діалогу між різними соціальними групами;

− участі у створенні рекомендацій для законодавчих органів [27, с. 274].

Українські громадські організації – «Центр громадянських свобод», «Детектор медіа», «Інститут масової інформації» – активно працюють у напрямі моніторингу мови ворожнечі, протидії дезінформації та поширення демократичних цінностей. Проте ефективність цих ініціатив значною мірою залежить від підтримки держави та міжнародних партнерів [28, с. 280].

Важливо створити механізми партнерства між органами влади та неурядовими структурами, які дозволять оперативно реагувати на виклики радикалізації. Розвиток таких інструментів, як громадські ради при державних установах, платформи діалогу між поліцією і населенням (community policing), сприяє підвищенню довіри та зменшенню рівня конфліктності в суспільстві [29, с. 286].

Попри наявність стратегічних документів і численних ініціатив, українська система протидії екстремізму стикається з низкою труднощів. Серед головних – низький рівень координації між державними структурами, відсутність єдиної системи збору та аналізу інформації про радикальні рухи, недостатнє фінансування профілактичних програм.

Крім того, спостерігається ризик політичного використання антиекстремістських заходів. У перехідних суспільствах влада іноді схильна застосовувати термін «екстремізм» для маркування опозиційних або критичних сил, що підриває довіру громадян і послаблює легітимність державних дій [30, с. 291]. Тому вкрай важливо забезпечити демократичний контроль і прозорість процесів ухвалення рішень у сфері безпеки.

Також суттєвою проблемою є кадровий дефіцит – брак фахівців, здатних працювати на перетині політичних, правових, соціологічних та комунікаційних дисциплін. Підготовка експертів із питань радикалізації, інформаційної безпеки, громадянської освіти має стати пріоритетом для освітніх програм університетів [31, с. 298].

Подальший розвиток політики протидії екстремізму в Україні має ґрунтуватися на таких засадах:

1. Системність і міжвідомча координація. Необхідно розробити Національну стратегію протидії екстремізму з чітким визначенням відповідальності суб’єктів.

2. Превентивний підхід. Пріоритет слід надавати не покаранню, а профілактиці – освіті, медіаграмотності, соціальній інтеграції.

3. Співпраця держави й громадянського суспільства. Без залучення неурядових організацій, журналістських об’єднань і правозахисників антиекстремістська політика не може бути ефективною.

4. Інтеграція до європейських стандартів. Україна повинна адаптувати свої програми до практик ЄС і Ради Європи, дотримуючись принципу поваги до прав людини.

5. Інформаційна безпека. Потрібно розвивати механізми протидії пропаганді та кіберзагрозам, не обмежуючи свободу слова [32–35].

Лише поєднання цих компонентів створить цілісну й ефективну модель, здатну протидіяти

радикальним викликам і водночас зміцнювати демократичний устрій держави.

Висновки. Формування дієвих державних і громадських механізмів протидії екстремізму є необхідною умовою демократичного розвитку України. Успішна стратегія має поєднувати силові, правові, інформаційні та освітні заходи, забезпечуючи рівновагу між безпекою й громадянськими свободами.

Міжнародний досвід засвідчує, що найрезультативнішими є системи, які базуються на профілактиці, залученні громадян і відкритості влади. Для України важливо адаптувати ці практики, створити стійку інституційну модель і розвивати культуру діалогу в суспільстві.

Боротьба з екстремізмом не може обмежуватися силовими методами – вона передбачає зміцнення довіри між владою і громадянами, виховання відповідальності, підвищення рівня політичної культури. Лише за таких умов можна забезпечити не тільки безпеку, а й утвердження демократичних цінностей, що становлять фундамент сучасної європейської України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ільїн В.І. Політична радикалізація в умовах трансформації демократій. – Київ: НАДУ, 2019. – 120 с.
2. Кримінальний кодекс України. – Відомості Верховної Ради України, 2001, №25-26.
3. Delmas-Marty M. Order and Disorder in the 21st Century. Paris: La Documentation Française, 2018.
4. Verfassungsschutzbericht 2022. Bundesministerium des Innern und für Heimat, Berlin.
5. Концепція боротьби з тероризмом в Україні: Затв. РНБО, 2013.
6. Харитонов Є.О. Політика безпеки в умовах гібридних загроз. – Київ: Юрінком Інтер, 2021. – 160 с.
7. OSCE/ODIHR. Freedom of Expression and Combating Extremism. Warsaw, 2020.
8. Червоненко А. Освіта як інструмент формування демократичних цінностей. – Львів: Центр освітніх ініціатив, 2022.
9. Nordic Council of Ministers. Radicalisation in the Nordic Context. Copenhagen, 2021.
10. FATF Recommendations 2022. Financial Action Task Force. www.fatf-gafi.org
11. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. New York: Tim Duggan Books, 2018.
12. Inglehart R. F., Welzel C. Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. Cambridge: Cambridge University Press, 2005
13. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992.
14. Linz J. J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1996.
15. Huntington S. P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman: University of Oklahoma Press, 1991.
16. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1999.
17. Howard M. E. The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
18. McFaul M. Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001.
19. Way L. A. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Post-Cold War. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
20. Levitsky S., Ziblatt D. How Democracies Die. New York: Crown, 2018.
21. Stepan A., Linz J. J., Yadav Y. Democracy and Diversity: India and the American Experience. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2011.
22. Putnam R. D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993.
23. Skocpol T. Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1992.
24. Tilly C. Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990. Cambridge, MA: Blackwell, 1990.
25. Berman S. The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
26. Hall P. A., Soskice D. Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford: Oxford University Press, 2001.
27. O'Donnell G. A. Delegative Democracy. Journal of Democracy, 1994, 5(1), 55-69.
28. Schmitter P. C., Karl T. L. What Democracy Is... and Is Not. Journal of Democracy, 1991, 2(3), 75-88.
29. Rueschemeyer D., Huber Stephens E., Stephens J. D. Capitalist Development and Democracy. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
30. Acemoglu D., Robinson J. A. Economic Origins of Dictatorship and Democracy. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

31. Lijphart A. Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. New Haven, CT: Yale University Press, 1999.
32. Norris P. Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
33. Tarrow S. Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
34. della Porta D., Diani M. Social Movements: An Introduction. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2006.
35. Tilly C., Tarrow S. Contentious Politics. Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2007.

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 327.8:316.77(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.7

МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

INTERNATIONAL IMAGE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF MODERN INFORMATION CHALLENGES

Мадрига Т.Б.,
orcid.org/0000-0001-7761-9811
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Гериш В.В.,
orcid.org/0009-0004-9732-4526
магістрант спеціальності «Політологія»
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті розглянуто процеси формування та трансформації міжнародного іміджу України в умовах повномасштабної агресії російської федерації. Проаналізовано вплив війни на сприйняття України у світовому інформаційному просторі, окреслено ключові чинники, що сприяли посиленню її репутації як демократичної, стійкої та солідарної держави. Особливу увагу приділено ролі інформаційних технологій, публічної дипломатії, культурних ініціатив і державних комунікаційних платформ, зокрема UNITED24, Ukraine.ua та ініціативи Brave.ua, у формуванні позитивного бренду країни. Визначено, що український імідж у глобальному контексті став уособленням боротьби за свободу, гідність і європейські цінності. Зроблено висновок, що стійкий міжнародний образ України має стратегічне значення для посилення її позицій у системі міжнародних відносин і в контексті захисту національних інтересів та посилення консолідації суспільства. Обґрунтовано, що в умовах повномасштабної війни міжнародний імідж України трансформувався у ресурс м'якої сили, який поєднує інформаційно-комунікаційні, культурні та цифрові практики й сприяє мобілізації міжнародної підтримки. Доведено, що стратегічне та системне використання публічної дипломатії, національного брендингу й цифрових платформ є ключовою передумовою закріплення позитивного образу України як суб'єкта глобального демократичного простору. Підкреслено, що ефективне управління іміджевими процесами в умовах воєнного часу потребує довгострокової державної комунікаційної стратегії, міжінституційної взаємодії та залучення інструментів цифрової дипломатії. Акцентовано увагу на зростанні ролі символічного капіталу, емоційних наративів і ціннісних смислів у формуванні міжнародного сприйняття України, що посилює її суб'єктність у глобальному інформаційному просторі та сприяє зміцненню партнерських відносин із демократичними державами світу.

Ключові слова: міжнародний імідж, Україна, інформаційна політика, публічна дипломатія, національний бренд, війна, комунікаційна стратегія.

The article examines the processes of formation and transformation of the international image of Ukraine in the context of full-scale aggression of the Russian Federation. The impact of the war on the perception of Ukraine in the global information space is analyzed, and the key factors that contributed to strengthening its reputation as a democratic, stable and solidary state are outlined. Particular attention is paid to the role of information technologies, public diplomacy, cultural initiatives and state communication platforms, in particular UNITED24, Ukraine.ua and the Brave.ua initiative, in the formation of a positive brand of the country. It is determined that the Ukrainian image in the global context has become the personification of the struggle for freedom, dignity and European values. It is concluded that a stable international image of Ukraine is of strategic importance for strengthening its positions in the system of international relations and in the context of protecting national interests and strengthening the consolidation of society. It is substantiated that in the conditions of a full-scale war, Ukraine's international image has transformed into a soft power resource that combines information and communication, cultural and digital practices and contributes to the mobilization of international support. It is proven that the strategic and systematic use of public diplomacy, national branding and digital platforms is a key prerequisite for consolidating a positive image of Ukraine as a subject of the global democratic space. It is emphasized that effective management of image processes in wartime requires a long-term state communication strategy, inter-institutional interaction and the involvement of digital diplomacy tools. Attention is focused on the growing role of symbolic capital, emotional narratives and value meanings in shaping the international perception of Ukraine, which strengthens its subjectivity in the global information space and contributes to strengthening partnership relations with democratic states of the world.

Key words: international image, Ukraine, information policy, public diplomacy, national brand, war, communication strategy.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Вступ. У сучасних міжнародних відносинах імідж держави виступає важливим чинником її політичного впливу та комунікаційної присутності у світі. Події останніх років стали каталізатором формування нового потужного іміджу України, заснованого на героїзмі, патріотизмі та демократичних цінностях. Повномасштабна агресія російської федерації, розпочата 24 лютого 2022 року, привернула безпрецедентну увагу світової спільноти: Україна опинилася в центрі глобального інформаційного простору, ставши об'єктом активного аналізу з боку міжнародних медіа, політичних лідерів, експертів і громадськості. Реакція міжнародної спільноти на агресію була швидкою та масштабною: численні багатотисячні акції солідарності з Україною у різних країнах, активна дипломатична комунікація українського керівництва з представниками провідних держав, а також потужна мобілізація українського суспільства сприяли формуванню нового іміджу України як символу героїзму й міжнародної солідарності.

Стан дослідження проблематики формування іміджу й бренду держави має виразний міждисциплінарний характер і представлений у працях зарубіжних та українських учених у сферах ринкового позиціонування, політичних наук, культурних студій, інформаційно-комунікаційних і цифрових трансформацій (С. Анхольт, Ф. Котлер, С. Райністо, М. Кастельс, М. Маклюен, Е. Тоффлер, Ю. Мальована, А. Руднєва, Г. Почепцов та ін.), а також у дослідженнях вітчизняних авторів, присвячених іміджевим, брендинговим і цифрово-політичним аспектам державного розвитку (Т. Нагорняк, К. Котляр, М. Грачевська, Л. Корнат, Т. Грачевська, О. Шевченко, О. Сльозко, Т. Мадрига, Я. Сало, О. Берназюк, В. Ляшенко, Н. Стеблина, І. Цурканова та ін.). Однак комплексне осмислення ролі інформаційних, цифрових і комунікаційних чинників у формуванні та динаміці іміджу України потребує подальшої теоретичної конкретизації та емпіричного уточнення в сучасних умовах глобальних трансформацій.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз процесів формування та трансформації міжнародного іміджу України в умовах сучасних інформаційних викликів, спричинених повномасштабною агресією російської федерації. Завданнями дослідження є з'ясування впливу війни на сприйняття України у світовому інформаційному просторі, виявлення ключових чинників, що визначають посилення її репутації як демократичної й стійкої держави, а також оцінка ролі інформаційних технологій, публічної дипломатії та державних комунікаційних платформ у формуванні позитивного міжнародного образу країни.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема системний і структурно-функціональний аналіз – для виявлення особливостей формування міжнародного іміджу України; метод контент-аналізу – для вивчення відображення української тематики у світових медіа; порівняльний метод – для зіставлення трансформацій іміджу України в різні історичні періоди; метод кейс-стаді – для аналізу діяльності окремих комунікаційних платформ (UNITED24, Ukraine.ua, Brave.ua); а також індуктивний і дедуктивний методи логічного узагальнення – для формулювання підсумкових висновків.

Результати і обговорення. В контексті сучасних геополітичних викликів – російсько-української війни, на думку дослідників значну увагу слід приділити феномену образу держави-агресора та держави-жертви, які відіграють ключову роль у формуванні сприйняття ролей і взаємодій між суб'єктами міжнародних відносин, особливо у період збройних зіткнень.

Держава-агресор визначається як суб'єкт міжнародних відносин, що ініціює конфлікт чи військове вторгнення на суверенну територію іншої держави. Такі дії спрямовані на досягнення політичних, економічних або територіальних цілей за допомогою застосування сили або загрози її застосування. Образ держави-агресора переважно має негативну конотацію і асоціюється з порушенням міжнародного права, агресивною зовнішньою політикою, нехтуванням нормами прав людини, а також імперськими чи експансіоністськими амбіціями. Цей образ формує негативне ставлення з боку міжнародного співтовариства і часто слугує підґрунтям для санкцій, політичної ізоляції та інших механізмів міжнародного тиску.

Натомість держава-жертва виступає об'єктом агресії, що зазнає військового чи політичного тиску з боку держави-агресора. Вона прагне захистити свій суверенітет і територіальну цілісність, використовуючи як дипломатичні, так і оборонні засоби. Образ держави-жертви, сформований у міжнародній спільноті, викликає співчуття, підтримку і солідарність, сприймається як борець за власні права, незалежність і демократію. Такий образ часто стає основою для мобілізації міжнародної допомоги, підтримки з боку союзників та закликів до припинення агресії та відновлення миру і стабільності.

Важливість розуміння цих образів полягає у тому, що вони не лише відображають реальні політичні процеси, а й впливають на формування зовнішньополітичних стратегій, міжнародних альянсів і громадської думки, як у самих країнах-учасниках конфлікту, так і в глобальному контексті. Таким чином, образи держави-агресора і держави-жертви є потужними інструментами у процесі інформаційної боротьби та дипломатії, здатними змінювати баланс.

Поряд із класичними бойовими діями розгорнулася масштабна інформаційна війна, у межах якої російська пропаганда прагне дискредитувати Україну як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Проте у відповідь Україна продемонструвала приклад ефективного іміджевого позиціонування, транслюючи через глобальні медіа та соціальні платформи образ демократичної, вільної, стійкої до зовнішніх викликів держави. Відвага українського народу, героїзм захисників, зокрема оборонців Маріуполя, стали символами спротиву, що формують емоційно заряджений, позитивно сприйманий образ України.

Цей образ став упізнаваним у світі й перетворився на своєрідний бренд сучасності – символ боротьби за свободу, гідність і демократичні цінності у XXI столітті. Як колись війна в Перській затоці стала першою «війною в прямому етері», так і події в Маріуполі, зокрема облога «Азовсталі», стали трагедією, що транслювалася у реальному часі на весь світ, викликаючи глибоку емоційну реакцію.

Важливим кроком у контексті формування позитивного міжнародного іміджу України стала ініціатива щодо запуску міжнародної цифрової платформи UNITED24, що відбулася 5 травня 2022 року [8]. Основною метою цієї платформи було залучення міжнародної підтримки України через централізований збір благодійних внесків, які надходили на рахунки Національного банку України та розподілялися уповноваженими міністерствами відповідно до пріоритетних потреб. Спочатку було визначено три напрями фінансування: оборона і розмінування, медична допомога, відбудова інфраструктури. Згодом, у процесі розвитку ініціативи, ці напрями були розширені до п’яти, доповнившись галузями освіти та науки.

Окрім безпосереднього збору коштів, проєкт UNITED24 виконує важливу комунікаційну функцію: сприяє інтеграції України у глобальний цифровий медіапростір шляхом створення мультимедійної платформи, яка забезпечує регулярне інформування світової спільноти про ситуацію в Україні. Платформа UNITED24 також слугує механізмом протидії дезінформаційним кампаніям та російській пропаганді, що є особливо важливим у контексті війни.

Реалізація активної інформаційної контрпропаганди передбачає формування ефективної інформаційно-комунікаційної стратегії, спрямованої на збалансоване та цілісне представлення України на міжнародній арені. У межах таких заходів здійснюється системна робота з упровадження антидезінформаційних практик, зокрема роз’яснення населенню механізмів створення пропагандистських фейків, наголошується на важливості перевірки інформації, зверненні до надійних першоджерел. Крім того, контрпропагандистська діяльність охоплює й зовнішній інформаційний простір. З цією метою доцільним стало застосування сучасних інформаційних технологій у сфері публічної дипломатії. Зокрема, йдеться про формування міжнародних делегацій, культурних ініціатив і комунікаційних платформ, які мали б сприяти просуванню позитивного образу України за кордоном, а також забезпеченню міжкультурного діалогу, зокрема в освітній і культурній сферах [2].

У межах реалізації комунікаційної стратегії UNITED24 активну участь беруть як українські, так і міжнародні амбасадори бренду – відомі діячі культури, спорту, науки та громадські лідери. Серед них – Андрій Шевченко, Олександр Усик, Еліна Світоліна, Тімоті Снайдер, Марк Гемілл, Скотт Келлі, Мішель Азанавічус та інші. Їхня діяльність охоплює публічне висвітлення подій в Україні, ведення інформаційних кампаній та залучення фінансової допомоги через аудиторії різних країн і соціальних верств. Таким чином, UNITED24 функціонує не лише як фінансовий інструмент, але і як ефективний засіб стратегічної комунікації та публічної дипломатії України на міжнародній арені [8].

Інформаційні технології, зокрема соціальні мережі, відіграли ключову роль у швидкому поширенні правди про події в Україні, розвінчуванні ворожих наративів і мобілізації підтримки міжнародної спільноти. Багатьом країнам саме через ці канали стало відомо про Україну як державу, що заслуговує на солідарність і допомогу. Таким чином, цифрова комунікація стала головним інструментом у глобальній іміджевій боротьбі за справедливість, легітимність і міжнародну суб'єктність України.

На тлі повномасштабної війни Україна продовжує демонструвати світові приклади стійкості, витривалості та інноваційного розвитку. У сучасних умовах цифрової трансформації Україна активно використовує інноваційні технології як інструмент для формування свого позитивного міжнародного іміджу. Одним із ключових прикладів такої трансформації є реалізація концепції «держава у смартфоні», в межах якої функціонує мобільний застосунок «Дія». Цей цифровий сервіс забезпечує прозору, ефективну та зручну взаємодію громадян із державними інституціями без зайвої бюрократії, що позитивно оцінюється міжнародною спільнотою як приклад сучасного електронного врядування.

Українці, незважаючи на щоденні виклики, продовжують навчатися, працювати, творити та підтримувати функціонування держави. Персоніфікацією національного спротиву став образ українського військового.

Значну роль у формуванні позитивного іміджу України відіграє збереження національної ідентичності – мови, культури, традицій та наці-

ональних символів. Підтримка української символіки в усьому світі, включення українського борщу до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, а також популяризація української мови в глобальних цифрових платформах (зокрема, визнання її трендом року у застосунку Duolingo) свідчать про зростання міжнародного інтересу до української культури.

Особливе значення мали культурні ініціативи, які набули глобального звучання. Так, пісня січових стрільців «Ой, у лузі червона калина», у виконанні Андрія Хливнюка, стала неофіційним гімном спротиву та була переспівана всесвітньо відомим гуртом Pink Floyd під назвою "Hey, Hey, Rise Up!", що стало знаковою подією культурної дипломатії. Ще одним успішним кейсом стало здобуття перемоги українським гуртом Kalush Orchestra на конкурсі «Євробачення – 2022» з піснею «Стефанія», що додатково підсилило присутність України у міжнародному інформаційному полі.

Джерелом символічного капіталу, що сприяє розвитку партнерств, підвищує конкурентоспроможність і формує почуття гордості серед громадян постає національний бренд. Успішний бренд покликаний бути впізнаваним, емоційно значущим і таким, що консолідує внутрішню та зовнішню аудиторії навколо ідеї сучасної, надійної й відкритої України [3].

Бренд країни – це не лише логотип чи слоган, а цілісна комунікативна конструкція, яка включає асоціації, символи, історичні й емоційні маркери, через які держава сприймається у світі. Сильний бренд виконує як захисну, так і мобілізаційну функцію: протидіє ворожим наративам, зміцнює міжнародну суб'єктність України та підтримує її позитивне сприйняття.

У 2022 р. Україна офіційно представила концепцію національного бренду через ініціативу Brave.ua. Центральним наративом проєкту стала ідея «Україна = сміливість». Метою кампанії було поширення цього іміджу у світі як репрезентації держави, де живуть сміливі люди, функціонують сміливі інституції та реалізовуються сміливі ідеї. На офіційному вебресурсі brave.ua розміщено медіаматеріали, доступні для вільного завантаження, які сприяють інформуванню про Україну та підтримці держави як в офлайн-, так і в онлайн-просторі [10].

Ще одним потужним цифровим інструментом зовнішньої комунікації став інформаційний ресурс Ukraine.ua, що об'єднує офіційний сайт та відповідні

Незважаючи на позитивні зміни в нематеріальному вимірі (імідж, впливовість), економічна база держави зазнає серйозних випробувань. Економічні збитки, спричинені війною, призвели до значного падіння матеріальних показників – вартість бренду України знизилася на 21% [12].

Попри це, образ України трансформується у символ глобального протистояння між демократією та авторитаризмом, свободою і тиранією, верховенством міжнародного права та насильницьким переглядом кордонів. Це не лише війна між двома державами, а зіткнення ціннісних систем: відкритого інформаційного суспільства проти інформаційної диктатури; права і свободи – проти репресій; співпраці – проти агресії.

Особливої ваги набуває визнання безпрецедентного рівня міжнародної підтримки України в умовах російської агресії [11]. Консолідація зусиль демократичних держав світу – у формі військової, фінансової, гуманітарної, культурної, інформаційної та духовної допомоги – виступає не лише як символ солідарності, а й як індикатор формування нової глобальної інформаційної цивілізації, що ґрунтується на принципах свободи, прав людини та синергії.

Український національний імідж набуває глобального виміру, стає моральним орієнтиром для численних держав і суспільств у виборі напрямку розвитку, виступає ресурсом м'якої сили та сприяє формуванню емоційно-позитивного образу країни на міжнародній арені. Його зміцнення і стратегічне просування повинні базуватись на довгостроковій державній політиці, міжсекторальній взаємодії, широкому залученні громадськості та використанні сучасних комунікативних технологій у світовому інформаційному просторі [6].

В період з 11 по 15 листопада 2024 р. відбулося експертне опитування, проведене Центром Разумкова спільно з Громадською радою при Міністерстві закордонних справ України за підтримки Представництва Фонду Ганса Зайделя. У дослідженні взяли участь 69 експертів із різних регіонів України, включаючи Київ. Серед респондентів були народні депутати, представники міністерств, регіональних органів влади, державних та неурядових дослідницьких установ, викладачі вищих навчальних закладів, незалежні експерти та науковці. Щодо оцінки міжнародного іміджу України, понад 80% експертів оцінили його позитивно: 73,9% вважають його скоріше позитивним, а 5,8% – безумовно позитивним. Лише 9% опитаних дали характеристику скоріше негативного іміджу, при цьому жоден із респондентів не оцінив імідж України як повністю негативний. Ці результати свідчать про загальне позитивне сприйняття позиціонування України на міжнародній арені серед експертного середовища, що є важливою передумовою для подальшого зміцнення зовнішньополітичних позицій держави та розвитку її репутації [9].

Подальша консолідація суспільства, реформування державних інститутів і активна міжнародна комунікація – запорука зміцнення та збереження цього іміджу у довгостроковій перспективі. Зба-

лансоване поєднання внутрішніх перетворень із посиленою інформаційною політикою відкриває Україні можливості для подальшого підвищення свого статусу на світовій арені [1].

Наведена таблиця відображає систематизацію ключових напрямів формування міжнародного іміджу України в умовах війни. Вона демонструє взаємозв'язок між комунікаційними інструмен-

Таблиця 1

Напрями формування міжнародного іміджу України

Чинник впливу	Основні інструменти реалізації	Приклади/прояви	Очікувані результати для міжнародного іміджу
Інформаційно-комунікаційна політика	Офіційні звернення керівництва держави; медіакампанії; міжнародні брифінги	Звернення Президента України до парламентів світу; проєкти Ukraine.ua, United24	Підвищення рівня довіри до держави, посилення дипломатичної суб'єктності
Цифрова дипломатія	Соціальні мережі, онлайн-платформи, мобільні застосунки	Brave.ua, Дія, онлайн-дипломатія МЗС	Формування сучасного образу України як технологічної та відкритої держави
Культурна дипломатія	Мистецькі події, пісні, міжнародні фестивалі, культурні обміни	«Євробачення-2022», «Ой, у лузі червона калина», виставки українських митців	Емоційна підтримка України у світі, посилення культурної присутності
Громадянська мобілізація	Волонтерський рух, участь діаспори, міжнародні ініціативи солідарності	Глобальні акції на підтримку України, участь українців за кордоном	Поширення образу єдності, самопожертви та стійкості українського народу
Морально-ціннісний компонент	Публічне висвітлення правди про війну, акцент на свободі й демократії	Героїзм оборонців Маріуполя, захист прав людини, відновлення справедливості	Формування асоціацій із боротьбою за свободу та людську гідність
Економічна комунікація та партнерство	Благодійні платформи, міжнародна допомога, інвестиційні форуми	United24, проєкти з відбудови інфраструктури, конференції з донорської підтримки	Підвищення довіри до України як надійного партнера й об'єкта інвестицій

Джерело: власна розробка автора.

тами, культурними та цифровими практиками і результатами їхнього впливу на глобальне сприйняття держави.

Висновки. Отже, умови повномасштабної війни, розв'язаної російською федерацією проти України, стали визначальним чинником трансформації міжнародного іміджу нашої держави. Україна постала перед світом як стійка, незалежна та демократична держава, що рішуче боронить не лише власний суверенітет, а й загальноєвропейські цінності свободи, прав людини та верховенства права. У центрі міжнародної уваги опинилися героїзм українського народу, ефективність громадянського спротиву, гнучкість української дипломатії та активність інституцій громадянського суспільства. Водночас, війна спричинила потребу переосмислення стратегій формування зовнішньополітичного іміджу, які нині значною мірою ґрунтуються на інструментах публічної дипломатії, культурного обміну, інформаційного опору та міжнародної комунікації. Україна змогла мобілізувати широку міжнародну підтримку, зміцнити довіру з боку західних партнерів і водночас зруйнувати численні ворожі наративи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гетьманчук М., Корнат Л. Формування міжнародного іміджу України: особливості висвітлення проблеми вітчизняною політичною думкою. URL: https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/1161/1186 (дата звернення: 12.01.2026).

2. Грачевська Т. Проблеми та перспективи формування позитивного міжнародного іміджу України після неспровокованої російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури.* 2023. Том 15 № Спецвипуск. URL: https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1155 (дата звернення: 12.01.2026).

3. Котляр К. І., Нагорняк Т. Л. Імідж України у контексті міжнародних рейтингів. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. Василя Стуса.* 2019. Т. 1. № 11. С. 14–19.

4. Кулеба Д. «Ukraine.ua увійшла до топ-5 офіційних сторінок країн світу в Instagram». Міністерство закордонних справ України. 2023. URL: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukraineua-uvijshla-do-top-5-oficijnih-storinok-krayin-svitu-v-instagram (дата звернення: 12.01.2026).

5. Мадрига Т. Національний бренд України як засіб комунікації в умовах повномасштабної війни. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* Випуск 17, 2024. С. 97-105. URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/120/118 (дата звернення: 14.01.2026).

6. Мальована Ю., Руднєва А. Імідж України в умовах сучасних інформаційний процесів: цифрової трансформації та становлення електронного урядування. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2022. Випуск 42, с. 320–327. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/42_2022/42.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

7. МЗС України запустило сайт UKRAINE.UA про сучасну Україну для іноземних аудиторій. Міністерство закордонних справ України. 2021, 14 січня. URL: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-zapustiv-sajt-ukraineua-pro-suchasnu-ukrayinu-dlya-inozemnih-auditorij (дата звернення: 15.01.2026).

8. Офіційний сайт UNITED24. URL: https://u24.gov.ua/uk (дата звернення: 12.01.2026).

9. Понад 80% експертів вважають позитивним міжнародний імідж України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3932657-ponad-80-ekspertiv-vvazaut-pozitivnim-miznarodnij-imidz-ukraini.html (дата звернення: 12.01.2026).

10. Сміливість бути Україною. URL: https://brave.ua (дата звернення: 12.01.2026).

11. Цурканова І. Імідж України в умовах війни та міжнародна політична підтримка. *Грані.* Том 26 № 3. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1888 (дата звернення: 15.01.2026).

12. Як змінилося сприйняття України у світі в 2022 році. URL: https://expedicia.org/yak-zminilosya-spriynyattya-ukraini-u-svi/ (дата звернення: 12.01.2026).

13. Ukraine.ua. URL: https://ukraine.ua (дата звернення: 12.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 355.01:314
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.8

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

CONCEPTUALIZING DEMOGRAPHIC WARFARE AS A COMPONENT OF HYBRID WARFARE

Малик І.Р.,
orcid.org/0000-0002-5638-6999
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено аналізу демографічної війни як окремого елемента гібридної війни через призму повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Проаналізовано, що в межах існуючих наукових підходів демографічні процеси здебільшого розглядаються як гуманітарні або соціальні наслідки збройних конфліктів. Натомість їхня цілеспрямована інструменталізація як засобу впливу залишається недостатньо виокремленою, дослідженою та сформульованою. У статті розглядаються демографічні зміни (зокрема, примусове переміщення населення, депортації, асиміляційні практики, руйнування репродуктивного та соціального потенціалу), котрі можуть виступати не побічним ефектом війни, а запланованим результатом гібридної стратегії агресора.

Особливу увагу приділено аналізу ідеологічних механізмів легітимації демографічного насильства, зокрема ролі наративу «денацифікації» як інструменту виправдання дій, спрямованих на зміну демографічного складу населення країни. В статті висвітлюються трансформація методів «денацифікації» протягом чотирьох років війни – від задекларованого бажання фізичного знищення українців у лютому 2022 року до створення середовища, непридатного для життя та функціонування через постійні атаки на елементи критичної інфраструктури взимку 2025-2026 рр. (Київ – в епіцентрі таких атак Російської Федерації). Дослідження доводить, що демографічні зміни, які проводить країна-агресорка – це не наслідок війни, а один з ресурсів досягнення результату війни. Тут автор опирається на аналіз демографічних процесів в Україні через призму вимушеної міграції, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та прогнозів, що базуються на опитуванні щодо майбутнього повернення/неповернення в Україну у випадку завершення бойових дій чи припинення війни. Автором сформульовано визначення демографічної війни як складової гібридної війни та виокремлені механізми, якими послуговуються задля досягнення результатів.

Зроблено висновок, що концептуалізація демографічної війни як самостійної складової гібридної війни дозволяє розширити аналітичні можливості дослідження сучасних конфліктів, а також сприяє глибшому розумінню загроз суверенітету держав і міжнародній безпеці загалом.

Ключові слова: гібридна війна, міграційна криза, демографічна війна, «денацифікація».

This article analyzes demographic warfare as a distinct component of hybrid warfare through the lens of the Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine. Within prevailing academic approaches, demographic processes are predominantly conceptualized as humanitarian or social consequences of armed conflict. By contrast, their deliberate instrumentalization as a tool of strategic influence remains insufficiently conceptualized and analytically delineated.

Particular attention is devoted to the ideological mechanisms used to legitimize demographic violence, notably the role of the "denazification" narrative as an instrument for justifying actions aimed at altering the demographic composition of a state's population. The article traces the transformation of "denazification" methods over the four years of war–from the explicitly articulated intent of physical destruction of Ukrainians in February 2022 to the creation of an environment unfit for life and societal functioning through sustained attacks on critical infrastructure during the winter of 2025–2026, with Kyiv at the epicenter of such attacks by the Russian Federation.

The study demonstrates that the demographic changes pursued by the aggressor state should not be understood as mere consequences of war, but rather as one of the resources employed to achieve the objectives of war. This analysis draws on forced migration, internally displaced persons (IDPs), and survey-based projections regarding intentions to return or not return to Ukraine in the event of cessation of hostilities.

The article formulates a definition of demographic warfare as a component of hybrid warfare and identifies the key mechanisms employed to achieve its intended outcomes. It is concluded that conceptualizing demographic warfare as an independent element of hybrid warfare expands the analytical capacity for studying contemporary conflicts and contributes to a deeper understanding of threats to state sovereignty and international security more broadly.

Key words: hybrid warfare, migration crisis, demographic warfare, "denazification".

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Сучасні гібридні конфлікти дедалі частіше спрямовані на цивільне населення як стратегічний ресурс війни. У наукових підходах демографічні процеси переважно трактуються як наслідки війни, а не як її цілеспрямований інструмент. Водночас практика сучасних конфліктів засвідчує системне використання примусового переміщення, депортацій та асиміляції як політики задля досягнення власних цілей – політичних та безпекових. Риторика «денацифікації», виконує функцію легітимації демографічного насильства. Відсутність концептуалізації демографічної війни як окремого елемента гібридної війни зумовлює потребу в її теоретичному осмисленні в межах міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних аналітичних центрів, котрі займаються проблемами демографії слід виділити Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Цей провідний український демографічний центр регулярно публікує матеріали про вплив війни на населення. Схожа тематика сучасних досліджень у Центру економічної стратегії, результати діяльності якого стали основою статті. У січні 2026 р. з'явилось нове академічне дослідження, яке аналізує еволюцію концепції гібридної війни в науці та її актуальність у стратегічних студіях XXI століття (Oxford Academic: Chiara Libiseller «The Rise and Fall of 'Hybrid Warfare'»). У публікації 2022 р. P. Łubiński «Hybrid Warfare or Hybrid Threat – The Weaponization of Migration as an Example of the Use of Lawfare – Case Study of Poland» розглядається приклад використання міграції як компонента гібридних стратегій (на прикладі операцій у Східній Європі). Amir Khorram-Manesh та Frederick M Burkle Jr у праці «Civilian Population Victimization: A Systematic Review Comparing Humanitarian and Health Outcomes in Conventional and Hybrid Warfare» проводять систематичний огляд досліджень, які аналізують, як саме сучасні (зокрема гібридні) конфлікти спрямовано впливають на цивільне населення, а не лише завдають так званої «побічної шкоди».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених гібридній війні, її аналіз й надалі зосереджується переважно на військових, інформаційних та економічних інструментах впливу. Демографічні процеси у цих підходах розглядаються здебільшого як наслідки збройного конфлікту, а не як самостійний об'єкт чи засіб протиборства. Невирішеним залишається питання концептуалізації демографічної війни як окремого елемента гібридної війни з власними механізмами та цілями. Також недостатньо досліджено роль ідеологічних наративів, зокрема «денацифікації», у легітимації демографічних процесів у сучасних міжнародних конфліктах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є концептуалізація демографічної війни як окремої складової гібридної війни та аналіз ролі ідеологічного наративу «денацифікації» у легітимації демографічних процесів, спрямованих на трансформацію населення (його кількісного та якісного складу) як об'єкта міжнародного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сумнозвісне звернення президента РФ 24 лютого 2022 року стало своєрідним Рубіконом для багатьох суспільних процесів – режим «неповернення» виявився запущеним у політичній площині, економічній, військовій, юридичній, дипломатичній. Дивним чином увійшли в обіг слова та терміни, які вкорінились в мові, стали звичними для характеристики процесів та проходять етапи трансформації – «демілітаризація» та «денацифікація». Ймовірно, автори цих термінів мали певне уявлення щодо їх значення та наповнення як процесів. Тлумачний словник української мови пояснює «денацифікацію» як систему заходів, спрямованих на ліквідацію нацизму (фашизму) в політичному, економічному і громадському житті німецького народу після розгрому гітлерівської Німеччини. Тож, прикріпленням цього терміну до повномасштабного вторгнення РФ в Україну ворожа пропаганда формувала чіткі повідомлення: для власного населення (задля забезпечення беззаперечної підтримки) – в Україні є нацисти, яких необхідно знищити, як і наші дідусі знищили німецьких нацистів (боротьба із спільним зовнішнім ворогом об'єднує); для міжнародної спільноти – російська армія на території сусідньої держави опинилась не з бажанням окупувати територію суверенної держави, а за необхідності позбавити людство від тотального зла, яке мало тенденцію до поглиблення та розповсюдження; для населення України – цей хід мав би, на думку маркетологів ідеї «денацифікації», спрацювати як формування антагоністичних позицій та настроїв щодо діяльності української влади (тут можна зробити відсилку до народження в інформаційному просторі РФ формулювань «київський режим» та «київська влада»), що забезпечило б підтримку російського вторгнення. По факту, населення України протрактувало російську «денацифікацію» як фізичне знищення українців через звичайнісіньке вбивство. Але! Задекларовані цілі так званої «СВО» не були досягнуті ні через три дні, ні через три місяці, ні через три роки. І саме цей факт заставив агресора змінити методи та форми реалізації задекларованих цілей – тобто, сама «денацифікація» залишається в порядку денному, проте її трактування та способи досягнення з часом зазнали трансформації. І ні, фізичне знищення українців нікуди не поділось – війна триває.

Тож, «денацифікація» – це не просто пропагандистський лозунг, а механізм легітимації насильства, який запускає механізм дегуманізації україн-

ців, виступає як спосіб зняття моральних обмежень на насильство, впроваджує підміну понять «жертва-агресор», монополізує Росією перемогу у Другій світовій, надає додаткові аргументи для виправдання агресії перед міжнародною аудиторією, стає подальшим елементом інформаційної війни проти Заходу.

Проте, найбільш ціннісний внесок термін та явище «денацифікація» робить у створенні ідеологічного виправдання демографічної війни. Сюди, як приклад, можна віднести депортацію, котра подається російською пропагандою як «порятунок від нацизму»; викрадення/вивезення українських дітей – таке собі «перевиховання»; винищення еліти (політичної, економічної, інтелектуальної), що подається як «очищення суспільства». Такі процеси дають можливість представляти демографічні злочини як «моральну необхідність» та нормалізувати їх у внутрішньому дискурсі країни-агресора.

Російські майстри гібридних методів боротьби винаходять та вдосконалюють все нові складові гібридної війни, яка поєднує звичайні (залученість збройних сил) і незвичайні (тероризм, інформаційні впливи, економічні важелі, кібервійна) форми ведення війни.

У науковій літературі, що досліджує гібридні війни, фокус найчастіше здійснюється на інформаційних та кібернетичних її складових, політичних і психологічних механізмах, економічних санкціях тощо. При цьому демографічні виклики та загрози аналізуються у демографічних (соціальних) дослідженнях як наслідок війни, але не завжди в контексті гібридної стратегії. Наприклад, демографічні зміни під час війни (зміна народжуваності, міграція) розглядаються як наслідок, але їхня роль в системі гібридної стратегії поки що не розкрита як окремий механізм.

Тож, звичними складовими гібридної війни є економічний, енергетичний, культурно-цивілізаційний, інформаційний та психологічний компоненти. Гібридну війну формулює дослідження аналітичного центру CEHCC (Center for security studies) як комплекс координованих та стратегічно спрямованих дій, які включають в себе військові, дипломатичні, економічні та інформаційні заходи для досягнення стратегічних цілей. Складовими гібридної війни є як традиційні, так і нетипові загрози, тероризм, а також підривні дії, які використовують сучасні технології для протидії перевазі супротивника у військовому плані [1, 2].

Загалом, риси гібридної війни включають елементи, які традиційно властиві збройним конфліктам і протистоянням між державами. Серед таких елементів можна визначити економічний тиск і санкції, інформаційну підготовку, політичне оформлення протистоянь, а також методи таємної війни та роботу спецслужб. Процес своєрідного вдосконалення гібридних загроз триває вже і зараз – знані гібридні методи вдосконалюються та з'являються нові. Як от вперше як гібридна загроза була випробувана міграційна криза на білорусько-польському кордоні влітку-восени 2021 р. Український дослідник Д. Завтонов назвав цю міграційну кризу прикладом еволюції механізмів міжнародного гібридного шантажу. Звісно ж, кінцевим бенефіціаром цієї кризи була Росія, котра переслідувала декілька цілей: дестабілізація ситуації в Євросоюзі та країнах пострадянського простору; вивчення методів реагування інститутів ЄС з усунення чи ліквідації кризи; своєрідне випробування та вивчення суспільної реакції на появу великої кількості вимушених мігрантів (біженців) у ЄС (таке собі «тренування» чи «проба пера»). Про організований характер міграційної кризи 2021 року на білорусько-польському кордоні свідчив її ретельно організований характер – тут фігурував і цілеспрямований супровід білоруськими прикордонниками нелегалів до ділянок державного кордону з Польщею, і постійний довіз все нових біженців на кордон (було зафіксовано зростання майже втричі кількості авіарейсів до Білорусі з країн Близького Сходу); і активне висвітлення підконтрольними білоруській владі телевізійними каналами подій навколо цієї кризи з використанням наративів, суголосних російським ЗМІ, про нібито жорстоке поводження поляків з нелегальними мігрантами [3]. Як стверджувалось в журналістському дослідженні (листопаді 2021 р). на LB.UA, що люди в уніформі, ймовірно, є співробітниками ОСАМ – спеціального підрозділу прикордонних військ Білорусі, що спеціалізується на боротьбі з терористичною діяльністю. І саме вони, за даними джерел, брали безпосередню участь в операції «Шлюз» та переправляли людей без документів до Євросоюзу [4]. Центр протидії дезінформації Ради національної безпеки і оборони України у листопаді того ж року провів аналіз-дослідження: ««Мігрантська криза» – російсько-білоруська інформаційна кампанія», в якому були встановлені та оприлюднені численні приклади маніпуляцій та дезінформації, що супроводжували цю спровоковану та ініційовану Росією та Білоруссю кризу. Автори дійшли висновку, що однією з найбільших цілей інформаційної кампанії, що була розгорнута у російських та білоруських ЗМІ навколо міграційної кризи, була дискредитація європейських держав. Про це свідчили численні поширення інформації щодо нібито наявності на кордонах баз НАТО із багатотисячним контингентом, використання у повідомленнях замість терміну «мігрант» терміну «біженець», позиціонування ролі білоруської влади та силових відомств як суто гуманістичних, фокусування уваги у повідомленнях на «байдужості європейських чиновників та жорстокості польських правоохоронців» [5, с.3].

Ще одну версію виникнення міграційної кризи оголосив у серпні 2021 р. заступник міністра обо-

рони Польщі. На думку В. Скуркєвича, міграційну кризу на кордоні з Білоруссю слід теж розглядати через призму російсько-білоруських навчань «Запад – 2021», що повинні відбутись невдовзі поблизу кордону Польщі (саме ці навчання згодом переросли у повномасштабне вторгнення в Україну) [6]. Тижнем раніше, 20 серпня, на цьому ж інтернет-ресурсі вийшла аналітична стаття польського політолога П. Журавського вель Ґраєвського, де він доходить висновку, що «ситуація із мігрантами на кордоні з Білоруссю – це добрий приклад сучасної гібридної війни режиму в Мінську та Росії» [7].

Ще одне «ноу хау» російських майстрів ведення гібридних воєн – це трансформація методів «денацифікації». Тобто, завдання щодо очищення України від українців залишилось, а от методи довелось урізноманітнювати через неможливість реалізації первинної формули – забезпечення фізичного знищення. Адже для того, щоб Україна перестала бути проблемою (політичною, економічною, військовою, соціальною, демографічною) для Росії, країні-агресорці потрібно зменшити кількість українського населення та позбавити нашу державу промислових центрів. Метод килимових бомбардувань, винайдений у період Другої світової війни, через низку об'єктивних причин за майже чотири роки активної фази російсько-української війни не спрацював – тут в допомозі Україні стала її велика територія, внутрішня акумуляція ресурсів та допомога союзників. Тож, зміна тактики відбулась: країна-агресорка робить Україну (чи її окремі території) повністю непридатною для життя. Бомбардування критичної інфраструктури, включно з енергетичними об'єктами, унеможливлює проживання в місцевості, котра в кінцевому результаті опиняється без світла, тепла, води та продуктів харчування. Поряд з цим – неприйнятні умови для функціонування бізнесу та промисловості, що призводить до зменшення надходжень податків у бюджет країни.

На міжнародному рівні існують документи, які говорять про атаки на енергетичну інфраструктуру як про неприйнятні акти терору, проте поки немає окремої універсальної резолюції ООН, яка прямо називала б бомбардування енергетичної системи іншої країни терористичними актами у всіх контекстах. Та чи спроможна хоча б якась резолюція ООН спинити РФ у її прагненні «денацифікувати» Україну? На сьогодні це риторичне питання… Проте все ж слід підкреслити, що у своїх резолюціях із глобальної боротьби з тероризмом ООН чітко засуджує теракти проти критичної інфраструктури, включно з енергетичними об'єктами – і закликає всі держави вживати заходів протидії таким атакам (A/RES/77/298 від 22.06.2023) [8]. Структури ООН, як от Моніторингова місія з прав людини, також висвітлювали, що продовження атак на енергетичну інфраструктуру ставить цивільних осіб під загрозу і є неприйнятним. 12 грудня 2025 року був опублікований аналіз ворожих атак на енергетичну сферу України. Тут зафіксували зростання кількості далекобійних ударів, що, зазначається, є основною причиною підвищення рівня жертв серед цивільних осіб, зафіксованого ММПЛУ у 2025 році. Так, у період із січня до листопада 2024 року від далекобійних безпілотників та ракет загинуло 509 і було поранено 2 462 цивільні особи. За аналогічний період 2025 року кількість загиблих цивільних унаслідок застосування далекобійних засобів зросла на 27 % – до 645 осіб, а кількість поранених збільшилася на 68 % – до 4 123 осіб [9].

Незалежно від тривалості та інтенсивності збройного протистояння, війни супроводжуються типовими демографічними зрушеннями. До основних наслідків належать суттєве скорочення рівня народжуваності, підвищення показників смертності, зокрема серед цивільного населення, а також міграційні втрати, зумовлені масовим виїздом населення за межі країни з, ймовірним, неповерненням. Крім того, збройні конфлікти негативно впливають на стан здоров'я населення внаслідок хронічного стресу, бойових дій та дестабілізації системи охорони здоров'я. Середня тривалість життя також зберігає негативну тенденцію. Стратегія демографічного розвитку України до 2040 року фіксує різке падіння середньої тривалості життя: чоловіки станом на 2020 рік – 66,4 роки, 2023 рік – 57,3 роки; жінки станом на 2020 рік – 76,2 років, 2023 рік – 70,9 років. Показники за 2025 рік з об'єктивних причин поки недоступні, однак тенденція залишається негативною [10]. В тексті «Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року» йдеться про демографічні виклики та загрози для розвитку України, котрі посилюються через: швидке скорочення чисельності населення внаслідок депопуляції, низький рівень народжуваності, погіршення стану здоров'я населення, зростання чисельності осіб з інвалідністю, високий рівень передчасної смертності, масову вимушену еміграцію населення, незаконне вивезення громадян України за кордон, демографічне старіння, масштабне внутрішнє переміщення населення, відтермінування народження дітей, недостатньо гнучке та недостатньо сучасне сімейне законодавство, зокрема щодо регуляції сімейних і цивільних відносин. Всі ці виклики та загрози посилені кратно саме внаслідок війни.

Ще одним, дещо відтермінованим демографічним викликом є неможливість порахувати/спрогнозувати кількість українців, які готові повернутись в Україну після завершення російсько-української війни (чи припинення бойових дій). Тут важливо розрізняти фактичні повернення – коли люди фізично повертаються додому та наміри щодо повернення – опитування про плани повернутися після стабілізації/миру (тут бажання повернення

часто значно вищі, ніж фактичні повернення). Також важливо розуміти, що повернення може бути нетривким, адже у багатьох випадках люди ідуть до своїх домівок у райони з нестійкою безпекою або відсутністю базових послуг (житло, робота, медичне обслуговування), що може призвести до нових хвиль переміщення. Частина біженців може повертатися з тих чи інших причин навіть до завершення бойових дій, але такі переміщення можуть бути тимчасовими. Французька газета «Lemonde», опираючись на дослідження УВКБ ООН, стверджує, що після падіння режиму Башара Асада у Сирії після 8 грудня 2024 року в країну повернулось понад 1,2 млн. біженців [11].

Станом на лютий 2025 р. за результатами соціологічних досліджень, значна частка громадян України, які перебувають за кордоном, декларує потенційну готовність до повернення після завершення бойових дій. Близько 70% респондентів розглядають можливість повернення у середньо- та довгостроковій перспективі за умови встановлення стійкого миру, тоді як приблизно третина опитаних вказує на намір повернутися безпосередньо після стабілізації безпекової ситуації (заяви уряду) [12].

Водночас ухвалення рішення щодо повернення детермінується комплексом чинників, серед яких ключову роль відіграють рівень безпеки та перспективи соціально-економічного розвитку країни. Разом із тим результати окремих емпіричних досліджень Центру економічної стратегії (ЦЕС) свідчать, що близько третини громадян України, які проживають за межами держави, не планують повернення навіть за умови завершення збройного конфлікту, що може мати довгострокові негативні наслідки для демографічної та трудової структури населення [13]. В межах цього дослідження можна прослідкувати трансформацію поглядів українців-вимушених мігрантів, щодо планів повернення чи неповернення в Україну (грудень 2022- грудень 2024 рр). Динаміка невтішна: за найоптимістичнішим сценарієм ця цифра впала від 2,9 до 2,2 млн. чол., за середнім – з 2,6 млн до 1,6 млн. чол., а за песимістичним – з 2,3 млн до 1,2 млн. чол. Згідно з розрахунками ЦЕС, у післявоєнний період можливий додатковий виїзд за межі країни від 290 тис. чоловіків – за умови реалізації оптимістичного сценарію; до 389 тис.- за базового та 532 тис. – за песимістичного сценарію. В цьому досліджені оцінка потенційних масштабів міграції чоловічого населення проводилась із урахуванням скасування обмежень на виїзд після завершення збройного конфлікту та стосувалась лише чоловіків, чиї дружини вже перебувають за кордоном і які орієнтовані на возз'єднання сімей. Водночас фактичні обсяги повоєнної міграції чоловіків можуть бути вищими, оскільки на виїзд з України можуть бути орієнтовані особи, які не мають близьких родичів за межами країни.

Тож, демографічна війна як складова гібридної – це цілеспрямоване, системне використання демографічних процесів і практик (міграції, депопуляції, асиміляції, зміни вікової та етнокультурної структури, руйнування репродуктивного потенціалу) як інструменту досягнення політичних, безпекових та ідеологічних цілей у межах гібридної війни; це форма протиборства, де цивільне населення розглядається не лише як об'єкт впливу, а як стратегічний ресурс і ціль, а демографічні зміни – як бажаний результат війни, легітимований через політичні та ідеологічні наративи. Це визначення корелюється (чи то пак не виходить за рамки) із «гібридним протистоянням», (за Д. Вєдєнєєвим та О. Семенюком), що в своїй основі спрямоване на «деморалізацію противника, дистанційний підрив (переважно невійськовими й "неконтактними" методами) його спроможності до оборони й захисту національних інтересів в цілому, примушення його до капітуляції, відмови від реального державного суверенітету та готовності до нав'язування йому вигідної переможцям моделі зовнішньої та внутрішньої політики, відповідного корегування суспільно-економічного ладу та духовно-культурної сфери» [14, с. 17].

Механізмами демографічної війни, на думку автора, виступатимуть:

− примусове переміщення та депортація. Мета – ослаблення здатності суспільства до самоорганізації та відновлення суверенітету;

− цілеспрямоване витіснення або знищення (демографічна селекція). Мета – довгострокове зниження політичного та безпекового потенціалу держави;

− акцент на «витіснення» з країни дітей – їх викрадення та примусова асиміляція чи вимушена міграція. Мета – перепрограмування майбутньої демографічної структури;

− руйнування систем охорони здоров'я. Мета – підрив репродуктивного та життєвого потенціалу;

− економічна складова демографічної війни (як от знищення робочих місць). Мета – перетворення вимушеної міграції на незворотну через економічне знекровлення держави;

− нормалізація демографічного насильства через «денацифікацію». Мета – нівелювання моральних та правових обмежень;

− заміна позицій «жертва-агресор» (як от депортація подається в російських ЗМІ як «евакуація». Мета – міжнародна та внутрішня легітимація демографічної війни;

− зміна необхідних правових механізмів країною-агресоркою (як от спрощене надання громадянства). Мета – швидша асиміляція нових громадян та закріплення демографічних змін у так званий «законний» спосіб;

− терор цивільного населення через обстріли. Мета – примус до масової міграції;

– запуск в інформаційну сферу різного ґатунку наративів, котрі б стимулювали саме неповернення громадян, що вимушено покинули державу (як от «немає сенсу повертатись, тому що…»). Мета – довготривале демографічне виснаження.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У статті обґрунтовано доцільність виокремлення демографічної війни як самостійного елемента гібридної війни, спрямованого на довгострокову трансформацію населення як стратегічного ресурсу міжнародного протиборства. Показано, що демографічні зміни не лише є наслідками збройних конфліктів, а можуть виступати цілеспрямованим інструментом досягнення політичних і безпекових цілей. Встановлено, що ідеологічні наративи загалом та риторика «денацифікації», як от в російсько-українській війні зокрема, виконують функцію такого собі «узаконення» демографічного насильства та «нормалізації» масових порушень прав людини. Запропонована концептуалізація демографічної війни розширює аналітичні можливості дослідження гібридних конфліктів. Отримані результати можуть бути використані для подальших теоретичних розробок і формування міжнародно-правових та безпекових відповідей на сучасні гібридні загрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція «гібридної» війни та її складові. *Center for security studies*. 12 березня, 2024. URL: https://censs.org/concept-of-hybrid-warfare-and-its-components/ (дата звернення: 12.12.2025).
2. Hybrid Warfare. *Cambridge dictionary*. https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/hybrid-warfare#google_vignette (дата звернення: 06.01.2026).
3. Міграційна криза – приклад еволюції механізмів міжнародного гібридного шантажу. *Армія Inform.* 13 листопада 2021. URL: https://armyinform.com.ua/2021/11/13/migraczijna-kryza-pryklad-evolyucziyi-mehanizmiv-mizhnarodnogo-gibrydnogo-shantazhu/ (дата звернення: 12.01.2026).
4. Желіховський С. «Живий щит» режиму: як міграційна криза поглибила суперечності між Заходом і Білоруссю. *LB.UA.* 9 листопада 2021. URL: https://lb.ua/world/2021/11/09/498215_zhiviy_shchit_rezhimu_yak_migratsiyna.html (дата звернення: 11.01.2026).
5. «Мігрантська криза» – російсько-білоруська інформаційна кампанія. *Рада національної безпеки і оборони України. Центр протидії дезінформації.* Київ, 30 листопада 2021 року. URL: https://rnbo.gov.ua/files/2021/%D0%A6%D0%9F%D0%94/%D0%9C%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0.pdf (дата звернення: 18.01.2026).
6. Віцемініст: Міграційна криза, спричинена Білоруссю, є частиною навчань «Запад-2021». *Polskieradio. Українська Служба. Новини.* 28.08.2021. URL: https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2796681,%D0%92%D1%96%D1%86%D0%B5%. (дата звернення: 18.01.2026).
7. Політолог: Міграційну кризу на польсько-білоруському кордоні надихає Кремль. *Polskieradio. Українська Служба. Новини.* 20.08.2021. URL: https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2792392,%D0%9F%D0%BE%D0%BB% (дата звернення: 12.10.2017).
8. The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. *United Nations General Assembly.* A/RES/77/298. Distr.: General 3 July 2023. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/77/298 (дата звернення: 19.01.2026).
9. Зростання атак на енергетичну інфраструктуру України наражає цивільних осіб на небезпеку – зазначає Моніторингова місія ООН з прав людини. *UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine.* 12 грудня 2025 року. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/Increasing-attacks-on-Ukraine-s-energy-infrastructure-place-civilians-at-risk-UN-human-rights-monitors-warn (дата звернення: 04.12.2025).
10. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. Документ 922-2024-р, чинний, поточна редакція – Прийняття від 30.09.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 12.12.2025).
11. Madjid Zerrouky. In Syria, the return of exiles: 'I've been waiting for this moment for 14 years'. *Lemonde.* December 12, 2025. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/12/09/in-syria-the-return-of-exiles-i-ve-been-waiting-for-this-moment-for-14-years_6748322_4.html (дата звернення: 12.12.2025).
12. Скільки українських біженців повернеться додому після війни – нові дані. *Українські національні новини*. 28 лютого 2025 р. URL: https://unn.ua/en/news/how-many-ukrainian-refugees-will-return-home-after-the-war-new-data (дата звернення: 22.12.2025).
13. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. *Центр економічної стратегії.* 3 березня 2025. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 19.12.2025).
14. Вєдєнєєв Д. В., Семенюк О. Г. Розвиток концептуальних та науково-практичних поглядів на сутність неконвенційної («гібридної») конфліктності : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2021. 228 с.

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 327:061.2(477:4-6ЄС):502.131.1
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.9

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Наумкіна С.М.,
orcid.org/0000-0002-1125-647X
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук та права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Дорошенко Я.О.,
orcid.org/0009-0009-2314-3147
аспірантка кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У представленій науковій статті здійснено всебічний та глибокий теоретико-прикладний аналіз ролі організацій громадянського суспільства (ОГС) як ключового інституційного детермінанта забезпечення стратегії сталого розвитку України в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів та безпрецедентних викликів сучасності. Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю синхронізації національних економічних, екологічних та соціальних пріоритетів із засадами Європейського зеленого курсу та Цілями сталого розвитку ООН до 2030 року.

Метою статті є визначення стратегічної ролі громадських організацій у забезпеченні сталого розвитку України та аналіз їхнього впливу на виконання євроінтеграційних вимог. Автор детально розкриває архітектуру багаторівневої взаємодії між громадським сектором, державними інституціями та міжнародними структурами, акцентуючи увагу на тому, що громадянське суспільство в Україні трансформувалося з реципієнта допомоги у повноправного суб'єкта формування державної політики.

У роботі ґрунтовно аналізується функціональна трансформація громадських організацій, зокрема їхня роль у забезпеченні прозорості та підзвітності процесів повоєнної відбудови через механізми програми Ukraine Facility. Особливу увагу приділено екологічному вектору сталого розвитку, де громадський сектор виступає гарантом імплементації високих стандартів екологічної безпеки та кліматичної нейтральності. Доведено, що без активного залучення ОГС неможливе досягнення соціальної згуртованості та інклюзивності, які є фундаментальними цінностями Європейського Союзу. Стаття містить авторські аналітичні таблиці, що демонструють динаміку інституційного зростання сектору та прогрес у виконанні ключових індикаторів ЦСР. Наукова новизна дослідження полягає у систематизації ролі ОГС як критичного чинника національної стійкості через призму європейських стандартів сталого управління. Обґрунтовано, що саме громадський контроль є головним запобіжником корупційних ризиків, що критично важливо для збереження довіри міжнародних партнерів. Висновки статті мають практичне значення для розробки стратегічних документів у сфері взаємодії влади та громадськості на шляху до повноправного членства України в ЄС.

Ключові слова: Україна, ЄС, сталий розвиток, громадянське суспільство, громадські організації, громадський контроль, держава, державотворення, євроінтеграція, моніторинг, корупційні ризики, безпека, коммунікації, міжнародна фінансова допомога, Green Deal, Ukraine Facility.

This scientific article provides a comprehensive and profound theoretical and applied analysis of the role of civil society organizations (CSOs) as a key institutional determinant in ensuring Ukraine's sustainable development strategy amid the intensification of European integration processes and unprecedented modern challenges. The relevance of the study is driven by the objective need to synchronize national economic, environmental, and social priorities with the principles of the European Green Deal and the UN Sustainable Development Goals 2030.

The purpose of this article is to emphasize the strategic role of large-scale organizations in ensuring the development of Ukraine and to analyze their influx into the new European integration benefits. The author reveals in detail the architecture of multi-level interaction between the public sector, state institutions, and international structures, emphasizing that civil society in Ukraine has transformed from a recipient of aid into a full-fledged subject of state policy formation.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The paper thoroughly analyzes the functional transformation of non-governmental organizations, in particular their role in ensuring the transparency and accountability of post-war reconstruction processes through the mechanisms of the Ukraine Facility program. Special attention is paid to the environmental vector of sustainable development, where the public sector acts as a guarantor of the implementation of high standards of environmental safety and climate neutrality. It is proven that without the active involvement of CSOs, it is impossible to achieve social cohesion and inclusiveness, which are fundamental values of the European Union. The article contains original analytical tables demonstrating the dynamics of the sector's institutional growth and progress in fulfilling key SDG indicators. The scientific novelty of the study lies in the systematization of the role of CSOs as a critical factor in national resilience through the prism of European standards of sustainable management. It is substantiated that public control is the main safeguard against corruption risks, which is critical for maintaining the trust of international partners. The findings of the article are of practical importance for the development of strategic documents in the field of interaction between the government and the public on Ukraine's path to full membership in the EU.

Key words*:* Ukraine, EU, sustainable development, civil society, civil society (public) organizations, public control, state, state-building, European integration, monitoring, corruption risks, security, communications, international financial assistance, Green Deal, Ukraine Facility.

Вступ. Процес інтеграції України до Європейського Союзу вимагає не лише гармонізації законодавства, а й глибокої трансформації суспільних відносин на засадах сталого розвитку. Сучасний етап державотворення характеризується необхідністю протистояння екзистенційним викликам та одночасним виконанням зобов'язань у межах Європейського зеленого курсу та Цілей сталого розвитку (ЦСР) ООН до 2030 року. У цьому контексті громадянське суспільство виступає головним контролером та каталізатором впровадження екологічних, соціальних та правових стандартів.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі трансформаційної ролі організацій громадянського суспільства як стратегічного партнера держави у забезпеченні сталого розвитку та виконанні критеріїв членства в Європейському Союзі.

Наукові завдання:

1. Дослідити генезис та динаміку розвитку інституту громадянського суспільства в Україні в контексті євроінтеграційних вимог 2021–2025 років.

2. Визначити основні вектори впливу громадських організацій на реалізацію екологічної та соціальної складової сталого розвитку.

3. Проаналізувати ефективність механізмів громадського моніторингу прозорості використання міжнародної фінансової допомоги.

4. Виявити інституційні бар'єри, що обмежують потенціал громадського сектору в регіонах, та запропонувати шляхи їх подолання.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено комплексний науковий підхід, що базується на використанні загальнонаукових та спеціальних методів:

– Системно-структурний метод застосовано для аналізу ієрархії взаємодії ОГС та державних органів у процесі реалізації реформ.

– Порівняльно-правовий метод дозволив оцінити ступінь відповідності українських практик громадського контролю стандартам та директивам Європейського Союзу.

– Метод статистичного аналізу та прогнозування використано для обробки емпіричних даних щодо кількісного зростання НУО та оцінки прогресу виконання Цілей сталого розвитку.

– Графічний метод застосовано для наочної візуалізації аналітичних даних, наведених у таблицях та схемах статті.

– Кейс-стаді (метод аналізу конкретних ситуацій) використано для вивчення успішних прикладів громадської адвокації у сфері «зеленого» відновлення.

Аналіз останніх досліджень. Питання сталого розвитку та ролі громадського сектору висвітлювали у своїх працях С. Берзіна, О. Павленко, Ю. Ткаченко, а також експерти міжнародних інституцій (OECD, UNDP). Проте динаміка змін після 2021 року потребує оновленого аналізу інституційної спроможності ОГС у процесах повоєнної відбудови.

Результати. Громадські організації в Україні за останні роки перетворилися на потужний інституційний інструмент, здатний пропонувати стратегічні рішення для розвитку держави. Аналіз емпіричних даних свідчить про феномен «інституційної стійкості» українського громадянського суспільства. Попри складні умови, ми спостерігаємо якісне та кількісне зростання сектору (див. Табл. 1).

Аналіз даних Таблиці 1 дозволяє контувати, що перехід від неформальних ініціатив до юридичної реєстрації ОГС зумовлений необхідністю взаємодії з європейськими фондами. Очікуваний приріст у 2024–2025 роках прямо корелює з вимогами програми Ukraine Facility, де участь громадськості є обов'язковим запобіжником коррупційних ризиків [5]. ОГС перетворюються з інститутів «виживання» на інститути «розвитку», що є ключовим індикатором готовності до вступу в ЄС.

Прогрес виконання Цілей сталого розвитку в контексті ЄС – це, перш за все, сталий розвиток України, що базується на триєдиній концепції: економічна стабільність, соціальна справедливість та екологічна рівновага. Громадські організації виступають медіаторами, які забезпечують інклю-

зивність цих процесів. На основі моніторингових звітів було систематизовано прогрес виконання окремих ЦСР (див. Табл. 2).

Дані Таблиці 2 демонструють, що найвищий прогрес (84%) зафіксовано у сфері партнерства (Ціль 17). Це наслідок глибокої інтеграції українських НУО у трансєвропейські мережі. Водночас, екологічний блок (Ціль 13–61 %) потребує посилення експертної участі громадського сектору. Низький показник пояснюється пріоритетністю безпекових питань, проте в межах «зеленого» переходу ОГС мають стати головними драйверами модернізації.

У цьому контексі доцільно розглянути екологічний та соціальний виміри сталого управління. Європейський зелений курс (Green Deal) ставить перед Україною виклик радикального оновлення промисловості. Громадські організації виконують функцію експертних центрів, здійснюючи незалежний екологічний моніторинг, що є вимогою Угоди про асоціацію [3]. У соціальному вимірі ОГС забезпечують стійкість через проекти підтримки ВПО та ветеранів, реалізуючи принципи інклюзії та захисту прав людини, що відповідає Соціальній хартії ЄС.

Таблиця 1

Динаміка реєстрації організацій громадянського суспільства в Україні (2021–2025 рр.)

Рік	Кількість зареєстрованих ОГС (од.)	Приріст (%)	Основна сфера діяльності (пріоритет)
2021	92 450	+2,1%	Місцевий розвиток, екологія
2022	98 120	+6,1%	Гуманітарна допомога, волонтерство
2023	104 500	+6,5%	Відбудова, захист прав людини
2024	112 300	+7,4%	Євроінтеграція, моніторинг реформ
2025 (прогноз)	118 000	+5,1%	Сталий розвиток, «зелений» перехід

Джерело: Складено авторамим на основі даних Держстату та аналітичних звітів [1, 4].

Таблиця 2

Прогрес виконання окремих Цілей сталого розвитку (ЦСР) в Україні

Ціль сталого розвитку (ЦСР)	Виконання (на 2025 р., %)	Роль ОГС у реалізації цілі
Ціль 7: Чиста енергія	68%	Адвокація енергоефективності, ВДЕ.
Ціль 11: Сталі міста	72%	Контроль за планами відбудови громад.
Ціль 13: Зміна клімату	61%	Моніторинг викидів, Green Deal.
Ціль 16: Сильні інститути	75%	Антикорупційний моніторинг, реформа суду.
Ціль 17: Партнерство	84%	Транскордонне співробітництво з ЄС.

Джерело: Адаптовано за даними ООН та Міністерства економіки України [6, 7].

Відтак, роль громадянського суспільства у забезпеченні сталого розвитку України є визначальною. ОГС забезпечують прозорість використання європейських коштів, здійснюють контроль за дотриманням екологічних стандартів та сприяють соціальній згуртованості. Подальша інтеграція до ЄС вимагає зміцнення інституційної спроможності регіональних організацій та створення сталих механізмів їхньої участі у прийнятті державних рішень.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати цілісну систему висновків щодо ролі ОГС у забезпеченні сталого розвитку України.

1. Інституційна трансформація та суб'єктність**.** Український громадський сектор пройшов шлях від реактивного волонтерства до проактивної участі у державотворенні. Сьогодні ОГС є повноцінним інституційним детермінантом сталого розвитку, що виконує функцію «зв'язуючої ланки» між нормативними вимогами ЄС та реальними потребами громад. Рівень довіри міжнародних партнерів до України прямо корелює з інтенсивністю залучення ОГС до моніторингу процесів відбудови.

2. Громадський контроль та прозорість (Ukraine Facility). Механізми громадського моніторингу, інтегровані в програму Ukraine Facility, є найефективнішим інструментом забезпечення прозорості. ОГС забезпечують підзвітність процесів повоєнної відбудови, виступаючи незалежними моніторами використання фінансової допомоги. Це критично для виконання ЦСР № 16 (Сильні інститути), прогрес якої наразі становить 75 %.

3. Екологічна модернізація та Green Deal. Саме екологічні ОГС є головними драйверами кліматичної нейтральності в Україні. В умовах війни громадський сектор утримує екологічний порядок денний, здійснюючи незалежний моніторинг довкілля та адвокуючи принципи «зеленої» від-

будови. Виконання ЦСР №13 (Зміна клімату) на рівні 61 % потребує подальшого посилення експертної участі ОГС для подолання безпекових та економічних викликів.

4. Соціальна інклюзія та згуртованість. Роль ОГС у реалізації соціальної складової сталого розвитку є критичною для збереження людського капіталу. Через проекти підтримки ВПО та ветеранів формується нова політична культура, заснована на принципах інклюзивності та Соціальної хартії ЄС. Високий показник ЦСР №17 (84 %) підтверджує успішність транскордонного партнерства.

5. Стратегічні рекомендації. Для успішної євроінтеграції необхідно забезпечити інституційну спроможність регіональних ОГС та створити сталі механізми їхньої участі у прийнятті рішень. Держава має перейти від формальних консультацій до реального партнерства в межах діалогу «Влада – Бізнес – Громада».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берзіна С. В. Сталий розвиток в умовах війни: виклики та можливості для України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-51-44.

2. Павленко О. В. Громадянське суспільство як суб'єкт євроінтеграційної політики України. *Часопис публічного права*. 2022. № 46. С. 88–95.

3. Сидоренко А. М. Екологічні стандарти ЄС та їх імплементація в Україні: роль громадського сектору. *Екологічні науки*. 2024. № 2(53). С. 14–21.

4. Ткаченко Ю. В. Трансформація громадського сектору України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 10.

5. European Commission. *Ukraine 2023 Report: On the path to EU accession*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 120 p.

6. OECD. *The Role of Civil Society in the Recovery and Reconstruction of Ukraine*. Paris: OECD Publishing, 2022.

7. United Nations Development Programme. *Civil Society in Ukraine: Resilience and Support during the War*. Kyiv: UNDP Ukraine, 2023.

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 323.1:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.10

РОЛЬ РУМУНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЕКУМЕНІЧНОМУ ДІАЛОЗІ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

THE ROLE OF THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH IN ECUMENICAL DIALOGUE AT THE INTERNATIONAL LEVEL

Палінчак М.М.,
orcid.org/0000-0002-9990-5314
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Манзюк М.В.,
orcid.org/0009-0002-3306-7511
аспірант кафедри міжнародної політики
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

В дослідженні розкриваються різні аспекти участі Румунської православної церкви в екуменічному діалозі. На національному рівні основну активність у цій сфері виявляє заснована в 2011 р. консультативна рада конфесій Румунії, на засіданнях якої обговорюються поточні проблеми церковного та конфесійного життя і взаємовідносин між релігійними об'єднаннями країни. На міжнародному рівні Румунська православна церква, як з'ясовано у процесі дослідження, бере участь у діалогах із римо-католицькою церквою, давніми східними та протестантськими церквами, англіканською та старокатолицькою церквами, а також ініціювала декілька зустрічей румунських православних патріархів і римських пап.

Активна участь в екуменічному діалозі аргументується румунськими ієрархами з точки зору виконання своєю Церквою великої місії підготовки шляху до досягнення всіма християнами універсальної духовної єдності. Разом з тим, одночасно Румунська православна церква є не менш активною учасницею багатьох гострих конфліктів із низкою інших автокефальних православних церков: Російською церквою – через спірне питання церковної юрисдикції територій історичної Бессарабії, Єрусалимською церквою – через спроби збудувати румунський православний храм в Єрихоні, із Сербською церквою – через проведення в окремих єпархіях на території Сербії богослужінь без відома сербських церковних властей. З цього можна зробити висновок, згідно з яким як в екуменічному діалозі, так і в конфліктах Румунська православна церква намагається задовольнити власні інтереси, що проглядаються в її бажанні зберегти домінування в релігійному полі Румунії й посилити свій вплив на закордонних територіях компактного проживання етнічних румунів.

Проаналізовано та досліджено реакцію Румунської православної церкви на отримання Томосу Православною церквою України.

Ключові слова: Румунська православна церква, екуменічний діалог, міжнародний рівень, державно-церковні відносини, Румунія.

The study reveals various aspects of the Romanian Orthodox Church's participation in ecumenical dialogue. At the national level, the main activity in this area is demonstrated by the Consultative Council of Confessions of Romania, founded in 2011, at whose meetings current problems of church and confessional life and relations between religious associations of the country are discussed. At the international level, the Romanian Orthodox Church, as found out in the course of the study, participates in dialogues with the Roman Catholic Church, the ancient Eastern and Protestant churches, the Anglican and Old Catholic churches, and has also initiated several meetings of Romanian Orthodox patriarchs and Roman popes.

Active participation in ecumenical dialogue is argued by the Romanian hierarchs from the point of view of fulfilling the great mission of their Church to prepare the way for all Christians to achieve universal spiritual unity. At the same time, the Romanian Orthodox Church is no less an active participant in many acute conflicts with a number of other autocephalous Orthodox churches: with the Russian Church - due to the controversial issue of church jurisdiction over the territories of historical Bessarabia, with the Church of Jerusalem - due to attempts to build a Romanian Orthodox church in Jericho, with the Serbian Church - due to the holding of services in certain dioceses on the territory of Serbia without the knowledge of the Serbian church authorities. From this we can conclude that both in the ecumenical dialogue and in conflicts the Romanian Orthodox Church is trying to satisfy its own interests, which are reflected in its desire to maintain dominance in the religious field of Romania and to strengthen its influence in foreign territories of compact residence of ethnic Romanians. The reaction of the Romanian Orthodox Church to the receipt of the Tomos by the Orthodox Church of Ukraine is analyzed and investigated.

Key words: Romanian Orthodox Church, ecumenical dialogue, international level, state-church relations, Romania.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Фахові джерела свідчать про те, що Румунська православна церква бере активну участь в екуменічному діалозі як на національному, так і на міжнародному рівнях. На національну рівні вона, зокрема, організовує сесії міжхристиянського та міжрелігійного діалогу. В 2011 р. за ініціативою патріарха Даниїла Чоботя було засновано консультативну раду конфесій Румунії як єдиний представницький орган усіх визнаних в країні конфесій, який регулярно збирається для аналізу поточних проблем церковного та конфесійного життя, взаємовідносин між релігійними об'єднаннями, а також прийняття щодо них необхідних рішень. На міжнародному рівні, провівши в місті Сібіу треті Європейські екуменічні збори у вересні 2007 р. – перші подібні збори в православній країні, Румунська православна церква продемонструвала свою зацікавленість в екуменічному діалозі та відкритість до нього. Разом з іншими автокефальними православними церквами Румунська православна церква бере участь у міжнародних діалогах із римо-католицькою церквою, давніми східними та протестантськими церквами, англіканською та старокатолицькою церквами. Якщо зробити маленький історичний екскурс, цікаво відзначити: після підготовки і налагодження контактів у міжвоєнний період низка автокефальних православних церков стали співзасновницями Всесвітньої ради церков у 1948 р., що значною мірою підтримало й полегшило двосторонній та багатосторонній богословський діалог між різними християнськими церквами. Румунська православна церква доєдналася до Всесвітньої ради церков у 1961 р., а в 1964 р. стала членом Конференції європейських церков. Сьогодні вона має власне представництво при Європейському Союзі та деяких інших європейських політичних інституціях [4, p. 24-52].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених досліджувало дану тематику. Серед них: Бурега В., Кобетяк А. Р., Палінчак М. М., Кухарчик Р., Стеблак Д. М., та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Історія розвитку державно церковних відносин в Румунії досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Роль Румунської православної церкви в екуменічному діалозі на міжнародному рівні потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проаналізувати роль Румунської православної церкви в екуменічному діалозі на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою віхою в історії участі Румунської православної церкви в екуменічному діалозі стали зустрічі румунських православних патріархів і римських пап. Перша подібна знакова подія відбулася у травні 1999 р., коли в Румунії було тепло прийнято, зокрема, ієрархами Румунської православної церкви, папу Івана Павла II. Через декілька років, у жовтні 2002 р., румунський патріарх Теоктист Арепашу здійснив візит у відповідь до Риму на запрошення папи. 1 липня 2019 р. Румунія зустрічала вже папу Франциска, в якого після зустрічі з політичним керівництвом країни відбулася зустріч із патріархом Даниїлом, під час якої понтифік закликав румунів не піддаватися спокусам культури ненависті та індивідуалізму, яка вже більше не є ідеологічною, як це було за часів атеїстичних гонінь, проте є не менш переконливою і такою ж матеріалістичною. Патріарх Даниїл і папа Франциск разом відвідали нещодавно збудований православний Собор спасіння нації, де папа румунською мовою оголосив усім присутнім соборне послання «Hristos a înviat!» («Христос воскрес!»). Між православними та католицькими релігійними співами патріарх і папа римський виголосили «Отче наш» – патріарх румунською мовою, а папа латинською. Через такі знакові зустрічі Румунська православна церква, вважаючи себе глибоко залученою до екуменічного діалогу, переконує себе і весь світ, що в такому діалозі вона дає відповідь на молитву Ісуса Христа про універсальну духовну єдність («Щоб усі були єдине: як Ти, Отче, в Мені, і Я в Тобі, так і вони нехай будуть в Нас єдине, – щоб увірував світ, що Ти послав Мене» – Євангеліє від Йоана, 17:21), демонструє динамічне свідчення духовних скарбів усім тим, хто перебуває за межами екуменічного діалогу, з метою підготувати шлях до єдності всіх християн [6, p. 216-218].

Для своїх вірників, які проживають за межами її історичної території, Румунська православна церква створила дві митрополії в Європі, архієпископство в Америці, дві єпархії поблизу Румунії та єпархію в Австралії. Також слід вказати на наявність церковних підрозділів за межами Румунії, які перебувають у безпосередньому віданні Румунського патріархату: до них належать представництво Румунського патріархату у святих місцях (Єрусалим, Єрихон, Йорданія), його представництво при інституціях Європейського Союзу (Брюссель), румунські православні парафії у Стамбулі (Туреччина), в Софії (Болгарія), в Нікосії (Кіпр). Крім того, функціонують румунські православні підрозділи, які підтримують духовний і культурний зв'язок із Румунським патріархатом, – ідеться про православні гуртожильні установи на горі Афон, насамперед румунський скит «Продром» та молдовський скит «Лаку» [5, p. 12-13].

Характеризуючи діяльність Румунської православної церкви, не можна оминути увагою той факт, що протягом останніх десятиліть у неї нео-

дноразово виникали гострі конфлікти з низкою інших автокефальних православних церков. Так, з початку 1990-х рр. триває конфлікт між Румунською та Російською православними церквами через церковну юрисдикцію територій історичної Бессарабії, що нині перебувають переважно у складі Республіки Молдова. Ще в 1920-30-х рр., коли територія Молдови входила до складу Румунії, там діяла Бессарабська митрополія Румунської православної церкви, яка припинила своє існування після включення Молдови до складу СРСР. У 1990-х рр. Бессарабську митрополію було відроджено. Таким чином, сьогодні на території Республіки Молдова фактично одночасно функціонують, з одного боку, самоврядна Молдовська церква, що входить до складу Московського патріархату, а з іншого – Бессарабська митрополія у складі Румунської православної церкви. При цьому Московський патріархат не визнає цієї митрополії і не має з нею євхаристійного спілкування. Зрозуміло, що всі спроби врегулювати цей конфлікт приречені на невдачу, оскільки обидві Церкви стурбовані проблемою своєї обов'язкової присутності на землях, які вони через ті чи інші причини вважають своєю «канонічною територією». Для розуміння справжніх причин і винуватців цього конфлікту достатньо зазначити, що такого поняття як «канонічна територія» немає ані в Святому Письмі, ані в Апостольських правилах чи постановах Вселенських соборів. Це поняття було введене в науковий обіг і публіцистичний ужиток у 1990-х рр. російськими богословами і відтоді повинно розглядатися, як зауважує А. Кобетяк, виключно через призму політичного протистояння Російськими православними церквами з іншими релігійними центрами світового православ'я [2, с. 20].

У 2011 р. розпочався гучний конфлікт між Румунською та Єрусалимською церквами, пов'язаний зі спробами збудувати румунський православний храм в Єрихоні на західному березі ріки Йордан, що перебуває в юрисдикції Єрусалимського патріархату.

Томос, підписаний вселенським патріархом Варфоломієм і вручений 6 січня 2019 р. новообраному предстоятелю Православної церкви України Епіфанію, офіційно затверджує канонічний автокефальний статус останньої як однієї з 15 помісних православних Церков світу. Як слушно вказує український релігієзнавець М. Палінчак, «Україна відтепер перестала бути тим, що Москва називала своєю «канонічною територією». Кремль втратив те, що з часів Переяславської ради 1654 р. вважав своїм. Український народ вийшов на шлях справжньої свободи. Ця подія стала святом перемоги Божої справедливості, адже Бог створив усі народи вільними й рівними у своїх правах, у своїй гідності» [3, с. 210]. Після того як українській Церкві було даровано Томос про автокефалію, в усьому православному світі постало питання: хто з помісних Церков і коли визнає новостворену церковну структуру. Не може викликати сумнівів надзвичайна важливість цього питання для українського суспільства та священиків Православної церкви України. І безперечно також, що в даному контексті неабияку роль відіграє й Румунська православна церква.

21 лютого 2019 р. в Бухаресті зібрався на своє засідання її Синод, і основну увагу під час обговорення поточних питань було прикуто до церковної ситуації в Україні. На Синоді було констатовано, що вже майже протягом 30 років в Україні існує так званий «церковний розкол», і за весь цей час проблема ніяк не вирішувалася ані внутрішніми силами, ані шляхом залучення «всеправославного посередництва». Румунські ієрархи вказали на прецедент з історії Болгарської церкви. В 1992 р. в Болгарії також трапився масштабний церковний розкол, для подолання якого в 1998 р. в Софії було скликано Синаксис предстоятелів і представників помісних Православних церков. Для вирішення проблеми з українським православ'ям подібних всеправославних форумів не проводилося. Як наслідок, на думку ієрархів Румунської православної церкви, ситуація зайшла в глухий кут, що в підсумку змусило вселенського патріарха втрутитися у справи українського православ'я. Взявши все це до уваги, Румунська православна церква пропонує, щоб Вселенський патріархат, з одного боку, і Московський патріархат, з іншого, «знайшли можливості вирішення цього церковного спору шляхом діалогу». При цьому рішення, яке вони могли би спільно прийняти, повинно враховувати «збереження єдності віри, повагу до адміністративної і пастирської свободи духовенства й вірників у даній країні (включно з правом на автокефалію), відновлення євхаристійного спілкування». В разі невдачі двостороннього діалогу румунські ієрархи пропонують скликати Синаксис предстоятелів усіх Православних церков для вирішення означеної проблеми. Таке побажання стало логічним продовженням рішень Синоду Румунської православної церкви, що були прийняті 24 травня і 25 жовтня 2018 р. Тоді Синод також закликав Константинопольський і Московський патріархати вирішити питання українського православ'я шляхом двостороннього діалогу. Як випливає з усіх заяв румунських ієрархів та рішень Синоду, зазначений діалог повинен брати до уваги думку значної частини українських вірників, які на той момент виступали за автокефалію, а це автоматично означає, що в результаті такого діалогу сторони повинні були досягнути компромісу в питанні створення в Україні автокефальної православної церкви, яка в такому разі дістала би визнання і від Константинополя, і від Москви. Очевидно, що подібні пропозиції і рішення Синоду вказують на нерозуміння

їх авторами як природи Російської православної церкви, так і підґрунтя, причин та сутності російсько-українського конфлікту загалом. Можливість такого двостороннього діалогу була вкрай малоймовірною вже у другому десятилітті XXI ст., а починаючи з 2022 р. такої можливості більше не існує через підтримку Московським патріархатом воєнного вторгнення росії в Україну, що суперечить духу й букві християнства. За таких обставин, однак, Священний Синод Румунської православної церкви вказав на іншу перспективу – проведення Синаксису глав усіх Православних церков [1].

Крім зазначеного вище, наприкінці другого десятиліття XXI ст. Синодом Румунської православної церкви було сформульовано ще одну умову визнання автокефалії Православної церкви України. Вона полягає в гарантіях від Константинополя щодо відмови структур колишнього Київського патріархату в західноєвропейських країнах (Іспанії, Італії, Німеччині, Португалії, Франції, Швейцарії та деяких інших) від претензій на румунські діаспори. Як було зазначено румунськими ієрархами, лише після позитивного вирішення цього та всіх інших спірних питань Румунська православна церква буде готова висловити свою «офіційну позицію щодо положення православ'я в Україні». В цьому контексті слід зауважити, що, відповідно до букви Томосу про автокефалію, всі зарубіжні структури колишнього Київського патріархату повинні перейти до складу Константинопольської церкви. Втім, їх статус ще й досі залишається незрозумілим [1].

Таким чином, рішення, прийняті Румунською православною церквою ще на початку 2019 р., є вельми показовими. З одного боку, вона утрималася від прямого визнання Православної церкви України. З іншого, Синод румунської Церкви в жодному пункті не засудив рішення Константинопольського патріархату про автокефалію української Церкви. Румунські ієрархи акуратно, але чітко й точно дали зрозуміти, що в цілому визнають законність потягу української православної пастви до автокефалії.

Очевидно також, що Румунська православна церква в ситуації, що склалася, переслідує власні інтереси. Перспектива зміцнення в Україні автокефальної православної Церкви для румунської сторони є вельми привабливою, адже гіпотетичний вихід українських парафій зі складу Московського патріархату означає глобальне переформатування світового православ'я, за результатами якого Румунська православна церква відверто сподівається посилити свій вплив в інших країнах, за межами Румунії. І в цьому контексті вона досить ясно окреслила дві групи питань, що мають для неї першорядне значення: по-перше, це статус румунських парафій на території України, а по-друге – подальша доля структур колишнього Київського патріархату в Західній Європі. Відповідні сигнали було надіслано як до Києва, так і до Константинополя: якщо висловлені в Бухаресті побажання і пропозиції будуть враховані та виконані, Румунська православна церква буде готова підтримати автокефальну Православну церкву України [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурега В. «Своя Гра» Румунської церкви та майбутнє українського православ'я. LB.UA. Дорослий погляд на світ. 2019, 23 лютого. URL: https://rus.lb.ua/society/2019/02/23/420487_svoya_igra_ruminskoy_tserkvi.html.

2. Кобетяк А. Р. «Канонічна територія» крізь призму політичного протистояння світових релігійних центрів. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2022. № 2 (54). С. 17-22.

3. Палінчак М. М., Кухарчик Р., Стеблак Д. М., Пупена В. В. Релігійний чинник у міжнародних відносинах: навч. посібник. Ужгород: Поліграфцентр "Ліра", 2020. 240 с.

4. Boldişor A. Ortodoxia ieri, azi, mâine. Teme intercreştine şi interreligioase pentru secolul XXI. Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 2019. 240 p.

5. State and Religion in Romania. 2nd ed., revised and added. Translated by Della L. Marcus. Bucharest: Litera, 2019. 223 p.

6. Varlan V. Pope's Visit to Romania: For Historical and Spiritual (July 1, 2013). *Romanian Journal of Geopolitics and International Relations*. 2013. Vol. 5. No. 1. P. 215-221.

Дата першого надходження статті до видання: 06.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 316.334.52:061.1(4)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.11

ПІДХІД РАДИ ЄВРОПИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

THE COUNCIL OF EUROPE'S APPROACH TO SOCIAL COHESION

Паталаха В.Ф.,
orcid.org/0009-0000-7567-2985
кандидат філософських наук,
докторант
Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

У статті відзначається, що поняття «соціальна згуртованість» з'являється в офіційних документах Ради Європи в середині 1990-х років у зв'язку з актуалізацією проблематики боротьби з бідністю та соціальним виключенням в Європі. При цьому основний акцент робився на захисті соціальних прав європейців. На початку XXI ст. соціальна згуртованість розглядалася як здатність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів, мінімізуючи диспропорції та уникаючи поляризації. Це не лише розв'язання соціальних проблем виключення та бідності, а й створення солідарності в суспільстві, яка дозволить запобігти соціальному виключенню та бідності. З 2010 року Нова стратегія соціальної згуртованості розглядає добробут усіх як спільну мету в згуртованому суспільстві та підкреслює, що для її досягнення необхідно забезпечити наявність достатніх ресурсів для боротьби з нерівністю та виключенням. При цьому Нова стратегія уникає опису соціальної згуртованості як інструменту досягнення економічної ефективності та прогресу, а навпаки, наполягає на необхідності ретельного вивчення соціальних та екологічних витрат сучасних моделей виробництва та споживання. Узагальнено, що Рада Європи розглядає соціальну згуртованість як питання рівного доступу до соціальних прав з посиланням на Європейську соціальну хартію, тому зосереджується на широкому спектрі соціальної політики в галузі житла, охорони здоров'я, освіти, культури та/або громадянської участі. Таким чином РЄ виходить за рамки вузького, економічного підходу до соціальної згуртованості як передумови економічного розвитку, і підкреслює, що вона не повинна ставитися під загрозу заради досягнення економічної мети. Таке широке бачення Ради Європи засвідчує, що соціальна згуртованість не повинна бути зведена до економічних інтересів і підпорядкована їм.

Ключові слова: консолідація, соціальна згуртованість, включеність, соціальна політика, права людини, справедливість.

The article notes that the concept of 'social cohesion' appeared in official documents of the Council of Europe in the mid-1990s in connection with the actualisation of the issue of combating poverty and social exclusion in Europe. At the same time, the main emphasis was placed on protecting the social rights of Europeans. At the beginning of the 21st century, social cohesion was seen as the ability of society to ensure the well-being of all its members, minimising disparities and avoiding polarisation. This means not only solving the social problems of exclusion and poverty, but also creating solidarity in society, which will prevent social exclusion and poverty. Since 2010, the New Strategy for Social Cohesion has viewed the well-being of all as a common goal in a cohesive society and emphasises that, in order to achieve this, sufficient resources must be made available to combat inequality and exclusion. At the same time, the New Strategy avoids describing social cohesion as a tool for achieving economic efficiency and progress, but instead insists on the need to carefully study the social and environmental costs of current models of production and consumption. In summary, the Council of Europe considers social cohesion to be a matter of equal access to social rights with reference to the European Social Charter, and therefore focuses on a wide range of social policies in the areas of housing, health, education, culture and/or civic participation. Thus, the CoE goes beyond a narrow, economic approach to social cohesion as a prerequisite for economic development and emphasises that it should not be jeopardised for the sake of economic goals. This broad vision of the Council of Europe demonstrates that social cohesion should not be reduced to economic interests and subordinated to them.

Key words: consolidation, social cohesion, inclusion, social policy, human rights, justice.

Постановка проблеми. Необхідність консолідації українського суспільства актуалізується у періоди наростання політичної та соціальної поляризації, політизації регіональних, мовних, релігійних чинників тощо. Однак європейські держави також стикаються із необхідністю збереження цілісності суспільства, що розглядається у рамках концепції соціальної згуртованості. У кінці XX ст. вона ввійшла у низку політичних документів регіональних європейських організацій, зокрема і Ради Європи. Україна стала повноправним членом Ради Європи (РЄ) з 9 листопада 1995 року, що засвідчило визнання її суверенітету та відданості демократії, верховенству права та правам людини. Завдяки членству в РЄ громадяни України отримали право звертатися до Євро-

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

пейського суду з прав людини, а Україна – змогу працювати разом із європейськими інституціями у реформуванні свого законодавства та політики.

Аналіз останніх досліджень. Соціальна згуртованість є одним із пріоритетів регіональних організацій Європейського континенту – Євросоюзу і Ради Європи – і досить детально розглядається у низці його документів. Серед дослідників, які займаються вивченням конкретних аспектів згуртованості, можна виділити М. Жоена, який аналізує її у контексті солідарності, А. Родрігез-Поуз та Т. Ханнел досліджують територіальний вимір, Л. Козак – у контексті сталого розвитку, В. Кирилюк – як складову соціальної безпеки, А. Терці та О. Федорук – в економічному контексті.

Метою статті є вивчення підходу Ради Європи до розуміння соціальної згуртованості та його еволюція у документах організації.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття «соціальна згуртованість» з'являється в офіційних документах Ради Європи в середині 1990-х років у зв'язку з актуалізацією проблематики боротьби з бідністю та соціальним виключенням в Європі. У 1994 році у доповіді «Людська гідність та соціальна ізоляція: причини та запобігання в Європі» відзначалося, що справжній виклик, що стоїть перед Європою має не військову чи економічну природу, а соціальну. Зокрема чи зможе європейська соціальна структура і надалі утримувати своїх громадян у своїх межах, чи дедалі більше людей опиняться за її рамками. РЄ перерахувала низку взаємопов'язаних чинників дезінтеграції європейської спільноти, зокрема хронічне довгострокове безробіття, нереалістичні очікування людей, не звиклих до економічних викликів, розпад сімей, різке розшарування за рівнем багатства і бідності, нерівномірні та невідповідні освітні досягнення, зростання расизму та ксенофобії. У відповідь на ці виклики РЄ запропонувала всім суб'єктам, зацікавленим у просуванні соціальної справедливості в Європі, об'єднати свої сили задля зміцнення соціальної згуртованості за підтримки нових інструментів. До них належать ініціювання, замовлення та проведення досліджень соціальної згуртованості; пропозиція заходів для сприяння соціальній згуртованості; підтримка впровадження нової політики соціальної згуртованості; та оцінка ефективності заходів, що вживаються у сфері соціальної згуртованості [1].

У 1997 році глави держав і урядів держав-членів Ради Європи відзначили, що «соціальна згуртованість є однією з найважливіших потреб Європи в цілому і повинна бути важливим доповненням до сприяння правам людини та гідності» [2], а також домовилися, що Рада повинна докладати більше зусиль у згуртованість, стабільність і безпеку в Європі.

Рада чітко пов'язувала заклик до зміцнення соціальної згуртованості з реалізацією основних прав людини, що перебувають під загрозою через прояви соціальної ізоляції, такі як постійне безробіття та бідність. На думку Ради, «соціальна згуртованість означає просування Європи соціальних прав» і «дозволяє відновити соціальний зв'язок між особистістю і суспільством» [3, p. 2]. РЄ запропонувала низку заходів, які повинні вжити уряди держав-членів як основні інструменти соціальної згуртованості в Європі, зокрема: зрівняння за пріоритетністю соціальних та політичних прав людини; реформування чинної соціальної політики на основі принципу солідарності з метою розподілу допомоги між найбільш незахищеними верствами населення (молодь, жінки, діти, люди похилого віку, неповні сім'ї, багатодітні сім'ї, біженці та особи, які шукають притулку, представники етнічних меншин); підтримка політики запобігання бідності; активніша реінтеграція маргіналізованих або виключених осіб; поліпшення процесу участі та громадянського діалогу та визначення ефективної політики боротьби з безробіттям [3, p. 2].

Тобто, найпомітнішою рисою дискурсу Ради Європи щодо політики соціальної згуртованості у перші десятиліття була зосередженість на питанні соціальних прав. Рада виступала за підхід до соціальної згуртованості, заснований на правах, який виходить з ідеї поліпшення доступу до соціальних прав для всіх членів суспільства в Європі в цілому. Поняття соціальної згуртованості використовується як загальна концепція, що охоплює всю сферу соціальних прав. Підхід Ради пов'язував соціальну згуртованість із проблемою соціального виключення, зумовлене бідністю та безробіттям, що перешкоджає реалізації соціальних прав мільйонів членів європейських суспільств. Тому включення розуміється як розширення прав, а не як активізація, інтеграція та повернення осіб на ринок праці. Недостатній доступ до соціальних прав подається як загроза соціальній згуртованості і водночас як загроза стабільності європейських суспільств.

На початку XXI ст. Рада Європи прийняла першу комплексну Стратегію соціальної згуртованості, підготовлену новоствореним Європейським комітетом соціальної згуртованості. Автори Стратегії свідому уникали точного визначення соціальної згуртованості, характеризуючи її як «ідеал, до якого суспільства повинні постійно прагнути» і «мету, до якої вони прагнуть, але ніколи повністю не досягають» [4]. Вона також виділила низку чинників соціальної згуртованості, включаючи сильні системи соціального забезпечення, гідна та адекватно оплачувана робота, підтримку сімей, прагнення громадян до більшої солідарності та здорову економічну політику, що не покладається виключно на ринкові механізми.

Стратегія також містить перелік благ, для яких соціальна згуртованість є важливою, оскільки вона сприяє демократичній безпеці, соціальній гармонії, соціальному миру, соціальній стабільності в довгостроковій перспективі, зміцненню соціальної солідарності та почуття приналежності, спрощенню доступу до соціальних прав, зменшенню ризику соціальних і політичних потрясінь, активізації економіки або здоровим відносинам між державою, ринком і громадянським суспільством. При цьому соціально згуртоване суспільство характеризується як таке, що створює сприятливі умови для самореалізації всіх його членів та здатне конструктивно та творчо управляти конфліктами та змінами. Однак документ далеко не чітко визначає взаємозв'язки між широкими поняттями, на яких він базується, або навіть їх значення, такими як «соціальна гармонія», «соціальний мир», «соціальна стабільність», «соціальна солідарність», «соціальні права» та «соціальна згуртованість».

Оновлена у 2004 році Стратегія дає визначення соціальної згуртованості здатності суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів, мінімізуючи диспропорції та уникаючи поляризації [5]. Переглянута стратегія відстоює правове тлумачення поняття «добробут», стверджуючи, що воно передбачає «рівність і недискримінацію в доступі до прав людини», а також «гідність кожної людини», «свободу кожної людини прагнути до особистого розвитку протягом усього життя» та «можливість кожної людини брати активну участь у житті суспільства як повноправний член» [5, p. 3]. Таким чином, нова редакція Стратегії відзначає, що соціальна згуртованість – це не лише розв'язання соціальних проблем виключення та бідності, а й створення солідарності в суспільстві, яка дозволить запобігти соціальному виключенню та бідності. Водночас Рада розуміє соціальну згуртованість як ідеал, до якого слід прагнути, а не як мету, яку будь-яке реальне суспільство може досягти повною мірою.

До суб'єктів, відповідальних за сприяння соціальній згуртованості, віднесено усі сектори суспільства. Так держава повинна зберігати свою основну роль гаранта прав людини за допомогою таких механізмів, як перерозподільне оподаткування та соціальне забезпечення, захист вразливих груп, які перебувають під загрозою соціального виключення, шляхом надання соціальних послуг тощо – принаймні частково з міркувань, пов'язаних із бажаністю соціальної згуртованості. Водночас у документі рекомендується відмовитися від виключного покладання на державу, а перейти до нових концепцій управління через партнерство шляхом передачі відповідальності місцевим органам влади, членам громадянського суспільства, бізнесу, ЗМІ та іншим соціальним партнерам. Це пояснювалося тим, що «виключний акцент на правах особи не може бути достатньою основою для соціальної згуртованості», тому «права особи будуть найкраще захищені в суспільствах, де люди відчувають спільну відповідальність за права та добробут усіх» [5, p. 7] . У цьому контексті переглянута Стратегія посилається на роль участі осіб у мережах, які «допомагають згуртувати суспільство», таких як благодійні, спортивні та культурні асоціації, стверджуючи, що така «соціально корисна добровільна діяльність» осіб «відіграє особливо важливу роль у побудові соціальної згуртованості» [5, p. 8] .

Що стосується операціоналізації соціальної згуртованості, то Рада Європи запропонувала впровадити набір показників соціальної згуртованості та створення спеціального центру соціальної згуртованості в Європі, який збиратиме інформацію та статистичні дані про бідність та виключення в державах-членах, а також готуватиме експертні висновки та рекомендації щодо соціальної згуртованості.

У 2010 році РЄ прийняла Нову стратегію та План дій щодо соціальної згуртованості. Нова Стратегія визначає соціальну згуртованість як здатність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів, мінімізуючи розбіжності та уникаючи маргіналізації, управляти відмінностями та поділами та забезпечувати засоби досягнення добробуту для всіх членів [6, p. 2]. Таким чином, Нова стратегія розглядає добробут усіх як спільну мету в згуртованому суспільстві та підкреслює, що для її досягнення необхідно «забезпечити наявність достатніх ресурсів для боротьби з нерівністю та виключенням» [6, p. 8]. Однак, що саме означає «добробут» і яким саме є співвідношення між поняттями «добробут» та «соціальне забезпечення» чітко не визначено. Проте РЄ продовжує використовувати своє визначення соціальної згуртованості від 2010 року та розвивати це поняття в рамках забезпечення рівного та ефективного доступу до соціальних прав. Нова стратегія також передбачає, що соціальна згуртованість є «політичним поняттям», яке стосується «динамічного процесу», а не стану речей [6, p. 2] . Також РЄ визнає контекстуальність цього поняття, і наголошує, що соціальну згуртованість не можна нав'язувати, а також досягти, дотримуючись єдиного для всіх плану, а має бути «адаптована до конкретної ситуації в країні, регіоні чи муніципалітеті», хоча всі громадяни повинні брати участь у визначенні конкретних цілей та темпів реалізації політики соціальної згуртованості [6, p. 8].

Щодо суб'єктів, відповідальних за зміцнення соціальної згуртованості, то нова стратегія зосереджується переважно на національному рівні й визначає провідну роль у цьому процесі за урядами. РЄ виходить із припущення, що чим більша соціальна згуртованість в європейських держа-

вах-членах, то тим більша соціальна згуртованість Європи загалом. Однак, окрім визначення держав та урядів як ключових суб'єктів у просуванні соціальної згуртованості, документ також робить значний акцент на ролі розширення можливостей громадян (у тому числі дітей, молоді, людей похилого віку) брати участь у розробці спільних цілей та спільного бачення у чутливих сферах для майбутнього добробуту. Цей висхідний підхід підкреслює необхідність посилення представництва та демократичного прийняття рішень, розширення соціального діалогу та громадянської активності, а також сприяння розвитку соціальних мереж. Однак Рада Європи визнає, що «здатність громадян до дій значною мірою залежить від політичних та інституційних механізмів» і «без таких механізмів окремі особи, особливо найуразливіші, не можуть повністю взяти на себе відповідальність за управління власним життям» [6, p. 4].

Варто відзначити, що Нова стратегія уникає опису соціальної згуртованості як інструменту досягнення економічної ефективності та прогресу, а навпаки, наполягає на необхідності ретельного вивчення «соціальних та екологічних витрат сучасних моделей виробництва та споживання» [6, p. 2]. Вона навіть закликає до переосмислення економічного розвитку та безпеки, що має ґрунтуватися «на нематеріальних цінностях, які є незамінними для нашого добробуту в довгостроковій перспективі, зокрема соціальних зв'язках та солідарності». [6, p. 2]. Таке розуміння соціальної згуртованості актуальне і нині й залишається серед пріоритетів діяльності Ради Європи.

У 2022 році Рада Європи реорганізувала Європейську платформу соціальної згуртованості у Європейський комітет соціальної згуртованості (ЄКСГ) [7]. Він є міжурядовим комітетом Ради Європи, до складу якого входять представники 46 держав-членів, уповноваженим працювати у сфері соціальної згуртованості. Комітет здійснює діяльність, спрямовану на побудову інклюзивних суспільств, в яких кожен може користуватися своїми соціальними правами, особливо тими, що гарантуються Європейською соціальною хартією. Протягом 2022–2025 років до його повноважень належало: забезпечення інтеграції соціальної згуртованості в діяльність Ради Європи шляхом подальшого розвитку концепції, сприяння оцінці впливу різних заходів у різних секторах на досягнення соціальної згуртованості, включаючи відповідні заходи, спрямовані на побудову інклюзивних суспільств, та сприяння конкретним діям, що сприяють соціальній згуртованості.

У 2024 році Комітет посприяв прийняттю декларації про майбутнє соціальної згуртованості, в якій:

− попереджено держави-члени про потенційні негативні наслідки автоматизації та цифрових перетворень для реалізації соціальних прав та соціальної згуртованості

− запрошено до колективного обговорення цих питань з огляду на необхідність збереження фінансової стійкості та адекватності європейської моделі соціального захисту, яка відіграла важливу роль у пом'якшенні дисбалансів.

− закликала до тіснішої співпраці всіх відповідних зацікавлених сторін на європейському та національному рівнях для подолання теперішніх та майбутніх викликів задля ефективного здійснення соціальних прав, передбачених Європейською соціальною хартією [8].

Тоді ж було прийнято Декларацію у зв'язку з переходом до зеленої економіки [9], в якій:

− вказано на необхідність вжиття рішучих та інноваційних заходів, таких як комплексна та інтегрована політика соціального забезпечення та зайнятості, з метою збереження та сприяння соціальній згуртованості під час переходу до вуглецево-нейтральної або зеленої економіки, з урахуванням потреб тих, хто найбільше цього потребує через підвищений ризик вразливості або виключення;

− відзначено можливість зміцнення демократичного виміру та легітимності майбутнього переходу через інклюзивний соціальний діалог та широку і значущу участь;

− визнано необхідність визнання регіональних диспропорцій та місцевих особливостей у Європі для успішної реалізації стратегій декарбонізації при збереженні та просуванні соціальної згуртованості.

Висновки. Отже, Рада Європи розглядає соціальну згуртованість як питання рівного доступу до соціальних прав з посиланням на Європейську соціальну хартію, тому зосереджується на широкому спектрі соціальної політики в галузі житла, охорони здоров'я, освіти, культури та/або громадянської участі. Таким чином РЄ виходить за рамки вузького, економічного підходу до соціальної згуртованості як передумови економічного розвитку, і підкреслює, що вона не повинна ставитися під загрозу заради досягнення економічної мети. Таке широке бачення Ради Європи засвідчує, що соціальна згуртованість не повинна бути зведена до економічних інтересів і підпорядкована їм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Summary of the Project Human Dignity and Social Exclusion 30/06/1998. CM(98)113. URL: https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805322be%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} (дата звернення: 10.01.2016).

2. Second Summit of Heads of State and Government (Strasbourg, 10-11 October 1997). Final Declaration and Action Plan. URL: https://rm.coe.int/168063dced (дата звернення: 10.01.2016).

3. Fighting Social Exclusion and Strengthening Social Cohesion in Europe. URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7900&lang=EN (дата звернення: 10.01.2016).

4. The Council of Europe's Strategy for Social Cohesion. URL: https://www.thecommonwealth-ilibrary.org/index.php/comsec/catalog/download/322/319/2732?inline=1 https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/strategy_en.doc (дата звернення: 10.01.2016).

5. A new strategy for Social Cohesion. Revised strategy for Social Cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 31 March 2004. URL: https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/revisedstrategy_en.pdf (дата звернення: 10.01.2016).

6. New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion, approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 7 July 2010. URL: https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/2010strategy_actionplan_socialcohesion.pdf (дата звернення: 10.01.2016).

7. European Committee for Social Cohesion. URL: https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/european-committee-for-social-cohesion (дата звернення: 10.01.2016).

8. Declaration by the Committee of Ministers on social cohesion at the crossroads (Adopted by the Committee of Ministers on 14 February 2024 at the 1489th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680ae84e3%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} (дата звернення: 10.01.2016).

9. Declaration by the Committee of Ministers on preserving social cohesion in the transition to a green economy (Adopted by the Committee of Ministers on 14 February 2024 at the 1489th meeting of the Ministers' Deputies) 14/02/2024. Decl(14/02/2024)2. URL: https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680ae84e6%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} (дата звернення: 10.01.2016).

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 352:614:355.01(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.12

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

LOCAL SELF-GOVERNMENT AS A POLITICAL INSTITUTION FOR THE FORMATION OF A RESILIENT HEALTH CARE SYSTEM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WAR

Прокопчук В.В.,
orcid.org/0009-0003-6039-0549
здобувач кафедри політичних наук
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У статті здійснено політико-інституційний аналіз місцевого самоврядування як чинника формування резильєнтної системи охорони здоров'я України в умовах війни. Обґрунтовано, що децентралізація трансформувала місцеве самоврядування з адміністративного рівня надання послуг у політичний інститут, спроможний впливати на стратегічні рішення у медичній політиці.

Показано, що за воєнного стану політична роль органів місцевого самоврядування зростає через поєднання управлінських, ресурсних і безпекових викликів. Місцева влада діє в умовах обмежених фінансів і кадрів, руйнування інфраструктури та підвищеного попиту на медичну допомогу, що актуалізує проблему асиметрії спроможностей громад.

Проаналізовано охорону здоров'я як політично чутливу галузь, у якій місцеве самоврядування забезпечує управління комунальними закладами, визначення бюджетних пріоритетів, залучення додаткових ресурсів і координацію з державними та недержавними акторами. Доведено, що ці рішення набувають політичної ваги, впливаючи на довіру населення до публічної влади.

Резильєнтність розкрито як категорію політичного аналізу, що характеризує здатність системи охорони здоров'я зберігати функціональність, адаптуватися та відновлюватися під тривалими загрозами. Наголошено, що вона є результатом взаємодії інституційних правил, політичних рішень і управлінських практик на різних рівнях.

Результати засвідчують, що стійкість медичної системи визначається якістю багаторівневого врядування та координації між місцевою владою, центральними органами, військовими адміністраціями, міжнародними гуманітарними структурами й громадянським суспільством. Встановлено ключову роль місцевих політичних еліт у кризовому управлінні, мобілізації ресурсів і забезпеченні безперервності допомоги.

У висновках підкреслено, що місцеве самоврядування є системоутворюючим інститутом резильєнтності охорони здоров'я в умовах війни та відбудови. Визначено пріоритети подальшого розвитку: інституціоналізація уроків воєнного періоду, інтеграція резильєнтності у місцеві стратегії та посилення управлінської спроможності громад як умови довгострокової стійкості медичної сфери і складової національної безпеки України.

Ключові слова: охорона здоров'я, децентралізація, резильєнтність, публічна політика, багаторівневе врядування, інституційна спроможність громад, кризове управління, гуманітарна допомога, громадянська участь.

The article provides a political and institutional analysis of local self-government as a factor in the formation of a resilient healthcare system in Ukraine during wartime. It argues that decentralisation has transformed local self-government from an administrative level of service provision into a political institution capable of influencing strategic decisions in medical policy.

It is shown that during martial law, the political role of local self-government bodies increases due to a combination of managerial, resource and security challenges. Local authorities operate in conditions of limited finances and personnel, destruction of infrastructure and increased demand for medical care, which highlights the problem of asymmetry in the capacities of communities.

Healthcare is analysed as a politically sensitive sector in which local self-government provides management of municipal institutions, determination of budget priorities, attraction of additional resources, and coordination with state and non-state actors. It is proven that these decisions acquire political weight, influencing the population's trust in public authorities.

Resilience is revealed as a category of political analysis that characterises the ability of the healthcare system to maintain functionality, adapt and recover under prolonged threats. It is emphasised that it is the result of the interaction of institutional rules, political decisions and management practices at various levels.

The results show that the resilience of the healthcare system is determined by the quality of multi-level governance and coordination between local authorities, central authorities, military administrations, international humanitarian organisations and civil society. The key role of local political elites in crisis management, resource mobilisation and ensuring continuity of care has been established.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The conclusions emphasise that local self-government is a system-building institution for health resilience in times of war and reconstruction. Priorities for further development have been identified: institutionalising the lessons of the war period, integrating resilience into local strategies, and strengthening the administrative capacity of communities as a condition for the long-term sustainability of the healthcare sector and a component of Ukraine's national security.

Key words: healthcare, decentralisation, resilience, public policy, multilevel governance, institutional capacity of communities, crisis management, humanitarian aid, civic participation.

Постановка проблеми. Сучасні умови збройної агресії проти України радикально трансформували функціонування системи охорони здоров'я, актуалізувавши питання її інституційної стійкості та здатності забезпечувати безперервність надання медичних послуг. Воєнний стан супроводжується руйнуванням інфраструктури, кадровими втратами, зростанням потреб населення та обмеженням фінансових ресурсів, що посилює навантаження на всі рівні публічної влади. У цих умовах особливої ваги набуває роль органів місцевого самоврядування, які безпосередньо відповідають за функціонування значної частини медичної інфраструктури та реалізацію політичних рішень у сфері охорони здоров'я на територіальному рівні.

Водночас наявні управлінські та нормативні підходи не повною мірою враховують політичний вимір діяльності місцевого самоврядування у забезпеченні резильєнтності медичної системи. Домінування секторальних і адміністративних трактувань звужує розуміння місцевої влади до виконавця державної політики, залишаючи поза увагою її роль як самостійного політичного інституту, що формує пріоритети, мобілізує ресурси та координує багаторівневу взаємодію в умовах війни. Це зумовлює потребу у науковому осмисленні політико-інституційних засад участі органів місцевого самоврядування у формуванні резильєнтної системи охорони здоров'я України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти повноважень і ролі органів місцевого самоврядування, доступності медичної допомоги, управління ресурсами, довіри до влади, впливу війни на інституційні механізми та післявоєнного відновлення розкрито у працях Батрин О., Білана С., Заславського Д., Ковальова Н., Козир С., Кузьмич А., Кузьмич О., Малачинської М.Й., Мартинюк Я., Миронюк І.С., Приймак Л., Черніховського Р., Щербана О.Я., Малик Л.О., Сенишин С.Є., Юнгер В. та інших, що створює теоретичне підґрунтя для подальшого політико-інституційного аналізу ролі місцевого самоврядування у формуванні резильєнтної системи охорони здоров'я.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених реформі децентралізації та організаційним аспектам функціонування системи охорони здоров'я, у науковому дискурсі залишається недостатньо опрацьованим політичний вимір ролі органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Зокрема, фрагментарно висвітлюється питання місцевого самоврядування як самостійного політичного інституту формування резильєнтності медичної системи, здатного не лише реалізовувати централізовані рішення, а й визначати власні пріоритети, мобілізувати ресурси та координувати багаторівневу взаємодію в кризових умовах. Недостатньо проаналізованими залишаються також політичні механізми забезпечення балансу між надзвичайними управлінськими заходами та збереженням інституційної автономії громад, а також вплив місцевого політичного лідерства і міжінституційної координації на довгострокову стійкість системи охорони здоров'я.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є політико-інституційний аналіз ролі органів місцевого самоврядування як ключового політичного інституту формування резильєнтної системи охорони здоров'я України в умовах воєнного стану, а також виявлення механізмів їх впливу на забезпечення інституційної стійкості, багаторівневої координації та безперервності надання медичних послуг в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація публічної влади стала одним із ключових чинників трансформації політичної ролі місцевого самоврядування в Україні. Передача повноважень і ресурсів на місцевий рівень не лише змінила адміністративну архітектуру держави, а й сприяла формуванню нової моделі політичної суб'єктності територіальних громад. Органи місцевого самоврядування отримали реальні інструменти впливу на соціально економічний розвиток, бюджетну політику та управління комунальними секторами, зокрема охороною здоров'я.

Посилення політичної суб'єктності органів місцевого самоврядування проявляється у зростанні їх відповідальності за результати публічної політики. В умовах війни ця відповідальність набуває особливого змісту, оскільки місцева влада змушена діяти в умовах обмежених ресурсів, підвищених безпекових ризиків і гуманітарних викликів.

Децентралізація створила передумови для більш оперативного реагування на потреби населення, водночас актуалізувавши проблему асиметрії спроможностей між громадами. Це формує нові політичні лінії напруження, пов'язані з доступом до фінансування, кадровими ресурсами та інституційною підтримкою з боку дер-

жави. У такому контексті місцеве самоврядування виступає як арена політичної конкуренції та співпраці, де визначаються пріоритети виживання і розвитку в умовах війни [12].

Особливе значення у цьому процесі має сфера охорони здоров'я, яка є однією з найбільш політично чутливих галузей публічної політики. Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні функціонування мережі закладів охорони здоров'я, управлінні комунальною медичною інфраструктурою та створенні умов для доступності медичних послуг.

Їх місце у формуванні та реалізації політики у цій сфері визначається поєднанням управлінських, фінансових і політичних функцій. Місцева влада бере участь у визначенні пріоритетів фінансування, ухваленні рішень щодо реорганізації закладів, залученні додаткових ресурсів і партнерів, що безпосередньо впливає на стійкість медичної системи.

У політичному вимірі участь органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я пов'язана з необхідністю балансування між державними стандартами та локальними потребами. В умовах війни цей баланс ускладнюється зростанням навантаження на медичну систему, переміщенням населення, руйнуванням інфраструктури та дефіцитом медичних кадрів [7].

Саме на місцевому рівні ухвалюються рішення щодо перепрофілювання закладів, підтримки медичного персоналу, організації екстреної допомоги та співпраці з гуманітарними організаціями. Таким чином місцеве самоврядування виступає не лише виконавцем державної політики, а й активним політичним актором, який формує власні підходи до вирішення кризових ситуацій у медичній сфері.

Включення органів місцевого самоврядування у процес формування публічної політики у сфері охорони здоров'я свідчить про зміну логіки управління від централізованої до багаторівневої. Це створює умови для підвищення адаптивності системи, але водночас потребує чіткої координації та розмежування відповідальності. Політична роль місцевого самоврядування у цій сфері проявляється через здатність узгоджувати інтереси громади, держави та зовнішніх акторів, що є критично важливим у воєнних умовах. Від ефективності цієї взаємодії залежить не лише якість медичних послуг, а й загальна стійкість системи охорони здоров'я як складової національної безпеки.

Таким чином місцеве самоврядування в Україні постає як важливий політичний інститут, що відіграє системоутворюючу роль у публічній владі та безпосередньо впливає на реалізацію політики у сфері охорони здоров'я. Поєднання інституційної автономії, децентралізованих повноважень і політичної відповідальності робить його ключовим актором у формуванні резильєнтної медичної системи. В умовах війни значення цього рівня влади зростає, оскільки саме він забезпечує зв'язок між загальнонаціональними рішеннями та реальними потребами населення, трансформуючи політичні пріоритети у конкретні управлінські дії [4].

У цьому контексті місцеве самоврядування слід розглядати не тільки як адміністративний рівень надання послуг, а як компонент інституційної архітектури, через який проявляється спроможність держави адаптуватися до шоків і підтримувати безперервність життєво необхідних функцій. Саме на локальному рівні стають видимими межі керованості системи охорони здоров'я, ефективність координації з центральною владою, здатність мобілізувати ресурси, забезпечувати довіру населення та оперативно перерозподіляти пріоритети в умовах невизначеності.

Резильєнтність системи охорони здоров'я у сучасних дослідженнях дедалі частіше розглядається як аналітична категорія політичного аналізу, що дозволяє оцінювати здатність публічних інститутів зберігати функціональність в умовах тривалих криз. Резильєнтність варто трактувати не лише як технічну або організаційну властивість системи, а як результат взаємодії інституційних правил, політичних рішень та управлінських механізмів.

У цьому сенсі система охорони здоров'я постає як складний соціально політичний конструкт, стійкість якого залежить від якості врядування, рівня легітимності влади та здатності політичних акторів координувати дії у кризових ситуаціях. В умовах війни така інтерпретація набуває особливої актуальності, оскільки медична сфера одночасно зазнає прямого фізичного впливу з боку бойових дій і непрямого тиску через трансформацію політичних пріоритетів держави [3].

У публічному управлінні концепт резильєнтності використовується для опису здатності систем реагувати на загрози без втрати ключових функцій, адаптувати внутрішні процеси та відновлюватися після кризових порушень. Застосування цього підходу до аналізу охорони здоров'я дозволяє вийти за межі суто медичного або фінансового виміру та зосередитися на політико інституційних умовах забезпечення стійкості.

Воєнний стан радикально змінює умови функціонування системи охорони здоров'я України, що безпосередньо впливає на її інституційну стійкість. Збройна агресія призводить до руйнування медичної інфраструктури, втрати кадрового потенціалу та зростання потреб населення у медичній допомозі. Одночасно держава змушена перерозподіляти ресурси на користь сектору безпеки і оборони, що обмежує можливості фінансування соціальних сфер. У таких умовах інституційна

стійкість системи охорони здоров'я визначається не лише обсягом наявних ресурсів, а й здатністю політичної системи швидко змінювати управлінські пріоритети та забезпечувати мінімально необхідний рівень медичних послуг [11].

Вплив воєнного стану проявляється також у трансформації моделей управління охороною здоров'я. Посилюється роль надзвичайних рішень, тимчасових регуляторних механізмів та централізованої координації, що з одного боку підвищує оперативність реагування, а з іншого створює ризики інституційної нестабільності у довгостроковій перспективі.

Політичний аналіз у цьому контексті дозволяє виявити напруження між необхідністю швидких управлінських рішень і збереженням демократичних процедур та розподілу повноважень. Стійкість системи охорони здоров'я в умовах війни значною мірою залежить від того, наскільки політична влада здатна поєднувати надзвичайні заходи з інституційною передбачуваністю та правовою визначеністю.

Особливого значення набуває територіальний рівень управління, на якому безпосередньо реалізуються політичні рішення у сфері охорони здоров'я. Політичні чинники формування адаптивності медичної системи на місцях пов'язані з рівнем автономії органів місцевого самоврядування, їх спроможністю мобілізувати ресурси та налагоджувати взаємодію з іншими акторами. У кризових умовах саме місцева влада часто першою стикається з наслідками воєнних дій і вимушена ухвалювати рішення щодо перепрофілювання закладів, організації евакуації пацієнтів та забезпечення безперервності надання допомоги [1].

Адаптивність медичної системи на територіальному рівні значною мірою визначається політичним лідерством і здатністю місцевих еліт брати на себе відповідальність у кризових ситуаціях. В умовах війни ефективність управління залежить від швидкості ухвалення рішень, рівня довіри з боку населення та якості комунікації між владою і громадою.

Політичні чинники у цьому процесі проявляються через здатність формувати пріоритети, які відповідають реальним потребам територій, а також через готовність до співпраці з державними органами і міжнародними партнерами. Така взаємодія стає ключовою передумовою підтримання функціональності медичної системи в умовах обмежених ресурсів.

Резильєнтність системи охорони здоров'я на місцевому рівні також пов'язана з інституційною пам'яттю та накопиченим досвідом управління кризами. Територіальні громади, які мали досвід реагування на попередні надзвичайні ситуації, виявляють більшу спроможність адаптуватися до воєнних викликів. У політичному вимірі це означає, що резильєнтність формується не лише в момент кризи, а є результатом тривалого розвитку інституцій та управлінських практик.

Водночас накопичена інституційна пам'ять не є самодостатнім ресурсом, оскільки в умовах війни вона проходить перевірку здатністю місцевої влади перетворювати попередній досвід на актуальні механізми мобілізації, координації та ухвалення рішень під тиском безпекових ризиків і дефіциту ресурсів. Тому доцільно перейти від констатації довготривалої природи резильєнтності до аналізу того, як саме органи місцевого самоврядування реалізують політичну функцію забезпечення безперервності медичної допомоги, поєднуючи управлінську адаптацію з представництвом інтересів громади та відповідальністю за стійкість критичної соціальної інфраструктури.

Політична роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні функціонування системи охорони здоров'я в умовах війни набуває особливого значення внаслідок поєднання управлінських, ресурсних і безпекових викликів. В умовах збройного конфлікту саме місцевий рівень публічної влади стає ключовою ланкою реалізації політичних рішень, які безпосередньо впливають на доступність і якість медичних послуг для населення. Органи місцевого самоврядування виконують функцію посередника між загальнонаціональною політикою та конкретними потребами територіальних громад, що обумовлює їх політичну відповідальність за стабільність функціонування медичної системи в кризових умовах.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я формуються в межах чинного законодавства та реформ децентралізації, які передбачають передачу значної частини управлінських функцій на місцевий рівень. До таких повноважень належать управління комунальними закладами охорони здоров'я, участь у фінансуванні медичної інфраструктури, прийняття рішень щодо організації медичної допомоги та забезпечення кадрових потреб [10].

У політичному вимірі реалізація цих повноважень пов'язана з необхідністю визначення пріоритетів розвитку медичної сфери в умовах обмежених ресурсів. Війна посилює цю дилему, оскільки місцева влада змушена одночасно реагувати на зростання потреб населення та скорочення фінансових і матеріальних можливостей.

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я в умовах війни виходить за межі формально визначених функцій. Вона набуває політичного характеру, оскільки рішення місцевої влади стають предметом суспільної оцінки та впливають на рівень довіри до інститутів публічної влади.

Забезпечення безперервності роботи медичних закладів, підтримка медичного персоналу та

реагування на надзвичайні ситуації перетворюються на індикатори ефективності місцевого політичного управління. У цьому контексті органи місцевого самоврядування постають як суб'єкти політичної відповідальності перед громадою за здатність захищати базові соціальні права навіть у надзвичайних умовах [9].

Прийняття політичних рішень місцевою владою в умовах дефіциту ресурсів і безпекових загроз характеризується високим рівнем невизначеності та ризику. Війна обмежує можливості довгострокового планування і змушує зосереджуватися на короткострокових антикризових заходах. Місцеві органи влади мають ухвалювати рішення щодо перерозподілу бюджетних коштів, оптимізації мережі медичних закладів, забезпечення захисту об'єктів інфраструктури та організації екстреної медичної допомоги. Ці рішення часто мають політично чутливий характер, оскільки пов'язані з вибором між конкуруючими потребами різних соціальних груп і територій.

Безпекові загрози істотно впливають на зміст і форму політичних рішень у сфері охорони здоров'я. Руйнування медичних об'єктів, ризики для життя медичного персоналу та пацієнтів, перебої в логістиці і постачанні медикаментів змушують місцеву владу шукати нестандартні управлінські рішення. У політичному вимірі це означає розширення механізмів кризового управління, підвищення ролі виконавчої влади на місцях і зменшення значення процедурних аспектів прийняття рішень. Водночас такі процеси породжують ризики надмірної концентрації повноважень і потребують політичного контролю з боку громади та представницьких органів.

Важливою складовою політичної ролі органів місцевого самоврядування є здатність залучати додаткові ресурси для підтримки медичної системи. Умови війни актуалізують значення співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями, благодійними фондами та недержавними структурами. Місцева влада виступає політичним актором, який репрезентує інтереси громади у взаємодії з зовнішніми партнерами, формує запити на допомогу та координує її використання. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить від політичної компетентності та репутації місцевих керівників, а також від рівня довіри до органів самоврядування [6].

Роль місцевих політичних еліт у забезпеченні безперервності та доступності медичних послуг в умовах війни є визначальною. Саме вони ухвалюють ключові рішення, формують політичні пріоритети та визначають характер взаємодії з іншими рівнями влади. Політичні еліти на місцевому рівні виконують функцію кризових менеджерів, від здатності яких залежить ефективність реагування на виклики воєнного часу. Їх лідерство проявляється у вмінні мобілізувати ресурси, забезпечувати координацію між різними акторами та підтримувати суспільну стабільність у громадах.

Умови війни підвищують значення персонального чинника у політичному управлінні охороною здоров'я. Рішення місцевих політичних еліт часто мають персоніфікований характер і залежать від індивідуальних управлінських якостей, досвіду та ціннісних орієнтацій керівників. Це створює як можливості для швидкого і гнучкого реагування, так і ризики суб'єктивізму та нерівномірності управлінських механізмів між різними громадами.

Забезпечення доступності медичних послуг в умовах війни стає одним із ключових критеріїв оцінки діяльності місцевих політичних еліт. Йдеться не лише про фізичну доступність закладів охорони здоров'я, а й про здатність гарантувати мінімальний рівень медичної допомоги для вразливих груп населення, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від бойових дій. У цьому контексті політична роль місцевого самоврядування полягає у збереженні соціальної згуртованості та запобіганні гуманітарній кризі на локальному рівні [2].

Разом із тим забезпечення доступності медичної допомоги в умовах війни рідко може бути досягнуте виключно ресурсами та рішеннями однієї громади, оскільки воно залежить від узгодженості дій у межах ширшої управлінської конфігурації. Потреби в евакуації пацієнтів, маршрутизації до опорних закладів, перерозподілі медикаментів і кадрів, а також у залученні гуманітарної підтримки об'єктивно виводять місцеве самоврядування в простір міжінституційної координації.

Інституційна взаємодія у сфері охорони здоров'я в умовах війни набуває характеру складної багаторівневої системи врядування, в межах якої поєднуються державні, місцеві та недержавні актори. Воєнний стан радикально змінює логіку публічного управління, посилюючи значення координації між різними рівнями влади та актуалізуючи питання розподілу повноважень і відповідальності.

Система охорони здоров'я в таких умовах функціонує не як ізольований сектор, а як елемент ширшої безпекової та гуманітарної політики держави. Це зумовлює необхідність узгодження рішень між центральною владою, органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями, від ефективності якого залежить стійкість медичної системи.

Координація органів місцевого самоврядування з центральною владою в умовах війни має політико інституційний характер і визначається поєднанням централізованого управління та збереженням елементів децентралізованої моделі. Центральна влада формує загальні пріоритети

державної політики у сфері охорони здоров'я, визначає нормативні рамки та забезпечує стратегічне управління ресурсами. Водночас органи місцевого самоврядування залишаються відповідальними за практичну реалізацію цих рішень на територіальному рівні [5].

Особливу роль у цій системі відіграють військові адміністрації, які в умовах воєнного стану набувають додаткових повноважень у сфері безпеки та управління територіями. Їх взаємодія з органами місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я має подвійний характер.

З одного боку військові адміністрації забезпечують безпекову складову функціонування медичної інфраструктури, координацію евакуаційних заходів та захист об'єктів. З іншого боку їх участь у прийнятті управлінських рішень може обмежувати автономію місцевої влади.

Важливим елементом багаторівневого врядування у сфері охорони здоров'я є співпраця з міжнародними організаціями та гуманітарними структурами. В умовах війни міжнародна допомога стає одним із ключових ресурсів підтримки медичної системи, компенсуючи обмежені можливості національного бюджету.

Політичні аспекти такої співпраці проявляються у формуванні пріоритетів розподілу допомоги, визначенні каналів її надходження та контролі за використанням ресурсів. Органи місцевого самоврядування у цьому процесі виступають як суб'єкти міжнародної взаємодії, що репрезентують потреби територіальних громад і беруть участь у переговорах з донорами та партнерами.

Співпраця з міжнародними структурами впливає також на трансформацію управлінських механізмів у сфері охорони здоров'я. Гуманітарні організації привносять власні стандарти, процедури та підходи до надання медичної допомоги, що потребує адаптації з боку національних і місцевих інститутів.

У політичному вимірі це створює як можливості для підвищення ефективності системи, так і ризики залежності від зовнішніх ресурсів. Місцева влада опиняється у ситуації необхідності узгоджувати державні пріоритети з вимогами міжнародних партнерів, що перетворює управління охороною здоров'я на простір складних політичних компромісів.

Значущою складовою багаторівневого врядування є участь громадянського суспільства та локальних партнерств у забезпеченні стійкості медичної системи. Волонтерські організації, благодійні фонди та громадські ініціативи в умовах війни виконують функції, які не завжди можуть бути забезпечені державними інститутами. Вони беруть участь у постачанні медичних засобів, підтримці медичного персоналу та організації допомоги для вразливих груп населення. У політичному сенсі громадянське суспільство виступає як додатковий актор публічної політики, що впливає на формування порядку денного у сфері охорони здоров'я [8].

Локальні партнерства між органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та бізнесом сприяють підвищенню адаптивності медичної системи на територіальному рівні. Такі партнерства дозволяють мобілізувати додаткові ресурси, забезпечувати швидке реагування на кризові ситуації та зменшувати навантаження на публічні інститути. Умови війни посилюють значення неформальних мереж взаємодії, які доповнюють формальні механізми управління. З позицій політичного аналізу це свідчить про зростання ролі мережевого врядування як елемента резильєнтності системи охорони здоров'я.

Водночас активізація громадянського суспільства породжує нові виклики для публічної влади. Потреба у координації численних ініціатив, забезпеченні прозорості використання ресурсів та узгодженні дій різних акторів вимагає від органів місцевого самоврядування високого рівня управлінської спроможності.

Політична роль місцевої влади у цьому контексті полягає у створенні умов для ефективної співпраці та недопущенні конфліктів між державними і недержавними структурами. Від здатності забезпечити таку координацію залежить рівень довіри до публічних інститутів у громадах.

Інституційна взаємодія у сфері охорони здоров'я в умовах війни формується під впливом постійної зміни безпекового середовища та ресурсних обмежень. Багаторівневе врядування в таких умовах не є стабільною моделлю, а перебуває у стані постійної трансформації.

Перспективи розвитку політичної ролі місцевого самоврядування у формуванні резильєнтної системи охорони здоров'я в умовах відбудови безпосередньо пов'язані з переосмисленням досвіду воєнного періоду та інституційних трансформацій, які відбулися під впливом збройного конфлікту. Війна стала стрес тестом для всієї системи публічної влади і водночас виявила потенціал місцевого самоврядування як самостійного політичного актора у забезпеченні життєво важливих функцій держави.

У процесі реагування на кризові виклики органи місцевого самоврядування були змушені діяти в умовах невизначеності, дефіциту ресурсів і постійних безпекових загроз, що сформувало нові управлінські механізми та підходи до прийняття рішень у сфері охорони здоров'я. Цей досвід створює підґрунтя для формування більш стійкої та адаптивної моделі місцевого врядування у післявоєнний період.

Інституційні уроки війни для системи місцевого самоврядування полягають насамперед у усвідом-

ленні необхідності поєднання автономії з відповідальністю. В умовах війни громади, які мали розвинену управлінську спроможність та ефективні інституційні механізми, змогли швидше адаптуватися до змін і забезпечити базовий рівень медичних послуг. Це свідчить про те, що резильєнтність системи охорони здоров'я значною мірою залежить від якості місцевих інститутів, їх здатності до стратегічного мислення та координації дій. Післявоєнна відбудова актуалізує потребу інституційного закріплення тих механізмів, які довели свою ефективність у кризових умовах, зокрема гнучких моделей управління, міжсекторальної взаємодії та кризового планування на рівні громад [14].

Водночас війна виявила структурні обмеження системи місцевого самоврядування, пов'язані з нерівністю ресурсів, кадровим дефіцитом та залежністю від рішень центральної влади. Ці фактори мають бути враховані у процесі відбудови, оскільки без їх подолання посилення політичної ролі громад у сфері охорони здоров'я залишатиметься фрагментарним. Інституційний урок полягає у необхідності переходу від ситуативних рішень до системного підходу, що передбачає довгострокове планування розвитку медичної інфраструктури та людського капіталу на місцевому рівні. Такий підхід потребує політичної волі як на місцях, так і на рівні держави.

Інтеграція принципів резильєнтності у місцеві стратегії відновлення та розвитку медичної сфери виступає одним із ключових напрямів післявоєнної трансформації публічної політики. Для органів місцевого самоврядування це означає необхідність включення безпекових, соціальних і демографічних факторів у процес стратегічного планування розвитку охорони здоров'я. Відбудова має поєднувати фізичну реконструкцію медичних закладів з інституційними змінами, спрямованими на підвищення гнучкості та адаптивності системи [16].

Політична роль місцевого самоврядування у цьому процесі полягає у здатності формувати власні стратегічні пріоритети з урахуванням специфіки територій. Громади, які беруть активну участь у розробленні стратегій відновлення, можуть більш ефективно інтегрувати принципи резильєнтності у місцеву політику охорони здоров'я. Це передбачає розвиток системи первинної медичної допомоги, створення резервних потужностей, інвестиції у цифрові рішення та підтримку медичних кадрів. У політичному вимірі така діяльність посилює суб'єктність органів місцевого самоврядування і змінює їх роль з виконавця рішень на співтворця публічної політики.

Разом з тим процес інтеграції принципів резильєнтності супроводжується низкою політичних ризиків. Серед них ризик надмірної залежності громад від зовнішніх джерел фінансування, що може обмежувати автономію місцевих рішень. Також існує небезпека нерівномірного розвитку територій, коли більш спроможні громади отримують переваги у відбудові, тоді як слабші залишаються вразливими. У цьому контексті держава має відігравати координаційну роль, забезпечуючи баланс між децентралізацією та загальнонаціональними стандартами у сфері охорони здоров'я.

Політичні можливості посилення ролі громад у забезпеченні довгострокової стійкості системи охорони здоров'я пов'язані з розширенням участі місцевих спільнот у прийнятті рішень. Відбудова створює умови для активізації громадянської участі, зростання прозорості управління та підвищення підзвітності органів місцевого самоврядування. Участь громадян у визначенні пріоритетів розвитку медичної сфери сприяє формуванню довіри до публічних інститутів і зміцненню соціальної згуртованості, що є важливими складовими резильєнтності [17].

Посилення політичної ролі громад також передбачає розвиток партнерств між органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством і бізнесом. Такі партнерства можуть стати джерелом інноваційних рішень у сфері охорони здоров'я та сприяти ефективнішому використанню ресурсів. У політичному вимірі це означає перехід до більш інклюзивної моделі врядування, де відповідальність за стійкість системи охорони здоров'я розподіляється між різними акторами. Водночас успішність такої моделі залежить від здатності місцевої влади координувати взаємодію та запобігати конфліктам інтересів.

Довгострокова стійкість системи охорони здоров'я України у післявоєнний період значною мірою визначатиметься тим, наскільки органи місцевого самоврядування зможуть інституціоналізувати уроки війни та інтегрувати їх у політичні та управлінські механізми. Перспективи розвитку їх політичної ролі пов'язані з поглибленням децентралізації, підвищенням управлінської спроможності громад і формуванням нової культури стратегічного планування. У цьому контексті місцеве самоврядування постає як ключовий елемент національної стійкості, здатний забезпечити адаптацію системи охорони здоров'я до майбутніх викликів і сприяти сталому розвитку держави в умовах відбудови.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Органи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану перетворюються на ключових політичних акторів забезпечення стійкості системи охорони здоров'я України. Децентралізація надала громадам реальні інструменти впливу на управління медичною інфраструктурою, розподіл ресурсів і реагування на кризові виклики, що зумовило зростання їх політичної відповідальності перед населенням.

У воєнних умовах місцеве самоврядування виконує не лише функцію реалізації державної політики, а й формує власні управлінські підходи до забезпечення безперервності медичної допомоги, балансуючи між державними стандартами, безпековими обмеженнями та локальними потребами громад.

Резильєнтність системи охорони здоров'я має виразний політико-інституційний характер і залежить від якості багаторівневого врядування, ефективності координації між центральною владою, органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, міжнародними та громадськими структурами. Визначальну роль у цьому процесі відіграє політичне лідерство на місцевому рівні, здатність мобілізувати ресурси, забезпечувати довіру населення та ухвалювати рішення в умовах високої невизначеності. Війна виступила стрес-тестом для інституцій місцевого самоврядування, виявивши як їх адаптивний потенціал, так і структурні обмеження, пов'язані з нерівністю ресурсів і кадровими проблемами.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом моделей багаторівневого врядування у сфері охорони здоров'я в умовах повоєнної відбудови, порівняльним вивченням практик резильєнтності територіальних громад, а також дослідженням впливу громадянської участі та міжнародної допомоги на інституціоналізацію стійких механізмів місцевого політичного управління медичною сферою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батрин О. Правове регулювання повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. *Вісник ХНУВС*. 2023. Т. 103, № 4. С. 113–122. URL: https://doi.org/10.32631/v.2023.4.10 (дата звернення: 11.01.2026).

2. Білан С. Вдосконалення забезпечення доступності медичної допомоги у період дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Т. 2, № 87. С. 305–311. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.45 (дата звернення: 22.01.2026).

3. Заславський Д. Вплив кризи на механізми публічного управління сферою охорони здоров'я: огляд проблеми. *Наукові перспективи*. 2024. № 3(45). URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-44-58 (дата звернення: 06.01.2026).

4. Ковальов Н. Закон України «Про місцеве самоврядування» як інструмент правового забезпечення децентралізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 2, № 4. С. 211–215. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.33 (дата звернення: 12.01.2026).

5. Козир С. Децентралізація та регіональна політика відновлення України в умовах воєнного стану: проблеми і рекомендації. *Empirio*. 2025. Т. 2, № 1. С. 15–26. URL: https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.15-26 (дата звернення: 11.01.2026).

6. Кузьмич А., Кузьмич О. Довіра громадян до органів місцевого самоврядування в Україні: фактори, наслідки та шляхи зміцнення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2025. Т. 21, № 1. С. 62–72. URL: https://doi.org/10.17721/2616-9193.2025/21-9/11 (дата звернення: 11.01.2026).

7. Малачинська М. Й. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я: проблеми реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 14. С. 171–176. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.14.171 (дата звернення: 08.01.2026).

8. Мартинюк Я. Волонтерська діяльність у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій : дис. … д-ра філософії : 231. Київ, 2026. 249 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/56113/1/Дисертація_Мартинюк_Я._2026%20(1).pdf (дата звернення: 24.01.2026).

9. Місце громадського здоров'я в стратегії розвитку системи охорони здоров'я України до 2030 року (частина 1) / І. С. Миронюк та ін. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. № 1. С. 39–48. URL: https://doi.org/10.11603/1681-2786.2024.1.14624 (дата звернення: 15.01.2026).

10. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 04.01.2026).

11. Приймак Л. Реформа охорони здоров'я в Україні в сучасних умовах. *Філософія та управління*. 2025. № 3(7). URL: https://doi.org/10.70651/3041-248x/2025.3.03 (дата звернення: 13.01.2026).

12. Пріоритетні напрями формування спроможних територіальних громад в Україні / T. Zaiats та ін. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2024. Т. 10, № 1. URL: https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06 (дата звернення: 13.01.2026).

13. Черніховський Р. Правові засади публічного управління у сфері охорони здоров'я в кризових умовах. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 3. С. 82–86. URL: https://doi.org/10.32782/tnu-2663-6468/2024.3/16 (дата звернення: 18.01.2026).

14. Щербан О. Я., Малик Л. О., Сенишин С. Є. Особливості управління фінансовими ресурсами територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Т. 2, № 20. С. 178–187. URL: https://doi.org/10.15330/apred.2.20.178-187 (дата звернення: 16.01.2026).

15. Юнгер В. Стратегія повоєнного відновлення системи охорони здоров'я : монографія / Житомир : ТОВ «Видавничий дім "Бук-Друк"», 2024. – 312 с. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8816/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%AE%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D1%80.pdf?isAllowed=y&sequence=1 (дата звернення: 17.01.2026).

16. Юнгер В. І. Методологія дослідження процесів повоєнного відновлення системи охорони здоров'я. *Держава та регіони*. 2024. № 1. С. 236–243. URL: https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.1.38 (дата звернення: 17.01.2026).

17. Sánchez-Hernández M. I. Strengthening Resilience: Social Responsibility and Citizen Participation in Local Governance. *Administrative Sciences*. 2024. Т. 14, № 10. С. 260. URL: https://doi.org/10.3390/admsci14100260 (дата звернення: 27.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 323.1:338.2:351.86(477)“2022/…”
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.13

ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

POLITICAL AND INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF STRATEGIC ENSURING OF UKRAINE’S ECONOMIC SECURITY UNDER MARTIAL LAW

Пустовар В.В.,
orcid.org/0009-0001-9790-0210
докторант кафедри політичних наук
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У статті розкрито проблематику стратегічного управління економічною безпекою України в умовах воєнного стану як чинника збереження керованості держави, стійкості економічної системи та здатності протидіяти комплексним внутрішнім і зовнішнім загрозам. Обґрунтовано, що війна змінює логіку публічної політики, переводячи економічну безпеку з площини переважно довгострокового планування у режим постійної адаптації, де визначальними стають узгодженість політик, концентрація ресурсів і пріоритизація рішень.

Методи дослідження ґрунтуються на міждисциплінарному підході з поєднанням інституційного аналізу державного управління, системного бачення взаємозв’язків між бюджетною, фінансовою, соціальною та безпековою політиками, а також елементів нормативно-правового аналізу інструментів контролю, прозорості, антикорупційного регулювання та судового забезпечення економічної стабільності.

Результати дослідження засвідчують, що інституційна координація є базовою умовою ефективності стратегічного управління економічною безпекою, оскільки в умовах війни управлінські рішення різних центрів впливу фактично утворюють єдиний контур ризиків і наслідків. Показано, що історично сформована фрагментація повноважень та відсутність єдиного центру стратегічного планування продукують дублювання функцій, суперечливі сигнали й ситуативність рішень, що підриває довгострокову економічну стійкість.

Стратегічний вимір економічної безпеки потребує нормативно-правового закріплення через режими процедурності, підзвітності та відповідальності, зокрема у сфері публічних фінансів, антикорупційної політики та судового забезпечення. Обґрунтовано необхідність посилення фінансового контролю і прозорості, модернізації антикорупційних норм з урахуванням ризиків оборонних закупівель і відбудови, а також розвитку судової системи як гаранта прав власності та інвестиційної довіри.

У висновках встановлено, що стратегічне управління економічною безпекою у воєнний період має розглядатися як базовий компонент державної спроможності, а його результативність визначається подоланням фрагментарності управління, інституціоналізацією міжвідомчої взаємодії, створенням інтегрованої стратегії з розмежуванням тактичних і стратегічних завдань та впровадженням правових механізмів контролю, прозорості й відповідальності.

Ключові слова: економічна безпека, стратегічне управління, інституційна координація, фінансова стабільність, антикорупційне регулювання, судова реформа, міжнародна фінансова допомога.

The article reveals the issues of strategic management of Ukraine's economic security in conditions of martial law as a factor in maintaining state governance, economic stability, and the ability to counter complex internal and external threats. It is argued that war changes the logic of public policy, shifting economic security from a predominantly long-term planning perspective to a mode of constant adaptation, where policy coordination, resource concentration, and decision prioritization become decisive.

The research methods are based on an interdisciplinary approach combining institutional analysis of public administration, a systemic view of the interrelationships between budgetary, financial, social, and security policies, as well as elements of regulatory and legal analysis of control instruments, transparency, anti-corruption regulation, and judicial enforcement of economic stability.

The results of the study show that institutional coordination is a basic condition for the effectiveness of strategic economic security management, since in wartime, management decisions made by different centers of influence effectively form a single contour of risks and consequences. It has been shown that the historically formed fragmentation of powers and the absence of a single center for strategic planning produce duplication of functions, conflicting signals, and situational decisions, which undermines long-term economic stability.

The strategic dimension of economic security needs to be enshrined in law through procedural, accountability, and responsibility regimes, particularly in the areas of public finance, anti-corruption policy, and judicial enforcement. The need to strengthen financial control and transparency, modernize anti-corruption norms taking into account the risks of defense procurement and reconstruction, and develop the judicial system as a guarantor of property rights and investment confidence is justified.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The conclusions establish that strategic management of economic security during wartime should be considered a basic component of state capacity, and its effectiveness is determined by overcoming the fragmentation of management, institutionalizing interagency cooperation, creating an integrated strategy with a distinction between tactical and strategic tasks, and introducing legal mechanisms for control, transparency, and accountability.

Key words: economic security, strategic management, institutional coordination, financial stability, anti-corruption regulation, judicial reform, international financial assistance.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану економічна безпека набуває виразного політичного виміру, оскільки питання розподілу ресурсів, пріоритетів фінансування, соціальних зобов'язань і доступу до зовнішньої підтримки стають предметом політичних рішень і суспільних домовленостей. Війна трансформує економічну сферу на арену політичної конкуренції інтересів, де економічна стабільність безпосередньо пов'язується з легітимністю влади, довірою громадян та здатністю політичних інститутів забезпечувати мобілізацію і перерозподіл ресурсів в умовах екзистенційної загрози.

Водночас політична система в умовах війни стикається з напруженням між необхідністю концентрації повноважень і збереженням механізмів підзвітності та контролю, що безпосередньо впливає на стан економічної безпеки. Політизація бюджетних, антикорупційних і судових рішень, асиметрія впливу внутрішніх та зовнішніх акторів, а також залежність від міжнародної фінансової допомоги формують складне поле політичних ризиків, у якому економічна безпека виступає не лише об'єктом управління, а й інструментом політичної стабілізації або, навпаки, фактором посилення внутрішніх конфліктів і криз легітимності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. **Аналіз останніх досліджень і публікацій** свідчить, що проблематика економічної безпеки, воєнного стану та пов'язаних із цим політичних і правових трансформацій розглядається в працях українських науковців з різних теоретичних позицій, зокрема крізь призму бюджетної стабільності, судової реформи, антикорупційних ризиків та міжнародної фінансової підтримки. Окремі аспекти інституційної та соціально-економічної вразливості держави в умовах війни досліджено у працяї Гбур З., Гнатів О., Гриник О., Сисоєвої І., Драчова О., Замрига А., Канєва Т., Галабурда А., Коваленко А., Рубежова Б., Ковач Я., Малахова Г., Мойсіяхи А., Панченко В., Платухіна О., Соколова О.,

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених економічній безпеці та кризовому розвитку, недостатньо опрацьованим залишається її політичний вимір у контексті воєнного стану, зокрема взаємозв'язок між економічною безпекою, легітимністю влади та стійкістю політичних інститутів. У науковому дискурсі обмежено представлено аналіз економічної безпеки як інструменту політичної стабілізації, а також впливу міжнародної фінансової підтримки на трансформацію внутрішніх політичних рішень і баланс між зовнішньою залежністю та економічним суверенітетом держави.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексний аналіз стратегічного управління економічною безпекою України в умовах воєнного стану з акцентом на інституційну координацію органів державної влади, нормативно-правове забезпечення та роль міжнародної фінансової й інституційної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне управління економічною безпекою в умовах воєнного стану набуває визначального значення для збереження керованості держави, стійкості економічної системи та здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Війна докорінно змінює логіку державного управління, висуваючи на перший план потребу у швидкому прийнятті рішень, концентрації ресурсів і чіткому визначенні пріоритетів.

За таких умов економічна безпека перестає бути виключно сферою довгострокового планування і перетворюється на динамічний процес постійної адаптації до мінливого безпекового середовища. Це вимагає не лише оновлення правових і фінансових інструментів, але й формування цілісної системи стратегічного управління, здатної забезпечити узгодженість дій органів державної влади.

Ключовою передумовою ефективного стратегічного управління економічною безпекою є інституційна координація органів державної влади. У воєнний період економічні, фінансові, безпекові та соціальні рішення тісно переплітаються, а їх реалізація здійснюється різними органами виконавчої влади, центральними і місцевими інституціями, регуляторними та контрольними органами.

За відсутності чітко вибудуваних механізмів координації виникає ризик дублювання функцій, суперечливих управлінських сигналів і розпорошення ресурсів. Стратегічне управління вимагає не формального узгодження позицій, а реальної інтеграції політик, коли фінансова, бюджетна, інвестиційна, соціальна і безпекова складові економічної політики розглядаються як елементи єдиного управлінського контуру.

В українських реаліях проблема координації у сфері економічної безпеки загострюється через історично сформовану фрагментацію повноважень між органами державної влади. Окремі інституції відповідають за фінансову стабільність,

інші за антикорупційну політику, ще інші за оборонні закупівлі, інвестиційний клімат або соціальний захист [10].

У мирний час така модель може компенсуватися процедурною взаємодією, проте в умовах війни вона створює структурні дисфункції. Відсутність єдиного центру стратегічного планування призводить до ситуації, коли рішення ухвалюються ситуативно, без належного врахування їх довгострокових наслідків для економічної безпеки.

Фрагментація управління ускладнює формування спільного бачення економічних пріоритетів воєнного часу. Кожен орган влади діє в межах власної компетенції, орієнтуючись на вузько визначені завдання, що знижує ефективність загальнодержавної політики. У результаті економічна безпека часто розглядається як сума окремих заходів, а не як системна характеристика функціонування держави. Такий підхід не дозволяє повною мірою врахувати взаємозв'язки між бюджетною стабільністю, довірою інвесторів, соціальною стійкістю та обороноздатністю, що є критично важливим у період збройної агресії.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання стратегічного прогнозування та сценарного планування у сфері економічної безпеки. Відсутність єдиного центру, відповідального за формування та актуалізацію таких сценаріїв, знижує здатність держави своєчасно реагувати на зміну умов.

Стратегічне управління передбачає не лише реагування на вже наявні загрози, але й випереджувальне формування політик, спрямованих на мінімізацію майбутніх ризиків. Це стосується як фінансових шоків, так і ризиків, пов'язаних із відбудовою, інтеграцією міжнародної допомоги та трансформацією економічної структури [14].

Необхідність формування інтегрованої державної стратегії економічної безпеки в умовах війни і відбудови зумовлена саме потребою подолання фрагментарності управління. Така стратегія має виконувати роль рамкового документа, що визначає цілі, принципи, пріоритети та інструменти державної політики у сфері економічної безпеки. Вона повинна поєднувати воєнні потреби з перспективами повоєнного розвитку, забезпечуючи спадковість рішень і уникнення стратегічних розривів між етапами протидії агресії та відновлення країни.

Інтегрована стратегія економічної безпеки має ґрунтуватися на чіткому розмежуванні тактичних і стратегічних завдань. Воєнний час вимагає оперативних рішень, однак ці рішення не повинні підривати довгострокові основи економічної стійкості.

Саме тому стратегічне управління повинно передбачати механізми оцінювання наслідків надзвичайних заходів для майбутнього інституційного розвитку, інвестиційної привабливості та соціальної стабільності. Відбудова держави після війни значною мірою залежатиме від того, наскільки послідовною та прогнозованою була економічна політика у воєнний період.

Важливим елементом стратегічного управління економічною безпекою є інституціоналізація міжвідомчої взаємодії. Це передбачає створення сталих механізмів координації, які не залежать від персональних чи політичних факторів і здатні функціонувати в умовах високої турбулентності [13].

Така взаємодія має спиратися на єдину інформаційно-аналітичну базу, спільні критерії оцінювання ризиків та узгоджені показники ефективності державної політики. Лише за умови синхронізації дій ключових інституцій можливе формування цілісної системи економічної безпеки.

Стратегічне управління економічною безпекою в умовах воєнного стану є не додатковим, а базовим елементом державної спроможності. Подолання фрагментації повноважень, посилення інституційної координації та розроблення інтегрованої державної стратегії створюють передумови для ефективного використання ресурсів, збереження економічної стійкості та забезпечення переходу від воєнної мобілізації до повоєнного розвитку. У цьому контексті економічна безпека постає не лише як об'єкт захисту, а як результат свідомо вибудуваної та узгодженої державної політики.

Логічним продовженням стратегічного виміру економічної безпеки є його нормативно-правове закріплення, адже інституційна координація та інтегрована державна стратегія залишаються декларативними без чітко визначених правових режимів, процедур і відповідальності суб'єктів реалізації. Саме право забезпечує трансляцію стратегічних пріоритетів у обов'язкові для виконання правила, створює інструменти контролю за ресурсами та ризиками, а також уніфікує механізми реагування на загрози у фінансовій, інвестиційній і антикорупційній сферах.

Розвиток ефективної системи правового забезпечення економічної безпеки України вимагає комплексного оновлення законодавства з урахуванням сучасних викликів, зумовлених війною, трансформацією глобальних ринків та внутрішніми інституційними обмеженнями. Економічна безпека у таких умовах набуває багатовимірного характеру і включає захист фінансової системи, забезпечення прозорості публічних фінансів, стабілізацію інвестиційного середовища, попередження корупційних загроз та гарантування справедливості правозастосування. Вдосконалення правових норм потребує системних реформ, що охоплюють механізми контролю та прозорості, антикорупційну політику, судову систему та роз-

виток цифрових інструментів оцінювання ризиків [11].

Посилення механізмів контролю та забезпечення прозорості у сфері публічних фінансів виступає визначальною передумовою зміцнення економічної стійкості держави. В умовах воєнного часу управління публічними фінансами характеризується зростанням бюджетного навантаження, перерозподілом ресурсів на користь пріоритетних напрямів та необхідністю оперативного ухвалення фінансово-управлінських рішень.

Такий контекст створює додаткові ризики неефективного використання коштів, помилкових пріоритетів фінансування та зловживань. Тому правове регулювання має забезпечити чіткі стандарти фінансової дисципліни, прозорості та підзвітності. Потрібно формувати комплексну систему фінансового контролю, яка включає незалежні аудитори, аналітичні центри, органи державного фінансового моніторингу та громадські інституції, що мають бути інтегровані в єдине інформаційне поле.

Правова система має гарантувати передбачуваність бюджетного процесу та формувати інституційні умови для незалежного оцінювання результативності й ефективності державних програм. Пріоритетним є удосконалення нормативного регулювання доступу до інформації про бюджетні видатки, зокрема у сфері оборони, із забезпеченням оптимального співвідношення між вимогами національної безпеки та принципом публічності.

У цьому контексті обґрунтованим є впровадження інструментів моніторингу бюджетних видатків у режимі, наближеному до реального часу, а також запровадження обов'язкового механізму публічної звітності щодо виконання бюджетних програм. Доцільним є посилення юридичної відповідальності за викривлення або маніпулятивне представлення бюджетних даних і одночасне розширення повноважень контролюючих органів шляхом надання їм дієвих процедурних та санкційних механізмів реагування. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню прозорості управління фінансовими потоками, що виступає системоутворювальним чинником зміцнення довіри громадян та міжнародних партнерів.

Оновлення антикорупційних норм у воєнному та повоєнному контексті є одним із найважливіших напрямів удосконалення правової системи, оскільки корупція підриває економічну безпеку, спотворює ринкові механізми та знижує ефективність використання державних ресурсів. Війна створила нові корупційні ризики, пов'язані з оборонними закупівлями, гуманітарною допомогою, реконструкцією інфраструктури, призначенням компенсацій і роботою місцевих бюджетів [7].

Антикорупційні механізми, що функціонували у довоєнний період, потребують комплексної модернізації з урахуванням зміненої оперативно-управлінської реальності воєнного часу. Законодавче регулювання має містити спеціальні положення щодо застосування захищених та екстрених процедур закупівель, передбачати дієві інструменти постконтрактного моніторингу й аудиту, а також гарантувати інституційну та процесуальну незалежність органів, уповноважених на розслідування корупційних правопорушень. Антикорупційна політика має еволюціонувати від переважно формалізованої моделі декларування до превентивної поведінкової парадигми, орієнтованої на мінімізацію ризиків і запобігання правопорушенням на основі ризик-орієнтованих підходів.

Окрему увагу потрібно приділити регулюванню сфери закупівель подвійного призначення, де рівень ризиків є найвищим. Держава має розробити механізми відстеження ланцюгів постачання, аналізу вартості та контролю якості в умовах високої секретності. Запровадження незалежних аудиторських груп, спеціалізованих аналітичних інструментів та цифрової ідентифікації кожної партії поставок сприятиме мінімізації корупційних зловживань та підвищить ефективність витрачання коштів.

У повоєнний період антикорупційні норми мають виконувати системоутворювальну функцію, забезпечуючи прозорість і справедливість процесів відбудови держави. Пріоритетом є запровадження підвищених стандартів відкритості та підзвітності під час реалізації проєктів реконструкції, фінансування інфраструктурних об'єктів і залучення міжнародної допомоги.

Нормативно-правова база має встановлювати чіткі процедури взаємодії українських інституцій з міжнародними організаціями, регламенти контролю за використанням ресурсів та прозорі критерії відбору підрядників. Формування системи інтегрованого ризик-менеджменту створить передумови для ефективного відновлення країни в умовах підвищеної відповідальності та посиленої міжнародної уваги до процесів реконструкції.

Реформування судової системи виступає ключовою умовою економічної безпеки, оскільки забезпечує захист прав власності, справедливість регуляторних рішень, сталість контрактних відносин та передбачуваність правозастосування. Ефективна судова система є фундаментом інвестиційної привабливості, адже гарантує учасникам ринку можливість відстоювати свої інтереси в умовах правової визначеності [5].

В Україні судова система впродовж тривалого часу виступала чинником економічної невизначеності. Непослідовність судової практики, вплив політичних і бізнесових груп, надмірна тривалість розгляду справ та дефіцит дієвих механізмів відповідальності за недоброчесну поведінку суддів формували підвищені ризики для суб'єктів

господарювання. В умовах воєнного стану зазначені дисфункції набули додаткової актуальності, оскільки інвестори та міжнародні партнери пов'язують готовність до співпраці з наявністю стабільних і передбачуваних правових гарантій.

Судова реформа має передбачати комплексні заходи щодо оновлення суддівського корпусу, зміцнення незалежності суддів та впровадження сучасних процедур правосуддя. Потрібно забезпечити фактичну деполітизацію судової системи, створити механізми перевірки доброчесності та підвищити роль професійних стандартів.

Судова система повинна стати гарантом економічної свободи та чесної конкуренції. Необхідно вдосконалити інструменти розгляду господарських спорів, створити умови для швидких і ефективних процедур медіації, арбітражу та досудового врегулювання. Реформа судової системи має супроводжуватися розвитком автоматизованих процедур розподілу справ, цифрових кабінетів судді, електронної реєстрації документів та публічного доступу до судових рішень [1].

Перетворення судової системи на ефективний механізм захисту прав власності та виконання контрактів створює необхідні внутрішні передумови для макроекономічної стабілізації й відновлення інвестиційної довіри, однак у період воєнного стану потенціал таких реформ об'єктивно обмежується дефіцитом ресурсів і високою невизначеністю. Саме тому зміцнення економічної безпеки потребує поєднання внутрішніх інституційних змін із зовнішніми джерелами підтримки, які забезпечують фінансову стійкість держави та дають змогу одночасно утримувати критичні функції управління і фінансувати трансформаційні перетворення.

Роль міжнародної фінансової та інституційної підтримки у зміцненні економічної безпеки держави в умовах війни та повоєнної трансформації є системно важливою, оскільки саме зовнішні ресурси значною мірою компенсують втрати національної економіки, спричинені збройною агресією. Воєнний стан обмежує внутрішні можливості бюджету, знижує податкові надходження, підвищує видаткове навантаження та посилює макрофінансові ризики. За таких умов міжнародна допомога виступає не лише джерелом фінансової підтримки, але й інструментом стабілізації економічної системи, що дозволяє державі зберігати базові функції управління та виконувати соціальні й оборонні зобов'язання.

Зовнішня фінансова допомога безпосередньо впливає на бюджетну стабільність держави, забезпечуючи можливість фінансування критичних видатків в умовах дефіциту внутрішніх ресурсів. У воєнний період значна частина бюджетних коштів спрямовується на сектор безпеки і оборони, соціальні виплати, підтримку внутрішньо переміщених осіб та відновлення пошкодженої інфраструктури. Таким чином зовнішня підтримка виконує стабілізаційну функцію, зменшуючи тиск на національну фінансову систему [4].

Водночас міжнародна фінансова допомога впливає на фінансову дисципліну держави, оскільки супроводжується вимогами до прозорості, підзвітності та ефективності використання коштів. Умови надання допомоги зазвичай передбачають дотримання чітких процедур бюджетного планування, звітності та контролю, що стимулює державні інституції до вдосконалення управлінських механізмів. У цьому сенсі зовнішня підтримка виконує роль зовнішнього дисциплінуючого чинника, який знижує ризики нецільового використання ресурсів і сприяє формуванню більш відповідальної фінансової політики навіть в умовах надзвичайного правового режиму.

Особливе значення має інституційна складова міжнародної підтримки, яка проявляється не лише у фінансуванні, але й у трансфері управлінських механізмів, стандартів і моделей регулювання. Міжнародні організації та партнери, надаючи допомогу, водночас залучені до процесів оцінювання реформ, моніторингу їх реалізації та консультування органів державної влади. Це створює умови для внутрішньої інституційної модернізації, спрямованої на підвищення ефективності державного управління, зокрема у сферах публічних фінансів, антикорупційної політики та судової системи.

Умовність міжнародної підтримки виступає важливим фактором внутрішніх інституційних реформ, оскільки пов'язує доступ до ресурсів із виконанням конкретних зобов'язань. Такий підхід стимулює державу до прийняття рішень, які в іншому випадку могли б бути відкладені через політичні або адміністративні обмеження.

У воєнний період умовність допомоги набуває особливого значення, оскільки дозволяє поєднати короткострокові потреби виживання з довгостроковими цілями інституційного розвитку. Водночас надмірна жорсткість умов може створювати напруження між необхідністю швидкого реагування на виклики війни та вимогами структурних перетворень.

Зовнішня підтримка впливає і на стратегічне планування економічної політики, оскільки міжнародні партнери зацікавлені у передбачуваності та послідовності дій держави-реципієнта. Це зумовлює потребу у формуванні чітких середньо- і довгострокових програм відновлення та розвитку, інтегрованих у загальну систему економічної безпеки. У цьому контексті міжнародна допомога може розглядатися як каталізатор стратегічного мислення, що сприяє переходу від ситуативних рішень до більш системного управління економічними процесами [9].

Разом із тим залучення значних обсягів зовнішніх ресурсів породжує ризики формування надмірної залежності від міжнародної підтримки. Тривале фінансування бюджетного дефіциту за рахунок зовнішніх джерел може знижувати стимули до мобілізації внутрішніх ресурсів, реформування податкової системи та розвитку національного виробництва. У контексті економічної безпеки така залежність створює потенційні вразливості, пов'язані зі зміною політичної кон'юнктури, скороченням обсягів допомоги або посиленням умов її надання.

Збереження економічного суверенітету в умовах активної міжнародної підтримки вимагає чіткого розмежування між необхідною зовнішньою допомогою та стратегічними національними інтересами. Держава має зберігати спроможність самостійно визначати пріоритети економічної політики, навіть враховуючи рекомендації та вимоги міжнародних партнерів. Це передбачає розвиток власної аналітичної спроможності, здатності оцінювати довгострокові наслідки зовнішніх рішень та інтегрувати їх у національний контекст.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Економічна безпека України в умовах воєнного стану постає не лише як економічна чи управлінська категорія, а як комплексне політико-інституційне явище, тісно пов'язане з легітимністю влади, стійкістю політичної системи та здатністю держави мобілізувати ресурси в умовах екзистенційної загрози. Війна трансформує механізми стратегічного забезпечення економічної безпеки, підсилюючи роль політичних інститутів у формуванні пріоритетів, перерозподілі ресурсів і балансуванні між вимогами безпеки та збереженням демократичних процедур. За таких умов ефективність економічної безпеки визначається не стільки обсягами наявних ресурсів, скільки здатністю політичної системи забезпечувати узгодженість рішень, суспільну підтримку та довіру.

Політико-інституційні виклики стратегічного забезпечення економічної безпеки посилюються впливом зовнішніх факторів, насамперед міжнародної фінансової та інституційної підтримки, яка одночасно виступає джерелом стабілізації та потенційних ризиків для економічного суверенітету. Залежність від зовнішніх ресурсів актуалізує проблему політичної автономії у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку та відновлення, що вимагає чіткого розмежування між необхідною адаптацією до умов міжнародної допомоги і збереженням національних інтересів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом взаємодії економічної безпеки та демократичних процесів у воєнний і повоєнний періоди, зокрема впливу режимів надзвичайного управління на політичну легітимність, громадянську участь і суспільну довіру. Окремого наукового інтересу потребує вивчення довгострокових політичних наслідків зовнішньої фінансової залежності для економічного суверенітету та інституційної трансформації України в контексті європейської інтеграції та післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатів О. Цифровізація електронного судочинства: сучасні виклики та реалії в роботі адвоката. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 6. С. 303–307. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/46.pdf (дата звернення: 24.01.2026).

2. Гриник О., Сисоєва І. Економічна безпека України: соціальний аспект. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-70 (дата звернення: 19.01.2026).

3. Драчов О., Замрига А. Інституційне забезпечення міжнародної фінансової системи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 3(33). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-3(33)-284-294 (дата звернення: 20.01.2026).

4. Канєва Т., Галабурда А. Бюджетна політика держави в умовах воєнного стану. *Науковий журнал "Scientia fructuosa"*. 2022. Т. 144, № 4. С. 98–109. URL: https://doi.org/10.31617/1.2022(144)07 (дата звернення: 24.01.2026).

5. Коваленко А., Рубежов Б. Судова реформа в Україні: історія та сучасний стан. *Наукові перспективи*. 2021. № 12 (18). URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12(18)-256-269 (дата звернення: 24.01.2026).

6. Ковач Я. В. Судова реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 32, № 2. С. 419–439. URL: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.32 (дата звернення: 15.01.2026).

7. Малахов Г. Б. Детермінація корупції у сфері оборонних закупівель в умовах правового режиму воєнного стану. *Нове українське право*. 2025. № 6. С. 91–98. URL: https://doi.org/10.51989/nul.2024.6.13 (дата звернення: 08.01.2026).

8. Мойсіяха А. Роль міжнародної фінансової допомоги у забезпеченні стабільності національної безпеки. *Науковіінноваціїтапередовітехнології*. 2025. №2(42). URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2(42)-152-168 (дата звернення: 05.01.2026).

9. Панченко В. А. Роль міжнародної фінансової допомоги у відбудові економіки України в умовах війни. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 2(108). С. 139–143. URL: https://doi.org/10.26642/ema-2024-2(108)-139-143 (дата звернення: 18.01.2026).

10. Платухін О. Правова регламентація забезпечення економічної безпеки в Україні. *Науковий вісник УжНУ.* 2024. Т. 1, № 84. С. 346–351. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309479/300974 (дата звернення: 28.01.2026).

11. Соколов О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник УжНУ*. 2025. Т. 1, № 86. С. 277–281. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.41 (дата звернення: 23.01.2026).

12. Ткачук О. Сучасні детермінанти злочинності у сфері оборонних закупівель. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 3(33). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-3(33)-661-670 (дата звернення: 19.01.2026).

13. Холод М., Попов С. Модернізація організаційного механізму функціонування суб'єктів публічного управління у сфері екологічної безпеки в умовах загроз національній безпеці України. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. № 33. С. 375–386. URL: https://doi.org/10.35432/tisb332025332699 (дата звернення: 25.01.2026).

14. Britchenko I. Enterprise economic security policy in politically volatile environments: strategic foundations, risk dimensions, and crisis adaptation mechanisms. *Economics, finance and management review*. 2025. № 2(22). С. 57–68. URL: https://doi.org/10.36690/2674-5208-2025-2-57-68 (Last accessed: 02.01.2026).

15. Syniavska L., Agres O., Rubai O. Ukraine's financial system in war conditions: challenges and ways to stabilization. *Business navigator*. 2025. № 2(79). URL: https://doi.org/10.32782/business-navigator.79-10 (Last accessed: 13.01.2026).

16. Pustovar V., Zakharenko K., Minenko Y. Institutional stability of the state during the war political factors of economic security of Ukraine. *Baltic journal of economic studies*. 2025. № 4. P. 260–268. URL: http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/3037/3009 (Last accessed: 24.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 323.21:355.01
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.14

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ СУЧАСНИХ ВЕТЕРАНСЬКИХ РУХІВ: ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ Й РОЗВИТКУ

INSTITUTIONAL CAPACITY OF CONTEMPORARY VETERAN MOVEMENTS: APPROACHES TO STUDY AND DEVELOPMENT

Татаркін К.О.,
orcid.org/0009-0009-3985-7961
аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Стаття встановлює рівень інституційної спроможності ветеранського руху, яка в умовах сучасної України набуває актуальності через набуття статусу ветеранів значної кількості громадян. Досліджено доцільність вивчення спроможності міжнародного та національного ветеранського руху в контексті тимчасової (антикризової) заміни «профільних» (основних) політичних інститутів, зокрема, політичних партій, групи інтересів, самоврядних локальних спільнот тощо. Надано увагу встановленню підходів до вивчення інституційної стабільності та спроможності ветеранського руху в умовах кризового політичного розвитку та демократизації суспільства. Автор зауважує, що політичні актори, які складаються з демобілізованих військовослужбовців, інституційно організовуються для захисту конкретних інтересів, пов'язаних з їхнім статусом ветеранів. Звернено увагу на боротьбу за соціальні вимоги, яка пов’язана з механізмами політичного представництва, серед яких лідерство відіграє ключову роль у перетворенні законних вимог щодо політичного прогресу в діяльності демократичної держави. Встановлені мотивації висування вимог інституалізованих рухів ветеранів щодо належного рівня пенсійного забезпечення, спеціалізованої медичної допомоги, а також належного вшанування через політику національної пам'яті. Обґрунтовано, що ветеранські асоціації розробляють стратегії впливу, спрямовані на ухвалення політичних рішень, агрегацію громадської думки та підтримку солідарності серед ветеранів. Доведено, що ветеранські організації не задовольняються простим висуванням скарг. Розкрито зумовленість інституційної присутності ветеранських рухів у процесах впливу на розробку законів, які регулюють військові пенсії або системи охорони здоров'я, призначені для ветеранів. Вивчено умови оновлення стратегій організаційного розвитку інституалізованими ветеранськими спільнотами. Вони повинні постійно, впроваджувати інновації в методах мобілізації та підтримувати своє лідерство. Завдяки своїй організації, послідовному публічному дискурсу та фокусуванню, ветеранські інституції змогли отримати визнання суспільства як морального авторитету. Наголошується на врахуванні параметру інституційного прогресу, в межах якого ветеранські рухи є прикладом того, як конкретні групи інтересів можуть мобілізувати свої внутрішні ресурси. Відзначено, що визнання значення військових жертв у суспільстві залишається центральним питанням демократичного порядку денного. Автор вказує, що на основі демократичного лідерства ветеранські рухи успішно утвердилися як вагомі гравці в політичному процесі. З’ясовано, що основними проблемами ветеранських рухів як політичних інституцій (актуальними й для сучасної України) є фрагментація за партійними ознаками. Зроблено висновок, що системний вимір функціонування ветеранських організацій заохочує до узагальнення інституційних функцій ветеранських структур в різних країнах світу, а також до виявлення системних вад і проблемних аспектів в контексті сучасної України.

Ключові слова: ветеранський рух, інституційна спроможність, політична система, політична активність, політичний сценарій, громадянське суспільство.

The article establishes the level of institutional capacity of the veteran movement, which in the conditions of modern Ukraine becomes relevant due to the acquisition of veteran status by a significant number of citizens. The feasibility of studying the capacity of the international and national veteran movement in the context of a temporary (anti-crisis) replacement of "core" (main) political institutions, in particular, political parties, interest groups, self-governing local communities, etc. is investigated. Attention is paid to establishing approaches to studying the institutional stability and capacity of the veteran movement in conditions of crisis political development and democratization of society. The author notes that political actors, consisting of demobilized military personnel, are institutionally organized to protect specific interests related to their veteran status. Attention is drawn to the struggle for social demands, which is associated with the mechanisms of political representation, among which leadership plays a key role in transforming legitimate demands for political progress in the activities of a democratic state. The motivations for the demands of institutionalized veterans' movements for an adequate level of pension provision, specialized medical care, as well as proper commemoration through the policy of national memory are established. It is substantiated that veterans' associations develop influence strategies aimed at making political decisions, aggregating public opinion, and supporting solidarity among veterans. It is proven that veterans' organizations are not satisfied with simply raising complaints. The conditionality of the institutional presence of veterans' movements in the processes of influencing the development of laws regulating military pensions or

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

healthcare systems intended for veterans is revealed. The conditions for updating organizational development strategies by institutionalized veterans' communities are studied. They must constantly innovate in mobilization methods and maintain their leadership. Thanks to their organization, consistent public discourse, and focus, veteran institutions have been able to gain recognition from society as a moral authority. The article emphasizes the consideration of the parameter of institutional progress, within which veteran movements are an example of how specific interest groups can mobilize their internal resources. It is noted that recognizing the importance of military victims in society remains a central issue of the democratic agenda. The author indicates that on the basis of democratic leadership, veteran movements have successfully established themselves as significant players in the political process. It is found that the main problems of veteran movements as political institutions (relevant for modern Ukraine) are fragmentation along party lines. It is concluded that the systemic dimension of the functioning of veteran organizations encourages the generalization of the institutional functions of veteran structures in different countries of the world, as well as the identification of systemic flaws and problematic aspects in the context of modern Ukraine.

Key words: veteran movement, institutional capacity, political system, political activity, political scenario, civil society.

Постановка проблеми. Сучасний ветеранський рух набуває статусу одного з важливих предметних вимірів політологічних досліджень. Інституційна спроможність ветеранського руху розкривається в рамках функціональності волонтерського руху та загалом проактивного виміру громадянського суспільства в період демократичних трансформації. В умовах сучасної України інституційна спроможність ветеранського руху набуває актуальності через набуття статусу ветеранів значної кількістю громадян. Цей статус визначає не лише формальні, але й світоглядні поведінкові та організаційні аспекти. Ветерани можуть стати як конструктивною політичною й соціальною силою, так і деструктивним елементом у випадку недостатнього рівня представництва. В контексті розвитку сучасної політичної науки набуває актуальності спроможність ветеранського руху в межах тимчасової заміни «профільних» (основних) політичних інститутів, зокрема, політичних партій, групи інтересів, самоврядних локальних спільнот тощо.

Набуває актуальності питання можливого «інституційного апгрейду» ветеранського руху до рівня альтернативної системи політичного представництва та політичного захисту основ національної безпеки та вектору розвитку демократичної політичної системи. Також актуальним є питання оновлення термінологічного тезаурусу дослідження ветеранських рухів в контексті політичної модернізації суспільства та конкретних етапів його демократизації.

Аналіз публікацій. Сучасні вчені надають значну увагу розвитку громадських рухів на тлі ідентифікації соціальних та психологічних потреб ветеранів. В. Карті та Дж. Оньєтт розглядають відродження рухів за мир після 11 вересня 2001 року, підкреслюючи роль протесту та кіберактивізму у формуванні нових соціальних рухів [2]. Д. Флорес досліджує політичну трансформацію ветеранів війни в Іраку, зосереджуючись на особистих наративах, які зображують перехід від провоєнних позицій до антивоєнного активізму [4]. Д. Флорес також обговорює, як політизація військовослужбовців виходить за межі формальної політичної участі, впливаючи на їхнє сприйняття та соціальну взаємодію [5]. А. Фонтана та Р. Розенхек порівнюють американських ветеранів Іраку та Афганістану, які звертаються за лікуванням, з ветеранами попередніх війн, підкреслюючи відмінності в потребах у сфері психічного здоров'я та використанні послуг [6]. Однак в контексті розвитку сучасної України важливо звернутися до невивченої раніше частини загальної проблеми умов підвищення інституційної спроможності сучасних ветеранських громадських рухів.

Метою статті є встановлення підходів до вивчення інституційної стабільності та спроможності ветеранського руху в умовах кризового політичного розвитку та демократизації суспільства. Завданням статті є виявлення оптимальних дослідних стратегій ідентифікації інституційної спроможності ветеранських організацій та мереж.

Основний зміст. Інституалізовані ветеранські спільноти становлять важливий аспект політичного та соціального розвитку сучасних демократій. Означені політичні актори, що, як відомо, складаються здебільшого з демобілізованих військовослужбовців, які інституційно організовуються для захисту конкретних інтересів, пов'язаних з їхнім статусом ветеранів. Також вони реалізують запит на певну сукупність актуальних тем демократичного порядку денного. Американські науковці К. Блозер, М. МакАдамс, К.К. МакКеррон, С. Варон, Л. Пікетт, І. Джонсон надають дані опитування ветеранів, згідно з якими для учасників ветеранських спільнот ключовими є теми відповідальності, проактивності та врахування унікального досвіду, підтримки адвокації, подолання стигми, пов'язаної з суспільними благами, та забезпечення безпеки. Ветерани описували інституційну спроможність як таку, що включає як індивідуальні риси, так і системні або організаційні характеристики. Кілька існуючих ініціатив американського Агентства ветеранів (VA) вже розглядають багато тем, визначених при описі спромоних установ (наприклад, підзвітність та адвокація)[7].

Діяльність ветеранських організацій в сталих ліберальних демократіях зосереджується на фундаментальних соціальних потребах. Ними є покращення системи охорони здоров'я, доступ

до гідного соціального забезпечення, визнання внеску (жертв, втрат) та соціальна інтеграція. Боротьба за названі вимоги пов'язана з механізмами політичного представництва, серед яких лідерство відіграє ключову роль у перетворенні законних вимог щодо конкретного прогресу в діяльності держави. К. Блозер, М. МакАдамс, К.К. МакКеррон, С. Варон, Л. Пікетт, І. Джонсон наводять позицію ветеранів, згідно з якою вони переживали «інституційну зраду» з боку суспільства в цілому (поза межами середовища військових), зокрема, Міністерства у справах ветеранів та системи охорони здоров'я. Для кількох ветеранів це проявлялося у формі дискримінації як ветеранів та/або як кольорових людей на їхній цивільній роботі. Це проявлялося у формі словесних домагань та фізичної шкоди на роботі [7]. Отже, біхевіористська «дослідницька оптика» демонструє соціально-психологічний базис політичної консолідації ветеранського середовища.

Розуміння успіху ветеранських інституалізованих рухів ґрунтується на даних про походження та конкретні умови, що сприяли їхньому виникненню. Соціальна практика сталих демократій демонструє, що ветерани стикаються з певними труднощами після повернення до цивільного життя. Ними є, як добре відомо, фізичні та психологічні травми, значні економічні та соціальні труднощі, а також відсутність або недостатнє пенсійного забезпечення чи належної медичної допомоги. Американські науковці-психологи наводять емпірично обґрунтовані відомості про невдоволення ветеранів рівнем отримання ними як медичної, так і грошової допомоги від профільного Агентства у справах ветеранів. Зокрема, у постачальників медичних послуг ветерани чули відповідь, що вони «отримують безкоштовну допомогу», або про них говорили в такому сенсі: «Подивіться, вони отримують ці безкоштовні гроші» (Учасник 5). Також опитаний ветеран заявив: «Якби я міг повернути ці травми та повернути гроші завдяки цьому, ми б зробили це без вагань» [7].

В умовах розвинених демократій ветерани активно заявляють про свої нагальні потреби. Інституалізовані рухи висувають вимоги виплати належних пенсій, надання спеціалізованої медичної допомоги, а також належного вшанування через політику національної пам'яті. Ці соціальні вимоги мають конкретний політичний вимір. Ветерани прагнуть їх сприйняття у суспільстві як повноцінних соціальних суб'єктів, права яких визнають та захищають державні інституції.

Прагнення ветеранських спільнот до політичної та соціальної інтеграції призвело до створення структурованих організацій на кількох рівнях: місцевому, національному й міжнародному. Ветеранські асоціації розробляють стратегії впливу, спрямовані на вплив на політичні рішення, агрегацію громадської думки та підтримку солідарності серед ветеранів.

Соціальні потреби ветеранів виразно корелюються із прагненням колишніх військовослужбовців до утворення мереж та спільнот. Колектив авторів, до якого входили Дж. Горман, Е. С. Чемберлін, Б. Стівенсон, Р. Калікste, Д. М. Кроссман, М. Е. Ахерн, Дж. Мак, А. Руссо, Е. Федерман, опитали сімдесят ветеранів у восьми локаціях методом анонімного перехресного опитування. Це оцінювання розглядало три сфери: прийнятність (тобто сприйнята цінність), попит (тобто оціночне або фактичне використання) та розширення (тобто стійкість та збільшення кількості соціальних мереж для ветеранів у часі та місцях). Результати дослідження показали значний рівень прийнятності, попиту та розширення цього втручання. Крім того, дані свідчать про те, що це втручання може збільшити соціальні зв'язки та використання послуг VA серед учасників [12].

Одним з ключових факторів, що пояснюють успіх сучасних ветеранських рухів, є їхні чітко заявлені політичні вимоги. Слід відзначити, що ветеранські організації в сталих демократіях не задовольняються простим висуванням скарг. Вони ініціюють узгоджені політичні проєкти та організуватися в дійових осіб, здатних впроваджувати тривалі законодавчі зміни. Ці дії відображалися на кількох рівнях політичної системи на основі розгляду конкретних кейсів, зокрема боротьби з суїцидальними настроями. Науковці виявили, що більшість ветеранів, які наразі відчувають суїцидальні думки, не залучені до психіатричної допомоги, тому втручання на рівні громади, які можуть залучати ветеранів, можуть посилити зусилля щодо запобігання самогубствам [12]. Вказані проблеми активно просуваються на політичний рівень у демократичних країнах.

Ветеранські структури високого рівня інституційної стабільності мають наміри бути визнаними легітимною політичною силою. В максимальному варіанті політичної участі ветерани обіймають або прагнуть обіймати виборні посади, створювали політичні партії або беруть участь у ширших соціальних рухах [1]. Ця інституційна присутність дозволяє їм безпосередньо впливати на розробку законів, що регулюють військові пенсії або системи охорони здоров'я, призначені для ветеранів. Дослідники наголошують, що пандемія COVID-19 також вплинула на соціальне опікування ветеранами. Вивчення різних платформ (наприклад, ігровий клуб або волонтерська група) для залучення ветеранів до громади може мати додатковий ефект сприяння соціальним зв'язкам для ветеранів, які мають різні інтереси, цілі та проблеми [12]. Також існують дані про протестний та кіберактивізм в рамках розвитку нових соціальних рухів, до яких доєднуються ветеранські спільноти [2].

Відстоювання політичних вимог на інституційному рівні здійснюється переважно шляхом лобіювання та переговорів з урядами. У сучасних США та інших країнах НАТО інституалізовані представники ветеранів розвинули мережі впливу в міністерствах і відомствах, зокрема, публічних інституціях оборони та охорони здоров'я. Вони також використовують кризові моменти, такі як збройні конфлікти або періоди соціальної нестабільності, для відстоювання своїх вимог шляхом протестної активності. Таким чином, політичні проєкти зробили можливим прагматичний, гнучкий підхід, перетворивши символічні вимоги на конкретні заходи, що несуть користь значній частині ветеранів. Дж. А. Горман, Е. С. Чемберлін та інші автори наводять дані дослідження, згідно з яким ініціативи, пов'язані з пошуком партнерств та співпрацею з уже існуючими мережами ветеранських громад, оцінюються як такі, що матимуть вирішальне значення для більш ефективної підтримки ветеранів. Загалом, розвиток та робота із соціальними системами, яким ветерани вже довіряють, може допомогти наростити потенціал у своїх громадах, створити простір для ветеранів, щоб вони допомагали один одному, та краще задовольняти свої потреби [12]. Вказане корелюється із твердженнями щодо спроможності ветеранських рухів розбудовувати локальні спільноти.

Сучасні економічні виклики, у поєднанні з бюджетними обмеженнями держав загального добробуту, ускладнюють прогрес у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення. Інституалізовані ветеранські спільноти повинні постійно оновлювати свої стратегії, впроваджувати інновації в методах мобілізації та підтримувати своє лідерство, з метою збереження політичного впливу. При цьому інституційне середовище реагує на специфіку потреб ветеранів згідно із власними інституційними інтересами та потребами. До них можуть належати й культурні запити, які розкриваються в дослідженнях з культурної терапії як лікувальної практики [9].

Американський фахівець з організаційного лідерства М. Кірхнер досить наочно розкриває тенденції врахування рис характеру ветеранів як особистостей в рамках благодійної діяльності. Вони найчастіше використовуються в капіталовкладеннях організаціями, які прагнуть зібрати кошти для продовження або розширення своєї підтримки ветеранів. Важливо, що ветеранів не виділяють за їхню підготовку та військовий досвід, і вони не розглядаються виключно крізь призму «зламаності». Натомість, повідомлення заохочують цивільних осіб визнавати та усвідомлювати перешкоди, з якими ветерани стикалися під час своєї служби та після переходу з армії [8]. Означене підтверджується даними в рамках дослідження факторів терапії ПТСР в сучасному ветеранському середовищі США [3].

Успіх соціальних рухів ветеранів можна пояснити, перш за все, їх здатністю поєднувати актуальні політичні вимоги та спроможне (активне) лідерство у захисті конкретних та життєво важливих інтересів. Завдяки своїй організації, послідовному публічному дискурсу та стійкості ветеранські інституції змогли отримати визнання суспільства як морального авторитету. Боротьба ветеранських рухів за покращення стану охорони здоров'я та соціального забезпечення є далеко не маргінальним проявом політичної активності. Вона ілюструє більш загальну динаміку вимог соціальної справедливості, де політичні та соціальні контексти взаємопов’язані. М. Кірхнер наводить приклади заходів американської «Програми до Дня ветеранів», збереження пільг на працевлаштування під час розгортання військовослужбовця, вечірки з нагоди повернення додому та відзнаки «дружні до військовослужбовців». Ці заходи є частинами державної стратегії, що відображають менталітет соціальної відповідальності. Роботодавці, що не є військовими, висловлюють свою підтримку ветеранам за допомогою цих стратегій та демонструють певний рівень турботи про їхню службу. І навпаки, роботодавці, що не є військовими, зобов'язані розуміти, що означає бути дружнім до своїх військовослужбовців. Наведені відзнаки та інші демонстрації підтримки мають обмежену цінність, якщо ветерани-працівники не вважають ці демонстрації справжніми [8].

Проте крім досягнутого інституційного прогресу, ветеранські рухи сталих демократій є прикладом того, як конкретні групи інтересів можуть мобілізувати свої внутрішні ресурси, адаптуватися до політичних обмежень та мати тривалий вплив на трансформацію державної соціальної політики. Згідно з М. Кірхнером, внаслідок діяльності ветеранських інституцій, роботодавцям рекомендується ретельно перевіряти та визначати свій намір пропонувати програми для ветеранів або військовослужбовців. Визначивши намір, роботодавці можуть краще зрозуміти, як їхні інвестиції в програми, спеціально розроблені для ветеранів, впливають на їхнє робоче місце, ветеранів-працівників та ширшу військову спільноту. Для ветеранів є можливість глибше зрозуміти, як ставлення до них як до соціальної відповідальності може бути найкращим чином використане та підтримане для загального блага [8].

Такі риси інституційної спроможності, як послідовність політичних вимог та ефективне лідерство виступають основою актуальності ветеранства та його політичного успіху у країнах, де визнання військових жертв залишається центральним питанням демократичного порядку денного. Як ілюстрацію М. Кірхнер наводить думку, що вчені-ветерани

відіграють унікальну роль у впливі та формуванні наративу щодо впливу військової служби. Більш критично досліджуючи, як зображення ветеранів впливають на кар'єрні переходи, можливо працювати над покращенням нашої здатності підтримувати їхній перехід на невійськове робоче місце [8].

Тому цілком доречно розглядати, яким чином завдяки відстоюванню політичних вимог та структурованому (інституалізованому) лідерству ветеранські рухи успішно утвердилися як вагомі гравці в політичному процесі. В рамках розвитку волонтерства спостерігається досягнення значних успіхів у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення [11, p.11]. Також вони справляють вплив на актуалізацію расової та культурної рівності. К. Кемерон наводить результати спроб оцінки американською Адміністрацією у справах ветеранів кореляції між расою, етнічною приналежністю та клінічними ознаками розладу, пов'язаного зі вживанням алкоголю, серед ветеранів. У дослідженні ветерани були змодельовані лише як білі, чорношкірі або латиноамериканці, не враховуючи інші культурні демографічні показники [1]. Ці дані додають ваги твердженням про універсальність мотивацій політичної участі ветеранів як протестувальників, патріотів та культурних борців [10].

Наведені реалії призводять до спонтанного або організованого формування груп взаємодопомоги та солідарності, які швидко перетворюються на протестні рухи, спрямовані на офіційне визнання та компенсацію за завдану шкоду. Разом з тим, основними проблемами ветеранських рухів як політичних інституцій (актуальними й для сучасної України) є фрагментація за партійними ознаками, обмеження масового членства, зниження загальної ефективності та труднощі у підтримці партійності. Незважаючи на заяви ветеранів про те, що вони перебувають вище політики, їхні рухи демонструють поділ за існуючими політичними уподобаннями. Попри значні досягнення ветеранських спільнот як політичних гравців, К. Кемерон акцентує увагу на проблемних аспектах офіційної позиції збройних сил Сполучених Штатів. Вчений наголошує, що існує значна культурна різниця між військовослужбовцем та ветераном. Коли такі організації, як Міністерство ветеранів США, моделюють потреби ветеранів та діючих військових як взаємозамінні, це ставить під сумнів етичні та практичні основи досліджень у сфері ветеранів США [1].

Важливим аспектом розуміння інституційної спроможності ветеранських рухів є приєднання більшості ветеранів до політичних груп, що відповідають їхнім «довоєнним» (до служби) політичним переконанням. При цьому здебільшого ветерани не формують нові радикальні об'єднання. Організації ветеранів, як правило, мають обмежений вплив на політичну владу, якщо держава не перебуває в кризі. Більше того, різноспрямовані соціокультурні групи можуть виступати дестабілізуючими агентами через екстремістські вимоги, відмінні від інтересів ветеранів [10]. Ці тенденції можуть підживлювати політичне насильство або дестабілізувати соціальні та політичні системи. Згідно з К. Кемероном, підхід стереотипізації встановлює базовий пріоритет, якого дотримуються інші дослідники, оскільки вони не мають доступу до секретних даних. Ці дані дали б можливість більш чітко розмежовували ветеранів від військовослужбовців. Тому неетичним є використання таких термінів, як «ветерани» або «військові» як взаємозамінних без визначення термінології або проведення досліджень цих культурних груп населення без контекстуальних знань, отриманих завдяки досвіду або спеціальній підготовці з питань військової та ветеранської культур [1]. Звідси з'являється обґрунтування тези про ймовірну фрагментацію та суперництво між ветеранськими групами, які зменшують спільний інституалізований політичний вплив на урядові та парламентські рішення.

На сучасному етапі ветерани здебільшого зберігають політичні зв'язки, сформовані до військової служби, що обмежує радикальні зміни в політичних уподобаннях. У сталих демократіях більшість ветеранських груп залишаються поміркованими та пов'язаними з основними партіями, а радикальні ветеранські організації не мають можливостей домінування. «Вибухове» протестне зростання політичного впливу агрегованих ветеранських спільнот виникає переважно в державах, які стикаються з серйозними кризами політичного представництва. У цьому випадку імовірною є непряма соціально-політична дестабілізація. Нерозглянуті (заблоковані) вимоги ветеранських рухів можуть створювати додаткове навантаження на державні ресурси, ускладнювати досягнення широкого політичного компромісу в суспільстві.

Висновки. Таким чином, інституційна спроможність ветеранського руху є комплексною дослідницькою проблемою сучасних політичних наук. Провідними напрямками, які обіцяють евристичні наукові результати, є оцінювання фейковості та реальності діяльності й функціонування ветеранських організацій мереж. В рамках сучасних уявлень щодо інституційної спроможності значну роль відіграє розгляд конкретних кейсів, зокрема політичної ретроспективи. Також важливим є крос-національний аналіз, який дозволяє виявити оптимум до забезпечення інституційної спроможності ветеранських рухів в різних країнах та в різних соціокультурних умовах.

Політико-правовий підхід також обіцяє значні результати в контексті ідентифікації правової нормативної рамки функціонування ветеранських організацій на рівні спроможності і неспроможності. Системний вимір функціонування ветеран-

ських організацій заохочує до узагальнення інституційних функцій ветеранських структур в різних країнах світу, а також до виявлення системних вад і проблемних аспектів в контексті сучасної України. Актуальним є первинний етап сканування й дескриптивного аналізу в рамках інституційної перспективи з метою виявлення співвідношення ветеранських та волонтерських організацій.

За результатами застосування цих підходів доречно буде формувати сценарні варіанти еволюції ветеранського руху в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення. Подальшим напрямком дослідження означеної теми є встановлений політичного ангажування ветеранських рухів демократичними та авторитарними політичними системами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cameron K. Veteran Evolution: Re-Classifying the Military and Veterans as Independent Cultures. *Advances in Applied Sociology*. Vol.13, №.1. January 2023. DOI: 10.4236/aasoci.2023.131005. URL:https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=122695 (Last accessed: 12.10.2025).

2. Carty V., Onyett J. Protest, cyberactivism and new social movements: The reemergence of the peace movement post 9/11. *Social Movement Studies*. 2006. 5(3). 229–249. DOI: https://doi.org/10.1080/14742830600991586.

3. Factors associated with PTSD symptom improvement among Iraq and Afghanistan veterans receiving evidenced-based psychotherapy. S. Maguen, N.Holder, Y. Li, et al. *Journal of Affective Disorders*. 2020. № 273. P.1–7.

4. Flores D. From prowar soldier to antiwar activist: Change and continuity in the narratives of political conversion among Iraq War Veterans. *Symbolic Interaction*. 2016. 39(2). 196–212. DOI: https://doi.org/10.1002/symb.225.

5. Flores D. Politicization beyond politics. *Armed Forces & Society*. 2016. 43(1). 164–182. DOI: https://doi.org/10.1177/0095327x16642041 (Last accessed: 12.10.2025).

6. Fontana A., Rosenheck R. Treatment-seeking Veterans of Iraq and Afghanistan: Comparison with veterans of previous wars. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. 2008. 196(7). 513–521. URL: DOI: 10.1097/NMD.0b013e31817cf6e6. (Last accessed: 12.10.2025)

7. Institutional Courage in Healthcare: An Improvement Project Exploring the Perspectives of Veterans Exposed to Airborne Hazards /K. Bloeser et al. *Behavioral Sciences (Basel)*. 2023. May 17. №13(5). 423. DOI: 10.3390/bs13050423.

8. Kirchner M. Three Portrayals of Military Veterans: Implications for their Career Transitions. URL: https://journal-veterans-studies.org/articles/10.21061/jvs.v10i3.616 (Last accessed: 12.10.2025).

9. Lattanzi J. B., Purnell L. D. Developing Cultural Competence in Physical Therapy Practice. 1st ed. Philadelphia, PA: FA Davis, 2005. 281 p. URL:https://archive.org/details/developingcultur0000latt (Last accessed: 12.10.2025)

10. Mendible M. Protestors, patriots, and culture warriors: American politics and the citizen soldier. *American war stories*. University of Massachusetts Press. Boston, 2021. P.26–58. DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv289dp4s.7.

11. Nichol B., Wilson R., Rodrigues A. Exploring the effects of volunteering on the social, mental, and physical health and well-being of volunteers: an umbrella review. *Voluntas*. 2023. № 35. P. 1–32.

12. Using Veterans Socials to Build a Community: Feasibility of the VOICES Intervention /J.A. Gorman et al. *Community Mental Health Journal*. 2022. № 58 (8). P.1544-1553. URL:doi: 10.1007/s10597-022-00969-z. (Last accessed: 12.10.2025)

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 328.3:321.01(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.15

ДОСВІД БІКАМЕРАЛІЗМУ В УНІТАРНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

EXPERIENCE OF BICAMERALISM IN UNITARY POLITICAL SYSTEMS: LESSONS FOR UKRAINE

Трушевич Г.Б.,
orcid.org/0000-0002-3793-1074
доктор філософії з політології,
доцент кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті автор аналізує феномен бікамералізму в унітарних державах як інституційний механізм, який сприяє збалансованому представництву, підвищенню якості законодавчого процесу та стабілізації політичної системи. На відміну від федеративних країн, де двопалатність парламенту обумовлена необхідністю представництва суб'єктів федерації, в унітарних державах верхня палата виступає свідомо обраним політико-правовим інструментом. Її мета – посилення системи стримувань і противаг, а також інтеграція різноманітних соціальних і територіальних інтересів у єдиний державний політичний простір.

Метою роботи є проведення порівняльного аналізу моделей бікамералізму у Франції, Італії та Японії, спрямованого на виявлення їхніх інституційних особливостей, функціонального призначення та можливих перспектив адаптації цього досвіду в конституційну систему України.

У дослідженні зазначено, що французька модель забезпечує представництво місцевих колективів через механізм непрямих виборів, що сприяє налагодженню тіснішої співпраці між центром і громадами. Італійський підхід вирізняється рівноправністю палат і активною участю регіонів у законотворчому процесі. У свою чергу, японська модель акцентує увагу на досягненні політичної стабільності та мінімізації наслідків різких змін парламентських більшостей.

Двопалатні парламенти в унітарних державах не є наслідком федералізму. Вони формуються як засіб усунення диспропорцій у представництві, підвищення ефективності законотворчості та запобігання концентрації влади. Наголошується на важливості розгляду бікамералізму як стратегічного напряму розвитку конституційної архітектури України. Особливе значення йому пропонується надати в контексті воєнного стану й майбутньої повоєнної реконструкції, з перспективою створення другої палати, яка представлятиме громади, органи місцевого самоврядування та вагомі соціальні групи.

Ключові слова: бікамералізм, парламент, політичні інститути, демократія, політичне представництво, унітарна держава, інтереси громад, ВПО, повоєнна відбудова України.

In this article, the author analyzes the phenomenon of bicameralism in unitary states as an institutional mechanism that promotes balanced representation, improves the quality of the legislative process, and stabilizes the political system. Unlike federal countries, where a bicameral parliament is necessary to represent the constituent entities of the federation, in unitary states, the upper house is a deliberately chosen political and legal instrument. Its purpose is to strengthen the system of checks and balances and to integrate diverse social and territorial interests into a single state political space.

The aim of this work is to conduct a comparative analysis of bicameralism models in France, Italy, and Japan, aimed at identifying their institutional features, functional purpose, and possible prospects for adapting this experience to the constitutional system of Ukraine.

The study notes that the French model ensures the representation of local communities through a mechanism of indirect elections, which contributes to closer cooperation between the center and the communities. The Italian approach is characterized by the equality of the chambers and the active participation of the regions in the legislative process. In turn, the Japanese model focuses on achieving political stability and minimizing the consequences of sudden changes in parliamentary majorities.

Bicameral parliaments in unitary states are not a consequence of federalism. They are formed as a means of eliminating disproportions in representation, increasing the effectiveness of lawmaking, and preventing concentration. The importance of considering bicameralism as a strategic direction for the development of Ukraine's constitutional architecture is emphasized. It is proposed to give it special significance in the context of martial law and future post-war reconstruction, with the prospect of creating a second chamber that will represent communities, local self-government bodies, and significant social groups.

Key words: bicameralism, parliament, political institutions, democracy, political representation, unitary state, community interests, IDPs, post-war reconstruction of Ukraine.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. В порівнянні з федераціями, де бікамералізм логічно випливає з необхідності представництва суб'єктів федерації, в унітарних державах існування верхньої палати не є автоматичним. Та в той же час верхня палата виконує специфічні політико-інституційні функції: стримування та противаг, тобто коригування потенційно надмірної концентрації влади у нижній палаті [1]; забезпечення широкого суспільного представництва, включно з територіальним, професійним (військові, волонтери та громадські діячі) та соціальним (внутрішньо переміщені особи) [2]; підвищення якості законодавчого процесу через механізм повторного розгляду законопроектів та можливої експертної верифікації; інтеграція інтересів місцевого самоврядування в загальнодержавний політичний цикл [3].

Пропонуємо звернутися до досвіду унітарних держав з двопалатними парламентами: Французької Республіки, Італійської Республіки та Японської держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідники аналізують бікамералізм в умовах конституційної демократії в Україні (А. Ірклієнко) [4]; конституційно-правові засади бікамералізму в сучасних європейських країнах (Т. Француз-Яковець) [5]; історико-правовий аналіз двопалатного парламенту в Україні (О. Павлишин, М. Дурдинець) [6]; бікамералізм як історичний та філософський продукт еволюції парламентаризму (М. Дурдинець) [7]; бікамералізм у парламентських системах Центрально-Східної Європи (В.Сливка) [8]. На питаннях конституційної реформи, доцільності другої палати та механізмах представництва в українському контексті фокусуються М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Биков, Н. Камінська, О. Клименко, О. Копиленко, І. Куян, А. Мацюк, О. Сінкевич, О. Совгиря, О. Скрипнюк, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, О. Щербанюк.

Щодо зарубіжних науковців: Дж. Ур вивчав порівняльну концептуалізацію бікамералізму [9]; Д. Дірмайєр, Х. Ераслан та А. Мерло працювали над взаємозв'язком бікамералізму і формування уряду: як структура парламенту впливає на укладання коаліцій і стабільність урядових спілок [10]; О. Батуро і Р. Елгі досліджували порівняльний аналіз бікамералізму та реформ дворівневих парламентів у демократичних і недемократичних системах [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість як вітчизняних, так і зарубіжних наукових досліджень, присвячених питанням парламентаризму та бікамералізму, у науковому середовищі все ще існує низка нерозв'язаних питань, які є критично важливими для сучасної України. Зокрема, більшість наукових робіт орієнтована на аналіз бікамералізму в контексті федеративних держав. Натомість специфіка функціонування двопалатних парламентів в унітарних країнах досі залишається недостатньо вивченою та систематизованою. Це особливо актуально у частині дослідження їхнього потенціалу як механізму врівноваження представництва, а не лише інструменту територіального федералізму.

Крім того, у вітчизняній політико-правовій думці відчувається дефіцит ґрунтовних досліджень, які б поєднували порівняльний аналіз моделей верхніх палат із оцінкою їхньої адаптованості до українських реалій. Така оцінка повинна враховувати результати децентралізаційної реформи, виклики правового режиму воєнного стану та перспективи повоєнного відновлення країни, що робить дану проблему ще більш актуальною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу моделей бікамералізму в унітарних державах на прикладі Французької Республіки, Італійської Республіки та Японської держави з метою виявлення їхніх інституційних особливостей, функціонального призначення та політико-правових наслідків для забезпечення збалансованого представництва, підвищення якості законодавчого процесу й стабілізації політичної системи, а також обґрунтування можливості та доцільності запровадження елементів бікамералізму в Україні як стратегічного напряму конституційного розвитку в умовах воєнного стану та повоєнної реконструкції.

Мета обумовлює наступні завдання дослідження:

− охарактеризувати інституційні моделі верхніх палат у Франції, Італії та Японії;

− оцінити потенціал використання зарубіжного досвіду для вдосконалення системи представництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Французька Республіка є класичним прикладом унітарної держави в якій діє децентралізація. Сенат у Франції виконує функції представництва територіальних колективів [2]. Сенатори обираються не громадянами безпосередньо, а колегіями виборців, основу яких становлять депутати, що є представниками органів місцевого самоврядування.

Особливостями французької моделі є те, що сенатори представляють комунальні та регіональні інтереси. Сенат має право законодавчої ініціативи та бере участь у затвердженні законів і контролі уряду, а також у випадку розбіжностей між палатами остаточне рішення має Національна асамблея, та все ж таки Сенат суттєво впливає на законодавчу якість [12]. Французька модель демонструє, що унітарна держава може мати

верхню палату, яка не дублює нижню, а додає бачення на місцях та інституційно захищає баланс центру та громад. Цей досвід важливо використовувати Україні через наявність значної територіальної різноманітності та історичної проблеми напруги між столицею та регіонами.

В Італійській Республіці Сенат виступає рівноправною палатою і надає представництво регіонів. Італійська модель вирізняється тим, що Сенат має конституційно рівні повноваження з Палатою депутатів. Не дивлячись на унітарний статус, Італія є децентралізованою республікою з сильними регіонами, що і потребувало парламенту дворівневого представництва [13].

Ключовими особливостями Італії є те, що сенатори обираються на регіональній основі за пропорційною системою, але деякі сенатори призначаються президентом Італії за видатні заслуги. Законодавчий процес в Італії вимагає схвалення обох палат (робиться акцент на «дзеркальному» ухваленні законів). «Сильніші верхні палати, такі як Сенат США або Сенат Італії, можуть прямо блокувати законодавство і мають рівні з нижньою палатою повноваження, що робить їх ефективними у виконанні ролі механізмів стримувань і противаг» [14]. Сильний та дієвий бікамералізм в Італії є прикладом того, що унітарна держава може уникнути домінування центру або політичної влади шляхом надання реальних повноважень територіальному представництву [15]. Для України ця модель може бути релевантною в умовах зміцнення регіональної політичної суб'єктності після реформи децентралізації.

Палата радників є інструментом політичного балансу в Японській державі. В свою чергу Японія є унітарною державою з чітким поділом палат за логікою часового та політичного балансу [16]. Палата радників у Японії не прив'язана до територіального устрою напряму, але забезпечує інший вимір представництва: захист від раптових коливань та «стабільність політичного курсу». Забезпечення цих факторів якраз і не вистачає політичній системі України.

Особливостями японського парламенту є те, що сенатори обираються частково за мажоритарною, частково за пропорційною системою. Термін повноважень 6 років, але з оновленням половини складу кожні 3 роки. Також Палата радників має обмежене право вето, але може блокувати або затримувати урядові ініціативи [17]. Японська модель демонструє, що верхня палата може бути не тільки територіальною, а й інституційною противагою політичним нестабільним історіям в країні. Україна, яка постійно переживає періоди політичної турбулентності, могла б використати цей підхід для стабілізації політичного процесу. «Верхні палати, як правило, мають значний набір законодавчих повноважень, причому палати з рівними повноваженнями (co-equal chambers) мають доступ до ширшого й потужнішого набору інструментів. Одним типовим набором повноважень є повноваження затримки, які використовують для сигналізування невдоволення законопроєктами, що пройшли нижню палату. Палата лордів має повноваження затримувати законопроєкти до одного року через так званий парламентський «пінг-понг». Максимальна затримка для законодавства становить у Японії лише два місяці – чим довша затримка, тим значнішими є повноваження палати, оскільки вона може зробити більше для перешкоджання нижній палаті. Наслідки затримки можуть варіюватися від незначної прикрості до суттєвої перешкоди залежно від таких чинників, як етап парламентського терміну та політичний клімат у конкретний час» [14].

Аналіз обраних країн показує різноманітність моделей, але в той же час всі вони зводяться до спільної мети – збалансувати архітектуру та зменшити ризики диспропорції представництва, що особливо важливо для політично різнорідних, територіально неоднорідних та соціально складних суспільств. Адже саме ці характеристики роблять досвід унітарних держав релевантним для України.

Слід зазначити, спираючись на приклади трьох країн, що двопалатні парламенти в унітарних державах виникають не як наслідок федералізму, а як інструмент забезпечення збалансованого представництва та зменшення диспропорцій між партіями та громадами. «Верхні палати відіграють ключову роль у забезпеченні функціонування демократичної політичної системи. Загалом той факт, що виконавча влада рідко має право розпускати верхню палату, дозволяє їй виконувати цю роль без зовнішнього тиску» [14].

Франція створила власну модель вирішення проблеми представництва – через представництво місцевих колективів, Італія – через рівноправне залучення регіонів до законодавчої діяльності, а Японія – через забезпечення політичної стабільності та послаблення домінування урядових більшостей.

Україна сьогодні, особливо під час російсько-української війни, стикається з власним комплексом викликів: надмірна централізація прийняття рішень (через дію правового режиму воєнного стану), дисбаланс представництва центру та громад, потреба у більш якіснішому законодавстві, слабка інтеграція органів місцевого самоврядування до національного політичного процесу та поствоєнна реконструкція, яка буде вимагати ефективних механізмів взаємодії та співпраці партій та громад.

Враховуючи вищесказане, запровадження бікамералізму в Україні у формі створення другої палати, яка представлятиме громади, асоці-

ації місцевого самоврядування, ВПО, волонтерів та військових може стати дієвим механізмом вирішення проблеми дисбалансу представництва в Україні. Досвід унітарних держав доводить, що двопалатний парламент може зміцнити демократичну архітектуру, підвищити рівень взаємодії, а також забезпечити стійкість політичної системи. Це дає вагомі підстави розглядати бікамералізм як стратегічний напрям конституційного розвитку України.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Порівняльний аналіз моделей бікамералізму у Французькій Республіці, Італійській Республіці та Японській державі показує нам, що унітарні держави використовують верхні палати не як елемент федеративного устрою, а як інструмент збалансування представництва, підвищення якості законодавчого процесу та стабілізації політичної системи. Франція забезпечує представництво місцевих колективів через непрямі вибори; Італія вибудовує рівноправну двопалатність з акцентом на регіональному представництві; Японія використовує верхню палату як інструмент політичної стабільності та стримування надмірної концентрації влади. Бікамералізм є гнучким інституційним механізмом, який може підлаштовуватися під потреби конкретної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tsebelis G., Money J. Bicameralism. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 250 p.
2. Russell M. Reforming the House of Lords. Oxford : Oxford University Press, 2000. 384 p.
3. Burgess M. Comparative Federalism: Theory and Practice. London ; New York : Routledge, 2006. 376 p.
4. Ірклієнко А. І. Бікамералізм в умовах формування конституційної демократії : дис. … докт. філос. за спеціальністю 081 «Право»: Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. 212 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/irkliyenko_a._i._bikameralizm_v_umovah_formuvannya_konstytuciynoyi_demokratiyi_dys.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.01.2026)
5. Француз-Яковець Т. А. Конституційні основи бікамералізму в сучасних державах Європи: порівняльний аспект : монографія. Київ, 2018. 818 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0520U000020?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.01.2026)
6. Павлишин О. В. Дурдинець М. Ю. Двопалатний парламент як форма демократичної влади в Україні: історико-правовий аналіз і перспективи. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 60–66. https://doi.org/10.33270/01191702.60
7. Дурдинець М. Ю. Бікамералізм як продукт історичної еволюції. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2016. № 1 (11). С. 114-124
8. Сливка В. Бікамералізм у парламентах Центрально-Східної Європи: Історичні традиції, сучасні виклики та перспективи розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2025. №20. С. 233-238 https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-28
9. Uhr J. Bicameralism. *Oxford Academic.* 2009. №24. P. 474-494 https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199548460.003.0024
10. Diermeier D., Eraslan H., Merlo A. Bicameralism and Government Formation. *Quarterly Journal of Political Science.* 2007. P. 1-26.
11. Baturo A., Elgie R. Bicameralism and bicameral reforms in democracy and dictatorship in comparative perspective. *Taiwan Journal of Democracy*. 2018. № 14 (2). 1-29.
12. French Senate. URL: https://www.senat.fr
13. Constitution of the Italian Republic : adopted 22 December 1947. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (дата звернення: 28.01.2026)
14. Svoren P. Comparing Upper Chambers Across the World. *The Office of the Convenor of the Crossbench Peers*, 2024. P. 1-13 URL: https://www.kcl.ac.uk/policy-institute/assets/paper-4-roles-functions-and-powers-comparing-upper-chambers-across-the-world.pdf (дата звернення: 28.01.2026)
15. Baldini G., Vercesi M. Italy: The challenge and prospects of bicameral reform. Contemporary Italian Politics, 2017. 25 p.
16. Constitution of Japan : adopted 3 November 1946. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html (дата звернення: 28.01.2026)
17. Krauss E. S., Pekkanen R. The Rise and Fall of Japan's LDP. Ithaca; London : Cornell University Press, 2010. 336 p.

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

UDC 32.019.5
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.16

DIGITAL POLITICAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF PUBLIC OPINION: FORMATION AND REGULATION

ЦИФРОВІ ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ: ФОРМУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ

Fayrushina Leyla Tahir,
orcid.org/0009-0009-8503-7462
Lecturer at the Department of Ethics of Artificial Intelligence
Baku State University

In recent years, political communication has undergone a deep structural transformation driven by the rise of digital platforms, data-intensive technologies, and artificial intelligence. Political influence today operates less through speeches, mass media, or formal public debate and more through algorithmically organized environments that structure what citizens see, read, and emotionally react to in everyday life. These environments rely on systems that rank, filter, and personalize political information at scale, shaping how public opinion takes form.

This study examines how digital infrastructures have become central to contemporary political influence. In platform-based media systems, algorithms organize visibility, direct attention, and anticipate user responses, turning public opinion into an outcome of computationally managed information flows rather than of open public discussion. Algorithms, data-driven targeting, and automated content production now play a decisive role in determining which political narratives circulate, which voices are amplified, and how citizens encounter political reality. Instead of approaching public opinion as the outcome of collective discussion, the article treats it as a process that unfolds inside technological systems. Through continuous data extraction and algorithmic sorting, platforms generate individualized information spaces that guide political attention and emotional reactions. Within these spaces, political actors are able to deploy microtargeted messages, automated engagement strategies, and AI-generated content in order to shape attitudes in subtle and often invisible ways. The analysis shows that digital political technologies do not simply improve communication efficiency; they change the basic conditions under which political meaning is produced. As public opinion becomes increasingly dependent on opaque computational systems, new challenges arise for transparency, trust, and democratic accountability. Understanding these technologies as political infrastructures is therefore essential for evaluating the future of political communication in digital societies.

Key words: digital political technologies; public opinion; platformization; datafication; algorithmic governance; microtargeting; computational propaganda; synthetic media.

За останні роки політична комунікація зазнала глибокої структурної трансформації, зумовленої розвитком цифрових платформ, технологій обробки даних та штучного інтелекту. Політичний вплив сьогодні здійснюється не стільки через виступи, засоби масової інформації чи офіційні публічні дебати, скільки через алгоритмічно організовані середовища, які структурують те, що громадяни бачать, читають та на що емоційно реагують у повсякденному житті. Ці середовища спираються на системи, які ранжують, фільтрують та персоналізують політичну інформацію у великих масштабах, формуючи те, як формується громадська думка.

Це дослідження розглядає, як цифрові інфраструктури стали центральними для сучасного політичного впливу. У медіасистемах на основі платформ алгоритми організовують видимість, спрямовують увагу та передбачають реакцію користувачів, перетворюючи громадську думку на результат обчислювально керованих інформаційних потоків, а не відкритого публічного обговорення. Алгоритми, таргетування на основі даних та автоматизоване виробництво контенту тепер відіграють вирішальну роль у визначенні того, які політичні наративи поширюються, які голоси посилюються та як громадяни сприймають політичну реальність. Замість того, щоб розглядати громадську думку як результат колективного обговорення, стаття розглядає її як процес, що розгортається всередині технологічних систем. Завдяки безперервному вилученню даних та алгоритмічному сортуванню, платформи генерують індивідуалізовані інформаційні простори, які спрямовують політичну увагу та емоційні реакції. У цих просторах політичні актори можуть розгортати мікротаргетовані повідомлення, автоматизовані стратегії взаємодії та контент, згенерований штучним інтелектом, щоб формувати ставлення тонкими та часто непомітними способами. Аналіз показує, що цифрові політичні технології не просто покращують ефективність комунікації; вони змінюють основні умови, за яких виробляється політичний сенс. Оскільки громадська думка стає дедалі залежнішою від непрозорих обчислювальних систем, виникають нові виклики для прозорості, довіри та демократичної підзвітності. Тому розуміння цих технологій як політичної інфраструктури є важливим для оцінки майбутнього політичної комунікації в цифрових суспільствах.

Ключові слова: цифрові політичні технології; громадська думка; платформизація; датафікація; алгоритмічне управління; мікротаргетування; обчислювальна пропаганда; синтетичні медіа.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Introduction. In contemporary politics, digital environments have become the main arena in which political influence takes shape, replacing speeches, official statements, and traditional mass media. Social media feeds, recommendation systems, and search algorithms now structure what people see, how often they see it, and which interpretations become familiar [3; 7]. These systems operate quietly in the background, yet they play a powerful role in shaping political perception and public attention. What makes this transformation especially significant is that political communication no longer unfolds in a single shared informational space. Instead, it takes place across millions of personalized content streams that are continuously adjusted by data-driven systems [11]. In these environments, political actors do not simply try to persuade a broad audience. They seek to identify, predict, and influence specific groups and individuals by tailoring messages to behavioral data, emotional profiles, and patterns of online activity [8; 9]. This article examines these developments through the concept of digital political technologies: interconnected data infrastructures, algorithms, automated communication tools, and AI-based media systems that organize contemporary political influence. These technologies make it possible to steer visibility, shape emotional reactions, and stabilize or destabilize political narratives without relying on open debate or visible persuasion [12; 13]. The article shows that in digital societies the organization of informational environments, rather than collective discussion, drives public opinion. Political meaning is produced inside platforms that sort, rank, and personalize content, creating conditions in which some narratives become dominant while others remain marginal or invisible [6; 10]. To understand how political power operates today, it is therefore necessary to study not only messages and actors, but also the digital infrastructures that make certain forms of communication possible and others unlikely.

Theoretical Framework and Contemporary Research on Digital Public Opinion. In digital societies, digital platforms now shape public opinion more than any shared public sphere does. Digital platforms organize political communication through data-driven systems that determine which messages become visible, how they are ranked, and how they circulate among users [11]. These infrastructures shape not only what citizens see, but how political relevance itself is constructed. Algorithms play a central role in this process. They act as systems of computational selection, continuously evaluating content and users in terms of predicted engagement and relevance [3]. Political visibility therefore becomes a technical outcome rather than a purely communicative achievement. This transforms public opinion from a collective discursive process into a set of individualized information flows governed by algorithmic systems. At the same time, digital platforms operate through large-scale datafication. Everyday interactions–clicks, likes, viewing time, sharing behavior–are translated into data that can be modeled and used for prediction [8].

This enables what Couldry and Mejias [2019] describe as the extraction of social life into infrastructures of economic and political power. In political communication, datafication allows political actors to model, anticipate, and direct opinion in advance of its public expression. This predictive capacity leads to a shift from mass persuasion toward behavioral modulation. Political actors no longer address broad publics with uniform messages; they intervene in the informational environments of segmented audiences through personalized content streams and targeted communication strategies [9]. As a result, public opinion becomes less observable and less collectively negotiable.

Methodology. This study is based on a qualitative, theoretical–analytical research design. Rather than collecting primary empirical data, the article aims to develop a conceptual and analytical framework for understanding digital political technologies as infrastructures of public opinion formation. The methodology combines critical analysis of contemporary scholarly literature with conceptual synthesis across political communication, platform studies, and algorithmic governance research. The first stage of the analysis consists of a systematic review of recent academic work on platformization, datafication, algorithmic power, computational propaganda, and synthetic media. These bodies of literature are used to identify key mechanisms through which political communication is reorganized in digital environments, including algorithmic visibility, personalization, predictive targeting, and automated amplification. The second stage involves analytical reconstruction, in which these mechanisms are integrated into a coherent model of digital political technologies as a system of public opinion regulation.

This approach makes it possible to move beyond fragmented case-based studies and to conceptualize how different technological tools–such as microtargeting, recommendation algorithms, automated accounts, and AI-generated content–operate together as part of a single infrastructural logic. Finally, the study employs a critical interpretive perspective to assess the political implications of these technologies for transparency, trust, and democratic accountability. This allows the article to evaluate not only how digital political technologies function, but also how they reshape the conditions under which public opinion is formed in contemporary digital societies.

1. Public Opinion in the Digital Age

In contemporary digital societies, public opinion is increasingly formed within environments that are not simply informational but infrastructural. Platforms

structure political communication through two intertwined processes: platformization [the embedding of public communication into platform architectures] and datafication [the translation of communication into measurable; modelable behavioral signals]. Public opinion, in this context, is not merely an outcome of information exposure; it is also a product of computational mediation, where what individuals see and interpret is shaped by ranking, recommendation, and optimization systems. A platformed environment fragments collective opinion formation by distributing political content through personalized feeds and recommendation pathways. Rather than encountering a shared political agenda, users receive differentiated flows optimized for predicted engagement. Algorithmic personalization makes public opinion less "public" in the classical sense and more segmented, with micro-publics receiving distinct interpretive frames and emotional cues. This segmentation also produces new asymmetries: political actors and platforms can observe and model public behavior at scale, while ordinary citizens have limited visibility into how informational environments are shaped.

In this setting, opinion formation becomes intertwined with attention economies. The political salience of messages is strongly linked to platform-defined indicators such as engagement, watch time, re-shares, and predicted retention. Research on algorithmic power highlights that these indicators serve as proxies for relevance and that algorithmic systems continuously learn which messages produce stronger reactions [3]. Consequently, public opinion can be shaped not only by persuasion but by the selection environment: what is amplified, what is downranked, and what is repeatedly encountered. Datafication intensifies these dynamics by enabling predictive intervention. Political actors can segment publics based on behavioral traces and deliver messages that are tailored not only to demographics but to inferred psychological dispositions and situational triggers. This shift transforms opinion formation from a largely observable process [public campaigns; public messaging] into an increasingly opaque process [personalized persuasion; A/B-tested messaging; adaptive influence].

Under data colonialism conditions, political communication can become a form of infrastructural power exercised through informational environments rather than through explicit public argument [6]. As a result, public opinion is increasingly produced through the interplay of three forces: platform infrastructures that organize visibility and relevance; data extraction and predictive analytics that enable segmentation and targeting; automation and optimization that continuously adjust messaging and amplification patterns. This conceptualization reorients analysis from "what people think" to "how opinion is made possible" under computational mediation. It also sets the foundation for examining digital political technologies as tools of regulation: they do not simply communicate political ideas; they shape the conditions under which ideas become visible, credible, and emotionally compelling.

2. Algorithmization of Political Communication and the Transformation of Mass Media

The transition from traditional mass media to platform-based communication represents not merely a technological shift but a transformation of the political information order. In legacy media systems, political communication was mediated through institutional gatekeeping: journalists, editors, and regulatory frameworks shaped what could enter public discourse. In platformed environments, this function is increasingly performed by algorithmic systems that rank, recommend, and filter content based on engagement metrics and predictive models. Algorithmic systems are designed to optimize attention. They learn which types of content generate longer viewing times, more interaction, and stronger emotional reactions. As a result, political visibility becomes structurally biased toward content that performs well within engagement-based metrics rather than toward content that contributes to informed public deliberation. This produces a political information ecology in which conflict, outrage, sensationalism, and moralized narratives are systematically advantaged.

Research on algorithmic gatekeeping shows that ranking and recommendation systems act as hidden regulators of public discourse. They shape agenda-setting not by selecting what is published but by determining what becomes visible and circulates widely. Political actors who understand platform logics can design content that fits algorithmic preferences–short, emotionally charged, personalized, and optimized for interaction–thus gaining disproportionate visibility. This dynamic transforms political competition. Instead of competing primarily for ideological legitimacy or journalistic coverage, political actors compete for algorithmic amplification. Political success becomes increasingly dependent on technical compatibility with platform systems. This creates a feedback loop in which platform metrics shape political messaging, and political messaging adapts to platform incentives.

Moreover, algorithmic systems operate continuously and adaptively. They update their models based on user behavior, meaning that political communication is constantly recalibrated. This produces an environment of permanent experimentation, where political messages are tested, modified, and redeployed in response to observed reactions. Political discourse becomes less stable and more reactive, driven by micro-variations in attention and engagement. Under these conditions, mass media no longer function as a central arena of political meaning. Instead, they are embedded within platform infrastructures that

redistribute authority to algorithms. Public discourse becomes fragmented, personalized, and governed by invisible computational processes.

3. Digital Political Technologies as Instruments of Public Opinion

Regulation In platform-based media environments, political communication is no longer structured primarily by editorial gatekeeping or institutional media hierarchies. Instead, it is organized through algorithmic systems that rank, recommend, and filter political content based on engagement metrics and predictive models [7; 3]. These systems determine which messages are repeated, which disappear from view, and which narratives become socially visible. Political relevance in digital environments is therefore increasingly defined by algorithmic visibility. Content that generates emotional reactions, interaction, and prolonged attention is more likely to be promoted, while information that does not fit platform logics remains marginal [5; 10]. This creates a political communication ecology in which visibility is not evenly distributed but produced through computational selection. As a result, political actors are compelled to adapt their communication strategies to the logic of platforms. Instead of focusing on ideological coherence or deliberative argumentation, they design messages for algorithmic circulation–short, emotionally charged, and optimized for engagement [3; 7].

Political discourse becomes shaped by the technical architecture of platforms rather than by institutional norms of journalism or public debate. This transformation also alters the temporal structure of political communication. Algorithms operate continuously and update their models based on user behavior, producing a state of permanent experimentation in which political messages are constantly tested, modified, and redeployed [9]. Political meaning becomes fluid and reactive, driven by feedback loops between user activity and algorithmic ranking. In such an environment, political power is exercised less through control of media organizations and more through the ability to operate within attention economies. The capacity to attract, hold, and redirect attention becomes a central political resource, shaping how publics perceive issues, actors, and conflicts [6].

3.1 Microtargeting and Behavioral Segmentation

Microtargeting is a foundational element of digital political technologies. By collecting data from social media activity, browsing histories, location data, and online interactions, political organizations can construct detailed behavioral profiles of citizens. These profiles are used to segment the electorate into micro-groups defined not only by demographics but by psychological traits, emotional tendencies, and political sensitivities. Unlike traditional political advertising, which delivers the same message to broad audiences, microtargeting enables campaigns to distribute different versions of political reality to different groups. One segment may receive messages emphasizing economic insecurity, another may be exposed to cultural threats, and a third to narratives of national decline or opportunity. These segmented realities do not need to be consistent; they are optimized for resonance with each group.

This practice changes the nature of public opinion. Instead of forming within a shared discursive space, opinions are shaped within parallel informational environments that are invisible to one another. This fragmentation undermines collective accountability and makes political communication increasingly opaque.

3.2 Automated Communication and Coordinated Influence

Automated political communication includes the use of bots, coordinated accounts, managed engagement systems, and algorithmically scheduled posting. These tools allow political actors to simulate social consensus, amplify selected narratives, and distort perceptions of popularity or legitimacy. By generating large volumes of interaction–likes, shares, comments, and reposts–automated systems can trigger platform algorithms to further promote certain content. This creates artificial momentum that can make marginal narratives appear mainstream and controversial positions appear widely supported. Automated communication is particularly effective in early stages of information diffusion, when algorithms are still learning which content to promote. By flooding the system with engagement, political actors can hijack platform recommendation dynamics, steering public attention toward specific issues or frames. This form of influence is difficult to detect and regulate because it operates through the same mechanisms that platforms use to measure genuine popularity.

3.3 Algorithmic Distribution and Visibility Control

Perhaps the most powerful component of digital political technologies is algorithmic distribution. Most citizens encounter political content through feeds and recommendations curated by proprietary systems. These systems determine what appears first, what is repeated, and what disappears. Political actors who understand these mechanisms can design content to fit algorithmic preferences–using emotionally charged language, visual formats, and interaction prompts. Over time, this leads to the optimization of political discourse for algorithmic success, not for factual accuracy or deliberative quality. Algorithmic visibility thus becomes a form of political capital. Actors who can align their communication strategies with platform logics gain structural advantages in shaping public opinion.

4. Artificial Intelligence and the Automation of Political Influence

Digital political technologies rely not only on algorithmic visibility but also on automated systems

of communication and amplification. These include bots, coordinated account networks, and algorithmically scheduled messaging that enable political actors to influence information flows at scale [12]. Through these systems, selected narratives can be artificially amplified, making them appear widely supported or socially dominant. Automated influence exploits the logic of platforms. By generating high volumes of interaction, such systems trigger recommendation algorithms to further promote specific content, creating feedback loops between automation and algorithmic ranking [7; 5]. In this way, computational systems do not merely support political communication; they actively reshape the distribution of attention and legitimacy. Political communication under these conditions becomes a technical process of optimizing visibility rather than a public process of persuasion. Campaigns and political organizations engage in continuous testing, deploying multiple versions of messages and measuring their performance in real time [9]. Political influence becomes adaptive, data-driven, and largely invisible to ordinary users.

5. Digital Political Technologies and Political Stability

Artificial intelligence has introduced a new stage in the evolution of digital political technologies by enabling predictive and adaptive forms of political influence. Rather than addressing citizens as members of broad social groups, AI systems analyze behavioral traces in order to model individual preferences, emotional tendencies, and political sensitivities [8; 13]. On this basis, political messages can be automatically adjusted in real time to maximize their persuasive potential. This transformation changes the logic of political communication. Instead of developing stable narratives and ideological programs, political actors increasingly rely on continuous experimentation, where different versions of messages are tested across micro-audiences and evaluated according to their performance within platform metrics such as engagement, viewing time, and sharing [9].

Political influence thus becomes a technical process of optimization rather than a discursive process of argumentation. Algorithms play a crucial role in this shift by determining which content is shown, repeated, and emotionally reinforced. Through ranking and recommendation systems, AI governs not only access to political information but also the conditions under which certain interpretations become dominant [3; 7]. In this sense, political power is increasingly exercised through algorithmic visibility rather than through public persuasion. Synthetic media technologies further expand these capacities. AI-generated texts, images, audio, and video make it possible to produce political content at scale, including fabricated speeches, simulated interviews, and artificial news events [4]. These technologies undermine traditional markers of authenticity and allow political actors to flood the information environment with plausible but misleading material. The deeper impact of synthetic media lies in its ability to destabilize the epistemic foundations of public opinion.

As citizens become aware that any political message might be artificial, trust in media and institutional communication erodes. This creates conditions of epistemic fragility, in which uncertainty itself becomes a tool of influence [6]. Under such conditions, political actors can shape public opinion not only by promoting specific narratives, but also by weakening the possibility of shared understanding. In combination, predictive AI systems and synthetic media technologies transform public opinion into a technologically mediated and continuously adjustable outcome. Political meaning is no longer produced primarily through debate or persuasion, but through the management of informational environments, emotional responses, and patterns of visibility across digital platforms.

Conclusion. This article has argued that digital political technologies constitute a systemic mechanism of public opinion formation and regulation in contemporary platformed societies. Under conditions of datafication, algorithmic ranking, and artificial intelligence, public opinion is no longer primarily produced through open debate or shared media agendas. Instead, it emerges from computationally mediated environments that organize visibility, attention, and emotional resonance. Microtargeting, automated communication, algorithmic distribution, and synthetic media form an integrated infrastructure of political influence. These technologies allow political actors to segment publics, personalize political realities, and optimize persuasion in real time. As a result, public opinion becomes less a collective outcome of deliberation and more a managed product of informational architectures. While digital political technologies can increase responsiveness and communication efficiency, they also generate new risks for transparency, epistemic trust, and democratic stability. Understanding these technologies as political infrastructures rather than neutral tools is therefore essential for contemporary political science and for the governance of digital societies.

REFERENCES:

1. Ananny, M. Networked Press Freedom. MIT Press. Beer, D. The social power of algorithms. Information, Communication & Society. 2020. №20[1]. pp. 1–13.

2. Bucher, T. If… Then: Algorithmic Power and Politics. Oxford University Press. Chesney, R., & Citron, D. Deepfakes and the new disinformation war. Foreign Affairs. 2019. № 98[1]. pp. 147–155.

3. Cotter, K. Playing the visibility game: How digital influencers and algorithms negotiate influence. New Media & Society. 2019. № 21[4]. pp. 895–913.

4. Couldry, N., & Mejias, U. A. The Costs of Connection. Stanford University Press. Gillespie, T. Custodians of the Internet. Yale University Press. 2018. Kitchin, R. The Data Revolution. SAGE. 2014.

5. Kreiss, D., & McGregor, S. Technology firms and political campaigns: A framework for understanding digital political infrastructure. Political Communication, 2018. №35[2]. pp. 155–175.

6. Maly, I. Algorithmic Populism. Bloomsbury. van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. 2018. The Platform Society. Oxford University Press.

7. Woolley, S., & Howard, P. N. Computational Propaganda. Oxford University Press. Yeung, K. 2018. Algorithmic Regulation. Oxford University Press.

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 324-028.27: 327.7
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.17

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ЕЛЕКТРОННИМ ГОЛОСУВАННЯМ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

ELECTRONIC VOTING OBSERVATION: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Фесенко О.О.,
orcid.org/0009-0009-4715-9178
аспірант кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу ролі міжнародного спостереження у процесі впровадження та оцінки електронного голосування як інструменту демократичного волевиявлення. Вихідним положенням дослідження є теза про те, що вибори як невід'ємний атрибут демократичного режиму потребують не лише формальної наявності процедур голосування, а й реального забезпечення прав і свобод громадян, відсутності дискримінації, прозорості та довіри до результатів. У цьому контексті особлива увага приділяється міжнародному спостереженню, яке виступає механізмом незалежної оцінки виборчих процесів відповідно до міжнародних демократичних стандартів.

На основі аналізу звітів ОБСЄ, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій розглянуто практики використання інтернет- і електронного голосування в різних країнах світу. Дослідження охоплює як відносно успішні кейси (Швейцарія, окремі країни Латинської Америки та Африки), так і приклади відмови від електронного волевиявлення через технічні збої, кіберзагрози та низький рівень суспільної довіри (Норвегія, Фінляндія, США). Окрему увагу приділено аналізу естонського досвіду, який, попри тривале використання електронного голосування, залишається предметом суспільних і політичних дискусій.

У статті також розглянуто застосування блокчейн-технологій у виборчих процесах як альтернативного інструменту підвищення прозорості та захищеності волевиявлення. Проаналізовано дві основні моделі використання блокчейну: як засобу захисту та збереження результатів голосування і як безпосереднього механізму дистанційного волевиявлення. Показано, що за умов дефіциту інституційної довіри блокчейн може виконувати важливу легітимаційну функцію, однак не є універсальним розв'язанням проблем фальсифікацій без належного правового регулювання, технічного аудиту та незалежного спостереження.

Окрема частина присвячена перспективам упровадження електронного голосування в Україні. Обґрунтовується теза, що доцільність таких технологій має оцінюватися за двома ключовими критеріями: соціальною необхідністю та відповідністю демократичним стандартам безпеки. Наголошується, що в умовах воєнної агресії та підвищених кіберзагроз електронне волевиявлення може бути впроваджене виключно поетапно, із залученням міжнародних спостерігачів як гарантії прозорості, довіри та легітимності виборчого процесу.

Ключові слова: електронне голосування, інтернет-голосування, спостереження, блокчейн, виборчий процес, легітимність, довіра, ОБСЄ, ОАД.

The article is devoted to the analysis of the role of international observation in the process of implementing and evaluating electronic voting as an instrument of democratic expression of the will of the people. The starting point of the study is the thesis that elections, as an inherent attribute of a democratic regime, require not only the formal existence of voting procedures but also the effective protection of human rights and freedoms, the absence of discrimination, transparency, and public trust in electoral outcomes. In this context, particular attention is paid to international observation as a mechanism for the independent assessment of electoral processes in accordance with international democratic standards.

Based on an analysis of reports by the OSCE, the European Union, and other international organizations, the article examines the practices of using internet and electronic voting in various countries around the world. The study covers both relatively successful cases (Switzerland, selected countries in Latin America and Africa) and instances where electronic voting was abandoned due to technical failures, cybersecurity threats, and low levels of public trust (Norway, Finland, and the United States). Special attention is given to the Estonian experience, which, despite the long-term use of electronic voting, remains the subject of public and political debate.

The article also explores the application of blockchain technologies in electoral processes as an alternative tool for enhancing the transparency and security of voting. Two main models of blockchain use are analyzed: as a means of protecting and preserving voting results and as a direct mechanism for remote voting. It is demonstrated that in conditions of institutional trust deficit, blockchain can perform an important legitimizing function; however, it is not a universal solution to electoral fraud in the absence of proper legal regulation, technical auditing, and independent observation.

A separate section of the article is devoted to the prospects of introducing electronic voting in Ukraine. It is argued that the feasibility of such technologies should be assessed according to two key criteria: social necessity and compliance with democratic security standards. It is emphasized that in the context of military aggression and heightened cybersecurity

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

threats, electronic voting can only be implemented gradually and with the involvement of international observers as a guarantee of transparency, trust, and legitimacy of the electoral process.

Key words: electronic voting, internet voting, international observers, blockchain, electoral process, legitimacy, trust, OSCE.

Постановка проблеми. Ініціатива чинного глави держави України Володимира Зеленського щодо розробки законопроєкту про проведення виборів в умовах воєнного стану викликала широкий суспільний і медійний резонанс. Насамперед, щодо ймовірності подолання таких викликів як дотримання міжнародних виборчих стандартів, максимальна участь виборців, безпека та легітимність виборчого процесу в надзвичайних умовах. Звернення до онлайн-формату голосування, зокрема із використанням порталу «Дія», на думку Президента, могло би стати одним із можливих рішень. Водночас, як і традиційні вибори, такий формат має повною мірою відповідати встановленим процедурам здійснення волевиявлення, що ґрунтуються на міжнародних і національних правових нормах, дотримання яких забезпечує інститут спостерігачів, міжнародних зокрема. Саме міжнародні спостерігачі відіграють важливу роль у забезпеченні довіри до результатів виборів, адже міжнародне спостереження є одним із ключових інструментів їх легітимації. Проте постає принципове питання: яким чином вибори можуть бути визнані справді демократичними, якщо відповідні технології раніше не застосовувалися в Україні. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду й особливостей виборчих процесів із використанням новітніх технологій, формування якісних критеріїв щодо їх оцінки, які дозволили б забезпечити їх прозорість, відповідність демократичним стандартам та суспільну довіру до результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що низка зарубіжних науковців досліджує вплив електронного голосування на рівень довіри до влади та, у ширшому сенсі, його роль у соціально-політичній сфері (Брюнет Дж., Ессекс А. Фарук А., Варкентін М., Віртанен С., Хапсара М., Імран А., Тернер Т., Коен М., Коллінз Д., Кумар Н., Белен Абдала М., Плешіа К., Боєр М. М., Брунетті А. Л., Гаррісон К., Гербо Г., Робертсон К.). Серед вітчизняних дослідників проблема спостереження електронного голосування поки що ґрунтовно не розроблена. В наявних публікаціях розглянуто аспекти щодо перспектив і суті цифровізації виборчого та референдного процесів, фальсифікації результатів голосування та втручання іноземних держав, використання нових інформаційних технологій (Фесенко О., Юрійчук Є., Полотнянко О.) [1; 2; 34; 28].

Методи дослідження. Автором застосовано системний та інституційний підходи, порівняльний аналіз та метод контент-аналізу для вивчення звітів спостережних місій ОБСЄ, Організації американських держав (ОАД) та інших міжнародних організацій з метою визначення переваг і основних недоліків електронного голосування. Метод case study дав змогу проаналізувати досвід країн Європи, Північної, Центральної та Південної Америки, Африки та Індії щодо впровадження електронного голосування. Метод узагальнення дозволив сформулювати критерії оцінки цього виду волевиявлення міжнародними спостерігачами для України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є всебічний аналіз досвіду країн, що застосовували технології електронного голосування, для визначення перспектив їх упровадження в Україні та формування критеріїв оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибори є невід'ємним атрибутом демократичного режиму, який передбачає вільне волевиявлення громадян для забезпечення легітимності влади та її мирної змінюваності. Вони неможливі без дотримання прав і свобод людини, відсутності дискримінації та наявності законодавчих гарантій, дотримання яких і виявлення можливих порушень допомагають здійснювати міжнародні спостерігачі. Міжнародне спостереження передбачає системний, всебічний та детальний збір інформації про виборче законодавство, процедури й діяльність державних органів, пов'язаних із проведенням виборів, а також про інші чинники, що впливають на загальну виборчу атмосферу. Воно передбачає неупереджений і фаховий аналіз зібраних даних та оприлюднення висновків щодо оцінки виборчого процесу на основі найвищих стандартів достовірності інформації й об'єктивності аналізу.

За даними ОБСЄ, станом на 2023 р. в естонському суспільстві спостерігається серйозний розкол щодо підтримки електронного голосування, який посилюється партійною боротьбою. Позиція противників є зрозумілою, адже під час останніх парламентських виборів до віртуальної виборчої скриньки було вкинуто недійсний голос, що, за інформацією спостерігачів, пов'язано зі слабким кіберзахистом. За таких умов будь-який користувач ПК із достатніми навичками програмування може здійснити подібне втручання. Це також свідчить про відсутність належного криптографічного методу шифрування даних, на що звернули увагу представники ОБСЄ. Серед інших проблем також зазначалася відсутність достовірної інформації про програмний код, що унеможливлювало його тестування незалежними спеціалістами [21, p. 6].

Швейцарія є однією з країн, у яких упровадження інтернет-голосування на виборах можна вважати успішним кейсом. У країні регулярно проводять консультації щодо вдосконалення виборчих процесів, зокрема на нормативно-правовому та технологічному рівнях. Результати фіксують у звітах і рекомендаціях моніторингових місій, а згодом – імплементують у передвиборчий і безпосередньо виборчий процеси [27, p. 11]. Наприклад, спостерігачі рекомендували обмежити кількість громадян, які беруть участь в електронному голосуванні, до 30 % на рівні кантону та 10 % – на загальнодержавному рівні, що, зокрема, було відображено у швейцарському законодавстві. Вона також закріплює комплексні вимоги до безпеки електронних виборів, включно з криптографічними вимогами щодо шифрування даних, експлуатації системи та підрахунку голосів. Водночас розділ 6а Постанови про політичні права дозволяє кантонам відступати від окремих положень законодавства, що створює ризик ігнорування міжнародних рекомендацій, які імплементуються [19]. Як приклад, кантонам рекомендується співпрацювати з Федеральним Уповноваженим із захисту даних та інформації під час розробки правил голосування в інтернеті, однак представники деяких кантонів не вносять свій вклад у спільну справу, що загрожує модернізації деяким процесам, зокрема видаленню даних [27, p. 13].

У Франції інтернет-голосування доступне лише для громадян, які проживають за межами країни. У 2022 р. понад 70 % закордонних виборців взяли участь у парламентських виборах [22, p. 5]. Судячи з відсутності відповідної інформації у звіті ОБСЄ, волевиявлення через інтернет у 2022 р. суттєво не відрізнялося від голосування десять років тому: на парламентських виборах 2017 р. від нього відмовилися через проблеми з кібербезпекою [31; 24]. Спостерігачі від Організації зафіксували недоліки, пов'язані з відсутністю захищеного інтернет-з'єднання та поштових відділень, через які виборці отримували інструкції з голосування, що становило перешкоду для здійснення волевиявлення. Наступна зафіксована проблема полягала у тому, що виборець після подання голосу не міг його змінити, навіть якщо він був відданий помилково або під тиском. Так звана «квитанція» з кодом підтвердження після подання голосу відображалася на екрані у форматі, придатному для друку, що дозволяло виборцю підтвердити правильність віддання свого голосу. Однак це підтвердження не гарантувало індивідуальної наскрізної перевірки, оскільки не могло надати виборцю доказів того, що голос був поданий належним чином, зафіксований, як поданий, і належно підрахований [23, p. 10].

Світовий досвід налічує і приклади обмеженого використання онлайн-голосування, зокрема на муніципальних виборах у провінції Онтаріо в Канаді [7], а також для громадян, які проживають за межами Мексики [18], Еквадору [32], для працівників дипломатичної служби, військовослужбовців та членів їхніх сімей, що перебувають за межами території Вірменії [16].

У звітах моніторингової місії ОБСЄ також зафіксовано низку випадків, коли усунення проблем з електронним волевиявленням не дозволяло забезпечити довіру до технології, і в результаті від неї були змушені відмовитися. При цьому чітко простежується кореляція між технічними проблемами та рівнем суспільної довіри.

Спостереження за інтернет-голосуванням у Норвегії 2011 р. дозволило спостерігачам виявити низку ключових проблем: дев'ять голосів неможливо було розшифрувати в день підрахунку, що свідчило про несанкціоноване втручання в систему. Згодом ці голоси було враховано, однак Виборча комісія припустилася помилки та зарахувала недійсні голоси, що, за її твердженням, не вплинуло на загальний результат. Крім того, комісія не мала *критеріїв для визначення недійсних голосів*. Інша проблема, на яку звернули увагу довгострокові спостерігачі, полягала в недостатньому захисті даних і результатів волевиявлення виборців. Попри наявність удосконаленої криптографічної системи шифрування, існував потенційний ризик втручання та, як наслідок, копіювання всіх голосів, а процес очищення кешу від недійсних або скасованих голосів не був регламентований у часі, тож потенційно міг здійснюватися після оголошення результатів [25, p. 10-11].

Серед технологічних переваг, запропонованих на цих виборах, були так звані *«коди повернення»*, які фактично виконували роль спостерігача на виборчій дільниці та дозволяли виборцю після входу в систему електронного голосування подати свій голос і отримати відповідний шифр, що слугував підтвердженням того, що голос успішно зашифровано та збережено в системі. Крім того, цей код виступав своєрідною гарантією того, що виборець здійснив своє волевиявлення без стороннього тиску. Код мав відповідати позначенню на виборчій картці, яка надавалася виборцеві виключно в паперовому вигляді [10]. Окрім цього, у разі виявлення відхилень від поданого виборцем результату він мав можливість через дзвінок на гарячу лінію скоригувати дані [25, p. 12].

Після парламентських виборів 2013 р. у Норвегії більше не використовують інтернет-голосування, вочевидь через проблему, на яку звернули увагу спостерігачі: у зв'язку зі збоєм системи близько 29 тисяч голосів не отримали належного шифрування, через що ці голоси були видимими в публічному просторі [26, p. 8].

Ще одна скандинавська країна – Фінляндія – також намагалася запровадити електронне голо-

сування, однак безуспішно. Пілотне голосування відбулося у 2008 р. у трьох невеликих фінських муніципалітетах, проте після завершення волевиявлення з'ясувалося, що 232 голоси було втрачено. У результаті стало очевидно, що ризики інтернет-голосування переважають над його перевагами, зокрема: 1) неможливість повною мірою забезпечити таємницю голосування; 2) вразливість системи до кіберзагроз, зокрема DDoS-атак; 3) низький рівень довіри до адміністраторів систем голосування [12, p. 2].

Схожа ситуація спостерігалася і у США, де окремі штати застосовували тестове онлайн-голосування, зокрема Юта, Колорадо та Західна Вірджинія. Однак на заваді стала проблема кібербезпеки. Застосунок Voatz, який тестувався в цих штатах, не лише не міг належним чином забезпечити захист даних, а й збирав особисту інформацію виборців без їхнього відома. У разі зламу це могло би дозволити спецслужбам інших держав отримати цінні розвідувальні дані [3]. У штаті Вісконсин апеляційний суд навіть заборонив особам з інвалідністю, які не можуть самотужки дістатися виборчих дільниць, голосувати електронною поштою, хоча це й не є повноцінним інтернет-голосуванням [5].

Дещо інша ситуація спостерігається у країнах Південної та Латинської Америки, Африки та Індії. Найбільш поширеною технологією, що застосовується у виборчих процесах у цих регіонах, є блокчейн. Завдяки використанню криптографічних алгоритмів ця технологія забезпечує шифрування інформації таким чином, що її прихована зміна є практично неможливою: будь-які втручання або коригування стають помітними у публічному просторі. Така характеристика блокчейну потенційно робить його ефективним інструментом запобігання фальсифікаціям під час виборів. Водночас важливо розрізняти різні моделі застосування блокчейну у виборчих процесах.

По-перше, блокчейн може використовуватися як інструмент захисту та збереження результатів голосування – зокрема для шифрування PDF-протоколів, сформованих на виборчих дільницях. Саме такий підхід було застосовано в Еквадорі, Гондурасі та Сьєрра-Леоне [11]. По-друге, блокчейн може виступати безпосереднім механізмом здійснення волевиявлення, тобто основою для електронного або дистанційного голосування. Такий підхід планується до тестового впровадження у Перу під час виборів 2026 року. Передбачається, що у пілотному проєкті зможуть взяти участь близько 2 млн громадян, зокрема ті, хто перебуває за межами країни, особи з інвалідністю, військовослужбовці, поліцейські, пожежники, медичні працівники та співробітники інших екстрених служб. За результатами цього експерименту Колумбія планує використати перуанський досвід для розгортання власних систем блокчейн-голосування. Окрім того, окремі блокчейн-інструменти, зокрема системи ідентифікації виборців, активно розробляють і тестують у Чилі [15].

На офіційному сайті постачальника блокчейн-технологій, що використовуються у зазначених країнах, наголошується, що рішення про впровадження блокчейну було ухвалене свідомо – як вибір на користь математичної точності та цифрових показників, які легко перевірити, візуалізувати та представити громадянам [15]. Саме це, за задумом розробників і замовників технології, має сприяти легітимації остаточних результатів голосування в умовах дефіциту інституційної довіри. Наприклад, у Нігерії, згідно з твердженням австралійських дослідників, електронне голосування стало частковим розв'язанням одвічної проблеми фальсифікації на виборах із використанням паперових бюлетенів [13, p. 36]. У Південній Америці тема фальсифікацій також гостро виноситься на порядок денний навіть у тих випадках, коли відповідних дій фактично не було. Так, в Еквадорі представники лівого політичного спектра після поразки на президентських виборах 2025 р. звинуватили консервативні сили у фальсифікаціях, однак спостерігачі від Європейського Союзу не зафіксували жодних серйозних порушень чи маніпуляцій [8]. Присутність спостерігачів від ЄС, на наш погляд, фактично захистила блокчейн від необґрунтованих звинувачень у фальсифікаціях, яких, очевидно, не було. Він використовувався як інструмент забезпечення прозорості та довіри до результатів голосування, що фактично зберегло його легітимність і репутацію надійного механізму захисту волевиявлення. Тобто ми стверджуємо необхідність обов'язкової присутності міжнародних спостерігачів на виборах із використанням електронних систем, адже невдалий досвід їхнього застосування, на нашу думку, може поставити під сумнів усі спроби впровадити такі технології в майбутньому.

Крім того, електронне голосування у цих країнах дозволяє вирішувати нагальні проблеми, пов'язані з фізичним доступом виборців до виборчих дільниць. Так, у Перу та Колумбії значну частину території займає гірська місцевість, що об'єктивно ускладнює участь громадян у традиційному голосуванні, тоді як електронні інструменти можуть суттєво знизити ці бар'єри. Здебільшого це пов'язано з наслідками пандемії COVID-19 та слабкими заходами з боку влади щодо протидії їй, що, зокрема в Перу, зіштовхнуло майже 10 % населення в прірву бідності, мільйони – у безробіття та спонукало багатьох інших покинути великі міста й повернутися до своїх сіл [9]. Відтак електронне голосування у Південній та Латинській Америки відіграє насамперед не технологічну, а соціальну, політичну та культурну функцію [13, p. 45].

Запровадження мобільного застосунку e-SECBHR для голосування на муніципальних виборах 2025 р. у штаті Біхар (Індія) мало на меті розв'язати схожу проблему – забезпечити участь у виборах громадян, які мають обмежений доступ до виборчих дільниць і традиційно користуються поштовим голосуванням. Водночас поштове голосування в Індії не гарантує своєчасної доставки бюлетенів, що підтверджується численними скаргами користувачів на поштові послуги у відкритих джерелах, зокрема на популярних форумах на кшталт Reddit [29; 30]. На цьому тлі впровадження мобільного застосунку виглядало простішим і швидшим рішенням порівняно з масштабною реформою поштової служби або виборчої системи, з огляду на те, що в голосуванні за допомогою смартфона взяла участь лише меншість від загального виборчого корпусу штату.

Подібна логіка може бути використана й у дискусіях щодо впровадження електронного голосування в Україні, насамперед у контексті забезпечення виборчих прав громадян, які перебувають за кордоном або проходять військову службу. Водночас саме в українському випадку особливо гостро постають питання кібербезпеки. Європейські партнери України неодноразово звертають увагу на те, що будь-яка система електронного волевиявлення неминуче стане пріоритетною ціллю для кібератак з боку російських спецслужб та пов'язаних із ними хакерських угруповань – незалежно від того, чи перебуватиме країна у стані активних бойових дій.

Індійський досвід, у свою чергу, демонструє, що навіть за наявності технологічного прориву мобільне голосування може супроводжуватися значними проблемами. Адвокаційна організація Internet Freedom Foundation (IFF) наголосила, що правова база Індії не відповідала вимогам проведення інтернет-голосування [17]: уряд не встиг до початку виборів підготувати підзаконні акти щодо захисту цифрових персональних даних, необхідні для ефективного застосування Закону про захист цифрових персональних даних. Окрім того, були зафіксовані помилки у проєктуванні застосунку, які не виключали можливість одночасного входу двох виборців з одного номера телефону. Активісти також звернули увагу на сумнівні технічні рішення, що дозволяли збір персональних даних виборців без їхнього належного інформування та згоди [4]. Додатково відзначимо, що застосунок був доступний виключно для користувачів платформи Android, тоді як власники пристроїв на iOS були позбавлені можливості скористатися цим інструментом, що створювало дискримінаційний чинник. Водночас, за оцінками тієї ж IFF, чи не єдиною безумовною перевагою цієї моделі стало те, що мобільне голосування не замінювало традиційні форми волевиявлення, а існувало лише як додаткова опція. Відповідні форми електронного волевиявлення, на думку представників організації, повинні супроводжуватися незалежними аудитами та відкритим доступом до технічних і процедурних деталей [17]. Однак це не перший випадок використання технології блокчейн в Індії – у 2021 р. в окрузі Хаммам на імітаційних виборах використовувалася система з трифакторною автентифікацією виборців, але через свою складність із 14 804 виборців увійти до системи та проголосувати змогли лише 3 830 осіб, що становить трохи більше ніж 25 % [4].

Проблеми, пов'язані з використанням цифрових технологій у виборчому процесі, фіксуються і в ширшому контексті. Так, в окрузі Сент-Люсія (штат Флорида), де голосування здійснюється традиційно за допомогою паперових бюлетенів, спостерігачі від ОАД звернули увагу на серйозні збої в роботі інтернет-застосунку для верифікації виборців. Через недостатнє попереднє тестування система регулярно втрачала з'єднання з мережею у день голосування, що свідчить про неготовність країни до впровадження повноцінного онлайн-голосування [20, p. 13].

У цілому запровадження електронного волевиявлення у країнах Латинської Америки, Африки та Далекого Сходу часто сприймається політичним керівництвом як більш просте технічне рішення порівняно з довготривалими зусиллями, спрямованими на зміцнення інституційної довіри. За таких умов ризики, пов'язані з використанням цифрових технологій у виборчому процесі, не розглядаються як такі, що можуть суттєво зашкодити легітимності або репутації влади. Натомість у європейських державах, де існують багаторічні традиції виборчого процесу та високі стандарти його організації, будь-які технологічні експерименти сприймаються значно обережніше.

В Україні щодо електронного голосування, насамперед, постає питання легітимності як самого процесу, так і результату виборів. У цьому контексті важливу роль повинні відігравати міжнародні спостерігачі, які на основі результатів попереднього тестування та спостереження зможуть оцінити ефективність технології, її безпеку та відповідність демократичним стандартам. Досвід країн Південної та Латинської Америки, Африки та Індії демонструє, що впровадження електронного голосування часто виступає відповіддю на закиди щодо фальсифікацій та водночас спрощує доступ до виборчого процесу для вразливих категорій населення. У той же час досвід європейських та північноамериканських країн підкреслює необхідність забезпечення високого рівня захищеності електронного волевиявлення від будь-якого стороннього втручання.

Для України можна виокремити два головні взаємопов'язані критерії, що є ключовими для

оцінки доцільності запровадження електронного голосування:

1) *Необхідність та соціальна цінність:* чи сприяє впровадження електронного голосування забезпеченню участі широкого кола громадян у виборчому процесі, тим самим роблячи внесок у розвиток соціального, політичного та культурного капіталу держави.

2) *Безпека та відповідність демократичним стандартам:* чи гарантує система надійну безпеку волевиявлення, дотримання принципів прозорості, та чи забезпечує захист від будь-якого стороннього впливу, що може підірвати легітимність виборів.

Таким чином, ефективність електронного голосування, на нашу думку, визначатиметься не лише технологічними аспектами, а й соціально-політичними та демократичними умовами його впровадження. Особливо, коли наразі в Україні спостерігається певна недовіра до ідеї проведення виборів через застосунок «Дія», зокрема через скепсис до чинної влади, яка може впливати на державну розробку та використовувати її для власної вигоди. Через це низка науковців підкреслює, що довіра до технології є ключовим фактором успішного волевиявлення, особливо коли виборці сумніваються в чесності влади [6]. Саме тому використання блокчейна на виборах у згаданих вище країнах виглядає логічним та зрозумілим.

Підтвердження цієї тези ми вбачаємо у прикладах, що мали місце під час президентських виборів у Перу 2011 року, коли різниця між кандидатами становила близько 0,4 % голосів [9]. За цих умов спостерігачі від Міжамериканського союзу виборчих органів (UNIORE) не зафіксували жодних порушень, однак у сторони, що зазнала поразки, виникли сумніви щодо правильності підрахунку голосів [33]. На нашу думку, оцифрування виборчих бюлетенів із використанням блокчейн-технологій могло б суттєво знизити рівень недовіри та розвіяти подібні сумніви. Водночас слід визнати, що за відсутності належного супроводу та незалежної оцінки навіть така технологія могла б створити додаткові виклики для роботи спостерігачів.

Схожі проблеми спостерігаються й у Венесуелі, де питання фальсифікацій виборів має значно серйозніший характер. На попередніх президентських виборах Ніколас Мадуро здобув перемогу над своїм опонентом, однак саме виборчий процес і численні звинувачення у зловживаннях з боку чинної влади стали підставою для масових протестів серед населення. ОАД намагалася ухвалити резолюцію щодо зловживань і фальсифікацій з боку чинної влади, однак ці зусилля не увінчалися успіхом [14]. У такому контексті блокчейн-технології могли б слугувати додатковим інструментом підтвердження або спростування результатів виборів та посилити аргументацію міжнародних спостерігачів. Відтак ми вбачаємо взаємовигідний потенціал поєднання сучасних технологічних рішень із інститутом міжнародного спостереження як засобу підвищення прозорості, довіри та легітимності виборчих процесів. Однак запровадження блокчейн-технологій у виборчі процеси в Україні, на нашу думку, не є стовідсотковою гарантією швидкого успіху. Досвід країн як Старого, так і Нового світу переконливо свідчить: подібні системи потребують поетапного впровадження та багаторазового тестування з поступовим розширенням масштабів застосування. Йдеться, зокрема, про проведення пілотних голосувань серед обмеженої кількості учасників, з подальшим тестуванням на рівні окремих громад, регіонів (областей) і лише згодом – за наявності позитивних результатів – можливим переходом до ширшого використання. Відтак на цьому етапі мова не може йти про повноцінне впровадження електронного голосування на рівні всієї країни.

Окрему увагу слід приділити обов'язковому залученню міжнародних спостерігачів як незалежних оцінювачів процесу. Їхня роль полягає, по-перше, у комплексній оцінці електронного голосування відповідно до визначених критеріїв; по-друге, у запобіганні можливим спекуляціям з боку учасників виборчого процесу – адже навіть досвід Естонії демонструє неоднозначне ставлення суспільства до інтернет-голосування; по-третє, у напрацюванні спеціальних рекомендацій на основі аналізу результатів пілотних голосувань; і, по-четверте, у підтримці легітимності електронного голосування як одного з інструментів здійснення волевиявлення.

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що ефективність електронного голосування залежить не лише від технологій, а й від рівня довіри суспільства, безпеки системи та наявності незалежного спостереження. Впровадження таких рішень в Україні доцільне лише за умови поетапного тестування, дотримання демократичних стандартів і захисту даних виборців. Таким чином, роль спостерігачів є ключовою для забезпечення легітимності та прозорості електронного волевиявлення, що відповідає меті дослідження. **Перспективи подальших досліджень** полягають у комплексному опрацюванні критеріїв оцінювання стандартів і рекомендацій світової спільноти, сформованих на основі досвіду інших країн, щодо впровадження електронного голосування в Україні з метою розробки цілісної методології його оцінювання міжнародними спостерігачами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фесенко О. Проблеми та перспективи впровадження технології блокчейн у виборчі процеси в Україні. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент.* 2025. № 17. С. 126-139 DOI https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.17.126-139 (дата звернення: 16.01.2026).

2. Юрійчук Є., Сидоренко С., Фесенко О. Тенденції розвитку цифровізації в Україні: багатовекторність та перспективи. *Координати публічного управління. Електронне наукове фахове видання.* 2025. № 1 (4). С. 739-774. DOI: https://doi.org/10.62664/cpa.2025.01.37 (дата звернення: 16.01.2026).

3. AAAS (The American Association for the Advancement of Science). Internet or Online Voting Remains Insecure. URL: https://www.aaas.org/epi-center/internet-online-voting (date of access: 17.01.2026).

4. Azdhan. India's First E-Voting App Usage in Bihar Sparks Voters' Data Security & Privacy Concerns. URL: https://www.medianama.com/2025/07/223-india-first-e-voting-app-bihar-voters-data-security-privacy-concerns/ (date of access: 23.01.2026).

5. Bauer S. Wisconsin appeals court overturns ruling allowing for emailing ballots to disabled voters. URL: https://apnews.com/article/disabled-voters-wisconsin-electronic-election-1fac5af2fc4c08f354c1b3ba3ede8f46 (date of access: 14.01.2026).

6. Belén Abdala M., Plescia C., Boyer M. M., Brunetti A. L. Trust in Government or in Technology? What Really Drives Internet Voting. *Political Research Quarterly*. 2025. Vol. 78. Issue 2. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10659129251321424 (date of access: 18.01.2026).

7. Brunet J., Essex A. Online Voting in Ontario Municipalities: A Standards-Based Review. *Electronic Voting: 8th International Joint Conference, E-Vote-ID 2023. Luxembourg City, Luxembourg, October 3–6, 2023*. P. 52-68. URL: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-031-43756-4.pdf (date of access: 18.01.2026).

8. Cohen M. EU observers reject election fraud allegations in Ecuador. URL: https://www.intellinews.com/eu-observers-reject-election-fraud-allegations-in-ecuador-376989/ (date of access: 17.01.2026).

9. Collyns D. Peru elections: Fujimori's fraud claims criticised as rival's narrow lead widens. URL: https://www.theguardian.com/world/2021/jun/08/keiko-fujimori-claims-irregularities-peru-presidential-election-pedro-castillo (date of access: 18.01.2026).

10. Congress of Local and Regional Authorities. Information Report on the test on E-voting in the framework of local elections in Norway on 12 September 2011. CG/BUR(21)9. URL: https://rm.coe.int/1680719c73 (date of access: 16.01.2026).

11. Ecofin Agency. Sierra Leone Turns to Blockchain to Drive Digital Transformation. URL: https://www.ecofinagency.com/news-digital/0311-50070-sierra-leone-turns-to-blockchain-to-drive-digital-transformation (date of access: 18.01.2026).

12. Farooq A., Warkentin M., Virtanen S. Role of shared identity and agency trust in online voting among Finnish citizens. *Technology in Society*. 2024. Vol. 24. 11 p. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X23002348/pdfft?md5=024abde59cde4e06d12fe4b8ed0dbe9e&pid=1-s2.0-S0160791X23002348-main.pdf (date of access: 18.01.2026).

13. Hapsara M., Imran A., Turner T. E-Voting in Developing Countries: Current Landscape and Future Research Agenda. *Lecture Notes in Computer Science*. 2017. LNCS 10141. P. 36-55. DOI: 10.1007/978-3-319-52240-1_3 (date of access: 18.01.2026).

14. Harrison C., Gerbaud G., Robertson K. How Have International Leaders Responded to Venezuela's 2024 Election? URL: https://www.as-coa.org/articles/how-have-international-leaders-responded-venezuelas-2024-election (date of access: 21.01.2026).

15. Honduras Proved It, Peru Scales It: How Syscoin Became Latin America's Electoral Infrastructure Standard. URL: https://syscoin.org/news/honduras-proved-it-peru-scales-it (date of access: 22.01.2026).

16. International IDEA. Is e-voting currently used in any elections with EMB participation. URL: https://www.idea.int/node/136764 (date of access: 18.01.2026).

17. Kumar N. Voting on Thin Ice: How Bihar's E-Voting App Risks Democracy. URL: https://internetfreedom.in/voting-on-thin-ice-how-bihars-e-voting-app-risks-democracy/ (date of access: 23.01.2026).

18. Mexico to implement electronic voting for General elections. URL: https://evoting.com/en/2024/01/04/voto-electronico-elecciones-generales-mexico/ (date of access: 17.01.2026).

19. Ordinance on Political Rights (PoRO) : Ordinance of the Swiss Confederation of 24 May 1978 No. 161.11 (as amended). URL: https://www.bk.admin.ch/dam/bk/en/dokumente/pore/E_Voting/PoRO_Section%206a%20on%20Electronic%20Voting%20Trials.pdf.download.pdf/PoRO_Section%206a%20on%20Electronic%20Voting%20Trials.pdf (date of access: 13.01.2026).

20. Organization of American State. Saint Lucia. Electoral Observation Mission. General Elections. July 26 2011. Final Report. 63 p. URL: https://scm.oas.org/pdfs/2022/CP46581ECP.pdf (date of access: 18.01.2026).

21. OSCE/ODIHR. Estonia. Parliamentary Elections. 5 March 2023. Final Report. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/f/f/551179_0.pdf (date of access: 12.01.2026).

22. OSCE/ODIHR. France. Early Parliamentary Elections. 30 June and 7 July 2024. ODIHR Needs Assessment Mission Report 19–21 June 2024. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/8/2/571822.pdf (date of access: 14.01.2026).

23. OSCE/ODIHR. France. Parliamentary Elections. 10 and 17 June 2012. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission. Final Report. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/7/7/93621.pdf (date of access: 14.01.2026).

24. OSCE/ODIHR. France. Parliamentary Elections. 12 and 19 June 2022. ODIHR Election Assessment Mission. Final Report. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/2/d/535107_0.pdf (date of access: 14.01.2026).

25. OSCE/ODIHR. Norway. Internet Voting Pilot Project. Local Government Elections. 12 September 2011. OSCE/ODIHR Election Expert Team Report. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/4/e/88577.pdf (date of access: 12.01.2026).

26. OSCE/ODIHR. Norway. Parliamentary Elections. 9 September 2013. OSCE/ODIHR Election Expert Team Report. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/3/a/109517.pdf (date of access: 12.01.2026).

27. OSCE/ODIHR. Swiss Confederation. Federal Assembly Elections. 22 October 2023. ODIHR Election Expert Team Final Report. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/9/9/569886_0.pdf (date of access: 13.01.2026).

28. Polotnianko O. The use of modern information technologies during elections in developed countries. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. № 6. pp. 80–90. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2025/03/Visegrad-6_ (date of access: 16.01.2026).

29. Reddit. India Post is a piece of trash. URL: https://www.reddit.com/r/india/comments/wlwoy7/india_post_is_a_piece_of_trash/ (date of access: 23.01.2026).

30. Reddit. Why is India Post which is supposedly the largest postal service so bad in service? URL: https://www.reddit.com/r/india/comments/1aeh2h8/why_is_india_post_which_is_supposedly_the_largest/ (date of access: 23.01.2026).

31. Reuters. France drops electronic voting for citizens abroad over cybersecurity fears. URL: https://www.reuters.com/article/world/france-drops-electronic-voting-for-citizens-abroad-over-cybersecurity-fears-idUSKBN16D233/ (date of access: 14.01.2026).

32. SC Media. Cyberattacks impact Ecuador's national election. 2023. URL: https://www.scworld.com/brief/cyberattacks-impact-ecuadors-national-election (date of access: 20.01.2026).

33. X.com. JNE Perú. #LoÚltimo | Misión de Observadores de la Unión Interamericana de Organismos Electorales (UNIORE) reconoce que el proceso electoral llevado a cabo el 6 de junio fue organizado de manera correcta y exitosa de acuerdo con los estándares nacionales e internacionales. June 8, 2021. URL: https://x.com/JNE_Peru/status/1402064848956051459 (date of access: 24.01.2026).

34. Yuriychuk Y., Tkachuk O., Fesenko O. Institutions of Elections and Referendum in the Realisation of the Right to Self-Determination: Analysis of the Catalonia Case. *Modern Historical and Political Issues*. 2025. Vol. 51. P. 233-244. DOI: https://doi.org/10.31861/mhpi2025.51.233-244 (date of access: 16.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 321.01:316.32(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.18

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ

CONCEPTUAL APPROACHES TO DETERMINING ESSENTIAL FEATURES OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARYNESS

Чупрій Л.В.,
orcid.org/0000-0002-4965-2750,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології та соціології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Хачатуров Д.К.,
orcid.org/0009-0009-9704-7318
аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Європейського університету

В статті висвітлюються концептуальні підходи до визначення сутнісних особливостей громадянського суспільств з точки зору представників різних наукових галузей: права, політології, соціології, філософії тощо. Зазначається, що сприяння розвитку громадянського суспільства, соціальне ядро якого становлять конкретні громадяни, та розмаїття асоціативних та інституційних форм їхньої самоорганізації українською владою визначено однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової й соціальної держави, її цивілізаційного розвитку. Підкреслюється, що в юридичній науці набула поширення думка про те, що громадянське суспільство – це система суспільних відносин, де юридично самостійні індивіди (приватні фізичні особи) та організації (юридичні особи), що ними законно створюються, пов'язані між собою обопільними економічними та іншими інтересами. В рамках соціологічного підходу Е. Гелнер громадянським суспільством називав систему плюралістичних асоціацій та економічних інститутів, які, проте, не закріпачують людину, що відкриває простір для індивіда, його самодіяльності та ініціативи. Передумовою для утворення громадянського суспільства, за Е. Гелнером, має бути поява нового типу людини, яка має важливу здатність до об'єднання зі своїми співгромадянами і до протистояння державі. Підкреслюється що в політологічній науці переважає інституційний підхід до розуміння громадянського суспільства, зокрема відзначається, що громадянське суспільство характеризують, переважним чином, інституціоналізовані форми взаємодій між індивідами, громадські об'єднання, створені та офіційно зареєстровані згідно з чинним законодавством. Одним з базових є визначення громадянського суспільства як сукупності міжособистісних відносин, що розвиваються поза межами і поза втручання держави, а також як розгалужену систему незалежних від держави суспільних інститутів, що реалізують повсякденні індивідуальні та колективні потреби.

Ключові слова: громадянське суспільство, інституційний підхід, громадські об'єднання, групи інтересів, самоврядування.

The article highlights conceptual approaches to defining the essential features of civil society from the point of view of representatives of various scientific fields: law, political science, sociology, philosophy, etc. It is noted that the promotion of the development of civil society, the social core of which is made up of specific citizens, and the variety of associative and institutional forms of their self-organization by the Ukrainian authorities is defined as one of the most important conditions for the formation of Ukraine as a democratic, legal and social state, its civilizational development. It is emphasized that in legal science the idea that civil society is a system of social relations, where legally independent individuals (private individuals) and organizations (legal entities) legally created by them are connected by mutual economic and other interests, has become widespread. Within the framework of the sociological approach, E. Gellner called civil society a system of pluralistic associations and economic institutions, which, however, do not enslave a person, which opens up space for the individual, his independent activity and initiative. According to E. Gellner, the prerequisite for the formation of civil society should be the emergence of a new type of person who has an important ability to unite with his fellow citizens and to oppose the state. It is emphasized that in political science the institutional approach to understanding civil society prevails, in particular, it is noted that civil society is characterized, predominantly, by institutionalized forms of interaction between individuals, public associations created and officially registered in accordance with current legislation. One of the basic definitions is the definition of civil society as a set of interpersonal relations that develop outside the borders and without state intervention, as well as as an extensive system of social institutions independent of the state that realize everyday individual and collective needs.

Key words: civil society, institutional approach, public associations, interest groups, self-government.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Громадянське суспільство є однією з ключових категорій сучасного суспільствознавства. Базові ідеологеми громадянського суспільства, європейські та загалом цивілізаційні цінності, на яких ґрунтується європейське суспільство й почасти українське, набула за останні десятиліття досить помітного поширення у суспільному та науково-експертному дискурсах: «повноцінне громадянське суспільство загальновизнано атрибутом сучасної людської цивілізації, хоча й виступає сьогодні десь реальністю, а десь найближчим завданням чи віддаленим орієнтиром» [1, с. 5]. Важливого значення концепція громадянського суспільства набуває в українських умовах суперечливих трансформаційних процесів та повномасштабної російської агресії. Водночас, сприяння розвитку громадянського суспільства, соціальне ядро якого становлять конкретні громадяни, та розмаїття асоціативних та інституційних форм їхньої самоорганізації українською владою визначено однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової й соціальної держави, її цивілізаційного розвитку. Для вітчизняної науки це означає актуальність та затребуваність проведення комплексного розгляду класичних теорій та сучасних дослідницьких підходів до визначення сутності концепту громадянського суспільства як феномена, що виникає на певному етапі історичного розвитку, як певного типу суспільства, тісно пов'язаного з тією чи тією моделлю демократії, крізь призму надання процесу становлення та розвитку громадянського суспільства цивілізованого характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика громадянського суспільства ґрунтовно висвітлюється у наукових працях В. Бурдяка, О. Бабкіної, Г. Зеленько, П. Гай-Нижника, В. Горбатенка, М. Кармазіна, О. Корнієвського, І. Кресіна, О. Майбороди,М. Михальченка, Л. Нагорної, М. Обушного, В. Полохала, Ф. Рудича, М. Розумного, С. Телешуна, Д. Ткача, В. Цвиха, Г. Щедрова, В. Якушика, В. Яблонського та інших дослідників. У період незалежності України було захищено значну кількість кандидатських і докторських дисертацій, у яких проаналізовано різні аспекти становлення та розвитку громадянського суспільства. Зокрема, йдеться про дисертаційні дослідження А. Грамчука, А. Дацюка, О. Задоянчука, М. Калініченка, О. Полішкарової, О. Сазонової, М. Степико, В. Сукачова, Ю. Узун, В. Цвиха, Г. Щедрової та інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених вивченню різних аспектів громадянського суспільства, все ж помітним є певний дефіцит міждисциплінарних розвідок в даній галузі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Здійснити дослідження концептуальних підходів до визначення сутнісних особливостей громадянського суспільств з точки зору представників різних наукових галузей: права, політології, соціології, філософії тощо.

Виклад основного матеріалу. Розвинене громадянське суспільство вітчизняні вчені трактують як складну картину одночасного існування, чи боротьби, численних груп приватних інтересів, враховувати які під постійним громадським тиском мусить кожна обрана демократичним шляхом влада. Відомий український політолог С. Рябов власне й вказував на те, що громадянське суспільство становить сферу життєдіяльності спільноти й окремих людей, яка відбувається поза межами формальної (казенної) регламентації з боку держави («громадянське суспільство – це приватне життя громадян»), що передбачає свободу асоціацій індивідів за інтересами й уподобаннями, угруповань, добровільних об'єднань як інституцій вираження інтересів різних верств населення. При цьому союзи підприємців, найманих робітників, органи виробничого самоврядування, спілки споживачів та багато інших структур мають забезпечувати цивілізовані відносини між усіма учасниками виробництва та обміну, пом'якшувати зіткнення різноманітних приватних інтересів [2, с. 61].

Показовим є те, що тривалий період увагу проблематиці громадянського суспільства приділяли переважно представники нормативного напряму юридичної науки. Так один із видатних теоретиків держави і права другої половини XX ст. Ф. Хаєк під громадянським суспільством розумів «мережу зв'язків між індивідами та різними організаціями, що спонтанно розвивається». При цьому він вказує на важливість існування в суспільстві різноманітних добровільних асоціацій, необхідних для вирішення надзвичайно важливих для суспільства завдань, зокрема тих добровільних співтовариств, які опікуються наукою, мистецтвом, спортом тощо [3, с.112].

Дослідник А. Селіванов подає розуміння громадянського суспільства як системи суспільних відносин, де юридично самостійні індивіди (приватні фізичні особи) та організації (юридичні особи), що ними законно створюються, пов'язані між собою обопільними економічними та іншими інтересами, мають можливість вільно діяти відповідно до останніх та на свій розсуд, але не порушуючи законних інтересів інших осіб і суспільства загалом, покликані забезпечувати, зокрема захищати державу. При цьому громадянське суспільство охоплює систему економічних, духовних, культурних, релігійних та інших відносин окремих індивідів, що добровільно об'єдналися в асоціації, корпорації для задоволення своїх духовних і матеріальних потреб [4, с. 22].

В юридичній науці поширення набула також думка про те, що громадянське суспільство ста-

новить систему, побудовану на горизонтальних зв'язках між суб'єктами (принцип координації), і якій властиві самоорганізація та самокерування. Громадянське суспільство є тим соціальним середовищем, де реалізується більшість прав і свобод громадян та їхніх об'єднань.

Крізь призму принципів права та основних положень теорії природних прав людини, на основі поєднання асоціативного, структурного та функціонального аспектів розуміння громадянського суспільства важливо зробити наголос на тому, що поява громадянського суспільства тісно пов'язана з цивілізаційним розвитком людської спільноти конкретної країни й можлива тільки на певному історичному етапі його розвитку.

Різні погляди представників сучасної вітчизняної юридичної науки на принципи (ознаки) громадянського суспільства, на те, що слід розуміти під цим концептом, було узагальнено й охарактеризовано С. Тимченком, який під громадянським суспільством розуміє вільну асоціацію (союз) рівноправних, свідомих громадян-власників та їхніх об'єднань, які в межах правової системи, поза втручання держави, організовано, власними зусиллями реалізують свої приватні й суспільні інтереси.

.Пізніше даний концепт почали активно розвивати політологи. Так український дослідник П. Шляхтун визначає громадянське суспільство як сферу недержавних суспільних інститутів і відносин, елементами структури якого є недержавні форми власності, різноманітні соціальні спільності, недержавні політичні інститути, культурно-освітні заклади тощо та відповідні суспільні відносини [4, с. 95].

Серед широкого розмаїття думок щодо сутності та основних характеристик громадянського суспільства, поданих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, привертає увагу методологічний підхід соціолога та філософа Е. Гелнера щодо «ефективного визначення громадянського суспільства». Для цього, вказував учений, «необхідно зважити на те, що воно («правильне визначення») обумовлено двома рядами протиставлень, і його не можна звести до простої бінарної опозиції плюралізму й моноцентризму, потрібно враховувати різне розуміння його сутності та змісту жителями «Західного світу» і «жителями східних країн», існування в сучасному світі, окрім сегментованих співтовариств та співтовариств, в яких існує централізація, співтовариства, яке «виключає і удушливий комуналізм, і централізований авторитаризм».

Саме такий тип соціальної організації суспільства Е. Гелнер вважав громадянським суспільством та розумів під ним систему плюралістичних асоціацій та економічних інститутів, «які, проте, не закріпачують людину», що відкриває простір для індивіда, його самодіяльності та ініціативи, як сукупність інститутів, союзів і асоціацій, досить вільних, куди можна увійти й вийти без жорстких норм. Передумовою для утворення громадянського суспільства, за Е. Гелнером, має бути поява нового типу людини, яка має важливу здатність до об'єднання зі своїми співгромадянами і до протистояння державі [6, с. 17 – 21]. За такої ситуації активно діють масові рухи, партії, групи за інтересами, переконаннями, за іншими ознаками: передача влади органам самоуправління, безпека особистості від насилля та зловживань державної влади. Отже, громадянське суспільство складається з незалежних від держави суб'єктів, що діють самостійно в межах закону. Це – і організації підприємців, і партії, і суспільні об'єднання, рухи та інші недержавні організації, що визначають ступінь зрілості громадянського суспільства, його соціальну значущість. У статичному вигляді громадянське суспільство є сукупністю його структур (інститутів, організацій, груп), в динаміці – це свого роду соціальний простір, в якому люди взаємопов'язані та взаємодіють як незалежні один від одного, а також від держави індивіди.

Відмітимо деякі типові сучасні інтерпретації вченими поняття «громадянське суспільство», які представляють різні дисциплінарні підходи.

За результатами проведеного соціально-філософського аналізу теоретичних моделей громадянського суспільства В. Скворець визначає громадянське суспільство як суспільну самоорганізацію, що відображає сферу недержавних (приватних) відносин, джерелом її розвитку – взаємодію індивідуальних і колективних потреб та інтересів, яка детермінується реалізацією свободи особистості і є основним чинником формування суспільних відносин та соціальних цінностей [7, с. 14].

В політології визначення громадянського суспільства подано з ширших соціологічних позицій. Так, на думку А. Оганесяна, «громадянське суспільство – це людська спільнота, що формується й розвивається в демократичних державах, представлена мережею добровільно утворених недержавних структур (об'єднання, організації, союзи, центри, клуби, фонди) в усіх сферах життєдіяльності суспільства та сукупністю недержавних відносин – економічних, політичних, соціальних, духовних, релігійних та інших» [8, с. 44].

Ознайомлення з типовими інтерпретаціями вченими поняття «громадянське суспільство» дає підстави систематизувати їх за такими двома основними дослідницькими підходами. Відповідно до першого, під громадянським суспільством розуміється сукупність взаємодій між індивідами, що склалися в процесі діяльності за відстоювання прав і свобод людини й громадянина. Дослідники

відносять сюди різноманітні громадські рухи та об'єднання. Відповідно до другого, громадянське суспільство характеризують, переважним чином, інституціоналізовані форми взаємодій між індивідами, громадські об'єднання, створені та офіційно зареєстровані згідно з чинним законодавством. Деякі дослідники, наприклад, уникають інституційного чинника, і під громадянським суспільством розуміють різні взаємодії соціальних суб`єктів в ім'я досягнення певних цілей або ж систему взаємодії у межах права вільних і рівноправних громадян держави та їхніх об'єднань, або ж взаємодію громадянського суспільства з державою заради реалізації суспільних інтересів.

Отже, в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі подано чимало міркувань щодо походження та сутнісних характеристик громадянського суспільства. Введення цього поняття до лексикону політичної думки було обумовлено передусім процесом укорінення в соціумі норм індивідуальної та групової свободи особистості, на противагу державному началу – структурам владного контролю. Крізь призму громадянського суспільства сучасні вчені розглядають особистість і створювані ними громадські об'єднання як самостійне джерело впливу в соціумі, який конкурує з державою та є її протилежністю.

Широкий діапазон думок з цього приводу можна пояснити, взявши до уваги висловлену В. Селівановим думку, що громадянське суспільство може бути «лише теоретичною абстракцією, поняттям, яке справді має свою сутнісну природу, але, залежно від конкретних історичних умов, різноманітну форму, що потребує постійного оновлення уявлення про це соціальне явище» [4, с. 21]. Тому цілком логічним виглядає загальне бачення громадянського суспільства вченими країн, які перебувають на перехідному етапі розвитку, ще не сформованого громадянського суспільства: «суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага» [4, с. 22].

Важливим науковим внеском у дослідження цієї проблематики ми вважаємо введення англійськими вченими У. Беком і Н. Луманом до наукового обігу поняття «суспільство ризику», де ризик є системою керування загрозами та небезпеками, що з'явилися в процесі модернізації суспільства [9, с. 108]. Цікавим нам видається також підхід зарубіжних і вітчизняних учених до обґрунтування взаємовідносин і взаємозалежності між громадянським суспільством і національною ідентичністю, їхній висновок про те, що розділена титульна нація ускладнює процес національної інтеграції і, як наслідок, розвиток громадянського суспільства, що саме регіонам зі слабкою ідентичністю найбільше притаманна «ностальгія» за колишнім політичним режимом у періоди соціально-економічної кризи.

Відтак, якщо систематизувати всі наукові уявлення щодо громадянського суспільства як особливої сфери соціуму, то можна отримати декілька «змістовних полів», що характеризують ті чи ті сторони громадянського суспільства. Серед них: вільна автономна громадськість, яка уособлює різноманітні, незалежні від держави суспільні інститути та організації (наприклад, екологічні рухи, молодіжні організації тощо), приватне життя людей, їхніх об'єднань (наприклад, приватні фірми, клуби тощо).

Аналізуючи структуру громадянського суспільства, вчені, зазвичай, виокремлюють три основні сфери: економічну, соціально-політичну та духовну.

В *економічній сфері* структурними елементами громадянського суспільства є: індивідуальні форми економічної діяльності, колективні господарства, кооперативи, приватні підприємства та акціонерні товариства, галузеві союзи та асоціації (тобто, всі форми та види підприємств та організацій, створені громадянами у сфері господарсько-економічної діяльності на основі добровільного об'єднання).

Соціально-політична сфера громадянського суспільства включає різні форми суспільно-політичної активності громадян (мітинги, збори, демонстрації), суспільні, політичні організації та рухи, органи суспільного (місцевого) самоврядування, недержавні ЗМІ.

Духовна сфера громадянського суспільства безпосередньо пов'язана з діяльністю відносно самостійних і незалежних від політичної влади та надмірного контролю з боку органів державної влади творчих, наукових, культурних, духовних, освітніх та інших організацій, об'єднань, союзів, асоціацій, співтовариств (культурні та освітні організації, недержавні освітні установи, релігійні організації та рухи тощо).

Громадянське суспільство сучасна наука розглядає також як сукупність міжособистісних відносин, що розвиваються поза межами і поза втручання держави, а також як розгалужену систему незалежних від держави суспільних інститутів, що реалізують повсякденні індивідуальні та колективні потреби. Базові потреби людини у харчах, одязі, житлі тощо (становлять перший рівень міжособистісних зв'язків) реалізуються через такі суспільні інститути як професійні, споживчі та інші об'єднання та асоціації. Комплекс соціокультурних відносин, який охоплює релігійні, сімейно-шлюбні, етнічні та інші взаємовідносини, становить другий рівень міжособистісних взаємозв'язків і реалізується в рамках таких інститутів, як сім'я, церква, освітні та наукові заклади, творчі спілки, спортивні товариства. І,

нарешті, третій рівень міжособистісних відносин становлять потреби в політичній участі людини відповідно до її політичної позиції, політичні орієнтації (уподобання), що реалізуються за допомогою груп інтересів, політичних партій, рухів.

Термінологія проблематики громадянського суспільства тісно пов'язана з феноменом західних цінностей («ринок», «демократія», «правова держава», інші концепти) та відіграє помітну роль у сучасній суспільній свідомості громадян пострадянських країн [10, с. 49]. Тому важливим вважаємо застереження сучасних дослідників щодо обережного ставлення до певних результатів досліджень з огляду на принципово різні умови формування громадянського суспільства на Заході та пострадянському просторі. До того ж, на попередніх етапах розвитку пострадянських країн поглибився розрив між задекларованими, формальними принципами суспільної організації та реальними суспільними відносинами. З цієї точки зору цілком справедливим є висновок Г. Щедрової про існування двох крайнощів у підходах дослідників до проблематики громадянського суспільства: по-перше, деякі з них скептично ставляться до самої ідеї громадянського суспільства; по-друге, дехто з учених і політиків допускає сліпе копіювання теоретичних і практичних надбань Заходу [11, с. 238].

На думку вітчизняної дослідниці О. Шевченко, «на відміну від понять, які характеризують західну цивілізацію в різних соціально-економічних вимірах, громадянське суспільство є типовою міфологемою, оскільки відповідає всім можливим проектам справедливого суспільства», в якій «співіснують маніпулятивні ігри політичних демагогів та міленаристські сподівання масової свідомості». Вчена відносить це поняття до фундаментальних ідеалізацій західної політичної культури, наголошує на тому, що громадянське суспільство як соціальний устрій ніколи не було втілене в дійсність, оскільки жодна емпірична реальність повністю не поєднується з ним і не вичерпує його змісту [12, с. 216].

Висновки Отже, ідея громадянського суспільства дещо по різному тлумачиться представниками суспільних наук. Так в юридичній науці поширення набула думка про те, що громадянське суспільство – це система суспільних відносин, де юридично самостійні індивіди (приватні фізичні особи) та організації (юридичні особи), що ними законно створюються, пов'язані між собою обопільними економічними та іншими інтересами. В рамках соціологічного підходу Е. Гелнер громадянським суспільством називав систему плюралістичних асоціацій та економічних інститутів, які, проте, не закріпачують людину, що відкриває простір для індивіда, його самодіяльності та ініціативи. Підкреслюється що в політологічний науці переважає інституційний підхід до громадянського суспільства, зокрема відзначається, що громадянське суспільство характеризують, переважним чином, інституціоналізовані форми взаємодії між індивідами, громадські об'єднання, створені та офіційно зареєстровані згідно з чинним законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безродна В. І. Особливості формування громадянського суспільства в процесі політичної модернізації України: дис. к. політ. наук, Київ, 2003. 213 с.
2. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. 2-ге вид. Київ: Тандем-мова, 1996. 240 с.
3. Хаєк Ф. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії : в 3 т. Т. 1. Київ : Сфера, 2000. 356 с.
4. Селіванов В.М. Громадянське суспільство в Україні: проблеми формування і взаємодії з державою. *Громадянське суспільство і підприємництво в Україні: проблеми і шляхи становлення:* Зб. наукових праць. Київ, 1996. С. 21-22.
5. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. Київ: Либідь, 2002. 495 с.
6. Ґелнер Е. Нації та націоналізм. Переклав з англійської Георгій Касьянов. Київ : Таксон, 2003. 298 с.
7. Скворець В. О. Життєустрій народу: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03, Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара, Дніпропетровськ, 2013. 32 с.
8. Оганесян А.К. Рівність та справедливість (концепції Д. Роулса та Д. Белла). *Етична думка. Науково-публіцистичні читання*. Київ: Наукова думка, 1992. 280 с.
9. Ulrich Beck Risk Society: Towards a New Modernity. New Delhi: Sage. 1986. 326 s.
10. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник.* 2014. Вип. 84 (№5). С.48–53.
11. Щедрова Г. П. Інституціональна дисфункція політичної еліти в Україні. *Гілея: науковий вісник.* 2017. Вип. 120. С. 238-242.
12. Шевченко О.М. Громадянське суспільство: правове забезпечення світоглядної (релігійної) самобутності особистості. *Проблеми філософії права.* 2018. Вип 7. С.215-219.

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 323.1:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.19

СУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

THE ESSENCE OF NATIONAL AND RELIGIOUS IDENTITY IN THE DIMENSIONS OF MODERN CHALLENGES

Юрош В.В.,
orcid.org/0000-0003-4222-3547
аспірант Ужгородського національного університету
кафедри Міжнародних економічних відносин (Міжнародної політики)

У статті досліджується сутність національної та релігійної ідентичності в умовах сучасних глобальних викликів, таких як процеси глобалізації, масова міграція, трансформація традиційних цінностей та переосмислення суспільних норм. Автор аналізує концептуальні підходи до розуміння національної ідентичності, виокремлюючи дві основні моделі: політичну (громадянську) та етнокультурну. Увага зосереджується на проблематиці збереження національної ідентичності в умовах інтеграційних процесів, що відбуваються в Європі та світі.

Особливе місце у дослідженні займає релігійна складова ідентичності, яка, на думку автора, відіграє подвійну роль: з одного боку, вона виступає стабілізуючим фактором у суспільстві, а з іншого – може спричиняти соціальні конфлікти, особливо в контексті мультикультурних суспільств. Аналізується вплив релігії на формування національного самоусвідомлення, розглядається її взаємозв'язок із традиційними цінностями та політичною свідомістю.

Автор приділяє значну увагу питанням взаємозв'язку між локальною, національною та європейською ідентичністю. У статті розглядається проблема адаптації національної свідомості до умов глобалізації та культурної взаємодії, що особливо актуально для сучасних європейських суспільств. Автор доводить, що попри поширення ідей космополітизму, національна ідентичність не втрачає своєї значущості, а навпаки, часто посилюється як реакція на глобальні зміни.

Також проаналізовано історичну еволюцію поняття «національна ідентичність» у різних європейських макрорегіонах. Досліджується питання політики громадянства, впливу імміграції на зміну уявлень про національну належність та перспективи розвитку національних держав у XXI столітті. Автор розглядає процеси конструювання національної ідентичності крізь призму теорій модернізації та глобалізації, наголошуючи на їхній діалектичній взаємодії.

У статті доведено, що національна ідентичність є не лише історичним, а й сучасним соціально-політичним явищем, яке залишається вагомим фактором суспільного розвитку. Попри інтенсифікацію глобалізаційних процесів, національні ідентичності продовжують відігравати важливу роль у формуванні політичної культури, соціальної згуртованості та визначенні стратегій державного розвитку.

Підсумовуючи, автор пропонує кілька можливих моделей співіснування національної ідентичності та процесів інтеграції, акцентуючи на необхідності балансу між збереженням національної унікальності та відкритістю до глобальних викликів.

Ключові слова: національна ідентичність, релігійна ідентичність, глобалізація, політична модель, етнокультурна модель, патріотизм, локалізм, космополітизм, інтеграція.

The article examines the essence of national and religious identity in the context of modern global challenges, such as globalisation, mass migration, transformation of traditional values and rethinking of social norms. The author analyses the conceptual approaches to understanding national identity, distinguishing two main models: political (civic) and ethnocultural. Attention is focused on the problem of preserving national identity in the context of integration processes taking place in Europe and the world.

A special place in the study is occupied by the religious component of identity, which, according to the author, plays a dual role: on the one hand, it acts as a stabilising factor in society, and on the other hand, it can cause social conflicts, especially in the context of multicultural societies. The author analyses the influence of religion on the formation of national identity, examines its relationship with traditional values and political consciousness.

The author pays considerable attention to the relationship between local, national and European identities. The article discusses the problem of adaptation of national consciousness to the conditions of globalisation and cultural interaction, which is especially relevant for modern European societies. The author argues that despite the spread of cosmopolitanism, national identity does not lose its significance, but, on the contrary, often becomes stronger as a reaction to global changes.

The author also analyses the historical evolution of the concept of 'national identity' in different European macro-regions. The author examines the issue of citizenship policy, the impact of immigration on changing perceptions of nationality and the prospects for the development of nation-states in the twenty-first century. The author examines the processes of constructing national identity through the prism of theories of modernisation and globalisation, emphasising their dialectical interaction.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The article proves that national identity is not only a historical, but also a contemporary socio-political phenomenon that remains an important factor in social development. Despite the intensification of globalisation processes, national identities continue to play an important role in shaping political culture, social cohesion and determining strategies for state development.

In conclusion, the author proposes several possible models of coexistence of national identity and integration processes, emphasising the need for a balance between preserving national uniqueness and openness to global challenges.

Key words: national identity, religious identity, globalisation, political model, ethno-cultural model, patriotism, localism, cosmopolitanism, integration.

Проблематика. У статті порушено низку важливих питань, пов'язаних із сутністю національної та релігійної ідентичності в контексті сучасних викликів. Автор аналізує, як національна ідентичність формується, еволюціонує та адаптується в умовах глобалізації, культурної інтеграції та модернізації. Проблематика торкається відмінностей між політичною та етнокультурною моделями ідентичності, а також ролі релігії як елементу культурного та національного самовизначення.

Розглянуто питання, наскільки національні держави можуть зберігати автономність у глобалізованому світі, та яким чином громадянство, мова і культура впливають на концептуалізацію національної ідентичності. У статті також досліджується складний взаємозв'язок між локальними, національними та наднаціональними (європейськими чи космополітичними) рівнями ідентифікації, що стає центральним аспектом для суспільств у період глибоких соціальних змін.

Проблематика статті стосується пошуку балансу між збереженням національної унікальності та адаптацією до нових реалій, що формуються під впливом міжнародних політичних і соціокультурних процесів. У фокусі також– виклики, пов’язані з інтеграцією етнічних меншин та іммігрантів у різних макрорегіонах Європи, а також перспектива формування нових моделей соціальної ідентичності.

Викладення основного матеріалу. Дуже важливо розрізняти фундаментальний взаємозв'язок між ідентичністю і релігією, з одного боку, і більш вузьке питання релігійної ідентичності, з іншого. Релігію можна розуміти як загальний вимір формування ідентичності без необхідності говорити про релігійні ідентичності.

Національна ідентичність постає явищем, яке доцільно аналізувати на трьох рівнях: а) індивідуальному, б) політичному та в) ідеологічному. На рівні індивіда йдеться про соціально-психологічний аспект етнічної та національної ідентичності. У цьому сенсі націоналізм часто розглядається як супутник модернізації. Адже при ослабленні чи розпаді таких традиційних соціальних груп і інститутів саме самоідентифікація з нацією може забезпечити їм заміну. Відтак, сучасні суспільства характеризуються як «суспільства ризику» [9, с. 461–482]. У ситуаціях невизначеності та множинного вибору поняття «онтологічної довіри» набуває особливого значення. В умовах сучасних викликів людині доводиться вирішувати межові ситуації шляхом прийняття рішень упродовж свого життя, оскільки воно набагато менше структуроване інституційно закріпленими шаблонами. У високомобільних і швидкозмінних сучасних суспільствах ідентичність в цілому стає центральним питанням особистості [13, с. 367–388].

Е. Еріксон, наприклад, відштовхується від релігії як загального виміру формування ідентичності. Науковець виходить з релігії як загального виміру формування ідентичності, коли встановлює конститутивний зв'язок між ідентичністю та підлітковим пошуком сенсу. Однак він говорить про "світогляд" у загальній формі і, таким чином, залишає відкритим питання, чи є він релігійним, чи іншим (про це див., зокрема, Erikson 1975; 1981). Однак більший вплив на педагогічну дискусію справила концепція "постконвенційної его-ідентичності", запропонована Ю. Габермасом. У цьому випадку така ідентичність, яка розглядається як мета розвитку людини, ставиться в залежність від того, що релігійні зв'язки більше не визначають цю ідентичність (про це див.: Habermas 1976; 1981; 1983; 1987). Для Габермаса центральною є теза про те, що об'єднуюча функція традиційних світоглядів має бути передана свідомим комунікативним процесам, так що всі традиції (в тому числі й релігійні) стають рефлексивними. Відповідно до цього, всі окремі культури і традиції в сучасному суспільстві втрачають своє колишнє допоміжне значення, принаймні щодо світогляду.

Що таке «національна ідентичність»? З яких компонентів складається це явище? Як показав аналіз, можна виокремити такі елементи національної ідентичності:

1) образ себе, усвідомлення специфічних характеристик власної нації, її сильних і слабких сторін порівняно з іншими (когнітивний компонент);

2) певний вид любові до нації та прив'язаності до неї, включаючи національну гордість і сором (обидва ці компоненти є насамперед емоційними);

3) готовність діяти від імені нації та підтримувати політичні заходи, спрямовані на зміцнення та захист нації (компонент дії) [8, с. 1073-1096].

Історики націоналізму (Meineke, Lemberg, Kohn) часто протиставляли дві моделі, що стосуються самооцінки або самосвідомості державинації та її громадян, це розрізнення останнім часом також підхопили соціологи та політологи (Smith, Brubaker, Münkler, Wodak):

1) концепція «держава-нація» означає, що членство в нації ґрунтується передусім на політичних критеріях, особливо на громадянстві; кожен, хто отримує громадянство (скажімо, за народженням у країні), вважається повноправним членом нації; прикладами реалізації цієї концепції є Швейцарія, Франція, США;

2) концепція «етнонації» або «культурної нації» означає, що члени нації повинні мати своє коріння в поколіннях, які проживали на території нації і з дитинства поділяють її звичаї та культуру (наприклад, мову, релігію). Одним з конституційних елементів, пов'язаних з цією концепцією, є ius sanguinis, тобто передумовою набуття громадянства є те, що батьки також були громадянами держави. З цієї точки зору здається майже неможливим змінити своє «громадянство» протягом життя; це може бути здійснено лише після зміни кількох поколінь. Як приклад такої концепції часто наводять Німеччину. Дійсно, люди, які можуть довести, що їхні предки мали німецьке походження, мають право іммігрувати та отримати німецьке громадянство [12, с. 635–656].

Розгляд істориками, соціологами та політологами двох основних моделей національної ідентичності– «держави-нації» та «етнонації»– висвітлює різні підходи до визначення приналежності до нації. Концепція «держави-нації» базується на політичних критеріях, зокрема на громадянстві, що відкриває можливість для інтеграції різних соціальних груп, включаючи іммігрантів. Приклади успішної реалізації цього підходу вказують на країни з сильними демократичними традиціями, такі як США, Франція та Швейцарія.

Концепція «етнонації», навпаки, підкреслює значущість спільного культурного і мовного коріння та історичної тяглості поколінь. Вона базується на ius sanguinis, що значно обмежує можливість зміни національної ідентичності. Такий підхід більшою мірою відображає традиційну модель, характерну для етнокультурно однорідних держав, наприклад, Німеччини.

Зіставлення цих моделей демонструє їхню відповідність до різних соціально-історичних та політичних умов. Якщо «держава-нація» представляє модернізований, універсальний підхід до визначення громадянства, то «етнонація» акцентує на збереженні культурної ідентичності та традиційної спільності. Обидві моделі мають свої переваги і недоліки та виконують різні функції в сучасному світі.

Розрізнення політичної або державно-національної та етнокультурної концепції охоплює також нормативну складову: передбачається, що перша є більш універсальною, прогресивною і «сучасною» формою, в той час як друга – більш традиційною і консервативною. У цьому ключі вже Алексіс де Токвіль розрізняв «природний» або «традиційний патріотизм», заснований на почуттях зв'язку з місцем народження і традиційними звичаями, шануванні предків і прославлянні минулого, і «раціональний патріотизм», що розгортається завдяки законам і зростає в людині лише через реалізацію нею соціальних і політичних прав, зливаючись з її особистими інтересами. З огляду на етнокультурне розмаїття Європи наслідком цієї відмінності буде те, що європейська інтеграція та формування нової «європейської ідентичності» сумісна лише з раціонально-політичною, але не з етнокультурною концепцією нації.

Деякі автори розглядають відмінність між цими двома концепціями державотворення також як історичну послідовність. Так, німецький історик Теодор Шидер пов'язує концепції держави-нації та етнокультурної нації з піднесенням націоналізму в Європі. Він зазначає, що стара система держав у Європі була конституйована вищим дворянством, яке було справді європейським та інтернаціональним. Починаючи з XV століття, можна спостерігати піднесення національних мов і культур. Народження сучасної нації, однак, відбулося через Британську та Французьку революції XVII та XVIII століть; тут держава створюється політичними елітами, ідентифікація громадян відбувається крок за кроком. Чітко окреслена територія, держава, орієнтована на загальну волю (Руссо), «третій стан» або народ (Volk) як вищий суверен – ось нові характеристики цієї держави. Громадянами держави стають ті, хто народився на її території, незалежно від крові, походження чи стану. На другому етапі націотворення в Європі, в XIX столітті, націотворення відбувається в процесах об'єднання досі розділених територій і народів у більші, однорідні нації. Тепер мова визначає приналежність до нації, парадигмальними прикладами є Німеччина та Італія. На цьому етапі письменники, історики та інші інтелектуали (такі як Гердер і Фіхте в Німеччині, Мадзіні в Італії) відіграли вирішальну роль у визначенні справжнього «духу», Volksgeist народу або нації. На третьому етапі націєтворення в Європі, наприкінці XIX та XX століть, визначальним було подальше існування багатонаціональних імперій у Східній та Південно-Східній Європі (Австро-Угорщина, Російська імперія, Османська імперія). Національна свідомість у цих випадках пробуджувалася проти цих імперій, які характеризувалися як «народні тюрми». Багато з цих зусиль були успішними після Першої світової війни, коли провідні політичні еліти цих імперій зазнали поразки. Однак і нові «національні держави», створені на початку 1920-х років (Югославія, Чехословаччина, Радянський Союз), залишалися політичними одиницями з великими меншинами або гетерогенним населенням. Тому їх розпад після 1989 року і створення багатьох нових малих національних держав можна вважати остаточною перемогою принципу

національного самовизначення і гомогенності в Європі.

Подальше розмежування проводить Урі Раанан. На додаток до західного принципу національної ідентичності, заснованого на ius soli, та східного принципу, заснованого на ius sanguinis, походженні та етнокультурних характеристиках, учений виокремив південноєвропейський принцип, де релігія є основною характеристикою національної ідентичності. Його витоки лежать в османському інституті проса, в рамках якого підкорені народи могли користуватися певним ступенем релігійної та громадянської автономії.

Важливо, що між локальною, національною та європейською ідентичністю простежується взаємозв'язок. Тут можна виокремити три типи позицій та осіб: «локалісти», які діють переважно на рівні районів, міст, провінцій та регіонів; «націоналісти» або «патріоти», які у своїй діяльності зосереджуються на національній державі; та європейці, чия ідентичність зосереджена на «Європі», відкидаючи локалізм, регіоналізм чи націоналізм як консервативні, застарілі підходи. Існує негативна кореляція між місцевою та національною ідентичністю, з одного боку, та європейською ідентичністю, – з іншого. Європейська ідентифікація переважає, зокрема, серед більш освічених, мобільних та універсально мислячих людей.

Що стосується поняття нації в різних макрорегіонах Європи, варто наголосити: у 7 з 21 країн населення взагалі не розрізняє державницьку та етнокультурну концепцію нації. Багатофакторний аналіз детермінант цих 2 концепцій все ж таки дав певні підстави для тези про те, що в різних європейських країнах можуть переважати різні концепції національної ідентичності. Жителі католицьких країн рідше підтримують концепцію державинації, в православних країнах – частіше; останнє стосується і жителів країн з ius soli [5].

Основоположним у всій Європі є громадянство як характеристика члена нації, 85 % згодні з тим, що це важливо. Варіації між країнами не є великими: вони коливаються від близько 70 % у Латвії та Словаччині до близько 90 % в Австрії, Ірландії, Норвегії, Польщі, Болгарії, Росії, Португалії та Іспанії [16]. Загалом 48 % вважають повагу до інститутів та законів країни дуже важливою і ще близько 40 % – важливою характеристикою приналежності до нації. Тут виявляються певні системні відмінності між різними групами країн. У Скандинавії (за винятком Фінляндії) цей пункт вважається дуже важливим, у посткомуністичних країнах (за винятком Болгарії), як правило, менш важливим; інші країни Західної та Центральної Європи знаходяться посередині (за винятком Франції, де він вважається дуже важливим, та Ірландії, де він менш важливий) [8]. Східні німці надають цьому пункту значно менше значення, ніж західні німці. Інтерпретація цього висновку видається простою: внаслідок майже півстолітнього панування комуністичного режиму з відсутністю реальних демократичних прав і свобод та значним державним і партійним контролем над суспільним життям, довіра до державної та громадської влади була суттєво підірвана.

Як засвідчує аналіз, не існує чіткого розмежування між державними, етнічними чи культурними націями. Хоча, наприклад, населення Австрії та Ірландії вважає дуже важливими як політичні (громадянство), так і етнокультурні критерії (релігія, відчуття приналежності до певної спільноти). Громадяни Німеччини не характеризується особливо високим рівнем національної ідентичності та свідомості. На відміну від того, що можна було б очікувати, населення малих європейських країн більш свідомо ставиться до своєї національної ідентичності, ніж населення великих країн. Також, варто підкреслити, що жителі католицьких країн (Іспанія, Португалія, Ірландія, дещо меншою мірою Австрія) частіше називають релігію (приналежність до християнства) важливим критерієм національної ідентичності, ніж жителі протестантських чи змішаних країн (Німеччина, Нідерланди) або колишніх комуністичних країн. Однак навіть у перших випадках релігія більше не є дуже важливим критерієм національної ідентичності. Це скоріше стосується колишніх посткомуністичних країн, таких як Болгарія та Польща, де церкви були єдиним інститутом, здатним зберегти певний ступінь автономії від домінуючої державної влади [8].

Диференційована прив'язаність до різних географічно-територіальних одиниць у моделях локальної, національної та європейської ідентичності стосується когнітивного, емоційного та конативного (пов'язаного з дією) аспектів. Когнітивний аспект включає знання про історію, структуру та актуальність цих різних контекстів; емоційний аспект – любов або прив'язаність до цих рівнів або одиниць. У німецькій мові існує декілька понять для позначення прив'язаності до громади або міста та національної держави: Ortsverbundenheit (прив'язаність до місця або громади) та Vaterlandsliebe (любов до батьківщини); патріотизм, безумовно, є поняттям, що охоплює подібні значення, але охоплює також компонент дії. Термін Heimatliebe (любов до батьківщини) може включати як місцеві одиниці, так і національний контекст. У свою чергу, конативний аспект стосується питання активного залучення до цих різних рівнів. Стверджується, що можна виділити три види первинної прив'язаності: місцеві жителі повинні бути орієнтовані в основному на свій безпосередній територіальний контекст (район, село, місто і, можливо, округ або провінцію); націоналісти повинні бути орієнтовані в основному на свою національну державу; і європейці (або космополіти) повинні бути орієнтовані

на єдність ще більш високого рівня (Європа або ж людство в цілому).

В епоху глобалізації відбувається повсюдний процес політичної інтеграції. У цій ситуації центральним теоретичним і політичним питанням стає те, наскільки національні держави все ще можуть розглядатися як важливі і автономні політичні одиниці, а національна ідентичність і приналежність – як сучасні політичні орієнтації. Національні держави дедалі більше втрачають свою автономію і вплив, а національна ідентичність стає застарілою, консервативною або навіть реакційною установкою, яка повинна бути замінена європейською або космополітичною орієнтацією.

По всій Європі люди вважають як політичні, так і етнокультурні елементи центральними компонентами своєї національної ідентичності. Замість цього існує альтернативне розмежування: між приписуваними і між функціональними або пов'язаними з діями компонентами національної ідентичності. Перший містить національне походження, народження в країні та громадянство; другий – повагу до інститутів і законів країни та оволодіння її мовою. Спостерігається тенденція, що чим більш люди або ж соціальні групи традиційні, тим більш вони схиляються до етнокультурної концепції, а чим більш сучасні (молодші, більш освічені тощо) – до державно-національної концепції. При цьому виявлено слабкі ознаки переважання цих різних концепцій у різних макрорегіонах Європи: скоріше, концепція держави-нації переважає також у багатьох східноєвропейських країнах [3].

Не було виявлено відмінностей між місцевими, регіональними та національними орієнтаціями, з одного боку, і справжньою європейською орієнтацією, з іншого боку. Навпаки, в більшості країн існує позитивний зв'язок між цими різними орієнтаціями. Розрізнення між «державою-нацією» та «етнонацією», як видається, змішує ідеальний тип з реальністю. Насправді, кожна держава повинна демонструвати принаймні певний ступінь культурної інтеграції, оскільки вона повинна базуватися на політично свідомому громадянському суспільстві (через активну участь громадян). Розрізнення між етнокультурною та державною нацією стало таким популярним на Заході ще й тому, що воно має імпліцитне ціннісне навантаження («хороша» і сучасна державна нація, традиціоналістична етнонація). Однак, такі держави-нації, як Франція чи США, чинять сильний тиск на створення культурної однорідності серед своїх громадян і намагаються обмежити імміграцію з країн, які дуже відрізняються в етнокультурному плані. Спостерігається, що політичні та культурні, навіть етнічні, аспекти національної ідентичності вважаються важливими в усіх європейських країнах. Якщо й існує відмінність між різними компонентами національної ідентичності, то, скоріше, між характеристиками, які мають більш-менш приписуваний характер (до них відноситься навіть громадянство), з одного боку, і характеристиками, які пов'язані з соціальною та політичною участю і поведінкою на рівні різних політичних одиниць, – з іншого.

За такими соціологами, як Зіммель, Мід, та Еліас, відмінною характеристикою сучасних соціальних зв'язків є не їхня широта або «універсальність», так що справді сучасними є лише ті особи, які ідентифікують себе з усім людством [7]. Скоріше, сучасні реалії полягають у тому, що людина здатна розвивати й підтримувати одночасно кілька взаємодоповнюючих ідентичностей. Наприклад, ми можемо вважати ознакою універсального гуманітарного етосу («космополітизму»), якщо хтось бере участь у місцевому соціальному, громадському чи політичному проекті, так само, як ознакою сучасності є участь у всесвітньому русі, такому як Грінпіс чи Міжнародна Амністія.

Національна ідентичність може бути використана членами глобалізованих організацій як ресурс у їхній соціальній боротьбі. Едмундс і Тернер виявили серед покоління післявоєнних британських жінок новий тип «космополітичного націоналізму». Якщо націоналізм є традиційним ставленням, то він водночас є сучасним, так само, як сімейні відносини продовжують зберігатися, але водночас змінилися з традиційних на сучасні форми. Більше того, існує не одна (західна) модель націоналізму, а декілька різних, які можуть сприяти модернізації [8].

З цієї точки зору видається неправильним характеризувати націоналізм лише як негативну та агресивну ідеологію. Не можна заперечувати, що ці факти часто асоціюються з націоналізмом. Проте, їх можна розглядати як перебільшення поглядів, які – з позитивного боку – виконують вагомі та незамінні суспільні функції. Усі фундаментальні та позитивні людські установки, або навіть чесноти та цінності, мають відповідний негативний бік; позитивні установки та емоції часто пов'язані з ними на підсвідомому рівні, або навіть можуть різко переходити у свою протилежність (прикладами можуть бути любов і ненависть, гордість і зарозумілість, ощадливість і скнарість). Поняття «патріотизм» здавна використовується для позначення цих позитивних аспектів; патріотом ми можемо називати не тільки людину, яка відчуває сильну прив'язаність до своєї нації, але, можливо, в першу чергу, людину, яка бере активну участь у повсякденному і суспільному житті своєї політичної спільноти [6].

У цій перспективі також не можна відкидати культурні та етнічні компоненти національної ідентичності як такі, що мають лише традиційний характер. Деякі з них, такі як мова, є базовими для позитивного ставлення до активної участі в політичній спільноті. Отже, вони також є важливими для національної ідентичності. Люди по всій Європі,

здається, усвідомлюють цей факт [8]. З цього погляду простежується незначне переважання етнокультурної концепції національної ідентичності у Східній та Південній Європі. Тут населення значно менш негативно ставиться до імміграції і більше виступає за те, щоб іммігранти та етнічні меншини зберігали свої звичаї і традиції, а держава підтримувала їх у цьому прагненні. З альтернативної точки зору, викладеної вище, можна сказати, що збереження малих мов і культур, а також надання політичних прав і автономії іммігрантам і меншинам є не тільки основними правами людини, але й містять у собі прогресивний елемент.

Усе це дає підстави дійти низки висновків. Навіть в епоху глобалізації національні держави залишаються найпотужнішими гравцями на міжнародній арені. Актуальність націоналізму може навіть зрости внаслідок багатьох останніх подій (у перчу чергу – унаслідок агресії Росії проти України), нових засобів комунікації, повернення до традицій в контексті безперервних змін, інтенсифікація індивідуальної свідомості як наслідок глобалізації. Процес інтеграції в Західній та Центральній Європі не повинен затуляти цей факт, який є цілком очевидним в інших частинах світу (наприклад, в Північній Америці, Південній або Східній Азії). Підтвердження цієї тези показує, що прив'язаність до національної держави все ще набагато сильніша, ніж прив'язаність до Європи в цілому. Такий висновок також повністю узгоджується з тим, що центральним компонентом національної ідентичності є активне залучення та участь. Чим менша політична одиниця, тим більш численними і різноманітними є можливості для таких форм участі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астаф'єв А. Національна ідентичність у сучасному світі. Українська політична нація: ґенеза, стан, перспективи. За ред. В.С.Крисаченка. Київ: НІСД, 2004. С. 225–230.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства [пер. з англ. І.Андрущенка; за наук. ред. М. Винницького]. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 188.
3. Бердій Т. Співвідношення етнічної та національної ідентичностей. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2012. № 4. С. 29–34.
4. Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму. Монографія. Київ: Либідь, 1999. С. 352.
5. Коржов Г. Особливості територіальної ідентифікації населення сучасної України. Український соціум. 2010. Вип. 2. С. 31–43.
6. Костенко Н. Культурні ідентичності: перетворення і визнання. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. Вип. 4. С. 74–82.
7. Лазарович Н. Соціокультурні виміри національної ідентичності: український контекст. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія: Філософія. 2016. Вип. 19. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2016_19_12.
8. Ailon-Souday G. The local selves of global workers: the social construction of national identity in the face of organizational globalization. Organization studies. 2003. Issue 24. P. 1073–1096.
9. Ariely G. Globalisation and the decline of national identity? An exploration across sixty-three countries. Nations and Nationalism. 2012. Is. 18. No 3. P. 461–482.
10. Beck U., Grande E. Das kosmopolitische Europe. Gesellschaft und Politik in der Zweiten Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004. P. 419.
11. Esser H. Ethnische Differenzierung und moderne Gesellschaft. Zeitschrift für Soziologie. 1988. Nr. 17, 4. S. 235–248.
12. Haller M. New societies or social anomie in the Europe of tomorrow?. Schweizerische Zeitschrift für Soziologie/Revue suisse de sociologie. 1992. Nr. 18, 3. P. 635–656.
13. Keating M. European integration and the nationalities question. Politics & society. 2004. No 32. P. 367–388.
14. Kohr L. The overdeveloped nations. New York, Schocken Books, 1962. P. 184.
15. Kunze R. Nation und Nationalismus. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005. P. 134.
16. Leoussi A., Grosby S. (ed.). Nationality and nationalism, London: I. B. Tauris, 2004. P. 150.
17. Manurung H. The Effects of European Integration on European Identity. SSRN Electronic Journal. URL: https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/how-is-european-identity-significant-to-future-of-european-union/.

Дата першого надходження статті до видання: 03.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

РОЗДІЛ 4
ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 94(470):327.2
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.20

ОДКБ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

THE CSTO'S AS AN INSTRUMENT OF RUSSIA'S GEOPOLITICAL INFLUENCE IN THE POST-SOVIET SPACE

Алєксєйченко О.В.,
orcid.org/0000-0002-2325-1289
кандидат політичних наук,
докторант
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено особливості зовнішньополітичної стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі після розпаду СРСР, зорієнтованої на збереження домінуючого геополітичного впливу в регіоні та відтворення контролю над ключовими безпековими процесами. Показано, що формування військово-політичних інтеграційних механізмів відбувалося в умовах слабкості демократичних інститутів, обмеженого політичного плюралізму та авторитарних тенденцій у низці пострадянських держав, що сприяло консервації ієрархічних моделей управління та безпекової залежності від Москви.

Проаналізовано передумови створення та еволюцію Договору про колективну безпеку до формату Організації Договору про колективну безпеку як регіонального військово-політичного об'єднання. Доведено, що інституційна модель ОДКБ сформувалася в парадигмі блокового мислення та геополітичного протистояння із Заходом. Аналіз діяльності ОДКБ показує, що її створення мало на меті забезпечити контроль Москви за простором безпеки на терені колишнього СРСР. Позаяк більшість пострадянських країн не стали членами організації, а участь Росії набула переважно прагматичного характеру, зокрема у виконанні союзницьких зобов'язань, ефективність ОДКБ у забезпеченні колективної безпеки є доволі незначною. Формально позиціонуючись як механізм колективної безпеки, організація на практиці набула ознак квазіальянсу з асиметричною структурою управління та домінуванням Москви.

Діяльність ОДКБ продемонструвала обмежену спроможність до врегулювання регіональних конфліктів і вибірковість виконання союзницьких зобов'язань, що засвідчує суперечність між її декларативними цілями та реальною політичною практикою. Повномасштабна агресія Росії проти України у 2022 р. поглибила внутрішні суперечності в організації, прискорила кризу довіри між державами-учасницями та поставила під сумнів її легітимність як регіонального безпекового інституту, актуалізувавши проблему трансформації пострадянської системи колективної безпеки в умовах формування нового геополітичного порядку.

Ключові слова: ОДКБ, військово-політичний альянс, Росія, агресія, пострадянський простір, міжнародна безпека.

The article examines the features of the foreign policy strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space after the collapse of the USSR, aimed at preserving its dominant geopolitical influence in the region and restoring control over key security processes. It is shown that the formation of military-political integration mechanisms took place in conditions of weak democratic institutions, limited political pluralism, and authoritarian tendencies in a number of post-Soviet states, which contributed to the consolidation of hierarchical governance models and security dependence on Moscow.

The prerequisites for the creation and evolution of the Collective Security Treaty into the format of the Collective Security Treaty Organization as a regional military-political alliance are analysed. It is demonstrated that the institutional model of the CSTO was formed within the paradigm of bloc thinking and geopolitical confrontation with the West. An analysis of the CSTO's activities shows that its establishment was aimed at ensuring Moscow's control over the security space of the former USSR. Since most post-Soviet states did not become members of the organization and Russia's participation acquired a predominantly pragmatic character, particularly in the fulfilment of allied obligations, the effectiveness

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

of the CSTO in ensuring collective security remains rather limited. While formally positioned as a collective security mechanism, in practice the organization has acquired the features of a quasi-alliance with an asymmetric governance structure and Moscow's dominance.

The activities of the CSTO have demonstrated a limited capacity for resolving regional conflicts and a selective implementation of allied commitments, which indicates a contradiction between its declarative goals and real political practice. Russia's full-scale aggression against Ukraine in 2022 deepened internal contradictions within the organization, accelerated the crisis of trust among member states, and called into question its legitimacy as a regional security institution, thus actualising the problem of transforming the post-Soviet collective security system under the conditions of a new geopolitical order.

Key words: CSTO, military-political alliance, Russia, aggression, post-Soviet space, international security.

Постановка проблеми. 28 серпня 2025 р. у с. Бостері, Іссик-Кульської області Киргизької Республіки відбулося п'яте засідання Координаційної ради уповноважених органів держав – членів ОДКБ про колективну безпеку з питань біологічної безпеки. Зі скромного інформаційного повідомлення можна дізнатися, що захід пройшов під головуванням Киргизької Республіки, а в роботі засідання взяли участь делегації Білорусії, Казахстану, РФ, Таджикистану та Секретаріату ОДКБ. У загальному висновку підсумовано: «Засідання пройшло у конструктивній атмосфері та підтвердило відданість держав – членів ОДКБ зміцненню співробітництва з забезпечення сталої та ефективної системи колективної біологічної безпеки у зоні відповідальності Організації» [1]. Сухість інформативного повідомлення, невиразний склад присутніх створює відчуття геополітичного затухання організації. Втім, не дивлячись на кризу організації, позаяк у лютому 2024 р. прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян оголосив про заморожування участі його країни в ОДКБ, вона продовжує існувати, і тому дослідити її становлення та визначити перспективу подальшого існування є актуальною науковою темою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській політологічній та історико-міжнародній науці проблематика регіональної безпеки пострадянського простору дедалі частіше осмислюється в контексті трансформації світового порядку, ерозії класичних союзницьких моделей та формування нових конфігурацій геополітичного впливу. Центральна Азія (ЦА) й Південний Кавказ розглядаються не як периферійні простори, а як автономні субрегіони Євразії, де перетинаються інтереси глобальних і регіональних акторів та відтворюються нові моделі безпекової взаємодії.

У цьому контексті концептуально важливою є праця А. Гольцова, у якій ЦА інтерпретується як самостійний геополітичний простір, що формується в умовах багаторівневої конкуренції центрів сили та дедалі більше набуває рис поліцентричного регіонального порядку [2]. Кризовий вимір пострадянської системи колективної безпеки осмислюється у статті Є. Бевзюка та О. Котляр, де ОДКБ розглядається як інституційний проєкт РФ, що виник у логіці відтворення блокового мислення та ієрархічної моделі безпеки, але не зміг трансформуватися у дієвий механізм регіональної стабільності [3]. Важливий емпіричний вимір для розуміння політичної поведінки держав-членів ОДКБ формують дослідження внутрішньополітичних трансформацій ключових країн регіону. Зокрема, О. Деменко аналізує політичні та безпекові виклики Казахстану після подій січня 2022 р., що дозволяє простежити взаємозв'язок між внутрішньою стабільністю та участю держави в регіональних безпекових форматах [4].

Відчутний внесок у дослідження зовнішньополітичних стратегій держав Центральної Азії зроблено у працях Л. Чекаленко та С. Фоміна. Л. Чекаленко акцентує на зростанні ролі внутрішніх соціально-економічних пріоритетів у формуванні зовнішньополітичного курсу Узбекистану [5], тоді як С. Фомін розкриває багатовекторність як ключову модель зовнішньополітичної поведінки, спрямовану на балансування між провідними центрами сили та мінімізацію безпекових ризиків [6]. Конфліктний вимір регіональної безпеки осмислюється в статті М. Дорошка і А. Пліс, які розглядають геополітичні трансформації регіону в умовах російсько-української війни та кризу традиційних безпекових форматів [7].

Водночас, попри наявність значного масиву досліджень, у сучасній українській науці залишається недостатньо осмисленою трансформація ОДКБ у військово-політичний квазіальянс, механізми асиметричного домінування Росії в межах організації та вплив повномасштабної агресії РФ проти України на внутрішню динаміку альянсу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Також поглибленого аналізу потребують питання розриву між інституційно-правовими засадами організації та реальною політичною практикою, зокрема вибірковістю виконання союзницьких зобов'язань і відсутністю ефективних механізмів врегулювання конфліктів між державами-членами. Недостатньо вивченим залишається вплив повномасштабної агресії Росії проти України на внутрішню динаміку ОДКБ, трансформацію зовнішньополітичних орієнтацій держав-учасниць та перспективи функціонування організації в умовах зростання багатовекторності політики країн Центральної Азії й активізації альтернативних безпекових форматів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз діяльності ОДКБ як регіонального військово-політичного об'єднання пострадянського простору та з'ясування причин її трансформації у квазіальянс з асиметричною моделлю управління. У дослідженні аналізуються механізми військово-політичної інтеграції в межах ОДКБ, роль РФ як домінуючого центру сили та реальні межі функціонування системи колективної безпеки. Окрему увагу приділено впливу повномасштабної агресії Росії проти України на внутрішню динаміку організації та перспективи її подальшого існування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява ОДКБ (Ташкентського пакту, ДКБ) стала наслідком геополітичних трансформацій після розпаду СРСР. Адже попри риторику про «кінець історії», потреба у військово-політичних союзах зберігалась, а пострадянські еліти продовжували керуватися успадкованим «блоковим мисленням». Інституційна інерція та страх втрати влади сприяли формуванню нового альянсу в колі колишніх партнерів.

Росія, як правонаступниця СРСР, використала регіональні конфлікти для просування блокової інтеграції з частиною колишніх республік і формування організації колективної безпеки на пострадянському терені. Розпад СРСР спричинив кризу армії - падіння фінансування, дезорганізацію управління та дефіцит національних військових кадрів. На момент розвалу Союзу 69,2% військовослужбовців були етнічними слов'янами, 1,9% - балтійцями, 20,6% - мусульманами-тюрками та 8,3% - представниками інших етнічних груп [8], що зумовило кадровий вакуум у більшості нових держав.

Збереження військових частин і об'єктів на території колишніх республік спонукало президента РФ Б. Єльцина до спроб відтворити радянську військово-організаційну систему в форматі «єдиного військового простору». У межах СНД було здійснено першу спробу підпорядкування пострадянських армій Москві: стаття 6 Угоди передбачала спільне командування та створення прикордонних сил [9]. Однак кремлівський проєкт контролю над арміями пострадянських республік зазнав політичного провалу. Нові держави відмовилися передавати суверенні повноваження наднаціональній структурі й обрали курс на створення власних армій, унаслідок чого 6 липня 1992 р. об'єднане командування було ліквідовано.

У цих умовах лідери новоутворених держав були змушені шукати альтернативну модель співпраці у сфері регіональної безпеки. Водночас створення власного військово-політичного альянсу для країн з обмеженим ресурсом несло ризики втрати суверенітету під тиском сильнішого північного сусіда, що зумовило компроміс із Москвою у формі альянсу, фактично контрольованого Росією. У травні 1992 р. в Ташкенті шість пострадянських держав підписали Договір про колективну безпеку, який набув чинності у квітні 1994 р. після ратифікації. Під тиском Росії до документа було завуальовано закладено геополітичне суперництво із Заходом: стаття 1 передбачала консультації у разі створення системи колективної безпеки в Європі та Азії [10]. Таким чином, «Ташкентський пакт» абстрактно означив Захід як потенційний вектор напруги.

Упродовж перших семи років діяльність організації залишалася обмеженою та зосереджувалася на врегулюванні локальних загроз - тероризмі, екстремізмі, незаконному обігу наркотиків і зброї. Водночас участь Росії визначалася переважно власними інтересами, що у квітні 1999 р. зумовило вихід з організації Азербайджану, Грузії та Узбекистану.

Баку втратив інтерес до участі в ДКБ через сумнівний нейтралітет Кремля у карабахському конфлікті. Після здобуття незалежності Азербайджан опинився у війні з партнером по альянсу - Вірменією, яка до 1994 р. контролювала майже 20% його території. Розраховуючи на підтримку Москви, Баку зіткнувся з суперечливою політикою Росії: формальним посередництвом і паралельними поставками озброєнь Вірменії на суму близько 1 млрд дол. [11]. У результаті Азербайджан переорієнтувався на Туреччину та Захід.

Грузія вступила до ДКБ, прагнучи зберегти територіальну цілісність, однак підтримка Москвою сепаратистів в Абхазії та Південній Осетії зруйнувала ці очікування. Це спричинило переорієнтацію Тбілісі на співпрацю зі США і вихід з альянсу за президентства Е. Шеварднадзе, попри збереження російських військових баз [12].

Узбекистан також у 1999 р. вийшов з ДКБ і приєднався до ГУАМ, не бажаючи брати участь у посиленні мілітарної складової об'єднання. Ташкент відмовлявся від військових навчань і заперечував використання колективних сил в Афганістані, тоді як президент І. Карімов, претендуючи на регіональне лідерство, дистанціювався від Москви та проводив багатовекторну політику (США, Китай, Пакистан). Проте у 2006 р. Карімов знову відновив членство своєї країни в ОДКБ після похолодання відносин із Заходом, зокрема через критику розгону протестів в Андижані. Втім у 2012 р. Ташкент остаточно залишив організацію, посилаючись на зростання геополітичних амбіцій Кремля та неприпустимість нав'язаної ззовні інтеграції, що обмежує суверенітет і територіальну цілісність держави [13].

Таким чином, вихід Азербайджану, Грузії та Узбекистану чітко окреслив кризу організації. За десятиліття Кремль не запропонував переконливої стратегії та перспектив її розвитку, тоді як постра-

дянські держави дедалі більше орієнтувалися на співпрацю із Заходом. Демарш трьох країн змусив путінську адміністрацію замислитися над реорганізацією безпекової структури через її низьку ефективність і ризик інституційного провалу.

Тому на московській сесії у травні 2002 р. було ухвалено рішення надати ДКБ статус міжнародної організації, а в жовтні 2002 р. прийнято Статут ОДКБ. Через два роки організація отримала статус спостерігача в Генасамблеї ООН. Москва розглядала цю модель як інструмент централізації військово-політичної координації під власним керівництвом: Об'єднаний штаб було розміщено в Москві, а з 2012 р. його очолюють виключно російські генерали, що засвідчує відсутність паритетності в управлінні альянсом.

Нерівноправність відносин між членами ОДКБ простежується і у вибірковості призначення Генерального секретаря організації. За двадцять два роки існування альянсу, шістнадцять з яких найвищу адміністративну посаду займав представник Кремля. Після початку повномасштабної війни Росії проти України, Москва дбаючи про зовнішню сторону привабливості організації погодила призначення на посаду Генерального секретаря представника від Казахстану – І. Тасмагамбетова [14].

Загалом, в Організації Договору про колективну безпеку спостерігається явне домінування Росії через її значно більшу військову, економічну та політичну вагу, порівняно з іншими країнами-учасницями. Це проявляється не лише у нерівному розподілі впливу, а також у тому, що Росія відіграє ключову роль в утриманні альянсу. На відміну від Північноатлантичного альянсу, члени якого зобов'язані виділяти не менше двох відсотків від своїх ВВП на оборонні потреби, Кремль фактично фінансує організацію. Росія виділяє 50% бюджету, залишаючи по 10% кожному з решти учасників [15]. При цьому частка військовослужбовців Росії становить близько 80% від усієї чисельності армії ОДКБ, яка в цілому налічує 1 млн. 256 тис. солдатів [16]. Така пропорційна нерівномірність участі членів-держав в організації фінансування та відверте домінування російського контингенту лише підкреслює особливу зацікавленість Москви в існуванні квазісоюзу.

У жовтні 2007 р. метою ОДКБ було визначено миротворчу діяльність як нову парадигму розвитку альянсу, зокрема на саміті у Душанбе було підписано Угоду про миротворчу діяльність, згодом зареєстровану в Секретаріаті ООН [17]. Документ закріпив два напрями діяльності - регіональний і позарегіональний та передбачив створення Колективних миротворчих сил. Реєстрація в ООН надала можливість здійснювати операції з підтримки миру за мандатом Ради Безпеки і поза межами країн-учасниць, що стало ключовим чинником легітимації оновленої ОДКБ.

З огляду на сказане, постає логічне питання, наскільки оновлена версія військового союзу змогла гарантувати регіональну безпеку. Історична ретроспектива свідчить, що за понад три десятиліття існування, попри численні внутрішні й міждержавні конфлікти, ОДКБ так і не продемонструвала ефективності та військово-політичної єдності. Вже у наступному році Росія спровокувала війну проти колишнього члена союзу – Грузії. Кремль відправив до Південної Осетії частини 58-ої армії, кваліфікувавши свої дії як операцію з примусу до миру. Результатом П'ятиденної війни стало відокремлення Абхазії та Південної Осетії. Показово, що держави-члени альянсу навіть не виступили із спільною заявою, в якій хоча б висловили формальну підтримку російським діям.

У 2010 р. спроможність ОДКБ забезпечувати регіональну безпеку була поставлена під сумнів після повалення режиму К. Бакієва в Киргизстані та спалаху міжетнічного конфлікту. Попри звернення тимчасового президента Киргизії Р. Отунбаєвої до президента РФ Д. Медведєва з проханням про миротворчу операцію, Москва відмовилася задіяти сили ОДКБ, обмежившись фінансовою допомогою [18]. Це спричинило хвилю критики та посилило скептицизм щодо дієздатності альянсу.

Також безрезультатними виявилися спроби використати потенціал Росії та ОДКБ для врегулювання киргизько-таджицького конфлікту у 2020 р. Локальні сутички швидко переросли у міждержавні бойові зіткнення із застосуванням важкої техніки, тоді як Росія та секретаріат ОДКБ відмовилися від посередництва, обмежившись заявою про «щире співчуття» сторонам [19]. Показово, що під час активних бойових дій на киргизько-таджицькому кордоні в Душанбе проходила зустріч секретарів рад безпеки ОДКБ, де обговорювали не сам конфлікт, а війну в Афганістані. Генсек організації С. Зась обмежився заявою про «ретельне спостереження» за ситуацією [20]. У підсумку Бішкек і Душанбе без участі партнерів по альянсу домовилися про припинення вогню та зустріч президентів для обговорення прикордонних проблем.

Також досить невиразною була позиція Росії та ОДКБ у часи другої вірмено-азербайджанської війни 2020 р. за Нагірний Карабах. Азербайджан швидко завдав поразки, що спричинило масове переміщення населення (близько 100 тис. осіб) [21]. На звернення Єревана Генеральний секретар ОДКБ заявив, що Нагірний Карабах офіційно не є територією Вірменії, а отже організація не має підстав для втручання.

Друга карабаська війна 2020 р. шокувала переможених та призвела до розчарування у союзниках. При цьому, переможці до кінця так і не задовільнили свої апетити, а лише переконалися у нежиттєздатності ОДКБ виконувати свої ста-

тутні зобов'язання. Москва намагалася всидіти на двох стільцях: зберегти Вірменію у статусі союзника, а Азербайджан – як регіонального партнера. Така позиція Росії та членів альянсу задовольнила владу Азербайджану. Тому після того, як Кремль розпочав війну проти України, Баку вдався до остаточного реваншу. У вересні 2023 р. збройні сили Азербайджану провели одноденну військову операцію проти Нагірного Карабаху, в результаті чого Баку відновив контроль над усією територією Нагірного Карабаху.

Москва вкотре проявила свою фарисейську позицію. За даними адміністрації прем'єр-міністра Вірменії, 9 вересня Н. Пашинян провів телефонні переговори з держсекретарем США, президентом Франції, канцлером Німеччини, президентом Ірану та спробував зв'язатися з Путіним, але лідер Кремля та володар «найбільшого акційного пакету» ОДКБ ігнорував вірменського прем'єр-міністра [22]. Після недовготривалого супротиву Нагірно-Карабахська республіка припинила своє існування.

Таким чином, карабаські війни змінили політичний та військовий баланс сил на Південному Кавказі, означили дійсні межі впливу Росії в регіоні та ступінь неготовності ОДКБ виконувати свої миротворчі завдання на пострадянському просторі.

Єдиним успіхом ОДКБ можна вважати участь організації у придушенні масових заворушень у Казахстані. 5 січня 2022 р. президент Казахстану К.Ж. Токаєв звернувся до Росії та інших країн-членів ОДКБ з проханням надати підтримку республіці у «подоланні терористичної загрози». Токаєв назвав події в країні «терористичним актом зовнішніх сил, які становлять загрозу національній безпеці Казахстану» [23]. Країни-учасниці союзу до проведення військової операції з підтримки миру в союзницькій країні поставилися по-різному. Для Росії вкрай важливим було відновити репутаційний імідж ОДКБ. У даному контексті доречно згадати іміджеву поразку альянсу в Киргизстані. Можливо саме тому ступінь залучення російських військових до операції в Казахстані була найвищою. Так, чисельний склад російських «миротворців» становив 3 тис. осіб, Білорусь відрядила – 500, Вірменія – 100, Киргизстан – 150. а Таджикистан – 200 військовослужбовців [24, p.241]. Таким чином, Росії вперше вдалося організувати членів військового союзу для врегулювання внутрішньополітичної кризи в Казахстані.

Натомість початок повномасштабної війни Росії проти України ще більше віддзеркалив різницю поглядів країни-членів альянсу на регіональні та європейські процеси. Так, країни ЦА, попри санкції проти партнера по альянсу (Росії), фактично означили себе нейтральною стороною. Зважаючи на ризики для своїх політичних режимів та економік, центральноазійські члени організації не стали ставити під удар відносини з США та ЄС. Ба більше, три країни-члени ОДКБ (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан) беруть участь в ініціативі С5+1 - дипломатичному саміті п'яти пострадянських країн ЦА та США. Ця ініціатива проводиться для обговорення таких регіональних питань, як війна, боротьба з тероризмом, торгівля наркотиками та людьми.

Щодо відкритої фази російської агресії проти України, то майже всі країни-учасниці дистанціювалися від російської війни, а окремі навіть принципово означили свою негативну позицію щодо дій Кремля. Так, прем'єр-міністр Вірменії Н. Пашинян публічно заявив, що його країну не слід вважати союзником Російської Федерації у війні проти України. У своєму інтерв'ю CNN Пашинян сказав: «послухайте, коли війна проти Україні тільки почалася, я сказав, що в цій ситуації ми не є союзником Росії. І це реальність». Більш того, війна проти України ще сильніше віддалила Вірменію від російського військово-політичного альянсу, переконала політичне керівництво країни шукати «інших партнерів у сфері безпеки» та розширити співпрацю з США та Францією [25].

Повномасштабна війна Росії проти України лише поглибила і без того системну кризу ОДКБ. З шести членів організації три (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан), прагматично оцінюючи загрозу можливих конфронтаційних ризиків із Заходом, проводять багатовекторну політику. У лютому 2024 р. Вірменія офіційно заморозила своє членство в Організації Договору, а у вересні того ж року заявила, що ОДКБ створює загрози для безпеки та суверенітету Вірменії, що фактично означає її вихід з організації. У публічній заяві Служби зовнішньої розвідки Вірменії, яку опублікувало вірменське видання «Armen Press», сказано: «Ми вважаємо малоймовірним, що у 2025 році причини, через які Вірменія призупинила своє членство, зміняться. Престиж цієї організації залишається під великим питанням, і вже став підставою для скептичних роздумів для інших держав-членів» [26].

Загалом міжнародна ізоляція Кремля стала причиною чергової зміни парадигми організації в контексті російського геополітичного інтересу. Москва зробила кроки в сторону втягування своєї кишенькової військово-політичної структури у нові інтеграційні формати. Про цей факт свідчить робоча зустріч в Пекіні у вересні 2023 р. вищих адміністративно-посадових осіб трьох євразійських регіональних організацій – ОДКБ, СНД, ШОС. На зустрічі учасники обмінялися інформацією та думками в оцінці ситуації щодо безпеки у зонах своєї відповідальності [27]. Формально розширення співпраці ОДКБ з міжнародними

організаціями глобального та регіонального рівнів має на меті створити системний простір загальної та неподільної безпеки. На нашу думку, таку ініціативу слід розглядати, як спробу інтродукції малоефективного кремлівського альянсу під «політичним дахом» Китаю.

Про справедливість нашого припущення говорить друга зустріч «представників троїстого формату» в Пекіні на рівні вищих адміністративних посадовців ШОС, СНД, ОДКБ. 3 вересня 2025 р. учасники провели спільні консультації та обмін думками щодо актуальних питань міжнародного та регіонального порядку [28]. Стриманість та інформаційна сухість публічного повідомлення про результати зустрічі не дозволяють до кінця визначити зміст діалогу керівників організацій. Водночас, друга зустріч такого рівня дозволяє говорити про процес поглиблення співпраці в рамках трьох організацій, що в перспективі може стати підставою для утворення нового військово-політичного альянсу на чолі з Китаєм.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У міру наближення банкрутства ОДКБ Москва гарячковито намагається зберегти військовий союз шляхом його інтродукції до інших регіональних структур. Проте події минулих років демонструють: у складні моменти геополітичних викликів (війни, прикордонні конфлікти) держави-члени ОДКБ не в змозі реалізовувати свій миротворчий потенціал та виробити єдині підходи. Функціонуванню ОДКБ заважає і «різношерстість» національних інтересів держав-учасниць організації. Країни Центральної Азії тяжіють до формату м'якого партнерського типу зовнішньо-політичної поведінки та все частіше демонструють політику багатовекторності. Вони діють у парадигмі відкладеного нейтралітету, а тому співпрацюють з іншими країнами (КНР, ЄС, США, Франція), які відповідають їхнім економічним та державним інтересам.

Оцінюючи ефективність ОДКБ як військово-політичної організації, слід визнати її недостатню результативність у вирішенні внутрішніх конфліктів та в плані підтримки внутрішньополітичної стабільності в державах-членах. Військовий союз позиціонує себе «активним» та «перспективним» інтеграційним об'єднанням євразійського регіону, але її реальний внесок у формат організації стабільної системи міжнародних відносин викликає сумніви. Тому не випадково, що альянс в зарубіжних інформаційних засобах часто описується як «напівжива політична істота», яка продовжує функціонувати, але має низьку ефективність та політичну актуальність.

Фактично, на сьогодні на пострадянському просторі військово-політичний квазісоюз продовжує існувати лише завдяки схожості авторитарних суспільно-політичних моделей. Декоративність демократії, слабкість партійної системи, відсутність парламентаризму, політичні репресії створюють платформу для політичного діалогу в рамках ОДКБ. Ці фактори Москва продовжує використовувати для збереження свого геополітичного впливу на пострадянському просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The fifth meeting of the Coordinating Council of Authorized Bodies of the CSTO Member States on Biological Safety Issues. *CSTO*. URL: https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/sostoyalos-pyatoe-zasedanie-koordinatsionnogo-soveta-upolnomochennykh-organov-gosudarstv-chlenov-odk/ (last accessed: 07.11.2025).

2. Гольцов А. Г. Геополітичний порядок у Центральній Азії. *Політикус*. 2024. Вип. 5. С. 127–132.

3. Бевзюк Є., Котляр О. Пошук регіональної безпекової парадигми як відображення проблем колективної безпеки у пострадянському просторі: на прикладі ОДКБ. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 81–105.

4. Деменко О. Ф. Проблеми та перспективи розвитку Республіки Казахстан у сучасних умовах. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 4(20). С. 116–127.

5. Чекаленко Л. Features of Modernization Processes in the Economy of Uzbekistan and their Impact on Humanitarian Policy. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 4(20). С. 99–115.

6. Фомін С. С. Багатовекторна зовнішня політика Узбекистану: виклики та перспективи. *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 4(16). С. 175–195.

7. Дорошко М., Пліс А. Геополітичні трансформації на Південному Кавказі в умовах російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету. Міжнародні відносини*. 2023. № 1(57). С. 35–42.

8. Anisin A. Military Defection During the Collapse of the Soviet Union. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2022. May 27. URL: https://www.cejiss.org/military-defection-during-the-collapse-of-the-soviet-union-2 (last accessed: 07.12.2025).

9. Agreement establishing the Commonwealth of Independent States (Minsk, 8 December 1991). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/agreement_establishing_the_commonwealth_of_independent_states_minsk_8_december_1991-en-d1eb7a8c-4868-4da6-9098-3175c172b9bc.html (last accessed: 19.12.2025).

10. Collective Security Treaty (15 May 1992). *CSTO*. URL: https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/ (last accessed: 05.12.2025).

11. Twenty-six years ago Aman Tuleyev exposed the illegal transfer of weapons worth $1 billion to Armenia. *First News Media*, 2023. URL: https://1news.az/news/20231123024327473-26-let-nazad-Aman-Tuleev-vskryl-nezakonnuyu-peredachu-Armenii-vooruzheniya-na-1-mlrd-dollarov (last accessed: 27.11.2025).

12. Bit-Suleiman D. Russia Avoids Commitment to Withdraw From Military Base. *Eurasianet*. July 5, 2001. URL: https://eurasianet.org/russia-avoids-commitment-to-withdraw-from-military-base (last accessed: 09.11.2025).

13. Altynbayev K. Uzbekistan Will Not Return to Russia-Led CSTO. *Caravanserai*. 2021. URL: https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2021/09/15/feature-01 (last accessed: 22.11.2025).

14. Collective Security Treaty Organization. *CSTO Structure*. URL: https://en.odkb-csto.org/structure/ (last accessed: 03.12.2025).

15. Effectiveness of the CSTO in the context of the changing regional security system. *CABAR.asia*. URL: https://cabar.asia/en/effectiveness-of-the-csto-in-the-context-of-the-changing-regional-security-system (last accessed: 04.12.2025).

16. Russia's Military Power 2022. *Global Firepower*. 2023. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=russia (last accessed: 12.10.2025).

17. Bordyuzha N. The Collective Security Treaty Organization: A Brief Overview. *OSCE Yearbook 2010*, Baden-Baden 2011. URL: https://www.ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/10/Bordyuzha-en.pdf (last accessed: 27.10.2025).

18. Otunbayeva R. Roza Otunbayeva. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Roza_Otunbayeva (last accessed: 22.11.2025).

19. Condolences of the CSTO Secretariat for the victims of clashes on the border of Kyrgyzstan and Tajikistan. *CSTO*. 19. 09. 2022. URL: https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/kommentariy-sekretariata-odkb-v-svyazi-s-zhertvami-stolknoveniy-na-granitse-kyrgyzstana-i-tadzhikist/ (last accessed: 17.11.2025).

20. Umarov T. Are There Any Winners of the War on the Kyrgyz-Tajik Border? *Carnegie Center*, 2022. URL: https://carnegie.ru/commentary/84454 (last accessed: 14.11.2025).

21. Єреван: кількість біженців із Карабаху перевищила 100 тисяч. *Deutsche Welle*. 30.09.2023. URL: https://www.dw.com/ru/erevan-cislo-bezencev-iz-nagornogo-karabaha-prevysilo-100-tysac/a-66970286 (дата звернення: 28. 10. 2025).

22. Pashinyan N. Early completion of CSTO procedures is needed to prevent further escalation and protect the territorial integrity of the Republic of Armenia. *The Prime Minister of the Republic of Armenia*. 13. 05. 2021 : website. URL: https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2021/05/13/Nikol-Pashinyan-Security-Council-meeting/ (last accessed: 27.10.2025).

23. Collective Security Treaty Organization deploys peacekeeping forces in Kazakhstan. *Anadolu Agency*. 06. 01. 2022. URL: https://www.aa.com.tr/en/world/collective-security-treaty-organization-deploys-peacekeeping-forces-in-kazakhstan/2466511 (last accessed: 18.11.2025).

24. Syssoyeva R. January Events and CSTO Peacekeeping Mission in Kazakhstan. *Vestnik RUDN. International Relations*. 2023. Vol. 23(2). P. 241–252. URL: https://www.researchgate.net/publication/372080906 (last accessed: 22.11.2025).

25. Прем'єр Вірменії: Ми не союзники Росії у її війні проти України. *Українська правда*. 12. 02. 2024. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/02/12/7179380/ (дата звернення: 20.10.2025).

26. Вірменія відмовилася у 2025 році працювати в проросійській ОДКБ. *Острів*. 2025. URL: https://www.ostro.org/news/armenyya-otkazalas-rabotat-v-prorossyjskoj-odkb-v-2025-godu-y-predlozhyla-porazmyshlyat-ob-etom-i508755 (дата звернення: 29.10.2025).

27. Meeting of top officials from SCO, CSTO and CIS executive agencies. Shanghai *Cooperation Organization Secretariat* SCO. 29. 09. 2023 : website. URL: https://eng.sectsco.org/20230929/Meeting-of-top-officials-from-of-SCO-CSTO-and-CIS-executive-agencies-960111.html (last accessed: 10.12.2025).

28. Meeting of Highest Administrative Officials of SCO, CSTO and CIS. *Shanghai Cooperation Organization Secretariat*. 03. 09. 2025 : website. URL: https://eng.sectsco.org/20250903/1968731.html (last accessed: 02.12.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

UDC 321.7:327:316.4
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.21

DEMOCRACY–SECURITY INTERPLAY: RESILIENCE AND FRAGILITY IN A TURBULENT WORLD

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕМОКРАТІЇ ТА БЕЗПЕКИ: СТІЙКІСТЬ І КРИХКІСТЬ У ТУРБУЛЕНТНОМУ СВІТІ

Vinnykova N.A.,
orcid.org/0000-0001-5941-7562
Doctor of Political Sciences,
Head of the International Relations Department
V. N. Karazin Kharkiv National University

This study aims to identify the democracy–security interplay in the face of escalating global security challenges. It is organized around two interrelated tasks: first, to analyze recent global trends in democratic performance in parallel with the intensification of threats; and second, to examine how diverse cases and regions illustrate either the convergence or divergence between democratic quality and resilience to security pressures. The study employs correlative and comparative analysis of global democracy and peace threats indexes, supported by a methodological matrix of democracy–security interplay. This matrix enables the classification of cases into categories of high and low performance, highlighting both reinforcing and divergent patterns. The analysis reveals a global trend of declining democratic performance amid rising uncertainty and intensifying international conflicts. At the extremes, high democracy scores correspond to strong security resilience, while low democracy scores align with heightened vulnerability. In the regional dimension, Europe, particularly the EU, demonstrates the most consolidated democracy–security interplay, sustaining resilience despite external threats, whereas African countries face the most acute security challenges. Importantly, the correlation matrix shows that not all cases fit neatly into expected patterns. For instance, some states combine relatively strong democratic institutions with lower security rankings, while others demonstrate limited democratic quality yet maintain comparatively high security standings. These outliers, such as the United States and China, underscore the need for broader methodological approaches to capture the complexity of the democracy–security nexus. A further critical finding is that most countries fall within the dimension of democratic fragility and vulnerability to peace threats. This widespread condition can be assessed as a major driver of global turbulence, contributing to the emergence and escalation of conflicts worldwide.

Key words: democracy, security, peace, threats, conflicts.

Метою цього дослідження є виявлення взаємозв'язку демократії та безпеки в умовах загострення глобальних викликів у сфері безпеки. Дослідження структуроване навколо двох взаємопов'язаних завдань: по-перше, проаналізувати сучасні глобальні тенденції у функціонуванні демократії паралельно з інтенсифікацією загроз; по-друге, дослідити, як різні кейси та регіони ілюструють або зближення, або розходження між якістю демократії та здатністю протистояти тиску у сфері безпеки. У дослідженні застосовано кореляційний та порівняльний аналіз глобальних індексів демократії та рівня стійкості до загрозу миру, доповнений методологічною матрицею взаємодії демократії та безпеки. Ця матриця дає змогу класифікувати випадки за категоріями високої та низької ефективності, виокремлюючи як узгоджені, так і дивергентні закономірності. Аналіз засвідчив глобальну тенденцію до зниження рівня демократії на тлі зростання невизначеності та інтенсифікації міжнародних конфліктів. На крайніх позиціях високі показники демократії відповідають високій стійкості, тоді як низькі показники корелюють із підвищеною вразливістю. У регіональному вимірі Європа, зокрема ЄС, демонструє найбільш консолідовану взаємодію демократії та безпеки, зберігаючи стійкість попри зовнішні загрози, тоді як африканські країни стикаються з найгострішими проблемами у сфері безпеки. Важливим висновком є те, що не всі випадки точно відповідають очікуваним моделям. Наприклад, деякі держави поєднують відносно сильні демократичні інститути з нижчими показниками безпеки, тоді як інші демонструють обмежену якість демократії, але водночас зберігають відносно високі показники безпеки. Такі випадки, як Сполучені Штати та Китай, підкреслюють необхідність ширших методологічних підходів для адекватного відображення складності взаємозв'язку демократії та безпеки. Ще одним критичним результатом є те, що більшість країн перебувають у вимірі демократичної крихкості та вразливості до загроз миру. Цей поширений стан можна оцінити як один із головних чинників глобальної турбулентності, що сприяє виникненню та ескалації конфліктів у світі.

Ключові слова: демократія, безпека, мир, загрози, конфлікти.

Introduction. In recent decades, the global political landscape has been marked by two interrelated dynamics: the erosion of democratic governance and the intensification of armed conflicts and security threats. Indicators from international monitoring organizations reveal a steady decline in democratic practices, while at the same time, the proliferation of military confrontations and geopolitical instability

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

has heightened concerns about the sustainability of democratic institutions. This dual trend underscores the urgency of examining the relationship between security imperatives and democratic resilience.

While security is often prioritized in times of crisis, excessive reliance on coercive measures risks undermining democratic values and institutions. Conversely, the preservation of democratic governance may itself serve as a source of resilience, enabling societies to withstand external and internal threats more effectively. Against this backdrop, the central research question guiding this inquiry is: to what extent is the resilience of democracy possible in the face of escalating security challenges? Therefore, the central problem addressed in this study is the erosion of democratic governance worldwide, occurring in parallel with the intensification of armed conflicts and the proliferation of security threats.

Literature review. A growing body of literature has explored the tension between security and democracy, drawing on theoretical perspectives from realism, liberal institutionalism, and democratization studies. Scholars have debated whether security concerns inevitably lead to democratic backsliding, or whether democratic institutions can adapt and survive under pressure. Recent contributions enrich this debate from different angles: A. P. Olimid, C. M. Georgescu, and C.L. Gherghe [1] provide theoretical grounding by showing how narratives of security and democracy are constructed and contested, offering a useful lens for framing the conceptual model of this study. From a policy perspective, L. Farinha and R. Youngs [2] demonstrate how securitization increasingly shapes democracy-support strategies, a finding directly relevant to the European integration context. Finally, D. Dumitrescu [3] offers empirical grounding, illustrating how the state-building–security nexus operates in practice and providing a comparative case for examining democratic resilience under war threats. This study situates the relationship between security and democracy within the contemporary context of war threats, aiming to identify the key factors that allow democracy to be preserved despite escalating security challenge.

Research objectives. The aim of this research is to reveal the democracy–security interplay in the face of escalating security challenges. Given that the object of this research is the security–democracy nexus under contemporary threats, the study is structured around interrelated tasks: 1) to analyze recent global trends in democratic performance and the escalation of threats; 2) to examine countries' performance in relevant global indexes, thereby identifying how different cases and regions illustrate the alignment or divergence between democratic quality and resilience to security threats.

Methodological design. To ground the analysis in reliable evidence, this study employs two complementary datasets. The global Democracy Index [4] provides a systematic measure of democratic performance across countries, allowing for the identification of both long-term trends and regional variations in democratic decline. In parallel, the Normandy Index [5] captures the intensity of threats to peace and security, including militarization, hybrid threats, and authoritarian pressures. It is important to note a difference in coverage between the two datasets. The Democracy Index evaluates 167 countries [4], while the Normandy Index ranks 138 countries plus the European Union as a collective actor [5]. Since the EU represents 27 member states, this allows for corresponding cross-data comparisons between countries at the top and bottom of both rankings, despite the numerical difference in scope. Taken together, these indices form the empirical foundation of the research, enabling a comprehensive assessment of how democracy is challenged and sustained under contemporary war threats (see Table 1.).

This matrix serves as the methodological frame for the comparative analysis. It structures the relationship between democracy and security into four possible configurations. By organizing countries into these categories, the matrix provides a systematic lens for identifying divergences, exceptions, and patterns across the two indices. It highlights that while democracy and security often reinforce one another, there are notable cases where fragile democracies struggle to sustain resilience, or authoritarian regimes demonstrate unexpected security capacity. This matrix will be used to classify countries into comparative groups, guide case study selection, and frame the analysis of extremums. This methodological framing enables the study to move beyond isolated rankings and toward a comparative understanding of how governance models interact with peace and security resilience under contemporary global pressures.

Findings. Recent global assessments reveal an evident tendency toward democratic decline, accompanied by rising security threats that increasingly challenge the stability of political institutions worldwide. Rising militarization, hybrid threats, and geopolitical rivalry dominate the global landscape. According to "Global Risks Report 2026" nearly one-third of survey respondents identified either geoeconomic confrontation or state-based armed conflict as the most pressing risks, with geoeconomic confrontation rising to the top position and armed conflict falling to second [6, p. 7-9]. Alongside these traditional threats, technological risks are gaining prominence: misinformation and disinformation remain among the leading concerns, while adverse outcomes of artificial intelligence and cyber insecurity have entered the top ten for the first time. Together, these findings illustrate a global landscape in which conflict, economic rivalry, and technological disruption converge to challenge both security and governance. These converging risks

Table 1

Methodological matrix of democracy–security interplay

Top Democracy / Top Security	**Top Democracy / Low Security**
Strong democracies aligned with strong security standings	Democracies with high performance but weaker security outcomes
Low Democracy / Top Security	**Low Democracy / Low Security**
States with but relatively strong security resilience.	Fragile states marked by both democratic weakness and security threats.

not only destabilize the security environment but also intensify pressures on democratic systems, reinforcing the broader trend of institutional erosion documented across global indices.

Over the past decades, global democracy has shown a persistent tendency toward decline, a trend documented across the most authoritative international indices and research. What is particularly striking is that this erosion is not confined to fragile or transitional states; it has become increasingly acute in countries traditionally regarded as consolidated democracies. This signals a structural shift in the global democratic landscape, where long-standing institutions are now under pressure from both domestic and international forces. Analytical observations reveal that this uncertainty is shaped by multiple overlapping crises, with global migration emerging as a key factor. Migration flows raise complex questions about citizenship, belonging, and the universality and equality of rights, while also testing the capacity of democracies to remain inclusive and resilient in the face of rapid change [7].

Global patterns confirm that democracy continues to weaken worldwide. In 2024, 94 countries – representing 54 % of all those assessed – experienced a decline in at least one factor of democratic performance compared with their own performance five years earlier. In contrast, only 55 countries (32%) registered improvement in at least one factor during the same period [7, p. 13]. These figures highlight the imbalance between regression and progress, reinforcing the conclusion that democratic backsliding has become the dominant trajectory of our time. All regions of the world have experienced some degree of change in democratic performance. The steepest declines have been recorded in Africa, followed by Europe [7, p. 15]. Asia and the Pacific, together with the Americas, have also experienced notable deterioration, while West Asia – already the lowest-performing region globally – has shown only marginal additional change [7, p. 15]. The gravest concerns are emerging within a climate of radical uncertainty, illustrated by political developments in the United States that unsettle long-standing assumptions about democracy and multilateralism.

Recent analytical findings indicate that regressions are most evident in the domains of representation, rights, and the rule of law. The sharpest setbacks have occurred in freedom of the press, followed by freedom of expression, economic equality, and access to justice. Press freedom alone declined in 43 countries, marking its most significant reversal in the past 50 years [7, p. 14]. These findings highlight that both fragile and established democracies are exposed to mounting pressures on civil liberties, underscoring the global scope of democratic erosion.

To illustrate the relationship between democratic performance and threats to peace, the analysis compares countries at both ends of the Democracy Index and the Normandy Index. The top five democracies are examined in relation to their positions in the Normandy Index, while the highest-ranked states in the Normandy Index are assessed through their Democracy Index scores. Likewise, countries at the bottom of either ranking are cross-referenced, enabling the matrix to highlight alignments and divergences across the global spectrum. This comparative structure reveals how democratic strength or weakness corresponds to varying levels of security threats (see Table 2).

This correlation presents the global extremums in democratic performance and peace vulnerability, contrasting the top and bottom performers. Among the leading democracies, Norway, New Zealand, Sweden, Iceland, and Switzerland stand out, with Iceland showing exact alignment in both rankings and Norway and New Zealand performing consistently well [4]. Switzerland leads the Normandy Index despite ranking fifth in democracy, while Australia emerges as a top security performer outside the top five democracies, illustrating partial divergence between the two measures [5].

At the opposite end of the spectrum, fragile states such as Syria, the Central African Republic, North Korea, Myanmar, and Afghanistan occupy the lowest positions in the Democracy Index [4], while the Democratic Republic of Congo, Chad, the Central African Republic, Afghanistan, and Syria rank lowest in the Normandy Index [5]. These overlaps and variations underscore that while strong democracies often correspond to resilient security standings, autocracies are consistently associated with heightened peace vulnerability.

An interesting case is the United Kingdom, which holds the 17th position in both the Democracy Index and the Normandy Index [4], [5]. Unlike countries that show divergence between the two measures, the

Table 2

Global extremums in democratic performance and peace vulnerability.

Top-down	Top 5 in Democracy Index	Top 5 in Normandy Index	Bottom 5 in Democracy Index	Bottom 5 in Normandy Index
1	Norway	Switzerland	Syria	Democratic Republic of Congo
2	New Zealand	Norway	Central African Republic	Chad
3	Sweden	Australia	North Korea	Central African Republic
4	Iceland	Iceland	Myanmar	Afghanistan
5	Switzerland	New Zealand	Afghanistan	Syria

United Kingdom demonstrates consistency, reflecting a mid-tier status where democratic institutions and peace resilience align at the same level. This equilibrium highlights that while the UK does not rank among the top performers, it maintains a stable correspondence across both dimensions.

The position of the United States within these rankings reflects one of the most concerning global trends: the erosion of democratic performance in states that have traditionally positioned themselves as global advocates of democracy. In the Democracy Index, the United States ranks 28th and is classified among the group of "flawed democracies", signaling persistent challenges in institutional trust, political polarization, and governance effectiveness [4]. Its position in the Normandy Index is especially troubling: ranked 90th, it lies far below other advanced democracies. Particularly striking is that the United States scores below the global average – 5.36 compared to the mean of 5.74 [5, p.11]. This gap reinforcing concerns about growing vulnerabilities within advanced democracies.

Another noteworthy tendency revealed by these indexes is the presence of countries that, despite being classified as authoritarian regimes, demonstrate relatively strong security resilience. For instance, Qatar, ranked 19th, and the United Arab Emirates and China, both ranked 32nd, illustrate this pattern [5, p. 11]. These cases highlight that moderate or even low democratic performance does not necessarily preclude a country from achieving a comparatively high capacity to resist peace and security threats. Such divergences call for more thorough investigation, as they suggest that resilience in the face of global risks may be shaped not only by democratic strength but also by alternative governance models, strategic resources, or regional security dynamics.

According to the data from global indexes, there is no clear evidence of a systematic correlation between top-ranked democracies and low security, or conversely, between top security performers and weak democratic systems. Instead, two distinct tendencies emerge. The first group consists of regimes with fragile or "flawed democracies" (e.g., the United States, Brazil, India), which face persistent challenges in institutional trust, political polarization, or structural vulnerabilities, and "hybrid regimes" (such cases as Mexico, Tanzania, and El Salvador), which combine limited democratic practices with authoritarian tendencies and often struggle to ensure consistent security resilience [4]. These states typically confront overlapping challenges such as weak institutional safeguards, uneven rule of law, and vulnerability to internal or regional instability. As a result, their performance in global indexes reflects both democratic fragility and constrained capacity to resist peace and security threats, positioning them in a precarious middle ground between "flawed democracies" and authoritarian regimes.

The second group comprises countries with low or explicitly authoritarian regimes that nevertheless demonstrate relatively high or moderate performance in resisting security threats, such as Qatar, the United Arab Emirates, and China. Their resilience often stems from centralized governance structures, strategic resource management, and regional security policies that bolster stability even in the absence of robust democratic institutions. Taken together, these patterns highlight two contrasting pathways in the democracy–security nexus: fragile democracies and hybrid regimes struggling to sustain resilience, and authoritarian regimes that, under certain conditions, generate notable security capacity. This divergence underscores the need for deeper investigation into the contextual drivers shaping these outcomes and challenges the assumption that democracy alone guarantees peace resilience. Therefore, there is a need to adapt the initial analytical matrix by substation categories "*Top Democracy / Low Security*" and "*Low Democracy / Top Security*" by more relevant: "*Fragile or Hybrid Democracies with Limited Security Capacity*" and "*Authoritarian Regimes with Elevated Security Capacity*" (see Table 3.).

In light of these findings, there is clear evidence that in the regional dimension Europe – particularly the European Union – remains the highest-performing domain in the democracy–security interplay. Even in the face of apparent threats posed by Russia's war against Ukraine and the broader menaces directed at EU member states, the region demonstrates a consolidated capacity to sustain both democratic performance and resilience against security pressures. By contrast, the African region reveals the most acute fragility in this domain, where weak institutional safeguards, limited democratic consolidation, and persistent exposure to conflict and instability converge to produce

Table 3

Analytical matrix of democracy and security outcomes

Top Democracy / Top Security	**Fragile or Hybrid Democracies with Limited Security Capacity**
Strong democracies aligned with strong security standings (examples: Iceland, Norway, New Zealand)	Fragile democracies or hybrid regimes and weaker security outcomes (examples: Brazil, India Mexico, Tanzania, El Salvador)
Authoritarian Regimes with Elevated Security Capacity	**Low Democracy / Low Security**
States with but relatively strong security resilience (examples: UAE, China, Qatar).	Fragile states marked by both democratic weakness and security threats (examples: Democratic Republic of Congo, Chad, the Central African Republic, Afghanistan, and Syria).

the lowest scores in both democracy and security. Yet the most challenging tendency revealed by the comparative analysis is the alignment between decreasing democratic performance and declining resistance to threats to peace. This convergence underscores a critical vulnerability: when democratic institutions weaken, states simultaneously lose resilience against security pressures. Therefore, it can be assumed that this dynamic represents the core driver of the global rise in conflict turbulence within contemporary international relations, highlighting the urgent need to address both democratic erosion and security fragility as interconnected phenomena.

An examination of the key factors underpinning high national and regional performance in the democracy–security interplay shows that the experience of top-ranked countries reveals a consistent pattern. Strong institutional safeguards, anchored in transparent governance, independent judiciaries, and effective checks and balances, provide stability in times of crisis. Societal cohesion, fostered through inclusive participation, media freedom, and robust civil society, reinforces public trust and mitigates polarization. Internationally, these states benefit from deep integration into cooperative frameworks and alliances, which enhance their security guarantees and diplomatic leverage. Finally, perceptive legitimacy, rooted in high levels of citizen confidence and shared democratic identity, sustains resilience even under external pressures. Taken together, these factors explain why leading democracies are able not only to preserve their institutions but also to resist escalating threats to peace, embodying the most successful configuration in the democracy–security nexus

Conclusions and future research directions. This study set out to identify the key factors that enable the preservation and resilience of democratic institutions in the face of escalating security challenges, by exploiting a methodological matrix of the democracy–security interplay to systematically analyze global trends, country cases, and regional divergences. The comparative analysis reveals a global trend of declining democratic performance, unfolding against a backdrop of rising uncertainty and intensifying international conflicts, which together amplify the fragility of democratic institutions and erode states' resilience to threats to peace.

The correlative analysis of top- and bottom-ranked countries in terms of democratic performance and resilience or vulnerability to threats to peace reveals several notable tendencies. At the extremes, there is clear evidence of correspondence between high democracy scores and strong resilience, as well as between low democracy scores and heightened vulnerability. In regional terms, Europe – particularly the European Union – demonstrates the most consolidated democracy–security interplay, while African countries consistently register the lowest indicators in this domain. The most striking global tendency, however, is the rising alignment between democratic decline and diminishing resilience to peace threats, a dynamic that contributes not only to regional instability but also to global turbulence and the escalation of conflicts. At the same time, "flawed democracies" such as the United States, which combine relatively strong democratic institutions with lower security rankings, highlight the importance of contextual and regional variations. Taken together, these patterns suggest that democracy–security correlations must be understood not only through the lens of institutional quality but also in relation to broader geopolitical and societal dynamics. This alignment and divergence illustrate that while strong democratic institutions often correspond to resilient security standings, the relationship is not uniform across all cases.

An important finding within the initial correlation matrix is that cases positioned at the extremes of the democracy–security interplay – those with the highest and lowest indices – do not always match precisely across both dimensions. Specifically, countries with high democratic performance but relatively low security scores, as well as those with low democracy but comparatively high security, challenge the assumption of a perfect correspondence. This indicates the need for broader analytical characteristics and additional methodological input to evaluate such cases more accurately. For example, the United States and China illustrate how institutional strength, geopolitical posi-

tioning, and societal dynamics can produce outcomes that diverge from the expected democracy–security correlation. Addressing these complexities requires a more nuanced framework that accounts for contextual variations and highlights the multidimensional nature of resilience in the face of contemporary threats.

Future research should focus on the relations between countries with different levels of democracy–security interplay, examining how their interactions shape both democratic development and security outcomes. Comparative analysis of partnerships, rivalries, and regional alignments can reveal whether cooperation between high-performing democracies and more fragile states strengthens resilience or, conversely, whether tensions exacerbate vulnerabilities. Such inquiry is essential for understanding how cross-regional dynamics influence the global state of peace sustainability and for identifying strategies that foster more balanced and inclusive security–democracy frameworks worldwide.

REFERENCES:

1. Olimid A.P., Georgescu C.M., Gherghe C.L. Communicating international politics narratives of security, democracy and human rights in contemporary society: indexing and analysis using online monitoring data. *Frontiers Sociology.* 2024. 9:1441787. doi: 10.3389/fsoc.2024.1441787

2. Farinha L., Youngs R. Securitization and European Democracy Policy. Carnegie Europe. 2024. URL: https://carnegieendowment.org/research/2024/04/securitization-and-european-democracy-policy?lang=en (Last accessed: 10.01.2026)

3. Dumitrescu D. Change and continuity in the EU's "state building-security nexus" in Ukraine. A historical institutional perspective. *EURINT Shaping the European future: institutions, transformations, and digital challenges.* 2024. Vol. 11. P. 242-258. doi: 10.47743/eurint-2024-DUM

4. Economist Intelligence Unit. Democracy Index 2024: Another Year of Democratic Decline. The Economist Group. 2024. URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2024/ (Last accessed: 10.01.2026)

5. European Parliamentary Research Service. Mapping Threats to Peace and Democracy Worldwide. European Union. 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2024)757653 (Last accessed: 10.01.2026)

6. World Economic Forum. Global Risks Report 2026: 21st Edition. Geneva: World Economic Forum. 2026. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2026.pdf. (Last accessed: 15.01.2026)

7. International IDEA. The Global State of Democracy 2025: Democracy on the Move. Strömsborg. SE–103 34 Stockholm. Sweden. 11 September 2025. https://doi.org/10.31752/idea.2025.53 (Last accessed: 10.01.2026)

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 327
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.22

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИКЛАДНОГО НАПРЯМУ МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE APPLIED DIMENSION OF INTERNATIONAL REGIONALISM

Гольцов А.Г.,
orcid.org/0000-0001-7696-3223
доктор політичних наук,
доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Стаття присвячена виявленню основних сучасних тенденцій розвитку прикладного міжнародного регіоналізму. Регіон трактується як міжнародна система, що утворюється й функціонує у певних просторових та часових умовах. У теорії міжнародних відносин традиційно переважають «західні» наукові концепції щодо дослідження процесів у міжнародному житті. Міжнародний регіоналізм, у науково-теоретичному сенсі, трактується як інтегральне сполучення досліджень різних наук щодо утворення та розвитку міжнародних регіонів. Міжнародний регіоналізм, у прикладному сенсі, призначений, передусім, для конструювання нових регіональних систем чи трансформації вже існуючих. Прикладний міжнародний регіоналізм також застосовується для вироблення основних стратегічних засад практичної політики регіоналізації на міжнародній арені, розробки відповідних моделей та проєктів. Дослідження в рамках «старого», «нового» та «порівняльного» напрямів регіоналізму залишаються актуальними для сучасних міжнародних студій. Набувають подальшого ускладнення процеси інтеррегіоналізму та трансрегіоналізму. Міжнародний регіоналізм дає обґрунтування процесів збільшення кількості регіональних організацій, їх географічного розширення, урізноманітнення сфер діяльності. Спостерігається тенденція до формування таких трансрегіональних спільнот держав, які не мають сталих інституцій з дієвими функціями й призначені для забезпечення взаємодії в певних галузях. Перспективною тенденцією є поява та поширення міжнародних «ініціатив», які висуваються та реалізуються окремими достатньо потужними державами. Для реалізації стратегічних цілей регіональних держав розробляються та втілюються геополітичні, геоекономічні та геокультурні регіональні проєкти. Актуальним завданням сучасного регіоналізму є визначення шляхів врегулювання міжнародних конфліктів у регіонах світу.

Ключові слова: міжнародний регіон, міжнародна система, теорія міжнародних відносин, міжнародний регіоналізм, інтеррегіоналізм, трансрегіоналізм, міжнародний конфлікт.

The article is devoted to identifying the principal contemporary trends in the development of applied international regionalism. A region is defined as an international system that is formed and functions under specific spatial and temporal conditions. In the theory of international relations, “Western” scholarly concepts have traditionally predominated in the study of processes in international life. International regionalism, in the scientific-theoretical sense, is interpreted as an integral combination of research conducted by various disciplines concerning the formation and development of international regions. In the applied sense, international regionalism is primarily intended for the construction of new regional systems or the transformation of existing ones. Applied international regionalism is also used to elaborate the fundamental strategic foundations of practical regionalization policy in the international arena, as well as to develop relevant models and projects. Research within the frameworks of “old,” “new,” and “comparative” regionalism remains relevant for contemporary international studies. The processes of interregionalism and transregionalism continue to grow in complexity. International regionalism provides a conceptual justification for the increasing number of regional organizations, their geographical expansion, and the diversification of their spheres of activity. There is a tendency toward the formation of transregional communities of states that lack stable institutions with effective functions and are intended to ensure cooperation in specific sectors. A promising trend is the emergence and dissemination of international “initiatives” proposed and implemented by individual sufficiently powerful states. To achieve the strategic objectives of regional states, geopolitical, geoeconomic, and geocultural regional projects are being developed and implemented. A pressing task of contemporary regionalism is to identify ways to resolve international conflicts in the world’s regions.

Key words: international region, international system, theory of international relations, international regionalism, interregionalism, transregionalism, international conflict.

Постановка проблеми. Досить швидкий перебіг глобальних процесів супроводжується фрагментацією геопросторової суспільної організації світу, що проявляється, зокрема, у формуванні та розвитку економічних та політичних регіонів. Міжнародна регіоналізація набуває розвитку на основі подальшої інтернаціоналізації різнобічних зв’язків між акторами в межах певних гео-

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

графічних просторів, які не завжди окреслені державними кордонами. У регіональному співробітництві зростає роль недержавних акторів, зокрема транснаціональних. Найбільш інтенсивні процеси регіоналізації спостерігаються в економічній сфері. Крім того, розвивається співпраця між акторами в політичній, військовій, соціальній, культурній, екологічній та інших сферах. Розвиток міжнародного регіоналізму в сучасному світі стимулюється ще й загостренням регіональних проблем у сфері безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади сучасних міжнародних регіональних студій сформовані завдяки працям таких «західних» дослідників, як А. Ачарія, Б. Бузан, Т. Бьорцель, Л. ван Лангенхове, Е. Гаррелл, Г. Генґґі, Б. Геттне, Е. Маркузен, Р. Ролофф, Ю. Рюланд, Е. Солінген, Ф. Сьодербаум, Р. Таварес, М. Тело, О. Уейвер та ін. У науковому середовищі тривають дискусії щодо теоретичних питань регіоналізму. Сучасні дослідження акцентують увагу на «порівняльному» регіоналізмі, розвиткові інтеррегіоналізму, а також трансрегіоналізму.

У вітчизняній науці проблематика міжнародного регіонознавства актуалізувалася лише наприкінці XX ст., і дослідження в цій царині представлені працями О. Брусиловської, В. Власова, М. Дорошка, В. Головченка, В. Зимогляда, П. Ігнатьєва, Н. Кодацької, В. Константинова, А. Перфільєвої, Т. Стародуб-Підберезної, В. Щербака та ін. На нинішньому етапі наукові розвідки спрямовані, великою мірою, на вивчення міжнародного регіоналізму в Європі. Дослідження також зосереджені на виявленні шляхів оптимальної інтеграції України в регіональні просторові структури ЄС.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Змістовна сутність міжнародного регіоналізму залишається предметом наукових дискусій. Суттєвий науковий інтерес становлять дослідження співвідношення традиційних та новітніх підходів у міжнародному регіоналізмі. «Західні» моделі міжнародного регіоналізму, попри позитивні досягнення, вважаються недостатньо адекватними при застосуванні в інших частинах світу. Дуже важливо визначити основні тенденції розвитку міжнародного регіоналізму у співвідношенні з процесами інтер- та трансрегіоналізму. Для забезпечення потреб держав світу та міжнародних організацій корисними є дослідження прикладних аспектів сучасного міжнародного регіоналізму. Важливими теоретичними та практичним завданнями постають: виявлення чинників виникнення міжнародних конфліктів у регіонах світу, аналіз їхнього перебігу та пошук шляхів врегулювання.

Формулювання цілей статті. Метою є дослідження прикладного напряму міжнародного регіоналізму, виявлення важливих сучасних тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновизнаного підходу до трактування поняття «регіон» не існує взагалі. У сучасних наукових студіях це поняття може застосовуватися в дуже широкому контексті при розгляді різнорівневих геопросторових систем. Спостерігається досить широкий діапазон різноманітних дефініцій у значній кількості наук, наприклад, у географічних (в окремих суспільно-географічних дисциплінах), економічних, політичних, історичних та ін. У рамках такого міждисциплінарного наукового напряму, як регіональна наука, також зустрічаються різні підходи окремих авторів до визначення поняття «регіон», залежно від їхньої приналежності до певних наукових шкіл чи спільнот, а також у зв'язку зі специфікою поставлених дослідницьких завдань. Різні автори, даючи свої трактування поняття «регіон», можуть пропонувати також власні схеми регіоналізації світу.

При розгляді ієрархічної структури глобального геопростору вважається доцільним виокремлення регіонів на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях. Дослідження процесів утворення та розвитку саме міжнародних регіонів становить інтерес у контексті нашого дослідження. Виокремлення авторами тих чи інших міжнародних регіонів здійснюється в залежності від предмету дослідження. Відповідно, вони можуть бути політичними, економічними, екологічними, культурно-цивілізаційними та ін. Як інтегральний варіант, міжнародні регіони можна кваліфікувати в якості комплексних геопросторових утворень, що сформувалися на основі розвинених різноманітних взаємозв'язків між державами, а також іншими акторами міжнародних відносин.

Регіони доцільно розглядати як міжнародні системи, що утворилися й поширюються у світі за умов подальшого розвитку взаємодій між різноманітними акторами. У наукових студіях, про що свідчить аналіз значної кількості праць, регіон доволі часто постає як побудований автором свого роду «конструкт», призначений для розв'язання певного науково-теоретичного чи практичного дослідницького завдання. З позицій «нового» регіоналізму, регіони не існують споконвічно, а формуються (конструюються) у процесі розвитку взаємодії між акторами (суб'єктами). Відповідно, певні регіональні «інтереси та ідентичності формуються в процесі взаємодії та міжсуб'єктивного розуміння» [1, с. 36]. На думку В. Константинова, «міжнародний регіон як елемент вертикальної, ієрархізованої організації світової системи насправді є продуктом регіонального розвитку й, певною мірою, проявом ієрархічності міжнародної системи» [3, с. 74].

На становлення та розвиток міжнародних регіональних студій в країнах Заходу, звісно, суттєво

впливали найбільш авторитетні наукові парадигми. А. Ачарія та Б. Бузан визначили, що міжнародний порядок з домінуванням Заходу відтворювався також у науково-теоретичному осмисленні, і теорія міжнародних відносин заснована на тих самих західних ідеологіях, що й міжнародні відносини сучасності взагалі [5, p. 11]. Тому заради більшої об'єктивності дослідження формування міжнародних регіональних систем та їхніх трансформацій мають спиратися на максимально широкий науково-теоретичний фундамент й емпіричні дані, які стосуються різних частин світу.

Просторові межі міжнародних регіонів можуть зазнавати певних змін, так само, як їхні якісні властивості та кількісні параметри під дією ендогенних та екзогенних факторів. В ієрархічній (вертикальній) структурі геопростору базовим доцільно вважати мезорегіональний (середній) рівень. Усередині окремих мезорегіонів можливе виокремлення невеликих угруповань країн, що мають тісніші взаємовідносини, ніж у межах мезорегіону взагалі. Країни таких груп, які варто іменувати субрегіонами, можуть мати схожі риси фізико-географічного положення, природних умов та ресурсів, політичних та соціально-економічних систем, а також культури, етнічного та релігійного складу населення тощо. На ієрархічному рівні, вищому ніж базовий (мезорегіональний), може бути доцільним виокремлення макрорегіонів, що утворюються внаслідок взаємодії мезорегіонів, субрегіонів та окремих держав. Таке таксонування міжнародних регіонів в окремих випадках відрізняється від традиційних суто географічних підходів до регіоналізації світу.

Поняття «регіоналізація» трактується досить широко. Її можуть розглядати як сукупність процесів взаємодії компонентів у певному геопросторі, внаслідок чого об'єктивно утворюється відносно цілісний комплекс (регіон). З практичного погляду, регіоналізація постає в якості сукупності заходів, що реалізуються задля оптимізації геопросторової організації життя суспільства. Крім того, регіоналізація може трактуватися як результат наукового дослідження, що залежить від суб'єктивних уявлень автора. Взагалі міжнародну регіоналізацію можна уявити як «сукупність процесів інтернаціоналізації в політичній, економічній, культурній та інших сферах суспільного життя, що призводить до формування міждержавних геопросторових утворень, котрі мають певний рівень комплексності» [2, с. 102].

Набувають розвитку дослідження ідейних та нормативних чинників регіоналізації. Б. Геттне та Ф. Сьодербаум наголошували на тому, що для утворення регіону потрібно досягнути достатнього рівня згуртованості акторів (держав), які взаємодіють між собою, необхідна їхня «регіональна консолідація» («regioness») [10]. На думку О. Брусиловської, «ідеї стають головними в сучасних регіональних процесах, часто випереджаючи економічні та політичні можливості» [1, с. 38]. Варто враховувати вплив на процеси регіоналізації потужних зовнішніх акторів, які прагнуть реалізувати власні геополітичних та геоекономічні інтереси. Дедалі вагомішу роль у міжнародній регіоналізації відіграють міжнародні організації та транснаціональні суб'єкти. Б. Геттне та Ф. Сьодербаум констатували, що «економічні, соціальні та культурні мережі розвиваються швидше, ніж формальне політичне співробітництво на регіональному рівні» [10, p. 473].

У глобалізованому світі активно розвиваються процеси політичних, безпекових, господарських, культурних та інших взаємозв'язків між регіонами світу, що кваліфікується як інтеррегіоналізація. Водночас, у міжнародних регіональних системах відбувається подальше ускладнення, що спричинюється зростанням кількості акторів (передусім, за рахунок недержавних) та взаємозв'язків між ними. Спостерігається тенденція до подальшої диверсифікації складу учасників регіональних процесів, особливо за рахунок ТНК, банків, фондів, суспільних об'єднань, рухів тощо. Внаслідок цього набуває розвитку трансрегіоналізація, котра може трактуватися як сукупність процесів взаємодії між акторами з різних регіонів світу. Її характерною особливістю є важлива роль саме транснаціональних акторів. Вважається, що трансрегіоналізацію можна трактувати як розширення та ускладнення інтеррегіоналізації внаслідок участі недержавних акторів.

У міжнародних студіях залишається дискусійним питання щодо співвідношення між поняттями «регіоналізація» та «регіоналізм». Наприклад, мають поширення погляди, що ці наукові категорії можна вважати майже синонімічними. Наприкінці XX ст. Е. Гаррелл визначив регіоналізм як «природний, органічний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних та культурних процесів», а регіоналізацію – як один з його різновидів [12, p. 333]. Регіоналізм доречно поділяти на внутрішньодержавний та міжнародний. Внутрішньодержавний регіоналізм призначений для формування ідейних та теоретичних засад регіональної політики всередині держави, а також розробки стратегії й тактики її здійснення.

Доцільно виділити два основні взаємопов'язані виміри міжнародного регіоналізму. У науково-теоретичному вимірі, його можна розуміти як свого роду інтегральне сполучення політологічних, економічних, соціологічних, культурологічних та інших теоретичних досліджень міжнародних регіонів. У такому разі регіоналізм має формувати ідейні та теоретичні основи регіоналізації. У прикладному вимірі, міжнародний регіоналізм постає в якості практичної політики регіоналіза-

ції, що цілеспрямовано розробляється та втілюється державами світу, міжнародними організаціями й іншими впливовими акторами. У рамках прикладного міжнародного регіоналізму розробляються, зокрема, моделі та проєкти геополітичних та геоекономічних міжнародних регіональних систем різного рівня [2, с. 106]. Б. Геттне запропонував розглядати регіоналізм з таких трьох позицій: виміри регіону («dimensions»); оцінка акторів; рівні регіону [11, p. 550].

У ХХ ст., особливо після Другої світової війни, міжнародний регіоналізм виник та розвивався як результат створення суверенними державами економічних чи військово-політичних (безпекових) об'єднань, які можна було вважати блоками, враховуючи їх певну «закритість». Йдеться, наприклад, про НАТО чи ЄЕС. Внаслідок дії процесів екстенсивного й, особливо, інтенсивного розвитку сформувалися досить усталені регіональні структури. Такий тип міждержавного регіоналізму в 1990-х рр. стали називати «старим».

Наприкінці ХХ ст. у міжнародному регіоналізмі спостерігалася активізація процесів формування значно більш «відкритих» регіональних економічних та політичних об'єднань. Країни, що розвиваються, прагнули приєднатися до наявних регіональних структур чи створити нові. Посилювався вплив недержавних акторів, у світі набували поширення транснаціональні мережні структури та ін. Після розпаду соціалістичної системи й самого СРСР постали актуальні завдання щодо формування нових регіональних структур на основі взаємодії постсоціалістичних, а також нових незалежних держав. Водночас, нові суб'єкти стали взаємодіяти з регіональними об'єднаннями. Потрібно було враховувати зростання ролі недержавних акторів, що брали участь у регіональних процесах. Отже, розвивався «новий» міжнародний регіоналізм. Водночас, «старий» регіоналізм не зійшов з міжнародної арени, а, певною мірою, трансформувався в напрямі більшої «відкритості», взаємодії з іншими регіонами, окремими державами та транснаціональними акторами.

Конструювання регіональних систем відбувалося в складних умовах змінної міжнародної кон'юнктури, і новітні форми геопросторової архітектури поставали «продуктом постійних переговорів, результатом диференційованості суспільних відносин, несталість яких визначає тимчасовий характер будь-яких форм їхньої організації» [6, p. 138]. У процесах міжнародної регіональної взаємодії зростала роль внутрішньодержавних суб'єктів (зокрема, регіональних) та транснаціональних акторів.

У ХХІ ст. набув поширення так званий «порівняльний» регіоналізм, розвиток якого пояснюється запровадженням новітніх підходів щодо дослідження регіональних процесів. Увага на порівняльному підході акцентується, передусім, у зв'язку з необхідністю вивчення великого різноманіття регіональних процесів у різних частинах планети. За твердженням А. Ачарії та Б. Бузана, «у дисципліні про міжнародні відносини західне домінування зберігалося набагато довше, ніж у міжнародні відносинах» [5, p. 5]. Європейський досвід регіоналізму вважається, звісно, вельми корисним, але особливо актуальними завданнями є вивчення на різних континентах: передумов формування міжнародних регіонів, ідейних засад регіональних об'єднань, особливостей взаємодії між акторами, вироблення та втілення регіональних проєктів тощо. Геоекономічну та, ще меншою мірою, геополітичну моделі ЄС, попри їхню привабливість завдяки успіхам міжнародної інтеграції, можна лише частково реалізувати в інших регіональних об'єднаннях країн світу. Варто враховувати специфічні особливості їх історичного розвитку, політичних, економічних, соціальних, культурно-цивілізаційних та інших факторів. Розробка нових унікальних геоекономічних, геополітичних та геокультурних проєктів регіональної взаємодії постає вельми актуальним завданням «порівняльного» регіоналізму.

За оцінкою В. Константинова, «регіоналізм проявляється фактично в усіх площинах функціонування системи міжнародних відносин, внаслідок чого сам відчуває на собі вплив усіх провідних тенденцій трансформації цієї системи» [3, с. 74]. Взагалі в становленні та розвитку міжнародних систем у регіонах світу можна спостерігати складне взаємне переплетіння «нового», «старого» та «порівняльного» типів регіоналізму.

У сучасному світі досить інтенсивно розвиваються процеси інтеррегіоналізму, який, за досить поширеним поглядом, являє собою «інституціоналізовані відносини між регіонами світу» [8, p. 3]. Водночас, Г. Генгґі запропонував «широке» тлумачення інтеррегіоналізму, що охоплює сукупність відносин, учасниками яких є регіональні організації, регіональні групи, окремі країни з різних регіонів [9]. Змістовне наповнення та провідні напрями прикладного інтеррегіоналізму визначаються, передусім, стратегічними інтересами провідних держав тих міжнародних регіонів, між якими організовується взаємодія.

Водночас, спостерігається тенденція щодо подальшого розвитку трансрегіоналізму, оскільки зростає інтенсивність взаємодії між регіонами світу, збільшується різноманіття учасників за рахунок політичних, економічних, культурних та інших недержавних суб'єктів, держав з різних регіонів тощо. Трансрегіональні програми та проєкти співпраці в різних галузях можуть розроблятися та втілюватися спільними зусиллями державних політичних еліт, неформальних елітних груп, вищого менеджменту ТНК та ін. На планетарному

рівні трансрегіоналізм може призводити до формування макрорегіонів та розширенню їхньої взаємодії. Водночас існує думка, що «за сучасних умов трансрегіоналізація є похідною від макрорегіоналізації, це форма глобалізації у межах нового регіоналізму» [4, с. 78]. Окремі автори визначають перспективну тенденцію утворення нового світового порядку на основі взаємодії макрорегіонів – перехід до мультирегіоналізму [11].

За умов зниження стабільності світового порядку потужним стимулом розвитку міжнародного регіоналізму постає безпековий. В інтересах спільного захисту своєї безпеки держави окремих регіонів світу вкрай заінтересовані у формуванні регіональних комплексів безпеки, теорія яких була запропонована Б. Бузаном та О. Уейвером [7]. Безпековий міжнародний регіоналізм передбачає комплексне вирішення питань захисту регіональної безпеки у воєнній (військовій), політичній, економічній, суспільній та екологічній сферах.

У міжнародних регіонах посилюється роль регіональних держав, які постають лідерами (чи навіть гегемонами) в організації регіональної взаємодії. Вони здатні стимулювати процеси регіонального співробітництва, сприяти ресурсному забезпеченню розробки та втілення регіональних проєктів. Наприклад, Туреччина постає в якості організатора різнобічної співпраці своїх партнерів з Центральної Азії та Південного Кавказу.

Однією з тенденцій розвитку міжнародного регіоналізму можна вважати «перетинання» у геопросторі регіональних організацій та «накладання» їх одна на одну. Такі процеси набули поширення не лише в Європі, а й в Азії, Африці, Америці. Дослідження розподілу сфер компетенції окремих регіональних організацій, виявлення шляхів підвищення ефективності їхньої взаємодії на різних ділянках геопростору становлять неабиякий практичний інтерес.

Відбувається формування таких трансрегіональних спільнот держав, які не мають сталих інституцій з дієвими функціями й призначені для забезпечення взаємодії в низці галузей. Йдеться, передусім, про економічне співробітництво, а також про міжнародно-правові, безпекові, екологічні та інші питання, вирішення яких становить взаємний інтерес. Наприклад, БРІКС (організація вже розширилася за рахунок Єгипту, Ефіопії, ОАЕ, Ірану, Індонезії), МІКТА (Мексика, Індонезія, Південна Корея, Туреччина, Австралія) та ін.

Досить перспективною тенденцією виглядає поява та поширення такої форми регіоналізму, як міжнародні «ініціативи», що пропонуються та просуваються окремими потужними державами. Найбільш показовим прикладом є «ініціатива» Китаю «Один пояс, один шлях». КНР запропонувала своїм партнерам досить привабливі умови участі в цій «ініціативі», яку вже можна трактувати в якості мегапроєкту. Країни-учасниці «ініціативи» не зв'язують себе якимись «жорсткими» зобов'язаннями, вони заінтересовані в отриманні економічних вигід від конкретних проєктів співробітництва.

Окремі регіональні інститути перетворилися на відносно самостійних акторів міжнародних відносин, які пропонують свої норми та цінності, розвивають відносини з іншими регіональними організаціями та суверенними державами. Водночас, спостерігаються випадки загострення конкуренції між регіональними організаціями у певних сферах (наприклад, у міжнародній торгівлі) та на окремих ділянках геопростору.

У XXI ст. загрози регіональних конфліктів залишаються актуальними. Злободенними завданнями прикладного міжнародного регіоналізму є: виявлення передумов та чинників виникнення конфліктів, вироблення дієвих засобів запобігання ним, розробка міжнародних механізмів впливу на сторони конфліктів, визначення оптимальних шляхів їхнього врегулювання тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Міжнародний регіоналізм може трактуватися як інтегральне сполучення політичної, соціальної, економічної, культурологічної думки – ідейна та науково-теоретична основа регіоналізації. У прикладному сенсі, міжнародний регіоналізм полягає, зокрема, у конструюванні регіональних систем для реалізації стратегічних цілей заінтересованих міжнародних акторів. У світі інтенсивно розвиваються процеси інтеррегіоналізму, спрямованого на забезпечення взаємодії між регіонами. Триває також активний розвиток трансрегіоналізму. Спостерігається підвищення ролі недержавних акторів у формуванні регіональних структур взаємодії в політичній, економічній та культурній сфері. Окремі потужні держави та міжнародні організації конструюють трансрегіональні міжнародні системи, виходячи зі спільних інтересів. Зростає кількість регіональних організацій, розширюються їхні просторові межі, диверсифікуються сфери діяльності. При цьому неминуче «перетинаються» їхні політичні та економічні інтереси, окремі країни стають об'єктами конкуренції між ними. У регіонах світу набувають поширення міжнародні «ініціативи», які не потребують «жорсткого» нормативно-правового оформлення. Актуальною тенденцією є розробка в рамках прикладного міжнародного регіоналізму практичних заходів щодо врегулювання конфліктів у регіонах світу.

Перспективні напрями подальших досліджень стосуються проблемних теоретичних та практичних аспектів міжнародного регіоналізму. Для українських науковців сталий інтерес становить вивчення європейського регіоналізму. Важливе

значення мають також розробки проєктів у сфері геоекономічного регіоналізму щодо співробітництва України з регіональними міжнародними системами з різних частин світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брусиловська О. Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції? *Міжнародні та політичні дослідження*. 2023. № 36. С. 30–42. DOI: https://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288705.

2. Гольцов А. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.

3. Константинов В. Ю. Еволюція поняття регіону у дослідженні міжнародних політичних регіонів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 132. С. 67–77.

4. Перфільєва А. О. Сучасні модифікації регіоналізму. *Acta Securitatae Volynienses*. 2025. № 5. С. 74–79. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-10.

5. Acharya A., Buzan B. The Making of Global International Relations: Origins and Evolution of IR at its Centenary. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 392 p.

6. Allen J., Massey D. Rethinking the Region. London : Routledge, 1998. 159 p.

7. Buzan, B., Waever, O. Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 592 p.

8. Interregionalism: A New Phenomenon in International Relations. *Interregionalism and International Relations* / H. Hänggi, R. Roloff, J. Rüland (eds.). Oxon : Routledge, 2006. P. 3–14.

9. Interregionalism as a Multifaceted Phenomenon: In Search of a Typology. *Interregionalism and International Relations* / H. Hänggi, R. Roloff, J. Rüland (eds.). Oxon : Routledge, 2006. P. 31–62.

10. Hettne B., Söderbaum F. Theorising the Rise of Regionness. *New Political Economy*. 2000. Vol. 5, No 3. P. 457–473. DOI: https://doi.org/10.1080/713687778

11. Hettne B. Beyond the «New Regionalism». *New Political Economy*. 2005. Vol. 10, No 4. P. 543–571. DOI: https://doi.org/10.1080/13563460500344484

12. Hurrell A. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. *Review of International Studies*. 1995. Vol. 21, No 4. P. 331–358. DOI: https://doi.org/10.1017/S0260210500117954

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 327.39:339.92(477:4-6ЄС)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.23

ПОЛІТИКА ВПЛИВУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРОГРАМ НА ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ ДО ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ ЄС

THE IMPACT OF EUROPEAN PROGRAMMES ON UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EU'S SINGLE DIGITAL SPACE

Горінов П.В.,
orcid.org/0000-0002-8294-2784
кандидат юридичних наук, доцент,
декан соціально-гуманітарного факультету, професор кафедри права
Українського державного університет імені Михайла Драгоманова

Сілаєв В.В.,
orcid.org/0009-0004-8660-6368
аспірант кафедри політичних наук
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Стаття присвячена аналізу політики впливу європейських програм на процес інтеграції України до Єдиного цифрового простору ЄС.

Дослідженням особливостей використання програм і проектів ЄС, шляхів і проблем цифрової трансформації України займались науковці у сфері політології, державного управління, правознавства, інформаційних систем тощо, проте поза увагою залишилася тематика дослідження аналізу політики впливу і результативність використання європейських програм цифрової трансформації України.

Метою статті є дослідження політики впливу європейських програм на інтеграцію України до єдиного цифрового простору ЄС, а також виокремлення основних проблемних питань щодо залучення можливостей грантових програм для потенційних грантоотримувачів.

Мета статті реалізується через завдання дослідження: аналіз особливостей змісту європейських програм цифрової трансформації в контексті їх інтеграційного потенціалу; оцінка результативності діяльності окремих європейських програм та проєктів, виокремлення основних ризиків та кіберзагроз щодо цифровізації; пропозиції та рекомендації щодо впровадження кращих європейських практик цифрової трансформації в Україні.

Українська держава вбачає розвиток цифрових рішень та сервісів як важливий елемент підтримки життєдіяльності українського суспільства в умовах збройної агресії російської федерації. Цифровізація України здійснюється за рахунок участі в програмах та проєктах ЄС, як: «Цифрова Європа» та «Digital Transformation for Ukraine» (DT4UA) та інші, та має вагомі результати, які визнані в ЄС.

Констатовано, що цифрова трансформація українського суспільства сприяла створенню таких унікальних цифрових продуктів-сервісів, як «Дія», цифрові навички та освіта, кадри в цій сфері, законодавство та стандарти, просування та комунікації, інфраструктура тощо, які є новим стандартом цифровізації в ЄС і в світі.

Авторами акцентується увага на те, що процес цифрової трансформації є одним із напрямків адаптації України до стандартів ЄС у сфері цифровізації та сприяє євроінтеграційним прагненням України.

Серед здобутків цифрової трансформації України варто відзначити високу швидкість і креативність упровадження цифрових інновацій, юридичне визнання цифрових документів, системність підходів, а також активну залученість суспільства до розвитку цифрової грамотності населення.

Поряд із тим, вважаємо за необхідне сформувати ефективну організаційно-освітню систему підвищення рівня цифрових навичок та навчання з проєктного менеджменту для організацій та інших зацікавлених осіб – потенційних грантоотримувачів, із залученням європейських фахівців відповідного профілю.

Ключові слова: політика цифрової трансформації, політика впливу європейських програм «Цифрова Європа», «Digital Transformation for Ukraine» (DT4UA), цифровізація органів публічної влади, державних послуг та економіки країни, цифрова безпека.

The article is devoted to analysing the impact of European programmes on Ukraine's integration into the EU's Single Digital Space.

Researchers in the fields of political science, public administration, law, information systems, etc. have studied the characteristics of EU programmes and projects, as well as the paths and challenges of Ukraine's digital transformation.

The purpose of the article is to study the policy of European programmes influence on Ukraine's integration into the EU's Single Digital Space, as well as to identify the main issues regarding the use of grant programmes for potential grant recipients.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The purpose of the article is achieved through the following research tasks: analysis of the content of European digital transformation programmes in the context of their integration potential; assessment of the effectiveness of individual European programmes and projects, identification of the main risks and cyber threats related to digitalisation; proposals and recommendations for the implementation of best European practices of digital transformation in Ukraine.

The Ukrainian state considers the development of digital solutions and services to be an important element in supporting the functioning of Ukrainian society in the context of armed aggression by the russian federation. The digitalisation of Ukraine is being carried out through participation in EU programmes and projects such as Digital Europe and Digital Transformation for Ukraine (DT4UA) and others, and has achieved significant results that are recognised in the EU.

It has been established that the digital transformation of Ukrainian society has contributed to the creation of unique digital products and services, such as «Diya», digital skills and education, personnel in this field, legislation and standards, promotion and communication, infrastructure, etc., which are the new standard of digitalisation in the EU and worldwide.

The authors emphasise that the process of digital transformation is one of the areas of Ukraine's adaptation to EU standards in the field of digitalisation and contributes to Ukraine's European integration aspirations.

Among the achievements of Ukraine's digital transformation, it is worth noting the high speed and creativity of digital innovation implementation, legal recognition of digital documents, systematic approaches, and active public involvement in the development of digital literacy among the population.

At the same time, we consider it necessary to develop an effective organisational and educational system for improving digital skills and project management training for organisations and other interested parties – potential grant recipients – with the involvement of European experts in the relevant fields.

Key words: digital transformation policy, policy of influence of European programmes «Digital Europe», «Digital Transformation for Ukraine» (DT4UA), digitalisation of public authorities, public services and the country's economy, digital security.

Постановка проблеми. Починаючи з 2022 року Україна протистоїть російському вторгненню, захищаючи та відстоюючи своє право на європейський вибір, європейське майбутнє та європейські цінності. Незважаючи на те, що основні зусилля держави зосереджені на захисті від російського вторгнення, Україна одночасно проводить значні європейські реформи у сфері цифрової трансформації державної влади, управління державними послугами в сфері безпеки та оборони тощо. Такі реформи є відповідною організаційно-правовою основою подальшої інтеграції до ЄС, адже «перспектива майбутньої євроінтеграції вже сьогодні виокремлюють перед Україною питання адаптації законодавства, системи державного управління до стандартів ЄС, необхідність проведення низки реформ та трансформацій в економічній, політичній, правовій, соціальних сферах та сприянні розбудови ефективної системи координації європейської інтеграції [6] тощо.

Одним із найуспішніших євроінтеграційних реформ України – є цифрова трансформація, яка реалізовується відповідно до участі в європейських проєктах, програмах та базується на Угоді про асоціацію. Результативність цифрової трансформації обумовлена виконанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у якій статтею 451 зазначено: «Україні надається можливість брати участь у всіх поточних і майбутніх програмах Союзу, відкритих для неї згідно з відповідними положеннями, якими запроваджуються ці програми [25]. Відповідно, реалізацією можливостей, зафіксованих в Угоді про асоціацію, є участь України в окремих європейських інституційних проектах та програмах, серед яких – програма «Цифрова Європа», проєкт ЄС «Digital Transformation for Ukraine» (далі – DT4UA), загальноєвропейський проєкт «Цифровий компас» тощо.

Необхідність дослідження процесу результативності участі України в європейських проектах цифровізації обумовлюється тим, що «в умовах воєнного стану цифрові технології не лише не втратили свою ефективність, а й продемонстрували надзвичайну адаптивність та стійкість, забезпечуючи безперервність державних сервісів навіть у найскладніших умовах» [15].

Усе вищевикладене свідчить про наукове та практичне значення цієї тематики дослідження для подальшого формування відповідного наукового, програмного, інституційного-інформаційного, організаційного середовища повоєнного відновлення України на розвинутих цифрових ресурсах та платформах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням цифрової трансформації українського суспільства присвячені праці науковців як в галузі політології, державного управління, так і соціології та правознавстві. Серед дослідників, працями яких ми скористалися, варто відзначити напрацювання Кутової М. А. щодо розвитку системи електронного урядування в контексті забезпечення інформаційної безпеки України [14], Грень Р. Т. щодо шляхів інтеграції України до єдиного цифрового простору ЄС [3], дослідження Биркович Т. І., Биркович В. І., та Кабанець О. С. щодо аналізу механізмів публічного управління у сфері цифрових трансформацій [1], Решетової Г. І. щодо виявлення проблемних питань з упровадження «електронного урядування» [21], Пархоменко-Куцевіл О. І. щодо міжнародного досвіду цифровізації державного управління для України [17] та були використані ряд власних досліджень у співавторстві щодо проблем цифрової безпеки, політичних знань і рішень, участі молоді в реформуванні держави тощо [5], [6], [7], [8], [9], [10], [23].

Особливої уваги заслуговують результати дослідження «Потреби та проблеми організацій громадянського суспільства (ОГС) України в умовах війни», проведеного науковцями Падалкою Г., Біклою О. та Білоскурським А. [16].

Відзначимо дослідження української платформи «Дія» в контексті світових тенденцій цифровізації державних послуг [15], яке проведене Макаренком П. О., що дало змогу відзначити результативність використання програм ЄС у сфері цифрової трансформації.

Напрацювання Кобеля-Звір М. Я. та Звір Ю. В., які аналізують можливості грантів програми Європейської комісії «Цифрова Європа» [11] та можливості програми європейської інноваційної ради «EIC Transition» [20], посилили аргументацію нашого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження політики впливу та аналіз можливостей європейських програм щодо інтеграції України до єдиного цифрового простору ЄС, а також виокремлення основних проблемних питань щодо залучення можливостей грантових програм для потенційних грантоотримувачів.

Мета статті реалізовується через наступні завдання дослідження: проаналізувати особливості європейських програм цифрової трансформації в контексті їх інтеграційного потенціалу; оцінити результативність діяльності окремих європейських програм та проєктів, зокрема «Цифрова Європа» та «Digital Transformation for Ukraine» (DT4UA), виокремити основні ризики та кіберзагрози, що супроводжують процеси цифровізації; запропонувати рекомендації щодо впровадження кращих європейських практик цифрової трансформації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [25], актуалізувало проведення політичних, соціологічних, правових досліджень євроінтеграційних процесів, шляхів їх вдосконалення, виокремлення яких дає можливість зробити висновок про унікальність національних сервісів державних послуг в світі пріоритетних напрямків тощо.

Важливість європейських програм, що сприяють цифровій трансформації українського суспільства є надзвичайно високою, адже саме ці програми надають матеріальні, організаційні та методологічні можливості й ресурси для проведення відповідних реформ, узгодження та адаптації нормативно-правової бази, а також розширення взаємовідносин між українськими та європейськими партнерами в контексті євроінтеграції до ЄС. Участь України в європейських програмах цифрової трансформації надасть змогу пришвидшити відновлення економіки, посилити цифрову трансформацію та забезпечити інтеграцію українських компаній до європейського цифрового ринку.

Процес цифрової трансформації України є однією з найрезультативніших реформ, що відбувається за активного сприяння інституцій ЄС через участь у низці програм і проєктів. Зокрема, з 2021 року була розпочата участь у програмі ЄС «Цифрова Європа», на підставі Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027) [24]. Метою цієї програми є підвищення організаційної та фінансової доступності цифрових проєктів для державних органів, українських підприємств та організацій, та адаптація цифрової інфраструктури до стандартів ЄС.

Позитивний характер залучення до вищевказаної програми «Цифрової Європи» полягає в «наближенні Україну до Єдиного цифрового ринку ЄС. Загальний фонд Програми «Цифрова Європа» становить 7,5 млрд євро. На фінансування проєктів за вказаними та доступними для України напрямами Програми передбачено близько 6 млрд євро. Їх виділятимуть протягом 7 років. Всього для України доступно чотири основні напрями, у яких можна отримати фінансування: високопродуктивний комп'ютинг – 2,2 млрд євро; штучний інтелект, дані та хмарні послуги – 2,1 млрд євро; цифрові навички – 580 млн євро; використання цифрових технологій в економіці та суспільстві – 1,1 млрд євро [19].

Відзначимо, що для українських підприємців та бізнесу є гарною можливістю участь у грантових програмах Європейської комісії «Цифрова Європа», адже, якщо українські підприємці зуміють використовувати активно інструменти Програми «Цифрова Європа», то вони матимуть перспективи долучитися до розвитку інноваційної та цифрової інфраструктури України, а, у разі використання грантів цієї Програми, представники бізнесу вийдуть на новий рівень стрімкого розвитку та зможуть підвищити свою конкурентоспроможність на ринку [11].

В Україні тривалий час результативно функціонував окремий цільовий проєкт ЄС «Digital Transformation for Ukraine» (DT4UA), основна мета якого – це супроводження та підтримка цифрової трансформації України через програму «EU4DigitalUA» [2]. Так, у листопаді 2025 року «Міністерство цифрової трансформації України повідомило про підсумки завершення реалізації програми EU4DigitalUA, що фінансувалася Європейським Союзом та констатувало важливі результати.

Завдяки підтримці EU4DigitalUA були реалізовані десятки ініціатив, які охоплюють ключові сфери цифрової держави [2], як: цифрові сервіси

та «Дія», цифрові навички та освіта, кадри, законодавство та стандарти, просування та комунікації, інфраструктура. Серед них реалізовані такі важливі ініціативи як: промоція нових сервісів у «Дії»: Дія.Підпис, uResidency, е-Підприємець, Дія.Engine. Створення освітніх серіалів на платформі Дія.Освіта, Проєкт «Оновлена інформатика – ІТ-студії» та ряд інших [2].

Результативність участі України в проектах ЄС цифрової трансформації відзначають як європейські так і українські фахівці: підписано 19 грантових угод; 75 установ й організацій долучилися до Програми; 7,2 млн євро – на впровадження спільних цифрових проєктів із європейськими партнерами залучили українські установи, організації та заклади освіти. Серед організацій, що залучили фінансування – ДП Дія, Асоціація «Львівський кластер інформаційних технологій та бізнес-послуг», Поліський національний університет, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, ТОВ «Хоса», ТОВ «Танхост», Національний університет «Чернігівська політехніка», Громадська спілка «Харківський кластер інформаційних технологій», ТОВ «Айті івентс промоушн» [18].

Наприклад, такий цифровий продукт як «Дія» немає аналогів в світі і є найбільш вдалим цифровим сервісом. Застосунок «Дія» потрапив до списку TIME Best Inventions 2024 у категорії «Програми та програмне забезпечення» (Apps & Software) [26]. Крім технічних характеристик, на думку Макаренко П.О., «унікальною особливістю «Дії» став її юридичний статус. На відміну від платформ інших країн, де цифрові документи здебільшого виконують допоміжну роль, в Україні вони отримали повноцінний юридичний статус, рівнозначний фізичним аналогам. Окрім того, досвід адаптації та розширення функціоналу платформи в умовах повномасштабної війни створив безпрецедентний кейс, який не має аналогів у світовій практиці [15].

Про значимість цього ресурсу говорять і соціологічні дослідження, які були проведені серед українців. Так, в результаті проведених соцопитувань констатовано, що «найбільш популярний вебресурс із державними послугами серед українців – Дія. Абсолютна більшість респондентів (майже 80%), які користувалися державними електронними послугами, оцінюють свій досвід як радше або дуже позитивний» [22].

На думку фахівців такий високий рівень користування цифровими ресурсами пояснюється їх унікальними характеристиками, доступністю користування та юридичним статусом документів у додатку. Дослідники, «аналізуючи місце української платформи «Дія» в глобальному контексті цифрової трансформації, відзначають, що важливим аспектом української моделі є її вплив на міжнародні підходи до цифровізації державних послуг. Успіх «Дії» спонукав інші країни переглянути свої стратегії цифрової трансформації. Наприклад, Польща та Словаччина висловили зацікавленість у впровадженні подібної системи цифрових документів. Європейський Союз, розробляючи концепцію European Digital Identity Wallet, враховує український досвід створення цифрових документів та їх транскордонного визнання [15].

Отже, на прикладі «Дія» ми можемо констатувати поступову інтеграцію цифрових продуктів і сервісів до Єдиного Європейського цифрового простору, що в умовах повоєнного відновлення надає Україні можливість експортувати свої цифрові продукти та сприяє розвитку й успіху української ІТ-галузі в рамках загальноєвропейського процесу «Цифрового компасу».

Європейська програма «Цифровий компас» розрахована на період до 2030 року та має конкретні цифрові амбіції:

«1) Цифрове навчання громадян та висококваліфікованих цифрових фахівців: до 2030 року щонайменше 80% усіх дорослих повинні мати базові цифрові навички, а в ЄС має бути 20 мільйонів працюючих фахівців з ІКТ, при цьому більше жінок повинні обіймати такі посади.

2) Безпечна та стійка цифрова інфраструктура: до 2030 року всі домогосподарства ЄС повинні мати гігабітне підключення, а всі населені пункти повинні бути охоплені 5G; виробництво передових та екологічно чистих напівпровідників у Європі має становити 20% світового виробництва; 10 000 кліматично нейтральних високозахищених периферійних вузлів мають бути розгорнуті в ЄС; Європа повинна мати свій перший квантовий комп'ютер.

3) Цифрова трансформація бізнесу: до 2030 року три з чотирьох компаній повинні використовувати хмарні обчислення, великі дані та штучний інтелект; понад 90% малих та середніх підприємств повинні досягти принаймні базового рівня цифрової інтенсивності; кількість «єдинорогів» ЄС має подвоїтися.

4) Цифровізація державних послуг: до 2030 року всі ключові державні послуги мають бути доступні онлайн; усі громадяни матимуть доступ до своїх електронних медичних записів; 80% громадян повинні використовувати рішення для електронної ідентифікації» [27].

Водночас, запровадження цифрових технологій не лише відкриває додаткові можливості для бізнесу, урядів і людей, але й породжує суттєві проблеми, виклики та ризики [4].

Серед викликів і загроз цифрової трансформації дослідники виокремлюють ряд питань і проблем безпекового характеру в цифровому

просторі, про що йшлося в наших дослідженнях [23], [7], [5], організаційного, інформаційно-освітнього характеру та шляхів їх подолання[10], нормативно-правового та інституційного характеру. Окремого наукового аналізу потребують питання активізації участі молоді в процесі цифрової трансформації державного управління, про що ми згадували в ряді публікацій [9], а також проблем взаємовідносин людини та визначення її місця в цифровому суспільстві, та ризики психологічно-особистісного характеру [8].

Про важливість піднятих ризиків свідчать наступні дані. Наприклад, 18 листопада 2025 року стався масовий збій у компанії Cloudflare, який спричинив проблеми у роботі численних інтернет-сервісів та сайтів по всьому світу. Користувачі повідомляли про помилки при завантаженні сторінок та недоступність окремих платформ. Масштабний збій, який стався у застосунку «Дія», а також періодично спостерігаються проблеми із роботою соцмереж X, Facebook, Telegram та іншими сервісами [13] викликає занепокоєння фіхівців з безпеки щодо втрати відповідних персональних даних тощо.

Варто зазначити, що попри постійні атаки на цифрову інфраструктуру, Україна має практичний та реальний досвід протистояння кібератакам, який може бути корисний європейському співтовариству у питаннях забезпечення безпеки цифровізації державного управління у сфері національної безпеки й оборони та протидії кіберзлочинності в економічній та інфраструктурній сферах.

Особливу увагу міжнародної спільноти привернула стійкість української цифрової інфраструктури в умовах війни. Досвід «Дії» став предметом вивчення НАТО та інших міжнародних організацій у контексті забезпечення безперервності державних послуг під час кризових ситуацій. Українська модель продемонструвала, що правильно побудована цифрова інфраструктура може бути надійнішою за традиційні адміністративні системи в умовах військової агресії [15].

Відзначивши високий рівень користування базовими цифровими сервісами, слід констатувати, що вагомою проблемою, яка ускладнює доступ до програм та грантів ЄС у сфері цифрової трансформації, є недостатній рівень цифрових навичок, необхідних для проходження процедур отримання грантів, а також обмежена доступність інформації про наявні грантові програми та можливості участі в них; відсутність фахівців в зазначеній сфері.

Так, аналітики стверджують, що «незважаючи на кризову ситуацію в країні після 24 лютого 2022 року, лише незначна частина організацій отримала міжнародну технічну допомогу (17% серед опитаних організацій). Це може свідчити про певні ускладнення у взаємодії з міжнародними донорами, неінформованість організацій або про наявність інших факторів.

Аналіз причин неотримання грантів показав, що ті, хто ще не подавав заявку на грант, не робили це з таких причин:

− відсутність проєктного менеджера (немає ресурсів): 20%;

− через завантаження (іншими проєктами): 18%;

− не було потреби: 14%;

− не вірили, що можна отримати грант прозоро: 9%;

− не на часі, війна в Україні: 7% [16, с. 8–9].

Офіційно, українська держава в «Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації» констатувала, що на початок 2021 року цифровий розвиток в Україні демонстрував позитивні зміни, проте загальний рівень цифровізації залишався нижчим порівняно з провідними європейськими країнами. Показники доступу до швидкісного Інтернету, інтеграції цифрових інструментів у бізнесі та публічних послугах свідчили про необхідність значних інвестицій і реформ.

Основними бар'єрами, з якими стикаються суб'єкти інноваційної діяльності, є обмежений доступ до фінансування, зокрема венчурного капіталу, а також проблеми з доступом до цифрових технологій через руйнування інфраструктури. Цифрова нерівність між містами та сільськими регіонами залишається суттєвим викликом для інноваційного розвитку в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення [20].

Інші результати досліджень свідчать, що проблемою доступу до європейських програм є людський фактор, наявність інформації у вільному доступі про грантові конкурси та програми, умови участі в них, наявність професійно підготовлених фахівців оскільки «більшість організацій має дефіцит спеціалізованих професійних позицій, зокрема спеціалістів з розроблення стратегії, закупівель та інших. Забезпечення спеціалістами на повну ставку відображає брак кадрів серед опитаних ОГС: спеціаліст(-ка) з розробки стратегії: 80% респондентів указали, що в їхній організації немає такого спеціаліста(-ки). Тільки 1% мають спеціаліста(-ку) на повну ставку. Спеціаліст(ка) із закупівель: 81% не мають, а 2% мають на повну ставку» [11].

Погоджуємось, що відсутність ефективності широкого використання грантових програм і можливостей для підприємців, громадських організацій, освітніх закладів, свідчить про потребу організації системи навчання проектного менеджменту для отримувачів.

Іншою проблемою цифрового суспільства є адаптація людини до цифрового світу, пошук своє

ролі і місця в новому цифровому просторі, адже «цифровізація на сучасному етапі є провідним процесом у формуванні інформаційно-мережевої економіки. Розвиток мережевих характеристик соціальної реальності та відповідні трансформації ведуть до фрагментації суспільства і людини, перетворення останньої із цілісної особистості в часткову функцію, до втрати її суб'єктності. Суспільство в цьому процесі розпадається на окремі мережеві фрагменти» [4].

Ми погоджуємось із Шаповал В., що «існує реальний ризик втратити свою людяність, перетворитися не на духовних істот, про що роздумували видатні філософи та релігійні мислителі минулого, а на щось подібне до машин, homo technologicus, для яких зникають не тільки вищі духовні потреби, а й цінність самого життя. Звичайним станом для таких, що втратили самих себе, істот стає деструкція, насилля і війна з самими собою і цілим світом» [28].

Щоб уникнути цього, необхідно серйозно переглянути ставлення до інформації. Як тілесна гігієна є запорукою тілесного здоров'я людини, так само інформаційна гігієна є запорукою ментального здоров'я. Причому останнє навіть важливіше, ніж тілесне [28].

Саме тому, важливим є завдання пошуку способів розв'язання суперечностей цифрового і соціально-економічного розвитку та забезпечення їх комплементарності, що є однією з ключових опор стабільного функціонування економіки та суспільства [4]. Вважаємо, що наукові дослідження в галузях політології, соціології, філософії та права дадуть можливість знаходити відповіді на виклики цифрового суспільства, яке активно формується та стає частиною нашого повсякденного життя.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що процес цифрової трансформації України за підтримки європейських проєктів і програм є результативним та має визнання як в Україні так і у світі.

Політика цифрової трансформації України є одним із напрямків європейської інтеграції України до стандартів цифрового простору ЄС; сприяє реформування та підвищенню якості державного управління, розширенню спектру державних цифрових сервісів, підвищенню доступності публічних послуг та загалом посилює інтеграційні процеси України до Європейського Союзу.

Серед здобутків цифрової трансформації України варто відзначити високу швидкість і креативність упровадження цифрових інновацій, юридичне визнання цифрових документів, системність підходів, а також активну залученість суспільства до розвитку цифрової грамотності населення.

Поряд з тим, існують проблеми безпекового характеру, доступності інформації про програми і гранти ЄС, навички брати в них участь тощо. Під час збройної агресії російської федерації проти України цифрова інфраструктура зазнала численних ударів, що погіршило ситуацію з доступністю цифрових послуг, з питаннями кібербезпеки тощо. Проте, фахівці постійно працюють над питаннями кібербезпеки і захисту критичної інфраструктури та якісно вдосконалюють систему кіберзахисту цифрової інфораструктури.

Іншою проблемою є відсутність фахівців у сфері проектного менеджменту, які будуть дуже необхідні при залученні міжнародних програм допомоги для відновлення України як у воєнний так і в повоєнний період.

З огляду на наведене, вважаємо за необхідне сформувати ефективну організаційно-освітню систему підвищення рівня цифрових навичок та навчання з проєктного менеджменту для організацій та інших зацікавлених осіб – потенційних грантоотримувачів, із залученням європейських фахівців відповідного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биркович Т. І., Биркович В. І., Кабанець О. С. Механізми публічного управління у сфері цифрових трансформацій. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 9. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.9.2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1488 (дата звернення: 03.12.2025).

2. Богапов Г. ЄС та Україна підбили підсумки програми EU4DigitalUA. 2025. URL: https://expert.com.ua/207538-es-ta-ukraina-pidbyly-pidsumky-prohramy-eu4digitalua.html (дата звернення: 03.12.2025).

3. Грень Р. Т. Інтеграція України в єдиний цифровий простір ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2023. Вип. 47. С. 25–29. DOI: 10.32782/2413-9971/2023-47-5. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/47_2023ua/7.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

4. Гриценко А., Бурлай Т. Вплив цифровізації на соціальний розвиток. Економічна теорія. 2020. № 3. С. 24–51. DOI: 10.15407/etet2020.03.024. URL: https://etet.org.ua/docs/ET_20_3_24_uk.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

5. Горінов П., Драпушко Р. Сучасні виклики адміністративно-правових засад кібербезпеки України в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1(77). URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4847 (дата звернення: 03.12.2025).

6. Горінов П., Сілаєв В. Політика цифрової трансформації України в умовах євроінтеграції. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2025. № 1(77). С. 50–57. DOI: 10.32689/2523-4625-2025-1(77)-8. URL: https://www.researchgate.net/publication/393712348 (дата звернення: 03.12.2025).

7. Горінов П., Ярошенко О. Політичні знання як чинник національної консолідації та протидії інформаційним загрозам. 2024. DOI: 10.31392/UDU-nc.series22.2024.36.05. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/47334 (дата звернення: 03.12.2025).

8. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Європейська інтеграція України: правовий вимір і стратегії впровадження. 2024. DOI: 10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/836aa807-bfc3-4094-9962-d83602d5d95b/content (дата звернення: 03.12.2025).

9. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Міненко Є. С. Ефективність залучення молоді до прийняття управлінських рішень. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 54–59. DOI: 10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/10. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/10.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

10. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Філик Н. В. Освіта в сфері інтелектуальної власності як напрям формування правової культури молоді. Київський часопис права. 2022. № 2. С. 36–41. DOI: 10.32782/klj/2022.2.6. URL: https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/26f08776-60a9-4bcd-984a-5d77f4acec72/content (дата звернення: 03.12.2025).

11. Кобеля-Звір М. Я., Звір Ю. В. Гранти програми Європейської комісії «Цифрова Європа»: можливості та бар'єри. Управління змінами та інновації. 2023. № 8. С. 17–23. DOI: 10.32782/CMI/2023-8-3. URL: https://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/103 (дата звернення: 03.12.2025).

12. Кобеля-Звір М. Я., Звір Ю. В. Грантові можливості програми Європейської інноваційної ради «EIC Transition». Економічний простір. 2023. № 188. С. 123–127. DOI: 10.32782/2224-6282/188-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2023_188_23 (дата звернення: 03.12.2025).

13. Коробова М. Стався масштабний збій у роботі онлайн-сервісів: яка причина. 2025. URL: https://news.novyny.live/stavsia-masshtabnii-zbii-u-roboti-internet-servisiv-iaka-prichina-294731.html (дата звернення: 03.12.2025).

14. Кутова М. А. Розвиток системи електронного урядування в контексті забезпечення інформаційної безпеки України : дис. … д-ра філософії : 281 «Публічне управління та адміністрування». Чернігів, 2025. 344 с. URL: https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2025/07/dysertacziya-3.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

15. Макаренко П. Цифрова трансформація державних послуг: історія створення платформи «Дія» та порівняльний аналіз міжнародних аналогів (2019–2022 рр.). Дослідження з історії і філософії науки і техніки. 2025. Т. 34, № 1. DOI: 10.15421/272515. URL: https://vestnikdnu.dp.ua/index.php/ifnit/article/view/225/233 (дата звернення: 03.12.2025).

16. Падалка Г., Бікла О., Білоскурський А. Потреби та проблеми організацій громадянського суспільства України в умовах війни. 2023. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/EU_Phoenix_Full-report_Study-of-the-Ukrainian-civil-society.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

17. Пархоменко-Куцевіл О. І. Міжнародний досвід впровадження цифровізації в систему публічної служби: досвід для України. Публічне управління та митне адміністрування. 2022. Спецвипуск. С. 93–98. DOI: 10.32782/2310-9653-2022-spec.15. URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/15.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

18. Міністерство цифрової трансформації України. Диджитал-можливості для України: результати програми «Цифрова Європа». 2025. URL: https://thedigital.gov.ua/news/technologies/didzhital-mozhlivosti-dlya-ukraini-rezultati-programi-tsifrova-evropa (дата звернення: 03.12.2025).

19. Міністерство цифрової трансформації України. Україна долучилася до Програми «Цифрова Європа»: що це означає. 2022. URL: https://thedigital.gov.ua/news/technologies/ukraina-doluchilasya-do-programi-tsifrova-evropa-shcho-tse-oznachae (дата звернення: 03.12.2025).

20. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : розпорядження від 31 груд. 2024 р. № 1351-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 03.12.2025).

21. Решетова Г. І. Електронне урядування як складова інформаційно-комунікаційної системи забезпечення сталого розвитку. Державне управління та регіональний розвиток. 2022. № 18. С. 1141–1162. DOI: 10.34132/pard2022.18.08. URL: https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/863/1 (дата звернення: 03.12.2025).

22. Самусь Ю. Українці стали частіше користуватися інтернетом, 80 % – онлайн щодня: соцопитування. UNDP Україна. 2024. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayintsi-staly-chastishe-korystuvatysya-internetom-80-onlayn-shchodnya-sotsopytuvannya (дата звернення: 03.12.2025).

23. Сілаєв В., Горінов П. Політика інформаційної безпеки в умовах цифрової трансформації України: виклики та шляхи вдосконалення. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2024. Вип. 3 (75). С. 81–87. DOI: 10.32689/2523-4625-2024-3(75)-12. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4449 (дата звернення: 03.12.2025).

24. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) : міжнародний договір від 5 верес. 2022 р. № 984_005-22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22#Text (дата звернення: 03.12.2025).

25. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : міжнародний договір від 27 черв. 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2665 (дата звернення: 03.12.2025).

26. Укрінформ. «Дія» стала одним із найкращих винаходів світу за версією Time. 2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3921826-dia-stala-odnim-iz-najkrasih-vinahodiv-svitu-za-versieu-time.html (дата звернення: 03.12.2025).

27. Funded by the European Union: EU4Digital. Europe's Digital Decade: setting the course towards a digitally empowered Europe by 2030. 2021. URL: https://eufordigital.eu/europes-digital-decade-setting-the-course-towards-a-digitally-empowered-europe-by-2030/ (дата звернення: 03.12.2025).

28. Шаповал В. Людина у цифровому: тріумф і трагедія. Філософські обрії. 2023. № 46. DOI: 10.33989/2075-1443.2023.46.271527. URL: https://philosobr.pnpu.edu.ua/article/view/271527/267483 (дата звернення: 03.12.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

327(477):355.01]:659(460)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.24

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ У МАСМЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ (ЛЮТИЙ 2022 – СІЧЕНЬ 2025 РР.)

TRANSFORMATION OF UKRAINE'S IMAGE IN THE SPANISH MASS MEDIA DURING RUSSIA'S FULL-SCALE WAR AGAINST UKRAINE (FEBRUARY 2022 – JANUARY 2025)

Ілюк Т.В.,
orcid.org/0009-0006-5581-4505
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Гетманенко К.В.,
orcid.org/0000-0002-0466-757X
бакалавр зі спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

У статті проаналізовано трансформацію іміджу України на шпальтах провідних ЗМІ Королівства Іспанія з початку повномасштабної війни у 2022 році до інавгурації Дональда Трампа на початку 2025 року. Досліджено динаміку представлення України у масмедійному просторі, опрацьовано контент-аналіз кількісних і якісних показників публікацій провідних видань Іспанії, виявлено зміну наративів і сприйняття нашого народу.

З'ясовано, що повномасштабне вторгнення Росії і відсіч агресору стали відправною точкою, яка змінила імідж України у світі і на шпальтах іспанських медіа зокрема. З моменту вторгнення увага провідних видань Іспанії була прикута до України, кількість публікацій зросла майже в 20 разів. Логічно, що тематика висвітлення концентрувалася переважно на війні та воєнних діях, висвітлювалися військові злочини, здійснені російською армією в містах і населених пунктах України, життя населення та боротьба ЗСУ. Простежується героїзація України, українських військових і волонтерів, а також помітним стає усвідомлення геополітичного значення ролі України, як форпосту європейських цивілізаційних цінностей. Емпатійне сприйняття ситуації в нашій державі змінює навіть подачу таких негативних чинників як бідність, корупція, складнощі проведення реформ, які тепер подаються з більшим розумінням і через призму їх подолання під час війни. Обґрунтовані також негативні конотації представлення іміджу України.

Проаналізовано динаміку медіауваги до нашої держави та народу. Констатується зменшення уваги до подій в Україні з 2023 року, що пов'язано як з об'єктивно-психологічними чинниками, так і з розфокусуванням уваги іспанських медіа на конфлікти у інших регіонах світу (насамперед між Ізраїлем та Палестиною), а також із "втомою" від війни в Європі.

Надано рекомендації зі зміни інформаційної політики України, яка сприятиме покращенню іміджу держави для залучення більшої підтримки іноземних партнерів. Констатується необхідність посилення стратегічних комунікацій з метою формування іміджу України та вироблення іміджевої повістки, яка б не прив'язувалася виключно до чинника війни, а, насамперед, доносила до іспаномовної авдиторії, яка є читачами досліджуваних медіа, цінності України і внесок українців в успішне майбутнє Європи у різних сферах – як то технологічний, безпековий, економічний, енергетичний розвиток і т.д. Окремої уваги заслуговує донесення культурної спадщини і просування культурних здобутків, роз'яснення нашої ідентичності і спільних європейських цінностей, які традиційно притаманні для українського народу.

Ключові слова: імідж, Україна, Іспанія, медіа, наративи, іміджеві характеристики, контент-аналіз.

The article analyzes the transformation of Ukraine's image on the pages of leading mass media outlets of the Kingdom of Spain from the beginning of the full-scale war in 2022 to the inauguration of Donald Trump in early 2025. The dynamics of Ukraine's representation in the media space are examined, and a content analysis is conducted with an assessment of quantitative and qualitative indicators of publications in major Spanish outlets. Changes in narratives and perceptions of the Ukrainian people are identified, and the influencing factors that led to these transformations are analyzed.

It is established that Russia's full-scale invasion and the resistance of the Ukrainian people to the aggressor became the turning point that reshaped Ukraine's image globally and, in particular, in Spanish media. Leading media outlets of the Kingdom of Spain focused their attention on Ukraine, with the number of publications increasing almost twentyfold (11,694 materials in 2022), keeping the country at the center of sustained media attention. Naturally, the coverage largely concentrated on the war and military actions, including reports on war crimes committed by the Russian army in Ukrainian cities and settlements, civilian life, and the struggle of the Armed Forces of Ukraine. A process of the heroization of Ukraine,

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Ukrainian soldiers, and volunteers is observed, along with a growing awareness of the geopolitical significance of the conflict and Ukraine's role as a bulwark of European civilizational values. Empathetic perceptions of the situation in Ukraine have also influenced the framing of negative factors such as poverty, corruption, and challenges in implementing reforms, which are now presented with greater understanding and through the lens of overcoming them during wartime. Negative connotations in the representation of Ukraine's image are also substantiated, and the impact of Russian propaganda on the formation of image-related characteristics is identified, along with the main directions of its activity in Spanish media.

The dynamics of attitudes toward the Ukrainian state and people among Spanish audiences are identified. A gradual decline in attention to events in Ukraine over time (beginning as early as 2023) is traced, which is associated with both objective psychological factors and the diversion of Spanish media attention to conflicts in other regions of the world (primarily between Israel and Palestine), as well as with "war fatigue" in Europe.

Recommendations are proposed for adjusting Ukraine's information agenda in order to improve its international image and attract greater support from foreign partners. The necessity of strengthening strategic communications is emphasized to shape Ukraine's image and develop an image agenda that is not exclusively tied to the factor of war, but primarily communicates to Spanish-speaking audiences – the readers of the analyzed media – the values of Ukraine and the contribution of Ukrainians to Europe's successful future across various fields, including technological, security, economic, and energy development. Particular attention should be paid to conveying cultural heritage, promoting cultural achievements, and explaining Ukraine's identity and shared European values that have traditionally characterized the Ukrainian people.

Key words: Ukraine, Spain, media, image, narratives, image characteristics, content analysis.

Постановка проблеми. Нове переосмислення значущості державного іміджу у контексті захисту національних інтересів та реалізації політичних амбіцій отримало розвиток саме з початком російсько-української війни ще з 2014 року. Розгортання повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році та опір України та українського народу показав необхідність комплексного стратегічного підходу держави до міжнародних комунікацій та привернув увагу світової громадськості до нашої держави, тим самим створивши вікно можливостей для зміни уявлення про Україну та українців як всередині країни, так і за її межами на глибинному рівні та створивши простір для презентації держави на світовій арені. Водночас він наочно виявив як сильні, так і вразливі аспекти репрезентації національної ідентичності, що стало особливо показовим у рамках розгортання інформаційної війни, розв'язаної проти України російською пропагандою. Тому вивчення іміджевих характеристик та особливостей презентації нашої держави у медіапросторі зарубіжних країн на сьогоднішній день є одним із важливих завдань, що дозволяє ефективно коригувати комунікаційну стратегію іміджевого представлення України у закордонних ЗМІ та формувати стратегічні комунікації, направлені на забезпечення реалізації національних інтересів України, підтримку та розуміння нас з боку партнерів і широких кіл зарубіжної громадськості.

Вибір іспанського медійного простору для аналізу іміджевих характеристик України зумовлений низкою важливих причин. Іспанія є однією з найбільших країн Європейського Союзу та має стратегічне значення як важливий партнер України. Зазначена держава активно підтримує й розвиває співпрацю в політичній, культурній, соціальній та економічній сферах, сприяючи інтеграції України до європейського простору. За результатами соціологічного опитування Інституту світової політики «Що думають європейці про Україну», Іспанія посіла друге місце за рівнем прихильності до українців, поступившись лише Польщі [1]. Не менш важливим фактором є те, що іспанські медіа мають значне поширення та вплив на формуванн громадської думки за її межами, охоплюючи широку іспаномовну аудиторію, зокрема в країнах Латинської Америки та Карибського басейну, налагодження відносин з якими на сьогодні є одним з пріоритетів зовнішньої політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До наукового аналізу проблем іміджу України у контексті російсько-української війни у своїх роботах зверталися Є. Магда, Т. Водотика, В. Терещук, Г. Піскорська, Н. Яковенко, Т. Ілюк та інші. Власні дослідження, присвячені вивченню іміджу України у іноземних масмедійних просторах, проводили О. Бойко, Г. Коталейчук, В. Чекалюк, С. Козиряцька, К. Гетманенко та інші. При цьому аналіз медіапростору Іспанії було розглянуто лише фрагментарно у роботах А. Корбут [2] та в публікаціях К. Гетманенко та Т. Ілюк [3, 4].

Мета статті – з'ясувати особливості представлення України в медіапросторі Іспанії в період від початку повномасштабного вторгнення Росії до моменту інавгурації 47-го президента Сполучених Штатів Дональда Трампа та простежити зміни іміджевих характеристик та особливості сприйняття нашої держави в іспаномовному медіасередовищі. Верхня хронологічна межа дослідження обумовлюється переорієнтацією вектору сприйняття України та новими викликами іміджу нашої держави з початком правління Трампа, пов'язаними з коливанням стабільності підтримки та висуненням змін у пріоритетах США, що потребує окремого вивчення.

Представлене дослідження базується на широкій джерельній базі публікацій двох найрейтинговіших іспанських газет – «El Pais» та «ABC». Для більш детального та об'єктивного простеження наративів також використано уточнюючі матеріали видань «El Mundo», «Rebellion», «20Minutos».

Моніторинг здійснено за допомогою ручного кодування на виявлення матеріалів, що містять згадки про Україну (#Ucrania, #ucraniano, #ucraniana). При підготовці роботи було застосовано проблемно-хронологічний підхід та використано методи кількісного та якісного контент-аналізу, компаративний аналіз, метод ретроспективного аналізу та історичний метод. Це дозволило виокремити та проаналізувати ключові наративи, іміджеві характеристики України й простежити їх еволюцію в контексті історичних подій. Для верифікації основних інформаційних приводів також використовувалася методика вебінструменту GoogleTrends.

Виклад основного матеріалу. Матеріали, що містять занепокоєння щодо загострення ситуації в Україні і прогнози повномасштабного вторгнення Росії ми спостерігаємо з 2021 року. Так, в газеті "ABC" виходить статті під назвою "*Можлива війна в Україні*" [5], а видання "El Pais" зазначає: "*Тим часом зростає побоювання, що розвиток війни, яка вже забрала близько 14 000 життів, за даними ООН, останнього активного конфлікту в Європі, продовжується далі й далі*" [6]. Прикметно, що нерідко публікації містять ознаки ретрансляції російських наративів. Так, видання "La Razón" відверто називає війну "військовою операцією" зазначаючи: "*Росія продовжує військову операцію на кордонах з Україною, яку НАТО та Сполучені Штати широко критикують як спробу дестабілізації регіону*" [7]. Двостороннім конфліктом описує війну газета "ABC": "*Кордон України з Росією є практично непридатною для проживання територією після більш ніж 7 років періодичного конфлікту між двома країнами. Ті, хто там живуть, щодня стикаються з небезпечною ситуацією, з якої вони не можуть вибратися*" [8].

З початком повномасштабного вторгнення ми спостерігаємо повну зміну представлення України в іспанських медіа. Кількість публікацій за маркером «Україна» у 2022 році лише в газеті "ABC" становила 11 694, що майже у 20 разів більше в порівнянні з 2021 роком. Змінюється і фокус подачі – на момент повномасштабного вторгнення Україна позиціонується вже як **цілісна держава, яка представляє геостратегічне значення для Європи та стоїть на захисті континенту**. Газета "El Pais" пише: "*У повній напрузі з Росією, яка в 2014 році анексувала український півострів Крим, і з латентним конфліктом на Донбасі з сепаратистами, яких підтримує Кремль, ця країна з 44 мільйонами жителів є ключовою точкою для Європи та всього Заходу"*[9].

Основними темами медіависвітлення у 2022 році були: "Крим" – 865 матеріалів, "Донецьк" – 671, "Луганськ" – 492 [10]. Як показує верифікація GoogleTrends, іспанці протягом 2022 року шукали новини, пов'язані з Україною, також за запитами "зброя" та "Херсон"[11]. Цікаво, що іспанська авдиторія користувалася й запитом "Чечня", пов'язуючи її з протиправною діяльністю російських військових на території України і жорстокістю чеченських бойовиків в українських містах [11].

Підкреслюється масштабність подій, які визнаються **найбільшим конфліктом Європи**. Газета "El Pais" описує початок вторгнення у різні міста України наприкінці лютого: "*З артилерійськими обстрілами, важкою технікою та стрілецькою зброєю. Сушею, морем і повітрям. Зі сходу, півдня та півночі російські війська розпочали швидкі та наполегливі атаки на різні частини країни, що може стати найбільшим конфліктом у Європі з часів Другої світової війни*" [12].

У публікаціях відзначається **героїчність та стійкість** держави, а також **підтримка** західного світу. Видання "El Pais" зазначає: "*Опір, який чинила Україна за дедалі більшої підтримки Заходу, за кілька тижнів змінив карту бойових дій*" [12]. При цьому відзначаються **масштаби руйнувань** нашої країни, а також акцентується увага на вже наявному рівні розвитку нашої держави: "*Шольц уявляє розвинену, стійку Україну, яка є лідером у виробництві зеленої енергії, гарантом продовольчої безпеки та великим європейським технологічним центром. Але зараз Україна – країна в руїнах*" [13].

Помітною стає і героїзація образу президента **В. Зеленського**, який з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році характеризується як лідер держави без згадок про його акторське минуле: "Зеленський", "Володимир Зеленський", "президент", "президент України", "український президент" [14]. Підкреслюється значення України та її історична місія: *"Зеленський очолить останню війну в Європі, геостратегічну державу, відзначену напругою з Росією*" [15].

Значна кількість публікацій відзначає і звитягу українських **військових** (473 новинні матеріали зі згадкою "українська армія" у газеті "ABC") [16]. Видання "ABC" пише: "*Військові ходять крізь завали та ретельно збирають нерозірвані снаряди, які російські війська залишили після розгрому міста. Вони готують кожен куточок, щоб мешканці могли безпечно повернутися до своїх домівок*" [17]. Уважно відстежуються події в зоні бойових дій, зокрема навколо **Маріуполя** (830 матеріалів за згадкою у газеті "ABC") та звільнення **Херсону** (523 матеріали) [18]. Підкреслюється вдячність і любов українців до своєї армії. Як описує визволення Херсону газета "El Pais": "*Після відходу росіян українська армія знову вивісила український прапор на головній площі Херсона. Населення прибуло у центр міста, щоб відсвяткувати повернення бійців та сфотографуватися*" [19].

Ще однією тематикою, якаактивно висвітлюється на шпальтах іспанських видань є "**українські біженці**" (455 публікації в газеті "ABC"). Переважно публікуються матеріали щодо тимчасового перебування українців в Іспанії, підтримки з боку влади, приватного сектору та громадян. Більшість матеріалів позитивно висвітлюють українців, співпереживаючи нашому народу. Газета "ABC" пише: "*Уряд Басків працює над найкращим проявом солідарності та гуманності Україні*" [20]. Підкреслюється високий рівень освіченості нашого населення та технологічний потенціал кампаній. Так, видання "El Pais", характеризуючи мігрантів, зазначає: "*Переважають вчителі, інженери та економісти, а також бухгалтери, юристи та лікарі. Україна також є джерелом технологічних талантів. Згідно з рейтингом Міжнародної асоціації професіоналів аутсорсингу, серед 100 найкращих компаній-провайдерів технологічних послуг у світі 18 українських*" [21].

Важливо зазначити, що при великій увазі до подій в Україні як у середовищі іспанського суспільства, так і медіа, вона не була рівномірною. Вже влітку 2022 року спостерігаємо стрімке зменшення як кількості публікацій, так і новинного пошуку за запитом "Україна" у GoogleTrends. А у 2023 році кількість публікацій в мас-медіа зменшується майже вдвічі (за згадкою "Україна" у виданні "ABC" – 5847 матеріалів) [11].

Відзначаємо також і більш чітку та беззаперечну позицію Іспанії щодо прийняття і підтримки України як європейської держави. Показовою є публікація "ABC", в який українці описуються як борці за свободу: "Український народ є одним з найсміливіших, найстійкіших і вражаючих прикладів людей, які борються і перемагають, незважаючи на труднощі. Вони заслуговують на нашу непохитну підтримку. Ми єдині. Україна – це Європа. Європа – це Україна" [22].

Чітко простежується характеристика України як країни, яка віддана **демократичним цінностям**. Навіть корупція переважно згадується вже у контексті боротьби українського народу і влади з нею. Газета "ABC" зазначає: "*Ми з українцями, тому що вони мають демократично обраний уряд, і вони колективно та індивідуально вирішили, що за їхню демократію варто боротися. А це означає, що ваша Україна – це і наша, частина демократичного інтернаціоналу"* [23]. Влучною характеристикою наділила ж газета Україну – "*мученця за нашу демократію*" [24].

Відзначається значний **аграрний потенціал** України: "*Східноєвропейська Країна є одним із основних виробників у світі*" [25]. Більше того, згадки України як важливої агрокраїни спостерігаємо у матеріалах щодо впливу військових дій на території України на підвищення цін власне в Іспанії: "*Через рік після вторгнення російських військ в Україну ми, іспанці, платимо більше практично за все*" [25].

Чим далі, тим більш помітним у іспанських виданнях є розуміння тривалості війни й її наслідків. Газета "ABC" характеризує її як "*незрозумілу анахронічну загарбницьку війну*" [26]. **Затяжний характер війни** відзначається і виданням "Pùblico", констатуючи що її вирішення наразі "*без ознак вирішення у середньостроковій перспективі*" [27]. Такі прогнози особливо простежуються після невдалого **контрнаступу**, на який покладалися великі надії: "*неминучий весняний контрнаступ, на який Захід покладає великі надії*" [28]. Про негативні наслідки анонсованого контрнаступу для міжнародної підтримки говорить "ABC": "*Зараз розхвалений великий наступ із повернення захоплених територій на півдні та сході – можливість, яка дозволила би Києву мати сильну позицію за можливим столом переговорів – заплутаний і з дуже обмеженим регресом. Горизонт війни невизначений, прихід зими завадить великим наступам у ситуації, яка загрожує погіршенням підтримки України*" [29].

Присутнє на шпальтах іспанських видань і усвідомлення залежності України від **західної допомоги:** "*Допомога від західних партнерів залишається ключовою для підтримки воєнних зусиль української армії проти широкомасштабного вторгнення*" [30]. Підкреслюється вразливість від політичних чинників в середині країн-партнерів. Так, "ABC" відзначає з приводу міркувань Конгресу США: "*Допомога Україні принесена у жертву угодою, щоб забезпечити нормальне функціонування федерального уряду Сполучених Штатів"* [31].

З емпатією іспанські видання описують українські міста, що зазнали руйнувань. Наявні матеріали про "*криваву та вогневу окупацію*" [32] Маріуполя, "*одне із місць воєнного жаху*" [33] Бахмут, Сіверськ, де відбувається "*війна у війні"* [34]. Цікавим є опис Донбасу, де йдеться про умови життя та сепаратистську складову населення регіону: "*Ви можете побачити землю, спустошену війною, з покинутими містами та необробленими полями, усіяними шахтами… Жителі Донбасу – залишилися ті, хто не зміг втекти від війни, і ті, хто мріє повернутися у радянське минуле. Їжі не вистачає, а питна вода є дорогоцінним товаром, який важко отримати. Сьогодні Донбас знає лише війну. Його цивільне населення було замінено солдатами армії, яка бореться за виживання своєї нації, та російськими військами, які вторглися, які хочуть знищити все, що є в Україні*" [35].

Загалом, досить комплементарно відзначаються українські військові в іспанських мас-медіа. Про мужніх героїв України переважно йдеться у матеріалах щодо їх навчань на території Іспанії: "*Вони дуже вмотивовані та прагнуть повернутися, щоб*

зробити свій внесок у захист своєї країни. Найкращим прикладом такого високого морального духу українських військових є вітання журналістам з броньованих веж" [36]. При цьому, звертається увага на недостатнє володіння англійською нашими військовими і їх здатність швидко опановувати іспанську військову лексику. Публікуються і матеріали про людські взаємини та особисте життя наших воїнів: "На фронті також є місце для кохання, навіть у його найбільш комерційній та стандартизованій формі. Було багато українських Військових, які вчора отримали квіти та подарунки від своїх дружин і подруг, вирішивши зробити День святого Валентина ще одним приводом, щоб продемонструвати світові свій опір зневірі, викликаній вторгненням у їхню країну" [37].

Присутні й матеріали про **чоловіків, які ухиляються від мобілізації або незаконно виїхали** за кордон. Газета "ABC" називає їх "*українцями, які покинули країну після отримання фальшивого документу про недієздатність*" [38]. При цьому, лівоцентрична газета "El Pais" ставить акцент на важливості ментального здоров'я молоді і бере серію інтерв'ю у молодих українців із вираженим засудженням мобілізації і повним розумінням відмови йти на війну [39]. Загалом же, більшою мірою інформація подається нейтрально.

Відчувається емпатія іспанського суспільства щодо переміщених осіб: "Поки вони, кожен по-своєму, намагаються знайти баланс у Севільї, вони згадують, що за 4000 кілометрів їхні брати та батьки живуть та намагається залишитися в живих… Вони вчотирьох оговтуються" [40]. В іншій публікації, де йдеться про лікування українських онкохворих в Іспанії, українці описуються як "сором'язливі та здібні до вивчення державної мови" [41].

Цікаво, що з величезним інтересом іспанські ЗМІ спостерігали за **перенесенням святкування Різдва** в Україні, що відбулося "*вперше в історії та всупереч Кремлю*" [42]. За перехресними згадками "Україна+Різдво" у газеті "ABC" за 2023 рік найдено 160 матеріалів. Іспанські видання окреслюють важливість цієї події для європейської України з точки зору євроінтеграції: "*Для Церкви – це знак зближення з Європою і загалом із Заходом у час, коли країна прагне вступити до Європейського Союзу*" [43]. Наявні також інші новини релігійного плану зі згадкою України, зокрема щодо зустрічі В. Зеленського з Папою Римським та молитви за закінчення війни в Україні на іспанське Свято Королів [44].

Більш помітною і показовою стає і **культурна сфера**. Хоч і газета "ABC" вважає культуру не на часі і описує Україну як "*країну не для мистецтва*", медіависвітлення на шпальтах іспанських видань отримують мистецькі проєкти українців, як то перша українська галерея на АРКО, створена Максимом і Юлією Волошиними [45]. Також іспанські авдиторії зацікавив хор "Передзвін" – колектив маленьких українців, що тікали від війни в Іспанію [46]. Неординарна фігура Юрія Андруховича привернула увагу як "*один із найцікавіших авторів в українській творчій площині*" [47]. При чому, у статті йдеться не тільки про творчість письменника, але й подаються його пояснення сутності російської культурної пропаганди.

Феноменальним з точки зору медіа-висвітлення є звернення до українського походження російських культурних діячів. Наприклад, у матеріалі "ABC" йдеться про народження у Одесі поетеси Анни Ахматової. У цій же публікації підкреслюється що Україна "*розташована на межі багатьох світів і всередині якої також ховається розмаїття світів і культур*" [48]. Питання щодо ставлення до війни в Україні іспанські журналісти не соромляться задавати діячам культури, як, наприклад піаністці, народженій в Росії [49] або ж іспанському співаку-композитору Хоана Мануеля Серрата [50].

Традиційно позитивного іміджу Україні додає **футбол**. Хоча в цьому контексті країна і згадується не часто, та з приводу чемпіонату U-21 футбольна газета цитує гравця збірної Іспанії Абель Руїса: "*Україна – одна з тих країн, які найкраще грають на чемпіонаті*"[51].

Натомість, 2024 рік демонструє нові тенденції висвітлення іміджу України. Хоча кількісно стабільно помічено інтерес (4030 матеріали газети "ABC" зі згадкою "Україна"), війна в Україні зображується на шпальтах газет на тлі збройного конфлікту між Ізраїлем та Палестиною, де здебільшого йдеться про військову допомогу, надану Іспанією та іншими країнами ЄС, США. Кількість статей зі згадками "Україна" + "Газа" в газеті "ABC" – 724, "Україна"+"Ізраїль" – 845, "Україна" + "Палестина" – 450 [10]. Помітною стає і характеристика втоми від війни як в самій Україні, так і у західних партнерів: "*Втома від війни, яка йде третій рік, поширюється в суспільстві, де починає відчуватися песимізм*"[52]. Україна характеризується "*змученою*"[53], а українське суспільство "*змученим війною*"[54]. "*Виснаженими*" описуються і українські військові, а термін "*мобілізація*" швидко починає змінюватись на "*вербування*" [55].

Помітною стає зміна ставлення до чоловіків-утікачів. Наявними є публікації із прямим засудженням дій ТЦК щодо українських чоловіків і тих, хто нелегально пересік кордон через відмову йти до лав ЗСУ. Простежується і зміна тональності матеріали щодо чоловіків, що виїхали – від нейтральної та позитивної у 2023 році – до осуду та появи характеристики "ухилянти" у 2024 році. Не поміченою не залишилася і проблема **корупції** при мобілізації. "ABC" пише: "*За останні кілька*

місяців в Інтернеті з'явилися десятки відео, на яких зображені моменти напруги та конфлікту між цивільними та вербувальними патрулями… Багато хто отримував хабарі за видачу фальшивих медичних документів, які полегшували ухильникам виїзд з країни. Зараз українська влада виробила єдиний онлайн-реєстр призовників, що, в принципі, зможе запобігти шахрайству.. Незважаючи на всі нововведення та зручності, питання мобілізації залишатиметься гострим питанням в Україні" [56].

Примітно, що одна з ключових подій 2024 року, контрнаступ у Курській області, не особливо зацікавив іспанські медіа (230 згадок "Курськ" в "ABC"). Місто згадувалось частіше як прикордонне, а не в контексті розгортання контрнаступу українських військових. Проте, у газетах відзначено: "*Це найважливіша операція київських військ на території Росії з початку вторгнення*" [57]. Проте, відступ української армії мас-медіа Іспанії помічає. Осінню газета "20Minutos" підкреслює: "*Війська Зеленського з вересня відступають і зараз займають близько 800 квадратних кілометрів. Путін хоче вигнати українців до того, як Трамп вступить на посаду президента США і посадить Україну та Росію за стіл переговорів*" [58].

Змістовно і показово висвітлювався візит Зеленського до Мадриду для підписання двосторонньої безпекової згоди. "El Pais" наголошує, що новий пакт між Іспанією та Україною "*гарантує військову підтримку Києву в середньостроковій перспективі*" [59]. Однак, не можна назвати оптимістичними настрої іспанських медіа в контексті **виборів до Європарламенту**, насамперед через побоювання зростання кількості проросійських партій, які можуть вплинути на обсяг допомоги Україні. Помічена стурбованість щодо ситуації на фронті і певна зневіра у перемогу у матеріалах газети "El Público", яка зазначає що "*конфлікт, здається, схиляється до Путіна і не втихає місяцями*" [60].

Скептично подаються і результати Саміту миру, насамперед, через те що "*не отримано одностайної підтримки світових лідерів-учасників*" [61]. Або ж, як зазначає видання "El Público": "С*аміт миру України викликає підозру з боку глобального півдня і завершується без прогресу щодо припинення війни*" [62].

Як і на початку війни, іноді помічається тенденція називати "конфліктом" російську агресію проти нашої держави. Газета "ABC" війну в Україні називає "*європейським конфліктом і останнім конфліктом на Близькому Сході*" [63]. Але при цьому іспанські мас-медіа наголошують, що Україна – **захисниця Європи** і відзначають, що "*Україна зробила російську військову машину набагато менш небезпечною для Заходу та Києва"*[64].

Помітне і зменшення героїзації постаті **В.Зеленського**. В публікаціях зазначається, що його ініціативи "*обмежується конкретними та розрізненими діями*" [65], але при цьому він "*втілює єдність приголомшеного суспільства, яке й уявити собі не могло стати жертвою типового для минулого століття збройного конфлікту*" [66].

Варто відзначити, що натомість підкреслюється образ самої України як постраждалої та жертовної країни. З повагою описується і жертовність **волонтерів**: "*Волонтери є фундаментальною частиною цього конфлікту. Це друзі, дружини, брати, діти, батьки чи матері тих, хто на фронті. Це чоловіки та жінки, які зупинили своє життя, щоб присвятити час суспільству, яке постраждало від конфлікту, який уже входить у третій рік*" [67]. Підкреслюється **незламність** українців. Так, газета "ABC" описує мешканців Харкова: "*Харків'яни пристосувалися жити в умовах постійних російських атак – моральний дух на цивільному фронті високий*" [68]. Позитивними є і публікації про **вимушених емігрантів**, які переживають "**душевну дилему**" [69], але не планують повертатися у найближчий час. Наявні матеріали щодо донорства серця одного з таких українців, де значиться що "завдяки щедрості родини молодого українця, продовжується інше життя" [70].

Негативних конотацій іміджу України надають публікації про вербування українок для експлуатації у публічних будинках та про причетність українців до крадіжки люкс-автомобілів в Іспанії, у яких газета підкреслює тяжке економічне становище українців: "*Літні люди та жінки в умовах крайньої бідності, біженці від війни в Україні, яких підбурювали до крадіжки розкішних автомобілів*"[71].

Додають позитивного забарвлення натомість публікації про **культурні події** та з**береження культурних надбань** України та їх популяризації в Іспанії. Зокрема, відзначається внесок музейників у збереження культурного спадку України: "*Дві вантажівки з 51 твором мистецтва початку XX століття таємно виїхали зі столиці України до Мадрида. Мета: зберегти їх у безпеці та, попутно, виставити в музеї Тіссена. Цей маленький подвиг був лише одним із багатьох невідкладних заходів, які директор музею Юлія Литвинець змушена була вжити за понад два роки конфлікту*" [72]. **Культурний спротив** та боротьба українців під час війни відобразився і у матеріалі газети "La Vanguardia" про Київський книжковий ярмарок, що зветься "*чудовим актом опору*(українців)" [73]. Актуалізується через **літературу** і тема сексуальних злочинів росіян на українських територіях, зокрема, в матеріалах про письменниць Софі Оксанен [74] та Вікторію Амеліну [75].

Тримається у фокусі уваги і тематика, пов'язана із **футболом**. Як констатує видання "ABC": "*В Україні триває війна. Кінця не видно, але футбольна гра йде*" [75]. Іспанія, як чотирикратний чемпіон Європи з футболу, звертає увагу на Україну крізь призму українських гравців, тренерів та матчів. Особливою популярністю в іспанських медіа користується гравець "Реал Мадриду" українець Андрій Лунін (230 матеріалів "ABC"). Спортивна газета "Relevo" пише: "Показав видатні виступи, а крім того, попереду його чекає Євро-кубок, де він захищатиме кольори України" [76]. Образ української збірної теж наявний у матеріалах газет при висвітленні її останнього матчу на Євро-2024, де відзначається нервовість та завищена відповідальність команди через війну: "З*агальна недосвідченість нервової України, яка, можливо, має надлишкову відповідальність, усвідомлюючи, що вона представляє країну, яка перебуває у стані війни*" [77].

При цьому, помітними стають неоднозначні публікації в газетах на тему культури, що пов'язуємо з посиленням **російської культурної пропаганди**. Зокрема, наявне інтерв'ю київського письменника "росіянина за походженням", який поділяє думку щодо пропаганди українського націоналізму та коментує мовне питання [69]. Також привернула увагу стаття про письменника Конрада, у якій дописано у дужках до міста Бердичів його поточну та минулу географічну належність (Україна, Росія), проте у минулому місто знаходилось у складі Російської Імперії, коли такої країни як Росія не існувало. У тому ж матеріалі йдеться про відвернення від радянських образів, при цьому називають росіян "мучениками", відкидаючи їх відповідальність за дії Росії: "*Однак війна в Україні позбулася деяких старих привидів минулого. Царі, Ленін, Сталін і Путін – це одне і те ж. Росія залишається не людяною, а її громадяни – мучениками свободи*"[74].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що повномасштабне вторгнення стало переломним моментом, що змінив сприйняття України та українців у світі. І хоча підвищення увагу медіа до подій в Україні ми спостерігали ще з початком війни у 2014 році, російське вторгнення 24 лютого 2022 року і відсіч, яку український народ дає агресору, стали відправною точкою, що змінила імідж України в просторі іспанських медіа. Відбулося не лише понад 20-тикратне збільшення кількості публікацій, але й кардинальна зміна наративів і сприйняття нашого народу. Простежується героїзація України, українських військових і волонтерів, а також розуміння геополітичного значення конфлікту і ролі нашої держави.

При цьому констатується, що впродовж усього досліджуваного періоду основна увага до нашої країни сфокусована навколо військових дій, трагічних подій і протистояння агресії. Разом з емпатійним сприйняттям ситуації, присутнє і розуміння геополітичної ролі України як охоронця європейської цивілізації і, відповідно, не ставиться під сумнів питання необхідності підтримки нашої держави навіть після військових невдач (як контрнаступ). Простежується також наявність уваги і до внутрішніх проблем України, як то корупція, бідність, діяльність ТЦК і мобілізація, або ж неочікуваним є й представлення українців в контексті залучення до проституції та крадіжок в Іспанії. Поширеність негативних конотацій пояснюється як об'єктивними чинниками, так і діяльністю російської пропаганди, яка широко тиражує подібні повідомлення. Однак значно більшою мірою простежуються позитивні тенденції. Цьому сприяє, насамперед, збільшення уваги до української культури, культурних подій та спортивних перемог, які досить часто подаються як посилююча характеристика в контексті мужності і незламності українців. Посиленню іміджу України сприяють і характеристики переміщених осіб і військових, які описуються у масмедіа Королівства Іспанії переважно у позитивній тональності та з емпатією.

При цьому, не можемо не констатувати, що чим далі, тим більш помітною стає втома іспанських медіа від українських реалій війни та зменшення уваги до подій на фронті. Все частіше бачимо аналіз ситуації в контексті втрат та проблем власне іспанців, а також збитків, які вони несуть через війну. Виразнішою стає і наявність пропагандистської роботи росіян, які знаходять нові форми для ретрансляції власних наративів.

Необхідним вважаємо на сьогодні вироблення власної інформаційної повістки, яка б виходила за рамки війни і воєнних дій і посилила позитивні характеристики іміджу України, дозволивши максимально ефективно використати наявні можливості задля формування ще більшої лояльності та довіри міжнародних партнерів та, відповідно, збільшення допомоги у складні для нашої країни часи. Доцільно не покладатися на роль "жертви", а більшою мірою транслювати власні здобутки і ціннісний внесок України у глобальний розвиток, демонструвати її надбання і досягнення в таких сферах як культура, технології, розвиток оборонно-промислового комплексу тощо. Окремої уваги заслуговує і більш стратегічно пропрацьоване представлення нашої країни на шпальтах іспаномовних видань, особливо беручи до уваги їх популярність в регіоні Латинської Америки та Карибського басейну, налагодження діалогу з яким на сьогодні є одним із важливих завдань української дипломатії. Формування єдиного *tone of voice* і залучення нових каналів комунікацій з іноземними авдиторіями, дозволить якісніше

формувати позитивні конотації іміджу України і призведе до збільшення лояльності та довіри міжнародних партнерів та, відповідно, до збільшення рівня підтримки і міжнародної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Що європейці думають про Україну. Укрінформ, 2015. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1890740-scho-evropeytsi-dumayut-pro-ukrajinuinfografika.html (дата звернення: 05.12.2025).
2. Корбут А. Питання Криму в Іспанії та країнах Латинської Америки: політичний та медійний виміри. URL: https://drive.google.com/file/d/1t5cTfilPlJeSLF52TQNgmX1CkIxtFPj/view (дата звернення: 05.12.2025).
3. Ілюк Т. В., Гетманенко К. В. Formation of the Ukraine's image in the media space of Spain (1991–2013). *Український історичний журнал.* 2024. № 5. С.156–173.
4. Ілюк Т., Гетманенко К. Трансформація іміджу України у масмедійному просторі Королівства Іспанія в період «гібридної» фази російсько-української війни (2014 – лютий 2022 рр.). *Геополітика України: історія і сучасність.* 2024. № 2 (33). С. 158–174.
5. Girauta J. C. Posible guerra en Ucrania. *ABC,* 2021. URL: https://www.abc.es/opinion/abci-juan-carlos-girauta-posible-guerra-ucrania-202112122352_noticia.html (дата звернення: 05.12.2025).
6. Sahuquillo M. R. Rusia advierte a Ucrania sobre el riesgo de una guerra a gran escala en el Este. *El País,* 2021. URL: https://elpais.com/internacional/2021-04-12/rusia-advierte-a-ucrania-sobre-el-riesgo-de-una-guerra-a-gran-escala-en-el-este.html (дата звернення: 05.12.2025).
7. Fernández A. Qué hacen 114.000 tropas rusas estacionadas en la frontera con Ucrania. *La Razón,* 2021. URL: https://www.larazon.es/internacional/20211117/fz44dtidcbaqrnu7zeqa3lyhdy.html (дата звернення: 05.12.2025).
8. La vida en la frontera de Ucrania y Rusia. *ABC,* 2021. URL: https://www.abc.es/internacional/abci-vida-frontera-ucrania-y-rusia-202112221448_video.html (дата звернення: 05.12.2025).
9. Sahuquillo M. R. El cómico Zelenski gana la presidencia en Ucrania. *El País,* 2019. URL: https://elpais.com/internacional/2019/04/21/actualidad/1555857997_547314.html (дата звернення: 05.12.2025).
10. Archivo. *ABC.* URL: https://www.abc.es/archivo/ (дата звернення: 05.12.2025).
11. Google Trends. URL: https://trends.google.com/trends/ (дата звернення: 05.12.2025).
12. Sahuquillo M. R. Rusia lanza un ataque por tierra, mar y aire contra Ucrania y se acerca a la capital. *El País,* 2022. URL: https://elpais.com/internacional/2022-02-24/putin-ordena-una-operacion-militar-en-ucrania.html (дата звернення: 05.12.2025).
13. Valero C. Un «Plan Marshall» para reconstruir Ucrania. *El Mundo,* 2022. URL: https://www.elmundo.es/internacional/2022/10/25/6357df61e4d4d8525a8b459f.html (дата звернення: 05.12.2025).
14. Zelenski afirma estar dispuesto a hablar del Donbás y Crimea con Rusia. *El Periódico*, 2022. URL: https://www.elperiodico.com/es/internacional/20220322/zelenski-afirma-dispuesto-hablar-donbas-13412326 (дата звернення: 05.12.2025).
15. Sahuquillo M. R. El cómico Zelenski gana la presidencia en Ucrania. *El País,* 2019. URL: https://elpais.com/internacional/2019/04/21/actualidad/1555857997_547314.html (дата звернення: 05.12.2025).
16. Archivo. *ABC.* URL: https://www.abc.es/archivo/ (дата звернення: 05.12.2025).
17. El ejército ucraniano limpia las calles de Bucha. *ABC,* 2022. URL: https://www.abc.es/internacional/abci-ejercito-ucraniano-limpia-calles-bucha-202204061948_video.html (дата звернення: 05.12.2025).
18. Archivo. *ABC.* URL: https://www.abc.es/archivo/ (дата звернення: 05.12.2025).
19. Guerra en Ucrania: así le hemos contado el día 261 de la invasión. *El País,* 2022. URL: https://elpais.com/internacional/2022-11-11/ultima-hora-de-la-guerra-entre-rusia-y-ucrania-en-directo.html (дата звернення: 05.12.2025).
20. Gobierno Vasco trabaja en la mejor respuesta solidaria y humana en Ucrania. *ABC,* 2022. URL: https://www.abc.es/espana/abci-gobierno-vasco-trabaja-mejor-respuesta-solidaria-y-humana-ucrania-202203011627_video.html (дата звернення: 05.12.2025).
21. Carrizosa S. El talento ucranio empieza a llegar a las empresas españolas. *El País,* 2022. URL: https://elpais.com/economia/negocios/2022-05-20/el-talento-ucranio-empieza-a-llegar-a-las-empresas-espanolas-fueron-carinosos-en-la-entrevista-pero-no-hablar-el-idioma-me-frustra.html (дата звернення: 05.12.2025).
22. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 24 febrero 2023. P. 31. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20230224-31.html (дата звернення: 05.12.2025).
23. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 30 julio 2023. P. 3. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230730-3.html (дата звернення: 05.12.2025).
24. *ABC Cultural Madrid.* Archivo del periódico, 29 abril 2023. P. 12. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/cultural-madrid-20230429-12.html (дата звернення: 05.12.2025).
25. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 6 febrero 2023. P. 20. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230206-20.html (дата звернення: 05.12.2025).

26. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 23 febrero 2023. P. 30. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230223-30.html (дата звернення: 05.12.2025).

27. Ucrania se estanca en una guerra de trincheras mientras el mundo gira la mirada a Oriente Medio. *Público,* 2023. URL: https://www.publico.es/internacional/ucrania-estanca-guerra-trincheras-mundo-gira-mirada-oriente-medio.html (дата звернення: 05.12.2025).

28. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 15 mayo 2023. P. 40. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230515-40.html (дата звернення: 05.12.2025).

29. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 20 septiembre 2023. P. 38. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230920-38.html (дата звернення: 05.12.2025).

30. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 15 noviembre 2023. P. 31. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20231115-31.html (дата звернення: 05.12.2025)

31. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 2 octubre 2023. P. 38. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20231002-38.html (дата звернення: 05.12.2025).

32. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 24 febrero 2023. P. 12. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20230224-12.html (дата звернення: 05.12.2025).

33. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 24 febrero 2023. P. 44. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230224-44.html (дата звернення: 05.12.2025).

34. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 20 febrero 2023. P. 26. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20230220-26.html (дата звернення: 05.12.2025).

35. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 19 febrero 2023. P. 44. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230219-44.html (дата звернення: 05.12.2025).

36. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 14 marzo 2023. P. 30. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230314-30.html (дата звернення: 05.12.2025).

37. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 15 febrero 2023. P. 11. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20230215-11.html (дата звернення: 05.12.2025).

38. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 6 septiembre 2023. P. 31. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230906-31.html (дата звернення: 05.12.2025).

39. Estos jóvenes ucranios no quieren ir a la guerra. *El País,* 2023. URL: https://elpais.com/internacional/2023-08-13/estos-jovenes-ucranios-no-quieren-ir-a-la-guerra.html (дата звернення: 05.12.2025).

40. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 24 febrero 2023. P. 20. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230224-20.html (дата звернення: 05.12.2025).

41. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 19 febrero 2023. P. 12. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230219-12.html (дата звернення: 05.12.2025).

42. Guerra Ucrania – Rusia, última hora | Zelenski, al celebrar la Navidad el 25 de diciembre. *El Mundo*, 2023. URL: https://www.elmundo.es/internacional/2023/12/25/65892a844c3c9f002c9dc761-directo.html (дата звернення: 05.12.2025).

43. El 25 de diciembre se consolida como fecha de la Navidad en Ucrania. *Vida Nueva*, 2023. URL: https://www.vidanuevadigital.com/2023/12/27/el-25-de-diciembre-se-consolida-como-fecha-de-la-navidad-en-ucrania/ (дата звернення: 05.12.2025).

44. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 6 enero 2023. P. 50. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20230106-50.html (дата звернення: 05.12.2025).

45. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 23 febrero 2023. P. 46. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230223-46.html (дата звернення: 05.12.2025).

46. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 6 enero 2023. P. 52. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20230106-52.html (дата звернення: 05.12.2025).

47. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 18 febrero 2023. P. 50. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230218-50.html (дата звернення: 05.12.2025).

48. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 26 septiembre 2023. P. 3. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230926-3.html (дата звернення: 05.12.2025).

49. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 21 enero 2023. P. 41. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20230121-41.html (дата звернення: 05.12.2025).

50. *ABC Cultural Madrid.* Archivo del periódico, 4 febrero 2023. P. 7. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/cultural-madrid-20230204-7.html (дата звернення: 05.12.2025).

51. España 2–2 Ucrania: resumen, resultado y goles. *AS*, 2023. URL: https://as.com/futbol/seleccion/espana-ucrania-en-directo-eurocopa-sub-21-en-vivo-n/ (дата звернення: 05.12.2025).

52. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 28 febrero 2024. P. 22. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240228-22.html (дата звернення: 05.12.2025).

53. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 3 junio 2024. P. 26. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240603-26.html (дата звернення: 05.12.2025).

54. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 6 febrero 2024. P. 43. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20240206-43.html (дата звернення: 05.12.2025).

55. Ybarra Zavala A. Ucrania lucha por una nueva movilización pese al cansancio causado por la guerra. *ABC,* 2024. URL: https://www.abc.es/internacional/ucrania-lucha-nueva-movilizacion-pese-cansancio-causado-20240206174656-nt.html (дата звернення: 05.12.2025).

56. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 8 junio 2024. P. 22. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240608-22.html (дата звернення: 05.12.2025).

57. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 9 agosto 2024. P. 36. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20240809-36.html (дата звернення: 05.12.2025).

58. Kursk ya fue escenario de otra mítica batalla: así se produjo allí en 1943 el mayor choque de carros de combate de la historia. *20Minutos,* 2024. URL: https://www.20minutos.es/noticia/5658077/0/kursk-ya-fue-escenario-historico-alli-tuvo-lugar-la-mayor-batalla-de-carros-de-combate-jamas-vista/ (дата звернення: 05.12.2025).

59. González M. Zelenski y Sánchez suscribirán en Madrid un acuerdo bilateral de seguridad entre España y Ucrania. *El País,* 2024. URL: https://elpais.com/espana/2024-05-13/zelenski-y-sanchez-suscribiran-en-madrid-un-acuerdo-bilateral-de-seguridad-entre-espana-y-ucrania.html (дата звернення: 05.12.2025).

60. Zornoza M. El auge de partidos prorrusos preocupa a la UE a tres meses de las elecciones europeas. *Público,* 2024. URL: https://www.publico.es/internacional/auge-partidos-prorrusos-preocupa-ue-tres-meses-elecciones-europeas.html (дата звернення: 05.12.2025).

61. Hierro L. Ucrania aplaude el acuerdo de paz de Suiza pese a la falta de unanimidad entre los participantes. *El País,* 2024. URL: https://elpais.com/internacional/2024-06-16/ucrania-aplaude-el-acuerdo-de-paz-de-suiza-pese-a-la-falta-de-unanimidad-entre-los-participantes.html (дата звернення: 05.12.2025).

62. Sanz J. A. La Cumbre de Paz para Ucrania recibe el recelo del sur global y termina sin avances para acabar la guerra. *Público,* 2024. URL: https://www.publico.es/internacional/cumbre-paz-ucrania-recibe-recelo-sur-global-termina-avances-acabar-guerra.html (дата звернення: 05.12.2025).

63. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 20 marzo 2024. P. 12. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240320-12.html (дата звернення: 05.12.2025).

64. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 24 febrero 2024. P. 27. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240224-27.html (дата звернення: 05.12.2025).

65. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 24 enero 2024. P. 23. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240124-23.html (дата звернення: 05.12.2025).

66. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 25 febrero 2024. P. 46. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20240225-46.html (дата звернення: 05.12.2025).

67. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 25 febrero 2024. P. 10. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20240225-10.html (дата звернення: 05.12.2025).

68. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 30 abril 2024. P. 28. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240430-28.html (дата звернення: 05.12.2025).

69. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 3 marzo 2024. P. 18. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240303-18.html (дата звернення: 05.12.2025).

70. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 5 junio 2024. P. 16. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20240605-16.html (дата звернення: 05.12.2025).

71. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 4 junio 2024. P. 23. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20240604-23.html (дата звернення: 05.12.2025).

72. *ABC Madrid.* Archivo del periódico, 17 mayo 2024. P. 10. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240517-10.html (дата звернення: 05.12.2025).

73. Iturbe A. Resistencia cultural en Ucrania. *La Vanguardia,* 2024. URL:https://www.lavanguardia.com/cultura/culturas/20240609/9707615/resistencia-cultural-ucrania.html (дата звернення: 05.12.2025).

74. *ABC Cultural Madrid.* Archivo del periódico, 27 abril 2024. P. 14. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/cultural-madrid-20240427-14.html (дата звернення: 05.12.2025).

75. *ABC Sevilla.* Archivo del periódico, 21 junio 2024. P. 65. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20240621-65.html (дата звернення: 05.12.2025).

76. Rodra P. La escena de Lunin viajando en el avión solo a Wembley que explica al Real Madrid. *Relevo,* 2024. URL: https://www.relevo.com/futbol/champions-league-masculina/escena-lunin-viajando-avion-solo-20240602230944-nt.html (дата звернення: 05.12.2025).

77. *ABC Córdoba.* Archivo del periódico, 18 junio 2024. P. 55. URL: https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20240618-55.html (дата звернення: 05.12.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 321.7:341.176
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.25

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ ЯК ПРОСТІР ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ КОРІННИХ НАРОДІВ СВІТУ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

INTERNATIONAL INSTITUTIONS AS A SPACE FOR POLITICAL PARTICIPATION BY THE WORLD'S INDIGENOUS PEOPLES: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS

Климончук В.Й.,
orcid.org/0000-0002-0257-3481
професор кафедри політичних наук
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Юксель Г.З.,
orcid.org/0000-0002-0894-7544
професор кафедри журналістики
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

У статті здійснено комплексний аналіз політичної участі корінних народів у діяльності міжнародних інституцій, як одного з ключових інструментів забезпечення їхніх колективних прав у сучасній системі міжнародних відносин. Основну увагу зосереджено на ролі та можливостях участі корінних народів у межах таких міжнародних структур, як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці, Арктична рада та Європейський Союз. Дослідження базується на аналізі міжнародно-правових актів, що формують нормативні засади визнання прав корінних народів, зокрема Декларації ООН «Про права корінних народів» 2007 р. та Конвенції МОП № 169 «Про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя» 1989р.

У статті розглядається право корінних народів на участь у процесах ухвалення рішень, які безпосередньо впливають на їхні політичні, соціально-економічні та культурні інтереси, а також аналізуються інституційні механізми реалізації цього права на міжнародному рівні. Окрему увагу приділено діяльності Постійного форуму ООН з питань корінних народів та Експертного механізму ООН з прав корінних народів, зокрема їхній структурі, мандату, консультативним повноваженням і реальному впливу на формування міжнародної політики. Проаналізовано специфіку залучення представників корінних народів до механізмів МОП, а також ефективність наглядових процедур щодо дотримання положень Конвенції № 169. Арктичну раду розглянуто як приклад міжнародної інституції, в межах якої корінні народи мають статус постійних учасників, що забезпечує їм ширші можливості представництва. Водночас проаналізовано обмеження цієї моделі, зокрема відсутність вирішального впливу на ухвалення політичних рішень. Європейський Союз у дослідженні представлено як важливого актора та донора міжнародних ініціатив, спрямованих на захист прав корінних народів, зокрема через фінансування програм моніторингу, правової допомоги та адвокації. У підсумку автори доходять висновку, що попри наявність міжнародних механізмів, ефективна участь корінних народів у глобальних політичних процесах залишається обмеженою та потребує подальших досліджень і напрацювань.

Ключові слова: корінні народи, міжнародні інституції, політична участь, політичний діалог, демократія, права людини.

The article provides a comprehensive analysis of the political participation of indigenous peoples in the activities of international institutions as one of the key instruments for ensuring their collective rights in the modern system of international relations. The main focus is on the role and opportunities for indigenous peoples to participate in international structures such as the United Nations, the International Labour Organization, the Arctic Council, and the European Union. The study is based on an analysis of international legal acts that form the normative basis for the recognition of the rights of indigenous peoples, in particular the 2007 UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples and ILO Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples. The article examines the right of indigenous peoples to participate in decision-making processes that directly affect their political, socio-economic, and cultural interests, and analyzes the institutional mechanisms for the implementation of this right at the international level.

Particular attention is paid to the activities of the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues and the United Nations Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, in particular their structure, mandate, and advisory functions. Particular attention is paid to the activities of the UN Permanent Forum on Indigenous Issues and the UN Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, in particular their structure, mandate, advisory powers, and real influence on the formation of international policy. The specifics of the involvement of representatives of indigenous peoples in ILO mechanisms are analyzed, as well as the effectiveness of supervisory procedures for compliance with the provisions of Convention No. 169. The Arctic Council is considered as an example of an international institution within which indigenous peoples have permanent participant status, which provides them with broader opportunities for representation. At the same

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

time, the limitations of this model are analyzed, in particular the lack of decisive influence on political decision-making. The European Union is presented in the study as an important actor and donor of international initiatives aimed at protecting the rights of indigenous peoples, in particular through the financing of monitoring, legal assistance, and advocacy programs. In conclusion, the authors conclude that despite the existence of international mechanisms, the effective participation of indigenous peoples in global political processes remains limited and requires further research and development.

Key words: indigenous peoples, international institutions, political participation, political dialogue, democracy, human rights.

Постановка проблеми. Політична участь корінних народів стає все більш актуальною темою у політичній науці та міжнародній практиці. Історично так склалось, що корінні народи світу, у різних регіонах здебільшого були маргіналізовані в державних інституціях, проте останні десятиліття призвели до визнання їхніх прав на міжнародному рівні. Міжнародні документи, такі як Декларація ООН про права корінних народів [3] та Конвенція МОП № 169 [4] проголошують право корінних народів на участь у вирішенні тих питань державної політики, що їх стосуються. Водночас на практиці корінні спільноти нерідко стикаються з системними бар'єрами у реалізації своїх прав. До таких бар'єрів належать обмежений доступ до виборчих і політичних процесів, нерівний доступ до матеріальних та природних ресурсів, а у деяких народів – також відсутність або слабка інституціоналізація механізмів внутрішнього самоврядування. Варто зазначити, що ситуація з корінними народами України має свою специфіку і може бути предметом окремого дослідження. Сукупність зазначених чинників призводить до ускладнення діяльності корінних спільнот і їх фактичного відсторонення від процесів ухвалення рішень, які безпосередньо впливають на їхнє соціальне, політичне та правове становище в межах відповідних держав. За таких умов корінні спільноти дедалі частіше вдаються до колективної мобілізації на міжнародному рівні з метою привернення уваги до порушень своїх прав і залучення міжнародних механізмів захисту для відновлення справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що проблематика корінних народів є об'єктом міждисциплінарного аналізу в межах політичної науки, історії та правознавства, а також інших наукових галузей. У працях зарубіжних учених, зокрема В. Кимлічка, О. Шелтона [10], Т. Коупмана, Е. Саріваара, К. Маатта, наголошується, що члени корінних спільнот мають обмежені можливості участі у формальних політичних інституціях через структурні бар'єри. Водночас наголошується, що міжнародні організації все активніше відкривають додаткові можливості для участі корінних народів у політичних процесах. Зокрема, Арктична рада розглядається як один із ключових майданчиків їх представництва, хоча її «державоцентричний» характер суттєво обмежує реальний вплив корінних учасників на процеси ухвалення рішень. У дослідженнях українських науковців, зокрема М. Гнатовського, Т. Сироїд, Л. Фоміної, П. Фоміного[2], Б. Бабіна, Н. Янчука та Є. Реньова[1], акцентується увага на порівняльному аналізі міжнародного та національного досвіду реалізації колективних прав корінних народів України. Автори досліджують ступінь імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство та практику, а також виявляють ключові інституційні та правові прогалини, що перешкоджають ефективній реалізації прав корінних народів.

Мета і завдання статті. Метою дослідження є аналіз можливостей участі корінних народів у міжнародних інституціях, зокрема таких як ООН, Постійний форум ООН, МОП, Арктична рада, ЄС тощо. Відповідно до мети, завданням дослідження є наступні: окреслити ключові міжнародні інституції, що забезпечують або декларують участь корінних народів у глобальному політичному процесі; проаналізувати форми, рівні та ефективність політичної участі корінних народів у межах цих інституцій на прикладі окремих структур; визначити основні структурні, політичні та ресурсні обмеження, що перешкоджають повноцінній участі корінних народів на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу. *Організація Об'єднаних Націй (ООН)*, міжнародна організація, в межах якої було інституціоналізовано підхід, що визнає корінні народи окремими суб'єктами міжнародного права з колективними правами, включно з правом на участь у процесах ухвалення рішень. ООН створила низку інструментів для забезпечення участі корінних народів. У 2007 році Генеральна Асамблея ухвалила Декларацію ООН про права корінних народів, що стало ключовим нормативним документом. Стаття 18 Декларації гарантує: «Корінні народи мають право брати участь у прийнятті рішень з питань, які торкаються їхніх прав». Своєю чергою, Стаття 19 зобов'язує держави «консультуватися та співпрацювати добросовісно через їхні представницькі інституції задля отримання вільної, попередньої та поінформованої згоди» перед ухваленням заходів, що можуть їх зачіпати. Загалом Декларація містить понад двадцять положень, що прямо стосуються участі корінних народів у процесах прийняття рішень (зокрема FPIC – вільної, попередньої та поінформованої згоди)[3].

Також, при ООН діє Постійний форум з питань корінних народів, створений у 2000 році як дорад-

чий орган Економічної та соціальної ради ООН[7]. Форум складається з 16 незалежних експертів, а саме восьми представників держав і восьми представників від корінних народів, які призначаються Президентом Економічної і соціальної ради ООН після консультацій з групами корінних народів. Постійний форум проводить щорічні сесії в Нью-Йорку, де лідери корінних народів можуть виступати з власними заявами та вносити рекомендації. Він готує звіти й рекомендації для інших органів ООН, просуваючи виконання положень. Однак можливості форуму обмежені. Звітування Форуму жодним чином не є обов'язковим до виконання, в першу чергу тому що рекомендації Форуму багаторазово ігноруються державами. Зокрема, форуми не вплинули на зміну політики щодо політичних в'язнів чи системи вилучення дітей у низці країн. Тому хоча Постійний форум формально дає корінним народам майданчик і можливість донести свої потреби до органів ООН, на практиці цей майданчик часто є формальним і малоефективним[14]. Також, у структурі ООН діяла Робоча група з питань корінних народів, яка згодом була трансформована в Експертний механізм з прав корінних народів (EMRIP), а також інститут Спеціального доповідача ООН з питань прав корінних народів. Основною функцією цих органів є підготовка аналітичних звітів, надання експертних рекомендацій та оцінка дотримання державами міжнародних стандартів у сфері прав корінних народів. Проте, як зазначалось, зазначені механізми не наділені повноваженнями ухвалювати обов'язкові для держав рішення, що обмежує їхній вплив переважно рамками «м'якого права» та експертного тиску. Разом із тим у сучасному міжнародному дискурсі все активніше обговорюється питання інституційного розширення участі корінних народів у межах системи ООН. Зокрема, у 2024 році на слуханнях Президента Генеральної Асамблеї ООН була висловлена ініціатива щодо надання корінним народам ширших можливостей участі на рівні Генеральної Асамблеї[12], що може стати наступним етапом еволюції їхнього міжнародного представництва та посилення реального впливу на процеси ухвалення рішень.

Міжнародна організація праці (МОП) є міжнародним агентством ООН, яке відіграло важливу роль у захисті прав корінних народів. У 1989 році МОП ухвалила Конвенцію № 169 щодо корінних і племінних народів[6]. Конвенція встановлює обов'язки держав забезпечувати консультації і участь корінних громад при ухваленні будь-яких законодавчих чи адміністративних заходів, що їх стосуються. Зокрема, стаття 6 Конвенції вимагає «консультуватися з відповідними народами через їхні представницькі інституції» при розгляді заходів, які можуть їх безпосередньо торкнутися, та забезпечити їм можливості вільно брати участь «на всіх рівнях прийняття рішень» у справах, що стосуються їх. Стаття 7 закріплює право корінних народів самостійно визначати свої пріоритети розвитку та брати участь у плануванні й оцінці проектів у їхніх регіонах. Також Конвенція захищає їхнє право на землю і ресурси: статті 14–16 визнають права корінних народів на традиційно зайняті землі, передбачають консультації перед розробкою корисних копалин і забороняють примусове переселення без їхньої згоди або справедливої процедури[6]. Усі ці положення роблять Конвенцію № 169 потужним правовим інструментом участі, адже документ ратифікує самоідентифікацію корінних народів, їхні унікальні інституції та зобов'язує держави враховувати їхні цінності й традиції.

Проте можливості Конвенції як «платформи» також мають обмеження. По-перше, вона набуває сили лише в країнах-учасницях. Станом на сьогодні Конвенцію ратифікували лише 22 держави (серед яких Аргентина, Бразилія, Гватемала, Гондурас, Домініканська Республіка, Еквадор, Колумбія, Мексика, Нікарагуа, Парагвай, Перу, Чилі, Данія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія та ін.)[4]. Багато великих країн, де живуть корінні народи, як наприклад, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, її досі не підписали. По-друге, хоча конвенція вимагає «консультацій» і «участі», її положення не мають автоматичного механізму примусового виконання. Через що їхня інтерпретація часто залежить від національного законодавства та судових рішень. Нарешті, механізми МОП передбачають, що звіти про виконання Конвенції готують самі країни, тому голос безпосередньо корінних народів там звучить не завжди. Вони можуть подавати альтернативні звіти через профспілки чи інші механізми, але прямої квоти представництва немає. Незважаючи на це, Конвенція № 169 слугує важливим нормативним орієнтиром і дозволила низці країн змінити законодавство на користь корінних спільнот. МОП також реалізує програми підтримки, як наприклад, Рада МОП з забезпечення гідної праці, котра розглядає питання місць праці корінних народів[6], що сприяють економічній самостійності як засобу політичного включення.

Арктична рада – унікальна міжурядова інституція створена 1996 року, який займається питаннями країн Арктики, а також питаннями корінних народів Арктики[12]. На відміну від інших міжнародних організацій, вона передбачає формальний статус постійних учасників – міжнародних організацій, які представляють корінні народи Арктики. Спочатку це були Асоціація саамів , а пізніше долучились ще три організації Алеутський Міжнародний Альянс, Ради Ґвіч'ін та Арктична Атабаскансьа Рада. Категорія постійного учасника була створена для забезпечення активної участі та

повного консультування корінних представників при ухваленні рішень. Як наголошують самі організації корінних народів, Арктична рада – це єдина міжнародна структура, де інкорпоровано постійне присутнє представництво корінних спільнот. Постійні учасники беруть участь у всіх робочих групах ради, наприклад, з охорони довкілля, реагування на аварії тощо, можуть вносити пропозиції і мають можливість висловлювати позиції при підготовці рекомендацій. Хоча формально держави ухвалюють рішення за принципом консенсусу (і корінні народи не мають права вето), практика показує, що постійне членство дозволяє враховувати їхні інтереси[12].

Разом з тим, участь в Арктичній раді теж не є повноцінно рівноправною. Незважаючи на унікальний статус, рішення ухвалюються головним чином урядами. Дослідження зазначають, що в діяльності Арктичної ради досі домінують «державоцентричні рамки», які обмежують реальний вплив корінних народів. Постійні учасники не мають голосу у формальних засіданнях міністрів і не керують бюджетом, а їхні пропозиції можуть бути відхилені консенсусом урядів. Наразі Рада діє переважно у форматі обміну знаннями. Зокрема, корінні експерти постійно долучаються до екологічних оцінок за допомогою традиційних знань (Traditional Ecological Knowledge)[12], а декларовані програми розвитку Арктики враховують їхню культурну специфіку. Проте далеко не всі напрацювання з впливу корінних народів знаходять відображення в офіційних рішеннях[11]. У цілому Арктична рада становить важливу платформу для участі корінних народів цього регіону, адже вона отримала найвищий рівень формального залучення і може стати зразком для інших регіонів.

Європейський Союз (ЄС) офіційно не має в своєму складі численних автохтонних народів (лише саами визнані офіційно корінним народом ЄС), тому його роль у питаннях корінних народів в основному зовнішня. Проте останніми роками Євросоюз все активніше підтримує корінні права на міжнародній арені. Зокрема, Єврокомісія виділила новий пакет у €7 мільйонів на програми захисту прав корінних і зміцнення їхньої участі в прийнятті рішень[5]. Серед таких ініціатив – фінансування «Індігеніз навігатор» (платформа моніторингу виконання прав корінних народів у 26 країнах) та підтримка Міжнародного центру документації для корінних народів, який надає цим народам інструменти для захисту прав і доступу до органів ООН та тематичних конференцій[10]. Крім того, Європарламент і Рада ЄС періодично ухвалюють резолюції, що закликають держави підтримувати права корінних народів. Зокрема, Резолюція Європейського Парламенту від 3 липня 2018 р. «Про порушення прав корінних народів у світі, включно з привласненням земель» закликає забезпечити повне визнання, захист і просування прав корінних народів, зокрема права на землю, території та природні ресурси. Крім того, у 2021-2022 рр. Європарламент ухвалив низку резолюцій, що включають права корінних народів у ширший порядок денний прав людини, зокрема Резолюцію «Про стан прав людини у світі» 2020 р., яка підкреслює необхідність захисту корінних народів у рамках глобальних правових стандартів, та резолюцію від 7 липня 2022 р., що засуджує насильство та переслідування захисників прав людини, окремо згадуючи захисників прав корінних народів у Південній Америці[13]. Окремим напрямом діяльності ЄС є підтримка навчальних і просвітницьких програм для представників корінних народів, що дозволяє зміцнювати їхню спроможність брати участь у міжнародних процесах. Це включає навчальні курси з прав людини, семінари з міжнародного права та платформу для обміну досвідом щодо участі у форумах ООН та інших міжнародних організаціях. В загальному, можна зазначити, що ЄС виступає переважно донором та політичним партнером, підтримуючи корінні народи у міжнародних процесах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, результати дослідження показують, що сучасні міжнародні інституції створили нові формати для представництва корінних народів, однак на практиці доступ до цих можливостей залишається обмеженим. З одного боку, право корінних народів на участь у процесах ухвалення рішень закріплене в ключових міжнародно-правових актах, зокрема в Декларації ООН про права корінних народів та Конвенції МОП № 169, а також інституційно підтримуються через залучення корінних організацій до діяльності міжнародних інституцій. Ці механізми забезпечують корінним народам можливість публічного висловлення позицій, участі у підготовці рекомендацій і впливу на формування політичних порядків денних. З іншого боку, вплив міжнародних інституцій здебільшого обмежується рамками рекомендаційного та декларативного «м'якого права», що зумовлює збереження суттєвого розриву між нормативним визнанням прав корінних народів де-юре та реальними практиками їх реалізації де-факто.

Тому залишаються актуальним дослідження пов'язані з поглибленим аналізом практик участі корінних народів у діяльності міжнародних організацій у порівняльному вимірі, а також з оцінкою ефективності наявних інструментів на конкретних емпіричних прикладах. Окремої уваги потребує інтеграція досліджень діалогу «держава – корінний народ» на національному рівні з міжнародними інструментами, оскільки посилення взаємодії на одному рівні здатне зміцнити всю систему захисту прав корінних народів. В умовах зрос-

тання глобальних викликів послідовне виконання міжнародних зобов'язань і розвиток інклюзивних механізмів участі є ключовими передумовами формування системи світової політики, орієнтованої на ширше врахування інтересів корінних народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Реньов Є. Права корінних народів: міжнародний досвід та українські реалії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2021 № 53. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc53/juspradenc53.pdf#page=148 (дата звернення – 22.01.2026).

2. Сироїд, Т., Фоміна, Л., Фомін, П. (2022). Міжнародний інституційний механізм захисту прав корінних народів. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Право».* № 34. С. 161-170. URL: https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21342 (дата звернення – 22.01.2026).

3. Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Resolution adopted by the General Assembly on 13 September 2007. New York: United Nations. 2007. URL: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf (дата звернення – 22.01.2026).

4. Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries: International Labour Organization. United Nations Treaty Collection. Geneva: ILO. 1989. URL: https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002800c0136 (дата звернення – 22.01.2026).

5. EU strengthens support for Indigenous Peoples' rights with new €7 million package. *European Commission: official website.* 2025. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/news-and-events/news/eu-strengthens-support-indigenous-peoples-rights-new-eu7-million-package-2025-12-09_en (дата звернення – 22.01.2026).

6. Indigenous and Tribal Peoples Convention No. 169. *General Conference of the International Labour Organisation at its seventy-sixth session. 27 June* 1989. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/indigenous-and-tribal-peoples-convention-1989-no-169 (дата звернення – 22.01.2026).

7. Indigenous Peoples at the United Nations. *United Nations. Department of Economic and Social Affairs.*: official website. 2026. URL: https://social.desa.un.org/issues/indigenous-peoples/indigenous-peoples-at-the-united-nations (дата звернення – 22.01.2026).

8. Lee J., Kunze J. Indigenous leaders say colonialism and market forces are destroying the planet. *High Country News*. 2024. URL: https://www.hcn.org/articles/politics-a-call-for-empowerment-of-indigenous-people-at-the-u-n/ (дата звернення – 22.01.2026).

9. Rombouts S. Consultation and consent norms under Ilo Convention No. 169 and the UN Declaration On the rights of indigenous peoples compared. URL:https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/FPIC/RomboutsSJ.pdf (дата звернення – 22.01.2026).

10. Rathakrishnan B., Khalid T., Daud S. A systematic literature review on the international trends of indigenous peoples' political participation. *Frontiers in Political Science*. №7. 2025. URL: https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1601300/full (дата звернення – 22.01.2026).

11. Stevenson K. Indigenous Participation in the Arctic Council: An Analysis of Principle and Practice. *International studies*. University of Washington, 2023. URL: https://digital.lib.washington.edu/researchworks/items/5d1869f1-8d78-46c9-92b8-6807e01a5b76 (дата звернення – 22.01.2026).

12. The Importance of the Arctic Council for Indigenous Peoples. *Arctic Council:* official website. 2025. URL: https://arctic-council.org/news/the-importance-of-the-arctic-council-for-indigenous-peoples/ (дата звернення – 22.01.2026).

13. The Indigenous World 2022: European Union Engagement with Indigenous Issues. *IWGIA*: official website. 2022. URL: https://iwgia.org/en/european-union-engagement-with-indigenous-issues/4698-iw-2022-european-union-engagement-with-indigenous-issues.html (дата звернення – 22.01.2026).

14. United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues (UNPFII). *United Nations:* official website. 2026. URL: https://social.desa.un.org/issues/indigenous-peoples/unpfii (дата звернення – 22.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 327.008+641.5
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.26

ГАСТРОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ЧИННИК КУЛЬТУРНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ

GASTRONOMIC DIPLOMACY AS A DETERMINANT OF UKRAINE'S CULTURAL IMAGE

Ржевська Н.Ф.,
orcid.org/0000-0003-2911-3001
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій
Державного університету «Київський авіаційний інститут»

Ярославський В.Ю.,
orcid.org/0009-0009-6645-7074
аспірант кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій
Державного університету «Київський авіаційний інститут»

У статті, серед чинників формування культурного іміджу України на міжнародній арені, окреслено особливе місце гастрономічної дипломатії. Автор детально аналізує основні підходи у визначенні суті гастрономічної дипломатії, діяльність України в цьому напрямі та вказує на виклики і перспективи для гастрономічної дипломатії.

Особливу увагу приділено популяризації національних страв, зокрема – борщу, як одному з символів української культурної ідентичності. Вказано, що гастрономічна дипломатія, як інструмент «м'якої сили», все частіше використовується Україною для посилення міжнародного культурного іміджу.

Автор зазначає, що шляхом кулінарних фестивалів, ресторанних ініціатив та міжнародних виставок харчових продуктів, Україна активно просуває в широку аудиторію свою культуру споживання їжі. При популяризації вітчизняних кулінарних традицій, при допомозі стратегічних ініціатив, українці не лише зберігають свою культурну спадщину, а й формують привабливу міжнародну ідентичність. Оскільки, культ їжі залишається універсальним інструментом національної ідентичності, постійні зусилля України щодо виокремлення своєї кухні, допоможуть сприймати її в якості «м'якої сили» та закріпити за державою гідну представницьку позицію в глобальному культурному ландшафті.

Наголошено, що в умовах сучасних викликів, коли Україна прагне посилити свою присутність на міжнародній арені та зміцнити культурний фронт, відстоюючи власну ідентичність, українська кухня стає не просто сукупністю традиційних страв, а й символом національного духу та культурного багатства.

У статті зазначено, що українські посольства та культурні центри активно використовують гастрономічні події для просування національної культури за кордоном. Дні української кухні в ресторанах на території інших держав, кулінарні майстер-класи та участь у міжнародних ярмарках є потужними інструментами популяризації української спадщини.

Оскільки, Україна продовжує зміцнювати свої дипломатичні стосунки, гастрономічна дипломатія пропонує унікальний шлях для розгалуження культурних зв'язків. Зазначено, що дана стратегія є особливо актуальною, враховуючи зусилля України щодо зближення з країнами Європи та Північної Америки в умовах тривалої повномасштабної війни Росії проти України.

І, нарешті, зроблено висновок, що формування позитивного культурного іміджу через національну кухню потребує комплексного підходу та продуманої стратегії і, важливо не лише зберігати традиції, але й створювати нові культурні продукти, що стануть символами України на міжнародній арені.

Ключові слова: гастрономічна дипломатія, культурний імідж, Україна, національна кухня, «м'яка сила».

In the article, among the factors of forming the cultural image of Ukraine on the international arena, a special place of gastronomic diplomacy is outlined. The author analyzes in detail the basic approaches in defining the essence of gastronomic diplomacy, the activity of Ukraine in this direction, and indicates the challenges and prospects for gastronomic diplomacy.

Special attention is paid to the popularization of national dishes, in particular – borshch, as one of the symbols of Ukrainian cultural identity. It is indicated that gastronomic diplomacy, as an instrument of "soft power," is increasingly used by Ukraine to strengthen its international cultural image.

The author notes that by means of culinary festivals, restaurant initiatives, and international food exhibitions, Ukraine actively promotes to a wide audience its culture of food consumption. In the popularization of domestic culinary traditions, with the help of strategic initiatives, Ukrainians not only preserve their cultural heritage, but also form an attractive international identity. Since the cult of food remains a universal instrument of national identity, the constant efforts of Ukraine regarding

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

the distinction of its cuisine will help to perceive it as “soft power” and to secure for the state a worthy representative position in the global cultural landscape.

It is emphasized that under the conditions of modern challenges, when Ukraine strives to strengthen its presence on the international arena and reinforce the cultural front, defending its own identity, Ukrainian cuisine becomes not just a collection of traditional dishes, but also a symbol of the national spirit and cultural wealth.

The article notes that Ukrainian embassies and cultural centers actively use gastronomic events for the promotion of national culture abroad. Days of Ukrainian cuisine in restaurants on the territory of other states, culinary master classes, and participation in international fairs are powerful instruments of popularizing Ukrainian heritage.

Since Ukraine continues to strengthen its diplomatic relations, gastronomic diplomacy offers a unique path for branching out cultural connections. It is indicated that this strategy is especially relevant, considering Ukraine’s efforts to draw closer to the countries of Europe and North America under the conditions of Russia’s prolonged full-scale war against Ukraine.

And finally, it is concluded that the formation of a positive cultural image through national cuisine requires a comprehensive approach and a well-thought-out strategy, and it is important not only to preserve traditions, but also to create new cultural products that will become symbols of Ukraine on the international arena.

Key words: gastronomic diplomacy, cultural image, Ukraine, national cuisine, “soft power.”

Постановка проблеми. Невпинний інформаційно-культурний обмін, що панує у сучасному світі, вимагає від держав активного використання культурної дипломатії, як вагомого інструменту формування свого позитивного іміджу та просування національних інтересів. Одним із ключових елементів культурної дипломатії є гастрономічна дипломатія, що передбачає використання національної кухні при створенні позитивного образу держави та сприянні міжкультурному діалогу.

Для України, яка нині протистоїть агресії з боку Росії й бореться за своє культурне самовизначення, активно просуває свій державний бренд на міжнародній арені, гастрономічна дипломатія стає потужним засобом не лише популяризації культурних здобутків, а й – культурного спротиву, також. Презентація автентичних українських страв на міжнародних заходах, фестивалях та дипломатичних прийомах сприяє підвищеному інтересу до України, її культурної унікальності та національної самобутності.

Так, зокрема, проєкти Ukrainian Gastro Show чи Ukraine NOW засвідчують спроби України утвердити свій бренд через кулінарні традиції. Особливу роль у цьому процесі відіграє популяризація традиційних українських страв, серед яких борщ, визнаний ЮНЕСКО одним із наших культурних символів. Отже, для України, яка прагне утвердити себе як незалежну, самобутню та багату на традиції державу, гастрономічна дипломатія є надзвичайно важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гастрономічна дипломатія, що охоплюють публічну й культурну дипломатію, що нині активно розвиваються, є відносно новим напрямом досліджень.

Останні півстоліття вчені та культурні діячі все частіше звертаються до гастрономічної дипломатії, як інструменту «м’якої сили», що сприяє налагодженню міжкультурних зв’язків та зростанню авторитету держави на міжнародній арені.

У загальному плані, до зазначеної дослідницької проблематики зверталися такі закордонні вчені, як: С. Чаппл-Сокол [1], який у гастрономічній дипломатії вбачає інструмент м’якого впливу для сучасної зовнішньої політики.

Серед вітчизняних дослідників, варто відзначити наукову розвідку Л. Матлай «Кулінарна дипломатія як різновид публічної дипломатії: нові підходи та концепції», де авторка розглядає різні підходи до самого визначення «кулінарна дипломатія»[2].

З цього напряму, на особливу увагу заслуговують наукові публікації Надзвичайного і Повноважного посла України О. Сліпченка, який зазначає, що основою дипломатії одвічно було особисте спілкування, покращити яке могла спільна їжа [3]. Роль кулінарної дипломатії у світовій політиці аналізує у своїй статті «Кулінарна дипломатія як інструмент міжнародної взаємодії» Н. Романюк [4].

Отже, в середовищі вітчизняних дослідників ця тематика нині викликає чималу зацікавленість. Зокрема, розглядаються питання проекції культурної ідентичності в національній кухні. Важливим аспектом також є протидія культурному привласненню, зокрема спробам Росії представляти українські страви як частину своєї гастрономічної спадщини.

Ці дослідження засвідчують зростаючий інтерес українських науковців до вивчення гастрономічної дипломатії, як важливого чинника формування позитивного культурного іміджу України на міжнародній арені.

Мета – визначити роль гастрономічної дипломатії у формуванні культурного іміджу України на міжнародній арені.

Поставлена мета зумовила постановку та вирішення таких **завдань**, як визначення поняття та особливостей гастрономічної дипломатії; встановлення функцій та можливостей гастрономічної дипломатії в Україні; на грунті конкретних проєктів та заходів створити кейси, що можуть стати дієвим інструментом популяризації української кухні за кордоном; окреслення викликів та перспектив розвитку гастрономічної дипломатії України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гастрономічна дипломатія є однією із найприва-

бливіших форм сприйняття, сприйняття держави, через аромат та естетику. Гастрономічна дипломатія – це інструмент культурної дипломатії, що використовує національну кухню для популяризації культури, розширення культурного обміну та створення позитивного іміджу країни за її межами.

У науковий обіг термін «гастрономічна дипломатія» було введено на початку 2000-х рр. Поняття стало популярним завдяки працям Пола Рокоуера та Сема Чаппл-Сокола, які наголошують, що їжа здатна створювати міжкультурні зв'язки та сприяти позитивному сприйняттю нації. За твердженням П. Рокоуера: «Гастродипломатія заснована на уявленні про те, що найпростіший спосіб завоювати серця та уми – через шлунок». Він зазначає, що гастрономічна дипломатія відноситься до інструментів публічної дипломатії [5].

На думку С. Чаппл-Сокола, гастрономічна дипломатія – це «використання їжі та кухні як інструменту для створення міжкультурного взаєморозуміння в надії на покращення взаємодії та співпраці» [1]. Він розглядає гастрономічну дипломатію саме як «урядово-іноземну громадську взаємодію», як один із трьох стовпів, що є опорою для ширшої дипломатії – кулінарної [6].

У електронному словнику «World Wide Words» термін «gastrodiplomacy» визначають, як можливість для створення позитивної репутації держави через просування національної кухні [7].

Загалом, гастрономічну дипломатію розглядають як форму «м'якої сили», коли держави використовують свою кулінарну спадщину для створення позитивного іміджу, сприяння доброзичливості та підвищення своєї культурної привабливості в усьому світі.

Основними характеристиками гастрономічної дипломатії є:

– ознака м'якої сили (використання культурних елементів для зміцнення свого впливу на міжнародній арені, їжа стає інструментом культурного діалогу та взаєморозуміння);

– кулінарна ідентичність та брендінг держави (створення унікального кулінарного образу країни через національні страви, продукти та традиції);

– публічна дипломатія (наприклад, проведення днів української кухні в іноземних посольствах або ресторанах);

– кулінарні обміни та туризм (організація кулінарних турів, майстер-класів, обмінів шефкухарями, що сприяє поширенню кулінарних традицій та приваблює туристів);

– економічна дипломатія (промоція національних продуктів та кулінарних брендів на міжнародних ринках);

– залучення діаспори (використання кулінарних традицій діаспорних громад з метою популяризації культурної спадщини та дипломатичних зв'язків із приймаючими країнами).

Гастрономічна дипломатія покликана покращити національний бренд. Теоретично, це досягається завдяки змінам наративу навколо країни, зосереджуючись на аполітичній та позитивній стороні її культури [5; 8].

Гастрономічна дипломатія, порівняно, недавня форма політичних відносин і, окремий напрям зовнішньої політики держави. Вона активно використовується в інформаційно-просвітницьких та пропагандистських цілях для підвищення позитивного іміджу держави у світі. Класичними прикладами гастрономічної дипломатії стали цільові державні програми Республіки Кореї, Японії, Тайваню, які успішно просувають свою націю як торгову марку [9].

Як уже зазначалося, гастрономічна дипломатія спрямована на популяризацію нації в усьому світі, просування культурного іміджу та цінностей країни через її кулінарну спадщину. Для України, нації з багатою історією та традиціями, їжа стала потужним інструментом побудови культурних зв'язків, посилення м'якого силового впливу та зміцнення національної ідентичності на міжнародній арені.

Культурний імідж держави – це її «візитна картка» на міжнародній арені, що формується через історію, мову, традиції, мистецтво, архітектуру, а також гастрономію. Україна, як країна з багатою історією та розмаїттям культурних впливів, має унікальний шанс продемонструвати свою самобутність через гастрономічну дипломатію. Цей вид культурної дипломатії стає одним із ключових інструментом у розбудові позитивного іміджу та налагодження діалогу з іншими народами та збереженні культурної спадщини [2; 4].

Особливо в умовах сучасних викликів, коли Україна прагне посилити свою присутність на міжнародній арені та зміцнити культурний фронт у боротьбі за власну ідентичність, українська кухня стає не просто сукупністю традиційних страв, а символом національного духу та культурного багатства.

Українська кухня з її традиційними стравами та глибоко вкоріненими ритуалами є значущим уявленням про стійкість, гостинність та регіональне розмаїття країни. Вона здавна стала символом культурної ідентичності та спільної пам'яті. Давно стали гастрономічними символами України – борщ, вареники, деруни, кутя. Традиційні страви є не просто кулінарними шедеврами, а й носіями історичних оповідей, що передаються з покоління в покоління.

Зокрема, культурне значення борщу було визнано на міжнародному рівні, оскільки у 2022 році його було зараховано ЮНЕСКО до списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони. Ця подія є прикладом успішної гастрономічної дипломатії. Це

визнання не лише підтвердило кулінарну унікальність страви, але й привернуло увагу світу до багатства української культури, її самобутності та неповторності в умовах геополітичних викликів [10].

Українська кухня багата й різноманітна, що зумовлено як географічним розташуванням, так і історичними впливами різних народів [11]. Однак, саме в цій різнобарвності прихована унікальність, яка може стати основою для створення впізнаваного культурного іміджу України.

Українська кухня має кілька специфічних рис, які можна успішно використовувати для просування культурного іміджу за кордоном: регіональне розмаїття (закарпатський банош, галицький борщ з вишнями, кримськотатарські чебуреки, волинські вареники з сиром); сезонність та натуральність продуктів, що особливо актуально в епоху світового інтересу до екологічного харчування; історичне коріння, адже багато українських страв мають тисячолітню історію, що додає культурної глибини гастрономічному іміджу країни. Все це є частиною різноманітної палітри, що демонструє етнічну та культурну багатогранність України.

Важливим елементом просування позитивного іміджу країни є проведення українських кулінарних фестивалів і тематичних заходів за кордоном. Великі гастрономічні фестивалі, такі як "Ukrainian Food Expo" (міжнародний захід, що демонструє українські продукти, технології та кулінарні традиції), «Фестиваль Борщу» (проводиться не лише в Україні, але й за кордоном, залучаючи представників української діаспори та місцевих жителів), є важливими майданчиками для презентації української культури. Проведення подібних заходів сприяє розширенню культурного обміну та створенню позитивного іміджу України як гостинної, відкритої та самобутньої країни [12].

Крім того, українські кулінари й ресторатори дедалі частіше беруть участь у міжнародних кулінарних конкурсах і виставках, демонструючи світові автентичні та сучасні інтерпретації національних страв. Зокрема, ресторан «Borsch» у Нью-Йорку або «Ukrainian Village» у Торонто, які не лише пропонують традиційні страви, а й розповідають про культуру України через гастрономію.

Зростаюча мережа кулінарних посольств України, включно з тематичними ресторанами та розширеними кухнями по всьому світу відіграє ключову роль у просуванні її культурної самобутності. Крім того, громади української діаспори відіграли важливу роль у популяризації традиційних страв, сприяючи глобальному усвідомленню української культури, що виходить за межі політичної сфери [13].

Тож гастрономічна дипломатія як інструмент м'якої сили все частіше використовується Україною для посилення свого культурного іміджу в усьому світі. Через кулінарні фестивалі, ресторанні ініціативи та міжнародні виставки продуктів харчування Україна активно просуває свою багату культуру харчування ширшій аудиторії. Крім того, такі ініціативи, як кампанія «Борщова дипломатія», успішно поєднали традиційні кулінарні практики з сучасним маркетингом, щоб представити культуру харчування України як привітну, різноманітну та стійку [4].

Важливо наголосити, що популяризація національних страв сприяє розвитку гастрономічного туризму, що приносить додаткові прибутки в економіку. Крім того, розвиток гастрономічного туризму в Україні також відіграє значну роль у формуванні культурного іміджу. Іноземні туристи, які відвідують Україну, нерідко підкреслюють особливий колорит і гостинність української кухні, що створює позитивний образ країни в їхніх очах.

Українські посольства та культурні центри в різних країнах активно використовують гастрономічні події для просування національної культури. Проведення днів української кухні в ресторанах за кордоном, кулінарні майстер-класи та участь у міжнародних ярмарках є потужними інструментами популяризації української спадщини [11].

Звісно, роль їжі в міжнародних відносинах важко переоцінити, адже вона має унікальну здатність об'єднувати людей, долати культурні розбіжності та сприяти взаєморозумінню. Оскільки Україна продовжує зміцнювати свої дипломатичні відносини, особливо із західними країнами, гастрономічна дипломатія пропонує унікальний шлях для посилення м'якої сили та зміцнення культурних зв'язків [14].

Ця стратегія є особливо актуальною, враховуючи зусилля України щодо зближення з країнами Європи та Північної Америки в умовах тривалої повномасштабної війни Росії проти України. Представляючи свою кулінарну спадщину як невід'ємну частину своєї культурної дипломатії, Україна не лише просуває свою національну ідентичність, посилює культурний імідж, але й зміцнює свій суверенітет і стійкість на глобальній арені [3].

Попри значні досягнення, Україна стикається з певними викликами у сфері гастрономічної дипломатії. Триваюча війна створила чималі перешкоди для культурного обміну та популяризації кулінарної спадщини. Даються взнаки недостатня кількість популярних українських ресторанів за кордоном і обмеженість маркетингових ресурсів для глобального просування. Більшість гастрономічних проєктів ініціюються на локальному рівні й не мають належного фінансування. Крім того, світовий кулінарний ринок є висококонкурентним, що вимагає від України постійних інновацій,

зберігаючи автентичність своїх страв. Адже інші країни активно просувають свою гастрономію, використовуючи для цього державні ресурси та міжнародні програми.

Водночас можливості для розвитку залишаються надзвичайно великими. Взаємодія з діаспорою, створення міжнародних кулінарних шкіл, запуск телевізійних шоу про українську кухню – усе це може стати частиною стратегії культурної дипломатії та суттєво підсилити культурний імідж України.

Загалом дедалі більше міжнародне визнання української кухні відкриває багатообіцяючі перспективи на майбутнє. Постійна співпраця з міжнародними кулінарними організаціями, використання цифрових платформ для промоції кулінарії та посилення державної підтримки ініціатив гастрономічної дипломатії є життєво важливими для зміцнення культурного іміджу України.

Висновки. Отже, гастрономічна дипломатія, перш за все, – це використання національної кухні як інструменту для сприяння культурному взаєморозумінню, зміцненню дипломатичних відносин і демонстрації м'якої сили нації на міжнародній арені**.**

Гастрономічна дипломатія є не просто презентацією страв або мистецтво кулінарії, а глибокий культурний діалог, що дозволяє іншим народам краще зрозуміти країні, Україну, зокрема, її історію, традиції та цінності. Через гастрономічну дипломатію держава має змогу заявити про себе як про сучасного, відкритого та багатогранного суб'єкту міжнародної взаємодії.

Гастрономічна дипломатія пропонує Україні потужний інструмент для підвищення її культурного іміджу на світовій арені. Популяризуючи свої багаті кулінарні традиції через стратегічні ініціативи, Україна не лише зберігає свою культурну спадщину, а й отримує міцну й привабливу міжнародну ідентичність. Оскільки, їжа продовжує служити універсальною мовою, постійні зусилля України виділити свою кухню можуть ще більше посилити її м'яку силу та зміцнити її місце в глобальному культурному ландшафті.

Слід пам'ятати, що формування позитивного культурного іміджу через національну кухню потребує комплексного підходу та продуманої стратегії. Важливо не лише зберігати традиції, але й створювати нові культурні продукти, що стануть символами України у світі.

Також, необхідно підтримувати й розвивати гастрономічні ініціативи, інтегруючи їх у загальнодержавну стратегію культурної дипломатії. Саме через гастрономію можна досягти глибокого взаєморозуміння між народами та зміцнити позиції України на світовій арені.

Дослідження гастрономічної дипломатії в українському контексті, здебільшого, зосереджені на теоретичному аналізі та популяризації української кухні за кордоном. Проте існує чимало перспективних напрямків, які потребують більш детального вивчення. Зокрема, можна акцентувати увагу на ваємодії гастрономічної дипломатії з іншими формами культурної дипломатії, цифровій гастрономічної дипломатії, комунікаційних стратегіях, які використовує діаспора для збереження та трансляції української кулінарної спадщини.

Отож, подальші дослідження гастрономічної дипломатії в Україні мають потенціал не лише в розширенні теоретичного надбання, а й – обов'язково в розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності гастрономічної дипломатії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Chapple-Sokol. Sam Culinary Diplomacy: Breaking Bread to Win Hearts and Minds. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2013. Vol. 8. No. 2. P. 161–183.

2. Матлай Л. Кулінарна дипломатія як різновид публічної дипломатії: нові підходи та концепції. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1. No. 2, С. 55–60.

3. Сліпченко О. Дипломатична кухня. Художньо-документальне видання. Київ: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, 2021. 621 с.

4. Романюк Н. Кулінарна дипломатія як інструмент міжнародної взаємодії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 1. С. 30–44.

5. Rockower P. Projecting Taiwan: Taiwan's Public Diplomacy Outreach. *Issues & Studies.* 2011. Vol. 47. No. 1. P. 107–152.

6. Chapple-Sokol S. A New Structure for Culinary Diplomacy. *Culinary diplomacy*. 28 August 2016. URL: http://culinarydiplomacy.com/blog/2016/08/28/a-new-structure-for-culinary-diplomacy/ (дата звернення: 19. 12. 2025).

7. World Wide Words: Gastro-diplomacy. URL: http://www.worldwidewords.org/turnsofphrase/tp-gas1.htm (дата звернення: 20. 12. 2025).

8. Mayer-Heft G., Samuel-Azran, T. Food for Thought: An Empirical Analysis of the Efficacy of Gastrodiplomacy. *Food Studies.* 2022. Vol. 13. No. 1. P. 25–40.

9. Rockower P. Recipes for Gastrodiplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2012. Vol. 8. P. 235–346.

10. Український борщ внесли до Списку культурної спадщини ЮНЕСКО. *Укрінформ*. 1 липня 2022 року. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3519556-bors-vnesli-do-spisku-spadsini-unesko-so-potrebue-negajnoi-ohoroni.html (дата звернення: 20. 12. 2025).

11. Обозна А.О., Шабельник Н.М. Історичні та національні передумови виникнення та функціонування миколаївської кухні: регіональний аспект. *Причерноморські економічні студії* . 2018. Вип.30. Ч. 1. С. 168–172.
12. Ukrainian Food Expo. URL: https://ufexpo.org (дата звернення: 21. 12. 2025).
13. Кулінарна дипломатія: українська вечеря в Стамбулі. *CSR Ukraine*. URL: http://www.csr-ukraine.org/article/ (дата звернення: 21. 12. 2025).
14. Food diplomacy and sustainability. URL: http://www.nutriilpianeta-expo2015.org/en/diplomazia-alimentare-e-sostenibilita/ (дата звернення: 20. 12. 2025).

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 314.7:343.431:341.43(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.27

СУЧАСНЕ РАБСТВО В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ: ВРАЗЛИВІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ГЛОБАЛЬНИХ РЕЖИМАХ ЗАХИСТУ

MODERN SLAVERY IN CONDITIONS OF FORCED MIGRATION: THE VULNERABILITY OF UKRAINIAN REFUGEES WITHIN GLOBAL PROTECTION REGIMES

Ростецька С.І.,
orcid.org/0000-0002-3836-8922
доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

У статті здійснено комплексний політико-правовий аналіз феномену сучасного рабства, що актуалізувався внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України та спричиненої нею безпрецедентної хвилі вимушеної міграції. Автор розглядає масове переміщення населення не лише як гуманітарну катастрофу, а й як критичний фактор дестабілізації глобальних і регіональних систем безпеки, що створює сприятливе підґрунтя для транскордонної злочинності та експлуатації вразливих груп.

Основна увага приділяється дослідженню структурних детермінантів вразливості, які трансформують статус біженця у стан підвищеного ризику потрапляння в тенета сучасного рабства. До таких чинників віднесено економічну дестабілізацію, правову лакунарність, житлову незахищеність та системні недоліки у механізмах соціальної адаптації в країнах реципієнтах. Встановлено, що відсутність стабільного доступу до легального ринку праці змушує біженців погоджуватися на неприйнятні умови зайнятості, що часто переростають у трудову експлуатацію або примусову працю.

Окремий аналітичний фокус спрямовано на гендерний вимір проблеми. Оскільки понад 80% переміщених осіб становлять жінки та діти, автор підкреслює специфіку їхньої вразливості до сексуальної експлуатації, гендерно обумовленого насильства та домашнього рабства. Досліджено ризики, пов'язані з приватними ініціативами розміщення біженців (на прикладі програми «Homes for Ukraine»), де зафіксовано випадки надмірного контролю, психологічного тиску та неоплачуваної домашньої праці через брак державного моніторингу та vetting-систем.

Наукова новизна дослідження полягає в інтеграції новітніх даних міжнародних організацій (UNHCR, IOM, La Strada) та сучасних академічних напрацювань років для картографування мереж торгівлі людьми. Автор доводить, що сучасне рабство є результатом інституційної фрагментованості, де бракує координації між правоохоронними органами, гуманітарними місіями та державними структурами приймаючих країн.

У висновках сформульовано практичні рекомендації, спрямовані на посилення превентивних заходів. Акцентується на необхідності запровадження гендерно чутливих стратегій захисту, легалізації трудових відносин біженців, створенні прозорих систем моніторингу житлових умов та розширенні доступу до юридичної допомоги. Стаття є вагомим внеском у розвиток політичної науки в частині вивчення міграційних процесів та глобальних режимів захисту прав людини в умовах воєнних конфліктів.

Ключові слова: сучасне рабство, війна, Україна, біженці, вимушена міграція, торгівля людьми, гендерно обумовлене насильство, міжнародні політики, захист біженців, соціальна інтеграція.

This article provides a comprehensive socio-political and legal analysis of the phenomenon of modern slavery, which has gained particular urgency following the full-scale armed aggression against Ukraine and the resulting unprecedented wave of forced migration. The author examines the mass displacement of the population not merely as a humanitarian catastrophe, but as a critical factor destabilising global and regional security systems, creating fertile ground for transnational crime and the exploitation of vulnerable groups.

The primary focus is on investigating the structural determinants of vulnerability that transform refugee status into a state of heightened risk of falling into the traps of modern slavery. These factors include economic destabilisation, legal lacunae, housing insecurity, and systemic flaws in the mechanisms of social adaptation within host countries. It is established that the lack of stable access to the legal labour market compels refugees to accept precarious employment conditions, which frequently escalate into labour exploitation or forced labour.

A distinct analytical focus is directed towards the gender dimension of the problem. Given that over 80% of displaced persons are women and children, the author emphasises their specific vulnerability to sexual exploitation, gender-based violence, and domestic servitude. The risks associated with private housing initiatives (using the "Homes for Ukraine" scheme as an example) are scrutinised, noting documented instances of excessive control, psychological pressure, and unpaid domestic work due to a lack of state monitoring and vetting systems.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The scientific novelty of this research lies in the integration of the latest data from international organisations (UNHCR, IOM, La Strada) and contemporary academic studies to map human trafficking networks. The author argues that modern slavery is a product of institutional fragmentation, characterised by a lack of coordination between law enforcement agencies, humanitarian missions, and state structures in host countries.

The conclusions formulate practical recommendations aimed at strengthening preventive measures. Emphasis is placed on the necessity of introducing gender-sensitive protection strategies, legalising refugee labour relations, creating transparent systems for monitoring housing conditions, and expanding access to legal assistance. The article makes a significant contribution to the study of migration processes and global human rights protection regimes in the context of armed conflicts within the field of political science

Key words: modern slavery, war, Ukraine, refugees, forced migration, human trafficking, gender-based violence, international policies, refugee protection, social integration.

Постановка проблеми та її науково-практичний зв'язок. Війна в Україні спричинила безпрецедентну хвилю вимушеної міграції, що породжує складні соціальні та гуманітарні виклики. Масові переміщення значно підвищують ризики сучасного рабства серед біженців, зокрема трудової та сексуальної експлуатації, примусової праці та торгівлі людьми [10, 5]. Біженці опиняються в ситуаціях, де економічні, правові та житлові прогалини створюють сприятливі умови для діяльності злочинних мереж, що прагнуть використати їхню вразливість [5, 2].

Крім безпосередньої загрози експлуатації, масова міграція порушує соціальні, економічні та правові системи приймаючих країн, створюючи додаткові бар'єри для доступу до працевлаштування, освіти та соціальної підтримки. Це підкреслює актуальність дослідження структурних детермінантів вразливості біженців та механізмів сучасного рабства. Важливо виявити, які соціально-економічні фактори (економічна нестабільність, правова невизначеність, житлова нестабільність) найбільш критично впливають на підвищення ризику експлуатації, а також як гендерні та вікові особливості демографії біженців формують додаткові ризики [10, 5, 2].

Наукова цінність проблеми полягає у виявленні соціально-структурних механізмів, що впливають на ризик експлуатації, а також у виробленні політик, які можуть забезпечити ефективний захист та інтеграцію переміщених осіб. Практичне завдання полягає у розробці рекомендацій для урядів, міжнародних організацій та НУО щодо мінімізації ризиків, удосконалення систем моніторингу та забезпечення доступу біженців до безпечних альтернатив житла, працевлаштування та соціальної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження UNHCR/IOM виявляють економічну нестабільність, правову невизначеність і житлову нестабільність як ключові чинники вразливості українських біженців до торгівлі людьми в Польщі та Румунії [2]. La Strada International документує конкретні випадки трудової та сексуальної експлуатації серед груп українців у місцях прийому [7]. International Justice Mission фіксує, що відсутність стабільної роботи спричинює залежність від третіх осіб, що посилює ризики торгівлі людьми [3]. British Red Cross відзначає житлову нестабільність серед біженців у Великій Британії, що відкриває двері для неприйнятних форм експлуатації [9]. Гендерно обумовлене насильство як компонент сучасного рабства аналізується в рамках проєкту SEREDA CEE та досліджень University of Birmingham, а також у працях щодо глобальних контекстів насильства в міграції, підкреслюючи системні недоліки у виявленні GBV [1, 6].

Останні академічні публікації Ozer et al. застосовують data-driven підходи для виявлення і картографування мереж торгівлі людьми у контексті війни в Україні [4], а Yagunov & Haverkamp досліджують тенденції, жертв і профілі злочинців, підкреслюючи масштаб і складність проблеми [11].

Невирішені аспекти загальної проблеми Попри значну кількість емпіричних звітів і аналітичних публікацій, недостатньо системно інтегровано – взаємозв'язок демографічних змін із структурними ризиками експлуатації; – масштаб і характер транскордонних мереж торгівлі людьми в умовах воєнної міграції; – оцінка ефективності сучасних гуманітарних і політичних заходів щодо захисту біженців.

Формулювання цілей статті Ця стаття має на меті детально проаналізувати механізми та структурні фактори, що підсилюють ризики сучасного рабства серед українських біженців, інтегрувати дані міжнародних звітів і сучасних академічних досліджень для комплексного представлення проблеми та на основі цього аналізу запропонувати політичні та практичні рекомендації щодо зменшення ризиків експлуатації, а також підвищення ефективності систем захисту біженців.

Виклад основного матеріалу. Масові вимушені переміщення українців, спричинені воєнними діями, створюють складну гуманітарну кризу та значні ризики сучасного рабства. Ці ризики включають економічну та сексуальну експлуатацію, примусову працю, домашню експлуатацію та інші форми торгівлі людьми [2, 3, 7, 9]. За даними ООН та партнерських організацій, від початку повномасштабної війни понад 6,3 млн українців залишили країну, серед них понад 80 % – жінки та діти, що значно підвищує їхню вразливість до різних форм сучасного рабства [2].

Першим проявом цих ризиків є підвищена вразливість біженців під час початкових етапів переміщення та перебування в приймаючих країнах. Згідно з дослідженнями UNHCR/IOM «Vulnerability to trafficking in persons in the context of the war in Ukraine», українські біженці у Польщі та Румунії зазнають комплексного впливу економічної нестабільності, правової невизначеності та житлової нестабільності, що значно підсилює ризики потрапляння у ситуації експлуатації [2].

Вразливість особливо помітна серед тих, хто не має стабільної роботи або формального доступу до ринку праці, через що багато біженців змушені погоджуватися на ризикові схеми працевлаштування без гарантій безпеки та правового захисту [7, 3].

У Польщі, одній із ключових країн прийому українців, відсутність системних заходів захисту та належного реєстраційного контролю біля кордону посилює ризики експлуатації. Спостереження La Strada International показують, що серед 42 задокументованих випадків експлуатації українських біженців трудова експлуатація стала найпоширенішою формою (17 випадків), тоді як сексуальна експлуатація була зафіксована у 13 випадках, а окремі випадки включали примусове жебрацтво або інші форми використання уразливого становища [7].

У Румунії дослідження International Justice Mission засвідчило, що понад 60 % опитаних українських біженців не мають стабільної роботи, що створює додаткові передумови для їхньої соціально-економічної вразливості. Відсутність постійного доходу змушує багатьох із них покладатися на сторонніх осіб або тимчасові благодійні ініціативи для забезпечення житлом, харчуванням та доступом до базових послуг, включно з охороною здоров'я, освітою та соціальною підтримкою. Така залежність формує нерівні владні відносини між біженців та тими, хто надає допомогу, що, у свою чергу, підвищує ризики експлуатації, маніпуляцій та зловживань. Крім того, нестабільність зайнятості ускладнює інтеграцію на ринку праці, обмежує можливості для професійного розвитку та поглиблює соціальну ізоляцію, особливо серед жінок із дітьми та осіб похилого віку [3].

Приклад Великої Британії та програми Homes for Ukraine демонструє інший, не менш значущий тип ризику, пов'язаний із прийомом біженців у приватні домогосподарства. Попри те, що гуманітарні ініціативи забезпечують житло, початкову фінансову підтримку та сприяють швидкій релокації, відсутність системного моніторингу та належних механізмів контролю може створювати умови для різних форм експлуатації. Серед найпоширеніших проблем фіксуються випадки примусової або неоплачуваної домашньої праці, психологічного тиску, надмірного контролю з боку приймаючих сімей, а також обмеження свободи пересування чи доступу до соціальних послуг. Додатковим викликом є ризик бездомності після розриву відносин із хостами, оскільки багато біженців не мають альтернативних варіантів житла та достатніх ресурсів для самостійного орендування помешкання. Усе це свідчить про необхідність посилення державного нагляду, створення прозорих процедур реагування на скарги та впровадження більш стійких моделей підтримки, які б мінімізували залежність біженців від приватних осіб [9, 8].

Гендерний аспект є ключовою складовою сучасного рабства та однією з найвразливіших площин у контексті вимушеної міграції. Жінки та діти становлять абсолютну більшість серед переміщених осіб, що зумовлює суттєве зростання ризиків гендерно обумовленого насильства (GBV), торгівлі людьми та інших форм експлуатації. У ситуаціях збройних конфліктів ці ризики посилюються ще більше, оскільки переміщення часто відбувається в умовах хаосу, відсутності належного контролю та руйнування соціальних структур. Особливо тривожними є випадки конфлікт-пов'язаних сексуальних травм, які мають довготривалі фізичні, психологічні та соціальні наслідки для постраждалих [1, 6].

Дані дослідницької ініціативи SEREDA CEE, очолюваної науковцями Університету Бірмінгема, демонструють, що біженки, зокрема жінки з малолітніми дітьми, є однією з найбільш уразливих груп. Вони часто стикаються із сексуальним насильством, примусовими стосунками, економічною експлуатацією та іншими формами зловживань як під час транзиту, так і в пунктах прийому. Значною мірою це пов'язано з недоліками у vetting-системах тимчасового житла, відсутністю належного контролю за волонтерами та приймаючими сім'ями, а також браком кваліфікованого персоналу, здатного своєчасно виявляти ризики та реагувати на них [1].

Недостатність ефективних механізмів ідентифікації, моніторингу та реагування на випадки GBV і торгівлі людьми свідчить про потребу комплексного перегляду політик захисту. Це включає посилення міжвідомчої координації, удосконалення процедур скринінгу, розширення доступу до спеціалізованих послуг підтримки та забезпечення гендерно чутливого підходу на всіх етапах міграційного процесу – від евакуації та транзиту до інтеграції в приймаючих громадах. Розробка та впровадження таких заходів є критично важливою для мінімізації ризиків експлуатації та забезпечення належного рівня захисту прав людини в умовах масштабних переміщень [5, 3, 4]. За даними останніх досліджень 2024–2025 рр., конфлікт ускладнив діяльність традиційних структур захисту, а злочинні мережі адаптують свої схеми під масові переміщення,

використовуючи слабкі точки системи прийому біженців [5, 4, 11]. У статті Rostetska et al. (2024) підкреслюється, що структурні чинники, включаючи демографічну нерівність, економічну нестабільність, правову невизначеність і житлову нестабільність, створюють середовище, в якому трудова та сексуальна експлуатація, примусова праця й інші форми торгівлі людьми стають реальними ризиками [5].

Дослідження Ozer et al. «Mapping Trafficking Networks: A Data-Driven Approach to Disrupt Human Trafficking Post Russia-Ukraine Conflict» демонструє, що масові переміщення українців суттєво змінили маршрути торгівлі людьми та структуру мереж, створюючи нові точки вразливості для жінок та дітей [4]. Аналіз Yagunov & Haverkamp (2025) «Human Trafficking and Satellite Crimes in Wartime Ukraine: Trends, Victims, Perpetrators and Prevention» вказує на взаємозв'язок між військовими діями, порушенням соціальної інфраструктури та збільшенням ризику торгівлі людьми серед переміщених осіб [11].

Структурні чинники ризику сучасного рабства серед українських біженців включають кілька взаємопов'язаних елементів, що підсилюють їхню вразливість до експлуатації на різних етапах переміщення та перебування в країнах прийому [2–11]:

Економічну невизначеність і нестабільний дохід, що змушує біженців шукати будь-яку роботу, навіть із високим ризиком експлуатації. Відсутність доступу до стабільного доходу змушує частину переміщених осіб погоджуватися на нелегальну або неповноцінно оплачувану працю, часто у секторах із слабким контролем і без гарантій безпеки [2, 3, 5, 7]. Економічна залежність від посередників або роботодавців підвищує ймовірність примусових умов праці та інші форми сучасного рабства [4].

Правову невизначеність, що обмежує доступ до правового захисту та юридичної підтримки. Біженці, які не мають належного статусу або документів, часто не можуть законно працевлаштуватися, оформити житло або отримати соціальні послуги, що робить їх легкою мішенню для експлуататорів [3, 11]. Недостатня інформація про права та механізми захисту підсилює психологічну залежність і створює середовище для прихованих форм експлуатації.

Житлову нестабільність, яка змушує біженців залежати від приватного розміщення без належного моніторингу. Тимчасове житло у приймаючих сім'ях або у неформальних гуртожитках часто не контролюється державними чи гуманітарними організаціями, що створює ризики сексуальної та трудової експлуатації [9, 8]. Вразливість зростає, якщо особа втрачає доступ до підтримки та альтернативних варіантів житла, що формує залежність від потенційних експлуататорів.

Гендерно специфічну вразливість, яка загострює ризики сексуальної експлуатації та насильства. Жінки та діти становлять більшість серед переміщених осіб, а відсутність гендерно чутливих механізмів підтримки та vetting систем тимчасового житла підсилює ризик GBV і торгівлі людьми [1, 6]. Конфліктно-спричинені травми та психологічна залежність від приймаючих структур додатково ускладнюють здатність захистити себе.

Недостатню координацію між гуманітарними та правоохоронними структурами щодо виявлення й реагування на випадки експлуатації. Брак координації між державними органами, НУО та міжнародними інституціями призводить до того, що частина випадків сучасного рабства залишається непоміченою, а постраждалі не отримують своєчасної підтримки [5, 4, 3].

Таким чином, ці структурні чинники діють у комплексі, посилюючи взаємозалежні ризики трудової та сексуальної експлуатації, примусової праці та інших форм сучасного рабства, що потребує комплексного підходу до превенції та захисту біженців [2–11].

Комплексний аналіз цих факторів дозволяє сформувати цільові політичні рекомендації щодо захисту українських біженців, зокрема розробку механізмів моніторингу житла, доступу до формального працевлаштування, правового супроводу та гендерно-чутливих програм підтримки на всіх етапах переміщення [2–8].

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що сучасне рабство серед українських біженців формується не лише як безпосередній наслідок збройної агресії, а й як результат взаємодії глибших структурних чинників – демографічних дисбалансів, правової невизначеності, економічної нестабільності та інституційної фрагментованості. Сукупність цих факторів створює середовище, у якому вразливість переміщених осіб до насильства, експлуатації та зловживань зростає на всіх етапах міграційного маршруту – від евакуації та транзиту до інтеграції в приймаючих країнах.

Сучасне рабство в контексті вимушеної міграції має багатовимірний характер і проявляється у трудовій, сексуальній, економічній та психологічній експлуатації. Це породжує комплексні соціальні, гуманітарні та правові виклики, які неможливо подолати за допомогою фрагментарних або короткострокових рішень. Необхідність системної координації політик захисту, інтеграції та моніторингу стає ключовою умовою ефективного реагування.

Розробка превентивних стратегій має ґрунтуватися на таких пріоритетах:

– забезпечення доступу до безпечного, контрольованого та інституційно підзвітного житла;

– легалізація, прозорість і контроль умов працевлаштування біженців;

– впровадження гендерно чутливих механізмів підтримки та реагування на насильство;

– посилення координації між державними структурами, міжнародними організаціями та громадським сектором;

– створення ефективних систем раннього виявлення ризиків експлуатації.

Лише комплексний, міжсекторальний підхід, що враховує структурні детермінанти вразливості та специфіку війни в Україні, здатен суттєво зменшити ризики сучасного рабства серед українських біженців. Такий підхід є необхідною умовою для забезпечення реального захисту їхніх прав, гідності та безпеки в умовах тривалих гуманітарних потрясінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Forced migration and sexual and gender-based violence in queer communities: UK findings from the SEREDA project : report / University of Birmingham. URL: https://www.birmingham.ac.uk/documents/college-social-sciences/social-policy/publications/queer-sereda-web.pdf (дата звернення: 03.02.2026).

2. Human trafficking in the Ukraine crisis : report / IOM. 2023. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/documents/2023-07/human_trafficking_in_the_ukraine_crisis-final2.pdf (дата звернення: 20.01.2026).

3. IJM's Distinctive Response to the Ukrainian Refugee Crisis (European Anti-Trafficking Program-EATP). URL: https://www.ijm.ca/news/ijms-distinctive-response-ukrainian-refugee-crisis-european-anti-trafficking-program (дата звернення: 19.01.2026).

4. Mapping Trafficking Networks: A Data-Driven Approach to Disrupt Human Trafficking Post Russia–Ukraine Conflict / Ozer M. et al. *Computational Science and Computational Intelligence*. Springer, 2025. P. 201–212.

5. Rostetska S., Shvets S., Ilkiv O. Formation of a New Paradigm of Global Political and Migration Processes under the Influence of Military Activities in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. T. 9, № 5. P. 241–251.

6. Tastsoglou E., Freedman J. Gender-based and intersectional violence in migration and refugee contexts: A contextual global approach. *International Sociology*. 2005. 40(6). P. 924–943.

7. Trafficking of Ukrainian Refugees: Case Documentation : report / La Strada International. 2023. URL: https://www.lastradainternational.org/reports/lsi-case-assessment-report-trafficking-risks-among-displaced-ukrainians/ (дата звернення: 20.01.2026).

8. Ukraine & Neighbouring Countries 2022–2024: 2 Years of Response : report / International Organization for Migration. 2024. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/documents/2024-02/iom_ukraine_neighbouring_countries_2022-2024_2_years_of_response.pdf (дата звернення: 25.01.2026).

9. Ukrainian refugees at risk of homelessness and exploitation in UK, report finds. *The Guardian*. 2024. 16 July. URL: https://www.theguardian.com/uk-news/article/2024/jul/16/ukrainian-refugees-risk-of-homelessness-and-exploitation-uk (дата звернення: 23.01.2026).

10. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. UNHCR, 2023. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine (дата звернення: 18.01.2026).

11. Yagunov D. Human Trafficking and Satellite Crimes in Wartime Ukraine: Trends, Victims, Perpetrators and Prevention. *Journal of Illicit Economies and Development*. 2023. T. 5, № 2. P. 1–17.

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

UDC 327:913:172.15:23](540:510)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.28

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS AND DIRECTIONS OF FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF INDIA

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ІНДІЯ

Sapsai A.P.,
orcid.org/0000-0001-9857-5272
Ph.D. in Political Science,
Associate Professor at International Relations and Strategic Studies Department
The State University «Kyiv Aviation Institute»

Tsyrfa Iu.A.,
orcid.org/0000-0002-7641-6964
Ph.D. in Political Science,
Associate Professor at the Department of International Regional Studies
Taras Shevchenko National University of Kyiv

But S.A.,
orcid.org/0000-0002-6713-5837
Ph.D. in Political Science,
Assistant at the Department of International Regional Studies
Taras Shevchenko National University of Kyiv

In the context of increasing turbulence in international relations, the positions of Asian countries, which have significant demographic, economic and military potential, are gaining significant importance. In particular, the value and weight of the geopolitical orientation of the Republic of India have significantly increased, especially in the context of the ambition of the PRC, as well as in the conflict between authoritarian regimes and countries of the democratic camp. Given this, the article is devoted to the analysis of the key fundamentals and directions of Indian foreign policy, that, in turn, will allow us to understand the prospects for its further development with a greater degree of probability.

In this study, the methodological basis is the approach of defining three concentric circles in the geopolitics of India: the countries of the South Asian region, neighboring states located in the Indo-Pacific region and the rest of the world. The features of New Delhi's policy in the South Asian region in the context of rivalry with China are analyzed. It is noted that New Delhi has been losing influence in the region in recent years, but meanwhile aims to take advantage of domestic political transformations in South Asian states to improve relations with them. The importance of the second circle is characterized by increased, especially in the context of countering Chinese influence. The priority of the third geographical circle is also analyzed with special attention focused on New Delhi's policy against the backdrop of the full-scale Russian-Ukrainian war. It is emphasized that during the premiership of N. Modi, the priority of the goal of consolidating India's status as a world power has increased.

The prism for analyzing Indian policy by geographical circles was its conceptual foundations: the principles of Gandhinism and «Pancha Shila», the Gujral doctrine, the policies of «Neighbors First» and «Act East», the principle of «strategic autonomy», the «Diamond Necklace» strategy, the concepts of «one world» and Vishvaguru. Separately, the negative effects of the implementation of the ideas of «Hindutva» in India's foreign policy are noted.

Key words: the Republic of India, Indian foreign policy, conceptual fundamentals, Indo-Chinese rivalry, South Asia, «Hindutva».

В умовах зростання турбулентності міжнародних відносин значної ваги набувають позиції країн азійського простору, які володіють суттєвим демографічним, економічним та військовим потенціал. Зокрема, значно зросла цінність та вага геополітичної орієнтації Республіки Індія, особливо у контексті геополітичних амбіцій КНР, а також конфліктогенності між авторитарними режимами та країнами демократичного табору. Зважаючи на це, стаття присвячена аналізу ключових засад та напрямків індійської зовнішньої політики, що, у свою чергу, дозволить із більшим ступенем ймовірності зрозуміти перспективи її подальшого розвитку.

У даному дослідженні за методологічну основу взято підхід визначення трьох концентричних кіл у геополітиці Індії: країни регіону Південної Азії, сусідні держави, що розміщуються в Індо-Тихокеанській акваторії та решта країни світу. Проаналізовано особливості політики Нью-Делі у регіоні Південної Азії у контексті суперництва із Китаєм. Відмічено про те, що Нью-Делі протягом останніх років втрачає вплив у регіоні, але водночас прагне скористатися внутрішньополітичними трансформаціями у південноазійських державах для налагодження взаємин.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Проаналізовано пріоритетність третього географічного кола, у рамках якого особливу увагу загострено на політиці Нью-Делі на тлі повномасштабної російсько-української війни. Підкреслено, що за прем'єрства Н. Моді зросла пріоритетність мети закріплення за Індією статусу світової потуги.

Призмою для аналізу індійської політики за географічними колами стали її концептуальні засади: принципи ґандизму та Панча Шили, доктрина Гуджрала, політики «Сусіди перш за все» та «Діяти на Сході», принцип «стратегічної автономності», стратегія «Діамантового намиста», концепції «єдиного світу» та Вішвагуру. Окремо відзначено про негативні ефекти від реалізації ідей «хіндутви» у зовнішній політиці Індії.

Ключові слова: Республіка Індія, зовнішня політика Індії, концептуальні засади, індо-китайське суперництво, Південна Азія, «хіндутва».

Introduction. In the 21st century, the system of international relations is going through a period of fundamental changes. To a large extent, these transformations stem from a change in the balance of power between global powers, where Western countries are increasingly losing their leading positions in world politics. Instead, the potential of the countries of the Global South is growing, among which the Asian states are the ones that have shown the greatest increase in geopolitical power. Of course, in this context, China comes to mind first, but alongside it, another Asian power which has the potential to balance Beijing's ambitions – the Republic of India (RI).

It should be taken into account India's growing importance in terms of its ability to influence the further transformation of the system of international relations, because in case of a severe escalation between Western countries and authoritarian revisionist regimes this confrontation will largely be determined on whose side New Delhi will be on. Therefore Indian foreign policy is becoming a permanent subject of interest both for the political elites of the world's leading countries and the global scientific community.

Recent literature review. So, the foreign policy of the RI is systematically the object of close attention from researchers, both domestic and foreign. In particular, among the works of domestic scientists, it should be noted the analytical report of the employees of the National Institute for Strategic Studies «The Republic of India: a growing power. Prospects for the development of Ukrainian-Indian relations» [6], where the authors consider the India's potential of the power, its relations with key international actors and pay special attention to Ukrainian-Indian relations.

The works of O. Bordilovska are systematically devoted to the study of the features of India's foreign policy, in particular, to the analysis of the potential of New Delhi as a mediator in ending the Russian-Ukrainian war [23]. In general, against the backdrop of a full-scale Kremlin aggression, domestic researchers are increasingly analyzing India's position and policy in this context. However, other aspects of the foreign policy of the RI are also in focus of Ukrainian scientific research. For example, N. Gorodnya examines the transformation of India's «Act East» policy [19], O. Lukash and I. Tykhonenko analyze the influence of civilizational factors on India's foreign policy [26], O. Telenko characterizes India's «soft power» tools [30].

Among foreign researchers whose works were used in this study, it is worth noting such articles: of Ha D. Thanh devoted to the features of the «Neighborhood first policy» policy during the premiership of N. Modi [9], of Das P. on the Indian «Diamond Necklace» strategy in countering the growing influence of China and I.Hall's [18] analysis of the features of India's religious diplomacy [29]. Along with this, it should be noted the analytical intelligence of E. Anbarasan [3; 14] and D.Brewster [12], which permanently cover various aspects of India's foreign policy and the situation in South Asia (SA).

The purpose of this study is to analyze the key conceptual fundamentals and directions of Indian foreign policy, which will allow to improve our understanding of its determinants and priorities, as well as to enhance the quality of forecasting India's behavior in the international arena.

The main research material. Territorial disputes have been the determinants and important directions of India's foreign policy since gaining independence from Great Britain in 1947. Of course, the Indo-Pakistani conflict over the Kashmir region comes first. Along with it, the conflict potential does not disappear in the territorial disputes between India and the People's Republic of China (PRC) over the territories of Aksai Chin and Arunachal Pradesh.

Indo-Chinese disputes occasionally lead to hand-to-hand clashes between the military personnel of the two countries. The most recent large-scale incident of such nature was recorded in 2020 [1]. However, it should be emphasized that the clashes occur without the use of firearms. It indicates the unwillingness of the sides to lead the disputes to a full-scale conflict. Meanwhile, the sides are systematically increasing their military and logistical capabilities on the border.

Nevertheless, the clashes of 2020 led to a significant deterioration in bilateral relations, what was manifested even in the ban on Chinese apps in India [2]. The improvement of relations occurred in 2024-2025, where was particularly indicative the visit of Indian Prime Minister N. Modi to the Shanghai Cooperation Organization (SCO) summit, which was held in August-September in China [3;4].

It is interesting that the improvement of relations between New Delhi and Beijing was facilitated by the peculiarities of the US policy towards India during the second term of the presidency of D. Trump, especially the imposition of 50 % tariffs on Indian

goods in late summer 2025 in connection with New Delhi's large-scale purchase of Russian oil against the backdrop of the full-scale Russian-Ukrainian war [5]. This prompted the Indian leadership to improve relations with the PRC.

However, the Chinese factor in India's geopolitics is not limited by border territorial disputes, but also manifests itself in other dimensions, especially in the context of New Delhi's policy in the South Asia region (SAR), what will be discussed later.

Considering the importance of SA in India's foreign policy, it should be noted three geographical concentric circles of its geopolitics: «immediate neighborhood» (South Asia), «extended neighborhood» (most countries of the Indo-Pacific region) and the rest of the world. In fact, in the first geographical circle New Delhi seeks to consolidate the role of a hegemon, which has the right to prevent third-party interference in the course of regional processes. Within the second circle, India focuses on balancing the influence of other players in context of realizing its own national interests. Finally, within the third circle, New Delhi aims to obtain the status of a global player [6, c. 13].

Thus, the SAR from the point of view of India's geopolitics is the sphere of its dominance. This position is based on India's absolute superiority in demographic, military and economic potential over neighboring countries. The importance of SA in India's geopolitics is evidenced by other aspects of the conceptual foundations of its foreign policy. In particular, it is worth recalling the Gujral doctrine (1996) on the foundations of relations with neighbors. It provides five principles of India's interaction with the countries of SA, but with the exception of Pakistan. Analysts emphasize that this doctrine is aimed at improving relations with small neighboring states by relying on the principle of positive asymmetry. It means that New Delhi declares a refusal to use its potential to influence the countries of the region in exchange for their denial to take actions that could pose a threat to India's national security [7, c. 80].

The logical continuation of the priority of the SAR is the policy «Neighbors First» (2008), that again emphasizes the goal of improving contacts with neighboring countries (including Pakistan, Afghanistan and Myanmar) [8]. Under the premiership of N. Modi, this policy received a new impetus with a delineation of its key principles: the desire and readiness of New Delhi to give special political priority to neighboring countries and island states in the Indian Ocean; India's readiness, if necessary, to provide support to neighboring countries in matters of resources, equipment and training; strengthening the level of integration and the level of contacts for the free movement of goods, people, energy, capital and information; New Delhi's promotion of a model of regionalism that will be relevant for neighboring countries [9, c. 387].

Nonetheless, despite aspirations, the RI did not manage to consolidate its leadership status in the SAR. In particular, a significant obstacle is the presence of permanent conflict with Pakistan. It is also worth adding the inconsistency of New Delhi's policy and fears on the part of small and medium-sized countries in the region. These points ultimately did not allow to achieve long-term results in the issue of regional leadership.

Today, the closest regional partner is only the mountainous Kingdom of Bhutan. It should be noted that, in accordance with bilateral agreements, India will provide support to Thimphu in the event of an external threat [10]. The determinant of Bhutan's geopolitical proximity to India is the territorial claims made by Beijing, which even lead to Indo-Chinese border clashes, as it happened in 2017 [11].

However, in general, the RI continues to lose its positions in the region. In this context, a telling example is the Republic of Maldives, where during the last presidential elections in 2023, the pro-Chinese politician M. Muizzu won, using the slogan «India Out» as a basis his election campaign [12].

Therefore, both the Maldives and other small and medium-sized countries in the region, such as Sri Lanka, Nepal, and Bangladesh, are increasingly promoting cooperation with China, considering it as a counterweight to India's regional ambitions. While, Beijing is actively using the «debt trap» policy, which leads to the strengthening of its influence (the most striking example is that the Sri Lankan authorities leasing the Hambantota port to a Chinese state-owned company in 2017 due to inability to service loans) [13].

Resent political changes in Bangladesh have also had negative effects on India’s regional ambitions. In 2024, mass protests against corruption and dissatisfaction with the socio-economic situation led to the ouster of pro-Indian Prime Minister Sh. Hasina, who is currently in hiding in India despite demands from Dhaka to extradite her. Moreover, 2025 was marked by an outbreak of anti-Indian protests in Bangladesh and the murder of a Hindu. This led to significant tensions in bilateral relations [14]. Meanwhile, Beijing immediately focuses on strengthening its influence in this country by intensifying a number of areas of bilateral cooperation [15].

However, New Delhi, in turn, also tries to take advantage of domestic political processes in other countries of SA to strengthen its influence. Thus, in 2022, as a result of a mass anti-government movement caused by an acute socio-economic crisis, the pro-Chinese president G. Rajapaksa was removed from power on the island. India also tried to use this situation to reestablish relations with Male, in particular, by providing financial and humanitarian assistance [16]. A similar approach can be observed towards to Nepal, where in September 2025 an unprecedented

event in political history took place – the so-called «Revolution Z», during which Nepalese youth without any political identification removed the pro-Chinese government of Sh. Oli from power [17].

Indian experts describe the China's growing influence in the region as the formation of a «geopolitical vice» for New Delhi. However, India takes action to balance the PRC within the framework of the so-called «Diamond Necklace» – counter-strategy, which involves strengthening its own position in the Indian Ocean and South China Sea by implementing agreements with Iran, Oman, Kenya, Seychelles to build dual-purpose seaports on their territory, strengthening military infrastructure on the Andaman and Nicobar Islands, and reaching agreements with Singapore and Indonesia to allow the deployment of surface and submarine fleets at the Changi and Sabang bases, respectively [18, c. 553-554].

Other aspects of the «Diamond Necklace» are the desire to develop cooperation with the Central Asian countries and Mongolia, as well as with Japan directly and with the countries participating in the Quadrilateral Security Dialogue (QUAD), which, in addition to New Delhi and Tokyo, also includes Washington and Canberra. As a result, India's activities within the framework of the «Diamond Necklace» strategy form a network of cooperation that directly surrounds China and its activities towards the implementation of the «String of Pearls» strategy (development of maritime infrastructure in the Indo-Pacific region) and the «One Belt, One Road».

Along with this, under N. Modi, the priority of relations with Southeast Asia (SEA) and East Asia (EA) has also increased. It evidenced by the transformation from «Look East» to «Act East» policy. The «Look East» policy was launched in 1992 and aimed to intensify trade and economic contacts with the countries of SEA. With the coming to power of N. Modi in 2014, this vector was named «Act East» and this step emphasized the desire to achieve concrete results in the issue of cooperation not only with the countries of SEA, but also with Japan, the Republic of Korea and Australia [19, c. 277].

Meanwhile, it is worth emphasizing that the rivalry between India and the PRC is one of the important elements of a broader geopolitical game, the participants of which also include the USA, the countries of the collective West and Russia. So, we are talking about the third geographical circle of India's geopolitics. In this game, New Delhi is increasingly promoting itself as one of the centers of geopolitical gravity, which can act as an alternative to the growth of the global influence of China.

In particular, in this context, India also intends to displace China from the role of the world's factory, strives to attract as much Western investment as possible and transfer the production capacities of transnational companies to its territories, using the factors of cheap labor and complicating relations between Western countries and Beijing. In this context, it should be noted that the Indian leadership declares the priority of economic goals in the implementation of foreign policy. We must also admit that the successes of New Delhi's economic development since the end of the 20th century allowed it to become the fourth largest economy in the world and at the same time serve as a weighty basis for claims to the status of a world power. By the way, the US is actively making efforts in order that New Delhi outlines an anti-Chinese position, especially amid the background of growing US-Chinese rivalry. It is noteworthy that Moscow also sees India as a certain balancer for China's ambitions.

However, in this context, it is worth returning to the features of the development of India's relations with Moscow and Washington, in particular, during the Cold War. Thus, formally New Delhi declared neutrality during the period of bipolar confrontation, which was emphasized by India's active participation in the formation of the Non-Aligned Movement. It should be noted that India has sought to secure a leadership role from the very beginning of this movement. It is also worth recalling that at the Bandung Conference (1955, Indonesia), which was important for the formation of the Non-Aligned Movement, the countries of Asia and Africa in the final document recorded the «Pancha Shilla» – five principles of peaceful coexistence (mutual respect for territorial integrity and sovereignty; mutual non-aggression; non-interference in each other's internal affairs; equality and mutual benefits; peaceful coexistence), which were first announced in the Indo-Chinese Treaty of 1954. Subsequently, New Delhi systematically emphasizes its commitment to using the principles of «Pancha Shilla» in building relations with countries around the world. By the way, New Delhi, given its active participation in the Non-Aligned Movement, also strives to position itself today as the leader of the countries of the so-called Global South.

However, in practice, India's non-aligned approach was somewhat modified, namely towards actively developing cooperation with the USSR. So, during the Cold War, New Delhi received significant support from the Kremlin in various aspects, from training students to supplying weapons and providing diplomatic support in the confrontation with Pakistan. It is worth noting that in the post-bipolar period, military-technical cooperation between New Delhi and Moscow has deepened, as a result of which the Indian army is 60% dependent on Russian supplies for military-technical support, according to the most conservative estimates. In turn, the long period of cooperation since the Cold War and anti-colonial sentiments have become key determinants of India's pro-Russian neutrality in the context of the Kremlin's full-scale military invasion of Ukraine.

Today, India, along with China, are the largest buyers of Russian oil at a reduced price, which in total is a key source of financing for the Kremlin's war against Ukraine. Thus, since the full-scale Russian-Ukrainian war, trade between New Delhi and Moscow has increased by as much as 430% – from $13 billion per year to $69 billion [20]. Moreover, according to one of the world's leading financial information resources (Bloomberg), India is the second largest supplier of dual-use products to the Kremlin [21].

As for Washington, relations with it during the Cold War were generally not very friendly, especially since 1971, when Indo-Soviet cooperation was reinforced by the Treaty of Peace, Friendship and Cooperation, and there was also close cooperation between the United States and Pakistan. In the post-bipolar period, the development of Indian nuclear weapons became a point of tension. However, the growth of power and, accordingly, the level of threat from the PRC led to a rapprochement between the parties, as evidenced by India's entry into QUAD.

Today, India considers the United States as a key partner in containing China's ambitions. However, in this geopolitical game, New Delhi aims to pursue a pragmatic policy, which is often characterized by the concept of «strategic autonomy», about the inadmissibility of a situation where India is drawn into the US-China rivalry, as this will harm the pace of its economic development and threaten national security [6, c.16]. In turn, Washington, both by establishing economic, technological and military-technical cooperation, strives to strengthen New Delhi's anti-Chinese position and weaken large-scale support for the Kremlin through economic cooperation. Interestingly, the deepening of cooperation with the US and other Western countries prompted that India does not support the idea of the BRICS format acquiring a hard anti-Western orientation, which would correspond to the interests of Beijing and Moscow.

Along with this, Western countries want New Delhi to also demonstrate an anti-Russian position. Therefore, the value of India in the modern geopolitical game has increased significantly. It is noteworthy that the Ukrainian leadership hoped that India could become a significant mediator in the issue of ending the Russian-Ukrainian war. This view was supported by a significant improvement in diplomatic relations between the two countries, which was manifested in the first visit of the Indian leader to Ukraine in August 2024 since the establishment of bilateral diplomatic relations [22]. Nevertheless, it should be noted that the visit to Ukraine took place somewhat later than the Indian Prime Minister visited Moscow in July of the same year. It is also worth adding that a wide range of experts believe that one should hardly hope for an active mediating role for India in ending the Russian-Ukrainian war [23].

However, D. Trump's «tariff policy» led not only to the easing of Indian-Chinese tensions, but also to the improvement of Indian-Russian relations. Thus, in early December 2025, V. Putin's official visit to India took place, during which the sides signed a number of documents on deepening bilateral cooperation [24]. Moreover, at the end of December 2025, the Indian private company «Reliance» resumed purchases of Russian oil after being suspended after Washington imposed sanctions on «Rosneft» and «Lukoil» in October 2025 [25].

Finally, it is impossible not to notice that, along with geopolitical calculations, religious and civilizational factors play a significant role in India's foreign policy. In particular, it is worth recalling the specific strategy of achieving political goals by non-violent methods called «Satyagraha», implemented by the most prominent figure of India on the path to independence, M. Gandhi. The idea of «Satyagrakha», in turn, flows from one of the cornerstone principles of Hinduism – «ahimsa», which involves not causing harm to any living being. Gandhi's approach was also significantly extrapolated to the sphere of foreign relations of the already independent India. In particular, this includes the previously mentioned principles of «Panch Shil», a special emphasis on the non-use of force in international relations, the declaration of the concepts of «one world» (the vision that no country has any reason to rule the world, no matter how powerful it is) and «unity in diversity» [26, c.158]. We can also add here the statements of the Indian leadership regarding the peaceful way to end the Russian-Ukrainian war.

However, along with this, the BJP party led by Prime Minister N. Modi promotes the ideology of «Hindutva» (the development of India on the basis of religious and cultural nationalism based on Hinduism) as the cornerstone of state building, which is also reflected in foreign policy. To promote «Hindutva», «enemies» are needed to mobilize and increase the level of loyalty in Indian society. Pakistan, first of all, plays this role.

Thus, Modi's premiership was marked by increased confrontation in relations with Pakistan: air battles in early 2019 due to a suicide attack on an Indian army convoy in Kashmir; the same year, the special autonomous status of the former state of Jammu and Kashmir was abolished; in 2025, a several-day military confrontation between the sides using aircraft, missiles, drones, and artillery due to the massacre of Indian tourists in the New Delhi-controlled part of Kashmir by pro-Pakistani groups [27]. Fortunately, however, the sides do not intend to escalate to a full-scale war, in which the unofficial nuclear status of both states plays not the least role.

Besides, in some places, rhetoric within the framework of the ideology of «Hindutva» leads to negative consequences in relations with a significant number of Muslim countries. A striking illustration of this is the fallout from the comments made by the then BJP speaker N. Sharma regarding the Prophet Muham-

mad, which the Muslim community identified as offensive and islamophobic. Moreover, there was an official strong reaction from a number of states with a predominant Muslim population (for example, the United Arab Emirates, Malaysia, Oman and Iraq), which left a negative mark on India's relations with the countries of the Muslim world [28].

However, there is an appeal to more positive narratives generated by Hinduism, for example, the idea that India will become a world or universal guru (Vishvaguru) who will lead the world to peace and mutual respect [29, c. 2].

Another direction of using «Hindutva» is the popularization of own cultural and civilizational heritage to improve India's international image, that is, to strengthen the use of soft power in foreign policy. In particular, among the achievements in this direction is the approval at the UN level of the International Yoga Day in 2014 (June 21). Generally, it is characterized by using a wide range of «soft power» tools, including the above-mentioned concepts of foreign policy (ideas of Gandhi and «Pancha Shila»), the popularization of world-famous literary works (the epics of Ramayana and Mahabharata), products of national cinema, the study of Hindi and even some sports (cricket) [30, c. 419-421].

Conclusion. In the foreign policy of the RI, three geographical circles are distinguished: neighboring countries of the SAR, neighboring countries located in the Indo-Pacific region and the rest of the world. It is significant that within the first circle, which plays an extremely important role for Indian geopolitics and security, New Delhi sees itself as a dominant power. In the conceptual dimension, New Delhi's ambitions are underlined by a number of theoretical principles, in particular, the Gujaral doctrine and the «Neighbors First» policy. In practice, relations with the countries of SA occupy a significant place in the system of priorities of New Delhi. However, significant obstacles to the realization of regional leadership ambitions are the inconsistency of policy, the negative perception of Indian claims by small and medium-sized countries in the region, the permanent conflict with Pakistan, as well as the growing influence of the PRC, Islamabad's geopolitical partner, in the region.

China strives to narrow the geopolitical influence of the RI by developing, first of all, economic cooperation with the countries of the region. Currently, the closest regional ally for New Delhi is Bhutan, but during 2023-2025, India's relations with the Maldives and Bangladesh significantly deteriorated. Meanwhile, the RI is trying to succumb to political developments in Nepal and Sri Lanka and weaken Beijing's influence on them.

Along with this, in order to weaken the geopolitical positions of the PRC, India is implementing the «Diamond Necklace» counter-strategy. This emphasizes the growing importance of the second circle of geopolitics of the RI. This is also reinforced by the transformation of the «Look East» policy to «Act East».

At the same time, relations with China are part of the already global dimension, where New Delhi aims to consolidate the status of a geopolitical center of power. In context of relations with the PRC and the USA India adheres to the approach of «strategic autonomy». This approach remains relevant for India, especially considering that the international positions and value of the RI have grown too much. In particular, New Delhi is implementing this approach in the context of increasing cooperation with the Kremlin against the background of a full-scale Russian-Ukrainian war, in particular, emphasizing the independence of its foreign policy course amid the background of the demands and pressure of the West to stop cooperation with Moscow. Thus, there is little hope for the positive role of the RI as a mediator in ending the war, especially as a state that will support Ukraine. Additionally, the use of the factor of cheap Russian oil fits into another direction of the RI policy – the priority of gaining economic development goals, where New Delhi aims to achieve the level of economic success of the PRC in the future. Nevertheless, the RI de facto acts as one of the key sponsors of the Kremlin's war against Ukraine.

While, India's foreign policy contains a number of conceptual principles that are distinguished by a commitment to peace and, accordingly, are aimed at improving its international image, for example, the ideas of Gandhism, the principles of «Panch Shila», «one world», positioning itself as a Vishwaguru. These concepts are supported by increasing the use of various soft power instruments. However, the implementation of the idea of «Hinduism» leads to increased conflict not only with Pakistan, but sometimes to an aggravation of tensions with a wide range of countries of the Muslim world.

REFERENCES:

1. Arif A. What was the India-China military clash in 2020 about? *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/world/asia-pacific/what-was-india-china-military-clash-2020-about-2024-10-25/ (Last accessed:15.01.2026).

2. Софієнко Н. Індія та Китай відновили прямі авіарейси після п'ятирічної перерви. *Forbes Ukraine*. URL: https://forbes.ua/news/indiya-ta-kitay-vidnovili-pryami-aviareysi-pislya-pyatirichnoi-pererv-detali-27102025-33638 (дата звернення: 15.01.2026).

3. Anbarasan E., Ewe K. India and China resume direct flights as ties improve. *BBC.* URL: https://www.bbc.com/news/articles/c3rj9pe0e1wo (Last accessed: 15.01.2026).

4. Marsi F. How India and China pulled back from a border war – and why now. *Al Jazeera*. URL: https://www.aljazeera.com/news/2024/10/22/how-india-and-china-pulled-back-from-a-border-war-and-why (Last accessed: 15.01.2026).

5. Srivastava Sh., Strumpf D. Trump Slaps India With 50% Tariffs, Upending Ties With Modi. *Bloomberg.* URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-08-26/india-braces-for-50-tariff-shock-as-trump-s-levies-set-to-land (Last accessed:15.01.2026).

6. Республіка Індія: потуга, що зростає. Перспективи розвитку українсько-індійських відносин: аналіт. доп. / [О. Александров, Н. Гавриленко, А. Гриценко, О. Давимука, М. Замікула, В. Орлик та ін.]; наук. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2022. 88 с. DOI: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.10

7. Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття): монографія / за заг. ред. В.О. Шведа, пер. англ. Припік Є.О., Кравченко М.В. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. 285 с.

8. India's Neighbourhood First Policy. *PRS Legislative Research*. URL: https://prsindia.org/policy/report-summaries/india-s-neighbourhood-first-policy (Last accessed:15.01.2026).

9. Thanh Ha D. «Neighbourhood first policy» under Narendra Modi: India's strategic concerns in South Asia. *Journal of Liberty and International Affairs.* 2023. № 9(3). P. 384-400. DOI: https://orcid.org/0000-0002-3038-4602

10. The Indian-Bhutan Friendship Treaty, February 8, 2007. *Ministry of External Affairs, Government of India.* URL: https://www.mea.gov.in/bhutan-in.htm (Last accessed:15.01.2026).

11. Indian and Chinese troops clash in disputed Himalayan border region. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/world/2017/aug/16/indian-chinese-troops-clash-disputed-himalayan-border-region (Last accessed:15.01.2026).

12. Brewster D. Is 'India Out' of Maldives? *The Interpreter*. URL: https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/india-out-maldives (Last accessed:15.01.2026).

13. Sri Lanka signs $1 billion port deal with China. *Deutsche Welle*. URL: https://www.dw.com/en/sri-lanka-signs-port-deal-for-chinas-one-belt-one-road-plan/a-39889948 (Last accessed:15.01.2026).

14. Anbarasan E. Crisis in India-Bangladesh relations spirals amid violent protests. *BBC.* URL: https://www.bbc.com/news/articles/c4gekjjqn1ro (Last accessed:15.01.2026).

15. Basu U. Bangladesh's China Turn: What it means for South Asia? *Institute for Security & Development Policy*. URL: https://www.isdp.eu/bangladeshs-china-turn-what-it-means-for-south-asia/ (Last accessed:15.01.2026).

16. Гриценко А., Куса І. Криза в Шрі-Ланці: керована анархія. *Хвиля.* URL: https://hvylya.net/uk/analytics/256372-krizis-v-shri-lanke-upravlyaemaya-anarhiya (дата звернення: 15.01.2026).

17. Chaudhury A. B. R., Mukherjee S. Nepal's Gen Z Uprising: A New Test for India–China Dynamics. *Observer Research Foundation*. URL: https://www.orfonline.org/expert-speak/nepal-s-gen-z-uprising-a-new-test-for-india-china-dynamics (Last accessed:15.01.2026).

18. Das P. Necklace of Diamonds: India's Encirclement Strategy Against China. *International Journal of Advanced Research in Arts, Science, Engineering & Management (IJARASEM)*. 2025. Vol. 12, № 2. P. 551-555. URL: https://ijarasem.com/admin/img/6_Necklace%20of%20Diamonds.pdf (Last accessed:15.01.2026).

19. Городня Н. Д. Формування і розвиток політики Індії «Дивитися на схід» і «Діяти на сході». *Східний світ*. 2022. № 4. С. 258–281.

20. Лиса А. Росія попросила в Індії їжу, одяг та техніку. *Korrespondent.net*. URL: https://ua.korrespondent.net/world/4837825-rosiia-poprosyla-v-indii-yizhu-odiah-ta-tekhniku (дата звернення: 15.01.2026).

21. Dendrinou V., Nardelli A. India Is Now Russia's No. 2 Supplier of Restricted Technology. *Bloomberg.* URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-11/india-is-now-russia-s-no-2-supplier-of-restricted-technology (Last accessed:15.01.2026).

22. Годбол Т., Сааков В., Фальнікар С. Чому прем'єр-міністр Індії Моді прибув у Київ після Москви? *Deutsche Welle Україна*. URL: https://www.dw.com/uk/comu-premerministr-indii-modi-priihav-do-kieva-pisla-moskvi/a-70005770 (дата звернення: 15.01.2026).

23. Борділовська О. Посередницькі зусилля Індії: чи можуть вони зупинити війну в Україні? *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/poserednytski-zusyllya-indiyi-chy-mozhut-vony-zupynyty-viynu-v (дата звернення: 15.01.2026).

24. Putin's India visit reaffirms aligned strategic goals, 'time-tested' mutual trust: Russian Foreign Ministry. *Daily Excelsior*. URL: https://www.dailyexcelsior.com/putins-india-visit-reaffirms-aligned-strategic-goals-time-tested-mutual-trust-russian-foreign-ministry (Last accessed:15.01.2026).

25. Sharma R., Sanjai P. R. Reliance Resumes Russian Oil Imports to Feed Jamnagar Refinery. *Bloomberg*. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-12-24/reliance-resumes-russian-oil-imports-to-feed-jamnagar-refinery (Last accessed:15.01.2026).

26. Lukash O., Tykhonenko I. Вплив цивілізаційних чинників на зовнішню політику Індії та її роль у сучасних міжнародних відносинах. *Політичне життя*. Квітень 2025. С. 154-163. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.13.

27. Остафійчук Я. Індія та Пакистан: 77 років ненависті, війни і ядерного балансування. *Комерсант Український*. URL: https://komersant.ua/indiia-ta-pakystan-75-rokiv-nenavysti-viyn-i-iadernoho-balansuvannia (дата звернення: 15.01.2026).

28. Regan H., Mitra E. India is facing a firestorm over ruling party officials' comments about Islam. Here's what you need to know. *CNN*. URL: https://edition.cnn.com/2022/06/10/asia/india-nupur-sharma-islam-comments-explainer-intl-hnk (Last accessed:15.01.2026).

29. Hall I. The Hindu Right and India's Religious Diplomacy. *The Review of Faith & International Affairs.* 2024. Vol. 22, № 3. P. 1-10. DOI: https://doi.org/10.1080/15570274.2024.2375839.

30. Теленко О. «М'яка сила» у зовнішній політиці Індії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. № 58. С. 418–424. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.49.

Дата першого надходження статті до видання: 16.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 327:[316.4.051.2:339.9:321](73:100)“20”
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.29

ДЕГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНА СВІТОВА ТЕДЕНЦІЯ

DEGLOBALIZATION AS A CONTEMPORARY WORLDWIDE TREND

Теленко О.М.,
кандидат політичних наук,
orcid.org/0000-0003-0455-8274
доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті зазначено, що деглобалізація як сучасна світова тенденція відбувається паралельно з глобалізацією і окреслюється дедалі чіткіше. Серед характерних ознак деглобалізації виокремлено фрагментацію світу та зміцнення ролі національних держав на міжнародній арені. Названо чинники, які вплинули на посилення деглобалізаційного тренду. Наголошено, що деглобалізація зумовлює зменшення взаємозалежності різних акторів та створює умови своєрідної адаптації до негативних аспектів глобалізації. Цікаво, що обидва процеси, і глобалізація, і деглобалізація, можуть відбуватися в одних і тих самих сферах паралельно, при цьому найчіткішою деглобалізація є в економічній сфері, що пов’язано з митною політикою низки держав. Окреслено вплив решорингу на формування і розвиток деглобалізаційного тренду.

У статті висвітлено хвилеподібний характер розвитку світу, розмежовано хвилі глобалізації та деглобалізації, зокрема зазначено, що початок нинішньої хвилі деглобалізації пов’язаний зі світовою фінансовою кризою 2008–2009 рр. Перелічено події, які суттєво вплинули на розвиток деглобалізації, серед яких Брекзит, перемога на виборах президента Дональда Трампа в 2016 і 2024 рр. у США та Жаїра Болсонару в 2018 р. у Бразилії. У період пандемії COVID-19 глобалізаційний і деглобалізаційний тренди розвивалися паралельно. Зміцнення деглобалізаційного тренду пов’язане з послабленням ролі міжнародних інституцій у вирішенні глобальних проблем. Увагу зосереджено на деглобалізаційній політиці Дональда Трампа та можливому ослабленні позицій США на міжнародній арені як її наслідку. Підкреслюється, що в політиці таких держав, як Росія, Китай та Індія, спостерігається відхід від співпраці в межах глобальних структур. У статті перелічені ризики, які спричиняє деглобалізація і які загрожують не лише економічній сфері, а й політичній, міграційній, технологічній та соціальній сферам. Визначено можливі переваги деглобалізації, однак підкреслено, що адекватно оцінити цей процес людство зможе лише з часом, з урахуванням усіх плюсів і мінусів розвитку нинішнього періоду і, швидше за все, повернеться до активнішого процесу глобалізації на основі циклічності розвитку світу.

Ключові слова: деглобалізація, глобалізація, фрагментація, США, пандемія, Брекзит.

In the article it is stressed that deglobalization as a modern world trend is taking place in parallel with globalization and is becoming more and more clear. Fragmentation of the world and strengthening of the role of nation-states on the international arena are among peculiar features of deglobalization. Factors which influenced on the strengthening of deglobalization are highlighted in the article. It is stated that deglobalization causes a decrease of interdependence of various actors and creates conditions of a special adaptation to the negative aspects of globalization. It is interesting that both processes, globalization and deglobalization, take place simultaneously in the same spheres. Deglobalization is most evident in the economic sphere and this is due to the tariff policy of a number of states. It is outlined an influence of reshoring on the formation and development of deglobalization trend.

A cyclical nature of global development is outlined in the article. Waves of globalization and deglobalization are delineated. It is stressed that the beginning of contemporary wave of deglobalization is connected with the global financial crisis 2008–2009. Events that had a significant impact on the development of deglobalization are listed. The Brexit, Donald Trump’s victory in the presidential elections in 2016 and 2024 in the US and Jair Bolsonaro’s in 2018 in Brazil are among them. During the pandemic COVID-19 globalization and deglobalization developed in parallel. Strengthening of deglobalization is connected with the weakening of the role of international institutions in the resolution of global problems. The attention on deglobalization policy of Donald Trump and a possible weakening of the United States’ position on the international arena as a result is drawn. It is highlighted that a shift away from cooperation within global structures in the policy of Russia, China and India is observed. Risks caused by deglobalization are specified in the article. They threaten not only the economic sphere but also political, migration, technological and social spheres. Possible benefits of deglobalization are identified. It is outlined that society will be able to evaluate the process of deglobalization over time taking into account its advantages and disadvantages and will likely return to a more active globalization in accordance with the cyclical nature of world development.

Key words: deglobalization, globalization, fragmentation, USA, pandemic, Brexit.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. В останні роки деглобалізація як тенденція розвитку світу окреслюється доволі чітко. Вона вже охопила не лише міжрегіональний і міждержавний рівні, а й рівень окремої людини. Початково ця тенденція була помічена в економічній сфері, однак дедалі сильніше проявляється і в інших. Особливо виразною вона була під час пандемії COVID-19, коли стало зрозуміло, наскільки небезпечною може бути взаємозалежність, характерна для протилежного тренду – глобалізації. Адже саме внаслідок глобалізації і пожвавлення міграційних процесів небезпечний вірус стрімко поширився по всьому світу. На території Європи одними з найяскравіших проявів деглобалізації є вихід Великої Британії з Європейського Союзу та російсько-українська війна. На розвиток деглобалізації впливають популізм і націоналізм, характерні для багатьох держав, а також авторитаризм, який передбачає обмеження політичних і громадянських свобод.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення процесів, що відбуваються в сучасних міжнародних відносинах. Розуміння суперечливості розвитку сучасного світу, у якому на фоні глобалізації відбувається протилежна тенденція деглобалізації, дасть можливість людству краще адаптуватися до змін, сформувати нові моделі поведінки. До того ж всебічне дослідження деглобалізації сприятиме усвідомленню ризиків, які вона тягне за собою, та виробленню механізмів пом'якшення їхніх наслідків. Це також допоможе використати можливі переваги деглобалізції на свою користь. Аналіз причин зміцнення деглобалізаційного тренду дасть змогу своєчасно виявити негативні аспекти глобалізації й усунути їх у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток деглобалізаційної тенденції у сучасному світі вимагає активних розвідок у цьому напрямі. Окремі аспекти деглобалізації досліджують як українські, так і закордонні вчені, а погляди коливаються від негативного сприйняття цієї тенденції до спроб знайти позитивні аспекти в ній з метою використання їх на користь розвитку світу. Про деглобалізацію писали В. Белло, О. Білорус, Х. Г. Варгас-Ернандес, В. Власов, Дж. Воллес, С. Гасанов, Ч. Келлер, М. Корнпробст, Р. Марольд, П. Салон, А. Сетіяван, Г. К. Тхакур, Дж. Фільбермаєр, І. Ханін. Дослідники зосереджують свою увагу на сутності поняття «деглобалізація», акцентують на її економічній складовій, дискутують про те, на скільки сильно проявляється деглобалізаційна тенденція зараз, вивчають чинники, які впливають на її розвиток, а також розглядають її можливі наслідки.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Порівняно з темою глобалізації, яка достатньо добре розроблена у науковому дискурсі і висвітлена в літературі, тему деглобалізації можна віднести до малодосліджених попри те, що прикладів безпосередніх її проявів є чимало. Посилення деглобалізації, яке зараз спостерігає людство, вимагає дослідження її сутнісних характеристик, аналізу циклічності цього процесу в історичному контексті, а також визначення ризиків, які тягне за собою цей процес. Найбільш вивченою є економічна складова деглобалізації, що закономірно, враховуючи те, що саме в економічній сфері вона проявляється найчіткіше. Водночас важливо дослідити цей процес і в політичній площині, адже саме від політичних рішень урядів держав і міжнародних структур залежить вектор розвитку сучасного світу, а також у соціальній сфері, від якої залежать відносини між людьми з різних континентів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідити деглобалізацію як одну із тенденцій сучасного розвитку світу за умов фрагментаційних та ізоляціоністських процесів, які спостерігаються останнім часом у міжнародних відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні паралельно з процесом глобалізації, який передбачає універсалізацію та уніфікацію світу, відбувається процес деглобалізації, що включає фрагментацію світу, зменшення взаємозалежності різних міжнародних акторів, зростання ролі національних держав, орієнтацію на локальний рівень ухвалення політичних рішень та прикордонний контроль [1, с. 1]. Хоча глобалізацію як процес зупинити вже неможливо, однак низка «викликів і загроз, пов'язаних із політичним, імміграційним, пандемічним, кліматичним, економічним та торговельним шоками» в останні роки сприяла переосмисленню процесів взаємозалежності та універсалізації світу у бік ізоляції та інкапсуляції [2, с. 13]. З одного боку, такі проблеми, як боротьба з міжнародною злочинністю та зміною клімату, й надалі вирішуються спільними зусиллями міжнародного співтовариства, що є ознакою продовження глобалізації, а з іншого, – у світі пожвавлюються протекціоністські тенденції, постають проблеми з ланцюгами постачання товарів і послуг, активізується технологічне суперництво, скорочуються обсяги іноземних інвестицій, що свідчить про деглобалізацію [1, с. 1].

Аналізуючи деглобалізацію, дослідники часто порівнюють її з глобалізацією, зіставляючи переваги та недоліки обох явищ, а також з'ясовують, які особливості розвитку глобалізації спричиняють посилення деглобалізаційного тренду. Сучасні міжнародні відносини характеризуються тим, що тоді як в одних сферах триває глобалізація з притаманною їй уніфікацією та універсалізацією, в інших спостерігається зменшення взаємозалежності різних акторів. До того ж сучасний

розвиток ускладнений тим, що і глобалізація, і деглобалізація можуть проявлятися в одних і тих самих сферах паралельно. Можна стверджувати, що деглобалізація – це не просто протилежний до глобалізації тренд, а своєрідний спосіб адаптації до негативних наслідків глобалізації, які людство відчуло в останні десятиліття і намагається до них пристосуватися.

Вагомий внесок у концептуалізацію терміна «деглобалізація» зробив 2001 р. засновник міжнародної неурядової організації «Focus on the Global South» Волден Белло, трактуючи його як такий, що має позитивну конотацію [3, с. 1; 4, с. 43]. На думку В. Белло, «деглобалізація не є синонімом виходу зі світової економіки. Вона означає процес реструктуризації світової економічної і політичної системи в такий спосіб, щоб та сприяла розвитку місцевих і національних економік, а не їхній деградації. Деглобалізація означає перетворення глобальної економіки з такої, що об'єднана навколо потреб транснаціональних корпорацій, на таку, що об'єднана навколо людей, націй і громад» [3, с. 1]. З трактування деглобалізації В. Белло випливає, що цей процес спрямований на зменшення ролі в світі транснаціональних корпорацій як символу глобалізації на користь інших гравців на міжнародній арені.

Деглобалізація проявляється насамперед в економічній сфері, а її ознаками є збільшення торговельних бар'єрів, скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій, локалізація глобальних ланцюгів постачання, посилення державного регулювання, а також поглиблення геополітичної напруженості, зумовленої запровадженням обмежень і мит на товари інших держав [5]. Так, взаємне підвищення мит передусім зачепило США та Китай після повторного приходу Д. Трампа до влади на початку 2025 р. Однак навіть традиційні американські союзники на кшталт європейських держав постраждали від митної політики за правління цього президента.

Характерною ознакою деглобалізації є решоринг, тобто повернення частини зарубіжних виробничих потужностей компаній з інших країн або в материнську юрисдикцію, або до прилеглих країн [6, с. 44–45]. У зв'язку із деглобалізаційним курсом Дональда Трампа процес решорингу зачепив низку американських компаній, зокрема корпорацію Apple, виробників мікрочипів Intel і Nvidia, лідера автомобільної галузі Tesla та фармацевтичного гіганта Johnson&Johnson. Американський протекціонізм вплинув на регіоналізацію та націоналізацію ланцюгів постачання не лише американських компаній, а й на південнокорейські компанії Hyndai Motors і Samsung Electronics, японську Honda Motors, тайванського виробника мікросхем TSMC та французьку фармацевтичну компанію Sanofi [7]. Отже, деглобалізація поширюється подібно до глобалізації, за якої процеси в одній країні чи регіоні впливають на процеси в інших. Крім того, саме глобалізація, в основі якої лежить взаємозалежність, впливає на розвиток протилежної тенденції.

Хвилеподібний характер як глобалізаційного, так і деглобалізаційного трендів відзначають багато дослідників. Перша хвиля глобалізації почалася після наполеонівських воєн на початку XIX ст. і тривала до Першої світової війни. Тоді у світовій торгівлі та фінансах ключову роль відігравала Британська імперія. З 1850-х років почався активний процес індустріалізації, урбанізації, а також стрімкий розвиток нових транспортних і комунікаційних технологій. У 1914–1945 рр. на зміну хвилі глобалізації прийшла хвиля деглобалізації, зумовлена двома світовими війнами, економічною депресією та торговельним протекціонізмом [8; 9; 10].

Друга хвиля глобалізації – це період 1945–2008 рр. Вона характерна зростанням обсягів світової торгівлі, створенням міжнародних інституцій та укладенням угод на кшталт Міжнародного валютного фонду, Світового банку та Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). У цей період входив і етап «гіперглобалізації», що ознаменувався розпадом СРСР, процесами приватизації й дерегуляції, а також активним розвитком інформаційних і комунікаційних технологій [10; 11]. З часу світової фінансової кризи 2008–2009 рр. і дотепер нових обертів почала набирати деглобалізація. Це проявляється у сфері світової торгівлі, яка протягом двох десятиліть до кризи випереджала глобальне зростання ВВП. Тепер зростання світової торгівлі почало уповільнюватися і за темпами відставати від виробництва [10; 12, с. 249–250]. До знакових подій, які вплинули на посилення деглобалізації, можна віднести референдум щодо Брекзиту у Великій Британії 2016 р., перемогу на виборах президента Дональда Трапма у США 2016 р. та Жаїра Болсонару у Бразилії 2018 р. [4, с. 45]

Усвідомлення негативних наслідків глобалізації посилилось під час пандемії COVID-19, оскільки тоді стало очевидним, наскільки небезпечною може бути надмірна залежність від товарів і послуг інших країн у зв'язку із порушенням роботи глобальних ланцюгів постачання. Це пожвавило дискусії навколо проблеми деглобалізації, а також зміцнило бажання держав розвивати внутрішнє виробництво задля зменшення залежності від іноземних постачальників. Водночас під час пандемії COVID-19 стало зрозуміло, наскільки скоординована співпраця різних держав та вироблення спільних рішень необхідні при вирішенні глобальних проблем [5]. Висновки, винесені з періоду пандемії, свідчать про необхідність балансування між процесами глобалізації та

деглобалізації, коли держави націлені на скоординовану діяльність задля вирішення міжнародних проблем в одних випадках і зосереджені на власному розвитку в інших.

Деглобалізаційний період у сучасному світі певною мірою зумовлений неготовністю урядів до співпраці в межах міжнародних організацій. До прикладу, зараз спостерігається криза усієї системи Організації Об'єднаних Націй. Так, через внутрішні суперечності та бюрократизацію ООН не змогла зупинити російсько-українську війну, а Всесвітня організація охорони здоров'я – ефективно боротися з пандемією [9].

Про наявність деглобалізаційного тренду в останні роки свідчать вихід Великої Британії з ЄС, війна Росії проти України, авторитаризм у Китаї, популізм у США [1, с. 1]. До нових проявів деглобалізації можна віднести оголошення 7 січня 2026 р. Д. Трампа про вихід США з 66 міжнародних організацій, визнаних американською адміністрацією «марнотратними, неефективними і такими, що завдають шкоди» [13]. Це організації, які опікуються проблемами зміни клімату, охорони навколишнього середовища, прав людини, гендерних питань і міграційних процесів, 31 організація із заявлених входить до системи ООН. Зважаючи на те, що Сполучені Штати Америки є фінансовим донором багатьох з цих організацій, така політика може призвести до ослаблення позицій США як впливової держави світу, або ж спровокувати занепад світового порядку, сформованого після 1945 р. та створення нових міжнародних інституційних структур [13].

Однією із нещодавніх ідей Д. Трампа є створення нової міжнародної організації «Ради миру», яку планується залучити для врегулювання затяжних конфліктів, насамперед конфлікту в Секторі Газа між Ізраїлем та угрупованням ХАМАС. Хоча на перший погляд ця ідея має об'єднувальну мету, вона все ж належить до деглобалізаційного тренду, оскільки базується на створенні структур, у яких держави відстоювали б свої національні інтереси на противагу глобальним.

До деглобалізаційної політики США долучаються Росія, Китай та Індія, які дедалі виразніше орієнтуються на двосторонні й регіональні формати. До того ж Росія та Китай доволі частіше уникають багатосторонніх каналів співпраці. Це свідчить про поступовий відхід від глобальної співпраці і про поглиблення суперництва між державами [13]. Проявом деглобалізації є жорсткий контроль та обмеження використання мережі «Інтернет» з боку Китаю на його території [9]. За умов поширення деглобалізаційного тренду держави діють за принципом доміно: певні ізоляціоністські кроки однієї держави на міжнародній арені провокують аналогічні кроки іншої. А це, своєю чергою, породжує нестабільність усієї світової системи [14].

Деглобалізація тягне за собою ризики у низці сфер. У економічній сфері це потенційне зростання витрат на виробництво, ускладнення доступу до сировини та інших ресурсів, необхідних для виробництва, потенційне зростання економічної нестабільності, посилення торговельних бар'єрів і тарифів. У політичній сфері – це зменшення готовності до співпраці з таких питань, як зміна клімату чи економіка, а угоди, укладені стосовно глобальних питань, за умов деглобалізації можуть надовго залишатися невирішеними через незацікавленість держав у їхньому вирішенні і зосередженість насамперед на питаннях, які стосуються їх безпосередньо. У міграційній сфері може загостритись вороже ставлення до іммігрантів та біженців, що, своєю чергою, штовхатиме уряди до запровадження різноманітних обмежень щодо працевлаштування або отримання притулку за кордоном. У сфері технологій деглобалізація може сповільнити або навіть зупинити технологічний розвиток світу, який вимагає тісної співпраці між державами, а це, своєю чергою, може вплинути на спроможність людства вирішувати глобальні проблеми. У соціальній сфері ризиком є зростання ксенофобії або відкритої ворожості до інших культур і народів. Деглобалізація може призвести до зменшення мобільності людей, що обмежить їх доступ до ресурсів, які знаходяться в інших частинах світу [15].

Водночас деглобалізація має й переваги. Оскільки деглобалізація передбачає зменшення залежності урядів, бізнесу, а також простих людей від інших країн і регіонів щодо забезпечення товарами й послугами, вона стимулює розвиток національної промисловості і робить її менш вразливою до тих процесів, які відбуваються поза межами національних кордонів [15]. Стимулювання розвитку місцевого виробництва сприяє збільшенню кількості робочих місць у рідній державі і розширює можливості працевлаштування. Зі скороченням обсягів транспортування товарів і послуг з інших держав і регіонів може поліпшитися стан навколишнього середовища. А скорочення міжкультурних обмінів сприятиме збереженню культурної ідентичності. Через ослаблення міграційних процесів зменшаться ризики поширення небезпечних хвороб. Ослаблення глобальних інституцій може призвести до швидшого вирішення політичних питань у двосторонніх форматах або із залученням лише зацікавлених учасників.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У сучасному світі деглобалізаційна тенденція провляється доволі виразно. Її характерною ознакою є те, що вона відбувається на фоні глобалізації, яка триває. Деглобалізація проявляється у різних сферах та на різних континентах. Найчіткіше її можна помітити в економіці,

однак і в політичній, екологічній, міграційній, технологічній та інших площинах є приклади, які свідчать про роз'єднаність світу та слабкість глобальних інституцій у вирішенні важливих проблем. Деглобалізацію часто пов'язують з політикою США за президентства Дональда Трампа, однак її ознаки можна помітити й у політиці інших держав, зокрема Китаю, Росії, Індії, Великої Британії, а також на прикладі тих процесів, які відбуваються в міжнародних відносинах. Зважаючи на циклічний характер розвитку світу, з часом людство усвідомить недоліки деглобалізації так само, як колись усвідомило недоліки глобалізації, і знову перейде до активнішої фази співпраці і вдосконалення глобального рівня міжнародних відносин. Подальше вивчення деглобалізаційного тренду є важливим задля кращого розуміння його переваг і недоліків і на цій основі формування висновків для побудови правильної стратегії поведінки за умов нестабільності та порушення глобальних зв'язків. Важливим також є вивчення проявів деглобалізації в кожній сфері зокрема та порівняння її наслідків у регіонах, які цей процес зачепив найбільше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Grajewski M. Deglobalisation : Briefing № PE 739.219 / European Parliamentary Research Service. Luxemburg : European Parliament, 2022. 4 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739219/EPRS_BRIE_TT_739219_Deglobalisation_final.pdf (Last accessed: 03.02.2026).
2. Білорус О. Г., Власов В. І., Гасанов С. С., Ханін І. Г. Кінець ери глобалізації, деглобалізація, «нова» глобалізація чи перехід до ноосферного співрозвитку? *Фінанси України*. 2020. № 10. С. 7–23. DOI: 10.33763/finukr2020.10.007
3. Salón P. Deglobalization. Notes for the Debate. *Systemic Alternatives*. 2014. 11 p. URL: https://systemicalternatives.org/wp-content/uploads/2014/08/deglobalization-a4-small-file-size.pdf (Last accessed: 03.02.2026).
4. Vargas-Hernándes J. G. Nationalism and populism as the driving forces of economic deglobalization, regionalism and localism processes. *Revista Nicolaita de Estudios Económicos*. 2021. Vol. XVI. № 2. P. 41–54. DOI: 10.33110/rnee.v16i2.328
5. The Evolution of Deglobalization. *S&P Global*. URL: https://www.spglobal.com/en/research-insights/market-insights/geopolitical-risk/evolution-of-deglobalization (Last accessed: 03.02.2026).
6. Гамалій С. В., Довгань В. І. Інструменти державної підтримки решорингу. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації* : зб. тез V Міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький : Університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 44–47. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6b251611-2a4c-4421-ab47-dcaa293d3972/content (дата звернення: 03.02.2026).
7. Bello W. Deglobalization, Towards the Right or Left? *Foreign Policy in Focus*. 30.09.2025. URL: https://fpif.org/deglobalization-towards-the-right-or-left/ (Last accessed: 03.02.2026).
8. Deglobalization: The Past and Future. *Nomura*. 2020. URL: https://www.nomuraconnects.com/focused-thinking-posts/deglobalization-the-past-and-future/ (Last accessed: 03.02.2026).
9. Kornprobst M., Wallace J. What is deglobalization? *Chatham House.* 18.10.2021. URL: https://www.chathamhouse.org/2021/10/what-deglobalization (Last accessed: 03.02.2026).
10. What is deglobalization? Finding opportunity in change. *RSM*. 04.01.2018. URL: https://www.rsm.global/insights/finding-opportunity-in-change/what-is-deglobalisation (Last accessed: 03.02.2026).
11. Keller Ch., Marold R. Deglobalisation: What You Need to Know. *World Economic Forum*. 17.01.2023. URL: https://www.weforum.org/stories/2023/01/deglobalisation-what-you-need-to-know-wef23/ (Last accessed: 03.02.2026).
12. Filbermayr G. Deglobalization: Reasons and Effects. *Econst Voice*. 2023. № 20 (2). P. 249–253. DOI: 10.1515/ev-2023-0064
13. Thakur H. K. The US withdrawal from 66 global organisations bells danger to Multilateralism. *Modern Diplomacy*. 15.01.2026. URL: https://moderndiplomacy.eu/2026/01/15/the-us-withdrawal-from-66-global-organisations-bells-danger-to-multilateralism/ (Last accessed: 03.02.2026).
14. Setiawan A. Artificial Intelligence and The Prospect of De-Globalization. *Modern Diplomacy*. 23.04.2025. URL: https://moderndiplomacy.eu/2025/04/23/artificial-intelligence-and-the-prospect-of-de-globalization/ (Last accessed: 03.02.2026).
15. Political Risk by Deglobalization. *Geopolitical Futures*. 09.03.2023. URL: https://geopoliticalfutures.com/learn-with-gpf/political-risk-by-deglobalization/ (Last accessed: 03.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 001.89.9:005.4:321:327.8
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.30

ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

THE GLOBAL DIMENSION OF INNOVATIVE PRACTICES IN UKRAINIAN DIPLOMACY

Тістик Р.Я.,
orcid.org/0009-0004-6015-1481
аспірант кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовано трансформацію практик сучасної української дипломатії після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України. Обґрунтовується теза про формування нового типу зовнішньополітичної діяльності, який окреслюється як «дипломатія прямої дії» та характеризується десакралізацією класичного дипломатичного протоколу, активним залученням публічності й морального дискурсу. Показано, що українська дипломатія здійснила відхід від традиційної моделі стриманої міжурядової комунікації на користь багатоканальної стратегічної взаємодії з іноземними суспільствами, медіа, експертними середовищами та парламентськими структурами.

Особливу увагу приділено таким інноваційним феноменам, як «публічне викриття й осуд» (public naming and shaming), «хакі-дипломатія», «дипломатія першої леді» та «парламентський спецназ» у межах концепції з умовною назвою «тотальна дипломатія». Доведено, що використання візуальної комунікації, перформативних стратегій самоподання та гендерно маркованих наративів суттєво підвищило ефективність зовнішньополітичних меседжів України, інтегрувавши емоційно-ціннісний вимір у сферу безпекових рішень.

У статті аргументується, що сучасна українська дипломатія виходить за межі виключно міжурядових відносин і набуває поліцентричного характеру, де суб'єктами впливу стають не лише державні інститути, а й громадянське суспільство та представницькі органи влади партнерських держав. У підсумку український досвід інтерпретується як поява гібридної моделі дипломатії, у якій «м'яка сила» трансформується в ресурс «жорсткої безпеки», а публічність і моральна мобілізація перетворюються на легітимні інструменти стратегічного тиску в міжнародних відносинах.

Ключові слова: українська дипломатія, трансформація дипломатії, міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатичний протокол, дискурсивна стратегія.

The article analyzes the transformation of contemporary Ukrainian diplomatic practices following the onset of full-scale aggression by the Russian Federation against Ukraine. It substantiates the thesis of the emergence of a new type of foreign policy activity, defined as "direct action diplomacy," which is characterized by the desacralization of classical diplomatic protocol and the active incorporation of publicity and moral discourse. It demonstrates that Ukrainian diplomacy has shifted away from the traditional model of restrained intergovernmental communication toward a multi-channel form of strategic interaction with foreign societies, media, expert communities, and parliamentary structures.

Particular attention is paid to such innovative phenomena as "public naming and shaming," "hack diplomacy," "first lady diplomacy," and "parliamentary special forces" within the broader concept of total diplomacy. It is argued that the use of visual communication, performative strategies of self-presentation, and gender-marked narratives has significantly enhanced the effectiveness of Ukraine's foreign policy messaging by integrating an emotional and value-based dimension into the realm of security decision-making.

The article further argues that contemporary Ukrainian diplomacy transcends exclusively intergovernmental relations and is becoming polycentric in nature, with not only state institutions but also civil society and representative bodies of partner states acting as agents of influence. As a result, the Ukrainian experience is interpreted as the emergence of a hybrid model of diplomacy in which "soft power" is transformed into a resource for "hard security," and publicity and moral mobilization become legitimate instruments of strategic pressure in international relations.

Key words: Ukrainian diplomacy, transformation of diplomacy, international relations, foreign policy, diplomatic protocol, discursive strategy.

Постановка проблеми. Дипломатична практика в умовах сучасної стратегічної конкуренції, структурної турбулентності та високої взаємозалежності зазнала глибинної трансформації, змінивши як інструментарій, так і логіку власного функціонування. Дипломатія дедалі менше спирається на символічні, протокольні та декларативні аспекти. Натомість вона щораз більше перетворюється на оперативну інфраструктуру з управління глобальними ризиками й, заразом, – на спосіб реалізації стратегічних рішень. Не буде перебільшенням стверджувати, що саме українська дипломатія, з огляду на потребу забезпечити дієву відповідь на російську агресію проти

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

України, перебуває у фарватері трансформації дипломатичних патернів, що має глобальні наслідки. Україна стала прикладом того, як дипломатія XXI ст. забезпечує функціонування критичних інституційних та економічних механізмів у режимі системної кризи, перетворюючи міжнародні переговори на процес підтримання життєздатності державних і глобальних інфраструктур. При цьому, новаторські й далекосяжні дипломатичні практики України досі не є предметом глибокої аналітичної рефлексії, насамперед з огляду на швидкоплинність тенденцій, які складно теоретизувати в реальному часі. Це актуалізує порушену у статті наукову проблему, вчиняючи наше дослідження піонерним у вітчизняній науці про міжнародні відносини.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення трансформації сучасної дипломатичної діяльності є ключовим завданням політичної науки та теорії міжнародних відносин, оскільки дипломатія все виразніше набуває характеру складної мережевої інфраструктури глобального управління. Особливості здійснення дипломатії у сучасному світі, виникнення та інструменталізація її новітніх форм, стали предметом досліджень низки відомих вчених, зокрема К. Бйоли [1], П. Керр [2; 3], К. Константіну [4; 5], О. Сендінга [6], П. Шарпа [7] та ін. Водночас, слід вказати на виразний брак у їхніх роботах реалістичних візій розвитку дипломатичної практики, що, з огляду на динаміку сучасної дипломатії, дає змогу розглядати теоретизування цих дослідників як почасти рудиментарні й такі, що назагал відповідають поширеним уявленням у межах мейнстрім. Тим не менше, з погляду сучасного вченого, спроби побудови теоретичного фундаменту з вивчення дипломатії, реалізовані до 2022 р., вимагають докорінної ревізії саме через революційні зміни дипломатичної практики, здійснені впродовж останніх років, насамперед завдяки українським дипломатам.

Метою статті є розкрити особливості розвитку сучасних українських дипломатичних практик, що зумовлюють реконцептуалізацію уявлень про дипломатичну діяльність у глобальному масштабі. Досягнення мети реалізоване з використанням методології науки про міжнародні відносини та шляхом урахуванням актуальних трендів динаміки міжнародного середовища й сучасних трансформацій (світової) дипломатії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження концептуалізує новітні тренди у розвитку дипломатії шляхом аналітичного узагальнення українських інновацій у конструюванні глобального дипломатичного патерну. Стаття подає теоретичну візію ключових змін у дипломатії в режимі «реального часу», спроб здійснити яке досі не було зроблено ані світовою, ані вітчизняною політичною думкою.

Виклад основного матеріалу. Після початку повномасштабної агресії РФ проти України відбулася істотна трансформація у практиках сучасної дипломатичної діяльності, що свідчить про формування комплексу нових підходів у її реалізації. Однією з визначальних характеристик далекосяжних змін є поступова десакралізація традиційного дипломатичного обрамлення, яке упродовж десятиліть ґрунтувалося на нормативах стриманості, емоційної нейтральності та максимального уникнення публічних конфліктів. Адже до 2022 р. усталений дипломатичний етикет передбачав, що вияв емоцій (а тим більше публічна критика уряду держави перебування) є поважним відхиленням від професійних стандартів.

Україна ж в умовах екзистенційної загрози здійснила радикальний перегляд цієї парадигми. У цьому контексті особливого значення набули дії низки українських дипломатів, зокрема Надзвичайного й Повноважного Посла України у ФРН А. Мельника [8]. Його практика виходу за межі традиційної стриманості (перехід від формату дипломатичних прохань до чітко артикульованих вимог) стала точкою зламу усталених норм. Вона засвідчила можливість легітимного використання публічної критики як інструменту прискорення бажаних політичних рішень у державі перебування.

Окрім А. Мельника [9], ключову роль у цій трансформації відіграла низка інших впливових українських дипломатів, зокрема Д. Кулеба [10] та С. Кислиця [11; 12], – які забезпечили дискурсивний зсув, легітимізувавши використання механізму «публічного викриття й осуду» (public naming and shaming) як повноправного інструменту зовнішньої політики. Йдеться про відкриту, часто емоційно наповнену артикуляцію вимог до партнерів щодо військової, економічної чи політичної підтримки України, а також про публічне фіксування випадків затягування, нерішучості або непослідовності у їхніх діях. З погляду традиційної дипломатії подібна стратегія є небажаною, а інколи навіть неприйнятною, оскільки внесення елементів публічності до міждержавних переговорів пов'язується, зазвичай, із ризиком дестабілізації двосторонніх взаємин.

Власне новизна українського підходу полягає у використанні морального імперативу як способу обійти класичні вертикальні ієрархії комунікації. Замість формату, який передбачає взаємодію дипломатичних і політичних еліт, використовується модель, спрямована безпосередньо на громадян держав-партнерів, їхні медіа та громадянське суспільство. Фактично дипломатія вийшла за межі виключно міжурядової практики, й набула кшталту багатоканальної стратегічної комунікації. Як супутнє явище цієї трансформації можна розглядати прецедент нового виміру публічної

підзвітності, коли іноземні уряди, через зростання внутрішнього тиску з боку власної громадськості, змушені пришвидшувати ухвалення рішень на підтримку України [13].

Можна стверджувати, що ця українська практика сприяла своєрідній реінтерпретації дипломатичного протоколу: вона зруйнувала уявлення про те, що публічність є загрозою ефективності переговорів, і перетворила її на ресурс стратегічного тиску. Українська модель продемонструвала, що моральні аргументи, озвучені у правильному політичному контексті та спрямовані до широкої аудиторії, можуть стати не менш дієвими, ніж ексклюзивні міждержавні домовленості. Українська дипломатія, таким чином, ініціювала появу нового гібридного інструментарію, де етична мобілізація, публічний тиск і стратегічна риторика зливаються в єдиний механізм впливу на міжнародну поведінку держав.

Наступною особливістю нового українського дипломатичного стилю є візуальна комунікація, яка під час повномасштабної російсько-української війни набула статусу важливого інструмента діяльності, сформувавши феномен, який умовно можна позначити як «хакі-дипломатія» [14]. Йдеться про нову семіотичну стратегію, у межах якої зовнішній вигляд політичних лідерів та дипломатів перестає бути нейтральним елементом протоколу й трансформується у засіб формування політичних меседжів, мобілізації міжнародної аудиторії та конструювання образу держави в умовах війни.

Поворотним моментом у становленні цієї практики була системна відмова українського політичного керівництва від класичного дипломатичного дрес-коду – традиційних ділових костюмів, що десятиліттями символізували раціональність, формальність та винятковість дипломатичної професії [15]. Натомість було запроваджено мілітаризований стиль одягу: футболки кольору хакі, флісові світшоти, військові куртки. Підкреслимо, що ці атрибути використовувалися не лише на внутрішніх подіях чи в польових умовах, а й під час виступів і зустрічей на найвищому рівні – у Білому домі, на самітах G7, під час звернень до парламентів провідних держав світу. Відтак ця зміна набула статусу структурного елементу зовнішньополітичної стратегії.

Семіотичне навантаження обраного українськими дипломатами і політиками стилю є багатовимірним. Насамперед, мілітаризований одяг виконує функцію постійного візуального нагадування про стан війни, у якому перебуває Україна. Він конструює образ політичних лідерів та дипломатів не як бюрократів, котрі ведуть технічні перемовини, а як суб'єктів, які представляють державу, що бореться за власне виживання. Водночас «хакі-дипломатія» підсилює політичну аргументацію завдяки емоційному та символічному вимірам. Одяг, як інструмент невербальної комунікації, працює як «миттєвий знак»: він дає змогу адресатові (політичним елітам, медіа та глобальній аудиторії) швидко інтерпретувати повідомлення ще до його озвучення. У цьому сенсі візуальна складова стає самостійним каналом дипломатії, який формує рамку сприйняття перед отриманням вербального меседжу.

У ширшому теоретичному контексті стиль «хакі-дипломатії» можна розглядати як форму перформативної дипломатії, що використовує самоподання як інструмент політичного впливу. Тут поєднуються елементи політичної семіотики, кризових комунікацій та сучасних практик публічної дипломатії, у яких візуальний образ здійснює не менший вплив, ніж зміст офіційних заяв. У результаті одяг (зазвичай периферійний елемент дипломатичного протоколу) перетворився на потужний ресурс стратегічного формування смислів, допомагаючи Україні посилювати власний голос на міжнародній арені через конструювання наративу про справедливу оборону та розвиток нових норм дипломатичного етикету, як релевантних до умов воєнного часу.

Примітно, що цей стиль здійснює вплив також і на поведінку й дрес-код іноземних політичних лідерів [16]. Європейські очільники та представники урядів, прибуваючи до Києва, дедалі частіше адаптують власний зовнішній вигляд до більш «невимушеного» формату [17; 18]. Такі зміни є не лише жестами ввічливості, а й виконують функцію символічного «вирівнювання» з країною, що перебуває у стані збройного спротиву. Вони є чітким проявом солідарності, демонстрацією розуміння спільних безпекових ризиків та, значною мірою, виявом прагнення уникнути дисонансу між воєнною реальністю України та мирним комфортом європейських столиць.

Український досвід періоду повномасштабної війни є заразом показовим прикладом глибинної трансформації дипломатичної практики шляхом інтеграції недержавних акторів у формальні й неформальні канали зовнішньополітичної діяльності. Одним із концептуально новаторських елементів цього процесу стала Міжнародна робоча група з питань санкцій (група Єрмака–Макфола) – гібридна дипломатична конструкція, яка об'єднала представників української влади з чільними американськими та європейськими науковцями, колишніми дипломатами, експертами й аналітиками [19]. Ця структура є унікальним прикладом формату, який можна позиціонувати між класичною державною дипломатією та недержавною експертизою. На відміну від традиційних консультаційних органів, робоча група не лише продукує рекомендації, а й розробляє комплексні санкційні пакети, придатні для імплемен-

тації з боку інституцій ЄС, США, G7 або урядів окремих держав [20]. Створення цієї групи означало принциповий відхід від усталеної логіки формування санкцій у міжнародних відносинах. Адже традиційно санкційна політика є прерогативою урядів великих держав та наднаціональних інституцій (зокрема, Державного департаменту США чи Європейської комісії), які самостійно розробляють концептуальні рамки, визначають технічні параметри та окреслюють правові механізми необхідних обмежувальних заходів. Україна ж запропонувала інституційно новий формат співпраці, у межах якого саме держава-реципієнт підтримки бере на себе функцію первинного аналітичного осередку, що формує санкційні пропозиції у вигляді повністю підготовлених, структурованих та обґрунтованих пакетів. Це трансформує міжнародну суб'єктність України: наша держава виступає не лише як адресат дипломатичних, безпекових чи фінансових рішень великих міжнародних акторів, а і як повноцінний співавтор глобальної політики стримування Росії. У перспективі такий український досвід може стати корисним для інших держав, що прагнуть посилити власну суб'єктність шляхом створення експертно-дипломатичних альянсів нового типу.

Гендерний вимір сучасної української дипломатії є одним із найменш досліджених, але, водночас, стратегічно важливих чинників, що докорінно трансформували інструментарій Realpolitik у період повномасштабної агресії Росії проти України. Центральним елементом цього процесу є залучення інституту «першої леді» як повноцінного інструмента зовнішньої політики [21]. Традиційно діяльність перших леді розглядалася як периферійна щодо офіційної дипломатії й обмежувалася гуманітарною, культурною та соціальною проблематикою. Вони виконували здебільшого представницькі функції, популяризували благодійні ініціативи та створювали позитивний імідж держави через «м'які» форми впливу.

Поворотним моментом, який позначив вихід першої леді України О. Зеленської за межі традиційної ролі, став її виступ перед Конгресом США [22]. У цьому зверненні вона позиціонувала себе як мати та громадянка держави, що зазнає системних атак. О. Зеленська не обмежилася проханнями про гуманітарну підтримку, традиційну для діяльності перших леді, а чітко артикулювала заклик щодо надання Україні систем ППО. Таким чином була здійснена стратегічна інверсія: інструментарій емпатійного звернення, який зазвичай використовується для мобілізації співчуття, був переорієнтований на досягнення конкретних військово–політичних цілей.

Можна стверджувати, що діяльність О. Зеленської започаткувала нову модель використання soft power, яка за своєю природою виходить за межі класичного розуміння цієї концепції. Йдеться про формування інструменту, що може бути описаний як «жорстка сила м'якої сили» (hard power of soft power) – коли емпатія, символи та моральні наративи стають ресурсами, здатними впливати на ухвалення рішень у сфері безпеки та оборони. Таким чином відбувається зняття традиційної бінарності між «високою політикою» (high politics), що передбачає військові та геостратегічні рішення, і «низькою політикою» (low politics), що стосується гуманітарних питань і прав людини. Така практика засвідчує еволюцію глобальних дипломатичних інструментів та відкриває нові горизонти для дослідження ролі публічних осіб у політичних процесах воєнного часу.

Слід зауважити, що подібні механізми простежуються і в діяльності жінок-дипломаток та жінок-парламентарок України, які беруть участь у численних адвокаційних місіях на міжнародному рівні [23]. Їхня комунікація зі світовими лідерами, парламентськими групами, громадянським суспільством та медіа містить не лише раціональні аргументи, а й морально-ціннісну складову. Фактично такий різновид дипломатичного дискурсу дає змогу змістити фокус з абстрактної логіки національних інтересів на конкретні історії людських страждань, обґрунтовуючи водночас необхідність військової підтримки України як частину ширшої боротьби за збереження людської гідності та міжнародного правопорядку. Це, у свою чергу, засвідчує появу нової гібридної моделі дипломатії, де «м'яка сила» стає ресурсом «жорсткої безпеки», а гуманітарні наративи інтегруються в архітектуру стратегічних рішень.

Одним із ключових проявів трансформації української зовнішньої політики після початку повномасштабного вторгнення з боку РФ стала поява практики, яку можна окреслити як «парламентський спецназ» у межах ширшої концепції «тотальної дипломатії» (Total Diplomacy). Йдеться про інституційне переосмислення ролі парламенту як суб'єкта міжнародної комунікації та мобілізації підтримки, коли законодавча гілка влади перестає бути периферійним чи допоміжним інструментом зовнішньої політики, а перетворюється натомість на активного, оперативного та стратегічно релевантного актора.

Особливого значення у цьому процесі набула мобілізація депутатів Верховної Ради України, які очолили численні міжпарламентські делегації та адвокаційні турне у столицях держав-партнерів [24]. Їхня діяльність ґрунтувалася на горизонтальних зв'язках і полягала в розбудові діалогу з колегами–парламентарями, котрі мають вплив на формування політичного порядку денного у власних державах. На відміну від класичної дипломатії, що зазвичай взаємодіє з виконавчою владою, парламентські делегації апелювали до органів пред-

ставницької влади, які часто володіють ширшою свободою для публічних заяв, мають більш незалежні підходи щодо зовнішньополітичних рішень та здатні безпосередньо впливати на бюджети, виділення допомоги або ухвалення спеціальних резолюцій.

Інноваційність цієї тактики полягає у здатності обходити традиційні бюрократичні фільтри, притаманні системі виконавчої влади іноземних держав. Адже у демократичних державах рішення часто проходять через складні процедури погодження між міністерствами, відомствами та урядовими комісіями. Парламентські ж актори, особливо ті, що діють у межах міжпартійної солідарності чи спеціалізованих комітетів, можуть реалізувати політичний вплив швидше, зокрема шляхом ініціювання дебатів, внесення поправок до законодавчих актів або публічного тиску на уряди. Українські парламентські делегації ефективно використали ці особливості, створивши систему «peer–to–peer diplomacy», засновану на довірі між виборними представниками різних держав. Результатом стала якісна трансформація парламентської дипломатії, яка еволюціонувала зі сфери символічної репрезентації у реальний механізм зовнішньополітичного лобізму. Таке розширення інструментарію зовнішньої політики значно підвищило адаптивність дипломатичної системи України, давши їй змогу діяти одночасно на декількох рівнях – урядовому, міжпарламентському, суспільному та медійному.

Важливим виміром трансформації, започаткованим сучасною українською дипломатією, можна вважати також послідовне та систематичне формування нової семантичної архітектури міжнародного дискурсу. Йдеться про цілеспрямовану боротьбу за визначення понять, категорій та смислових рамок, у межах яких інтерпретується російсько–українська війна. На теоретичному рівні це явище корелює з концепціями конструктивізму в міжнародних дослідженнях, згідно з якими політична реальність істотно визначається через мовні практики та дискурсивні конструкції.

Загальний вплив семантичної стратегії української дипломатії полягає у зміні міжнародних наративів. Перенесення фокусу від нейтральних формул на кшталт «криза в Україні» до таких категорій, як «геноцидна війна Росії» або «державний тероризм», радикально трансформує інтерпретацію подій на глобальному рівні. Мова стає не лише способом опису конфлікту, а й інструментом мобілізації політичної волі. Тому контроль над термінологією є елементом стратегічного управління сприйняттям, що значною мірою визначає ефективність дипломатичної взаємодії, формування та діяльності коаліцій з підтримки України.

Важливим елементом цієї дискурсивної стратегії є цілеспрямована відмова від традиційної дипломатичної мови, зокрема від практики так званої «конструктивної двозначності» (constructive ambiguity), яка десятиліттями слугувала засобом досягнення компромісів або способом уникнути прямої конфронтації. Український дипломатичний корпус, з огляду на безпрецедентний характер російської агресії, запровадив особливий стиль комунікації, що базується на прямолінійності, чіткості та інституціоналізованій вимогливості. Перехід від традиційних дипломатичних нот до публічних звернень у соціальних мережах, зокрема у Twitter, спричинив радикальну зміну часових параметрів дипломатичної взаємодії: цикл «запит – реакція», який раніше вимірювався тижнями або днями, був скорочений до декількох годин. Така оперативність підсилила ефект сек'юритизації, оскільки загострила відчуття невідкладності, забезпечила інформаційний тиск на партнерські уряди та мобілізувала, водночас, громадську думку.

Інтеграція цифрової дипломатії у форматі так званої twiplomacy в операційний простір зовнішньополітичної діяльності України стала одним із найбільш знакових проявів трансформації міжнародної комунікації, спричиненої повномасштабною російською агресією [25]. Якщо до 2022 р. соціальні мережі розглядалися дипломатичними інституціями переважно як інструмент публічної репрезентації, що використовувався з метою трансляції офіційних заяв та оприлюднення комунікаційних матеріалів, то в умовах війни вони були переосмислені й інституціоналізовані як повноцінний елемент дипломатії, що здійснює істотний вплив на прийняття політичних рішень, співдетермінує міжнародно-правові процеси та визначає характер формування глобального інформаційного середовища.

Одним з ключових аспектів таких змін стала легітимізація даних з відкритих джерел (OSINT) як релевантної доказової бази у дипломатичній практиці [26]. Українські зовнішньополітичні інституції та партнери активно залучали інформацію з соціальних мереж, знімки з комерційних супутників, дані цифрової телеметрії та геолокаційних сервісів з метою підготовки офіційних позицій, нот та матеріалів для міжнародних судових інституцій. Факти, які раніше мали статус неофіційних спостережень, набули ознак юридично значущих доказів, що дало змогу підвищити оперативність документування воєнних злочинів, фіксації переміщення військових підрозділів та атрибуції атак. Таким чином, цифрові платформи перестали бути периферійним інструментом публічної дипломатії й перетворилися на частину розвідувально-аналітичної інфраструктури МЗС, що сприяє ухваленню міжнародних рішень у режимі реального часу [27].

На додаток, в умовах повномасштабної агресії РФ проти України сформувався новий формат

дипломатичної комунікації, який можна визначити як «екзистенційну дипломатію». Вона полягає у навмисному залученні матеріальних, фізично відчутних свідчень війни у простір переговорів на найвищому рівні, що зазвичай керується правилами абстрагованості, раціоналізму та символічного протоколу. Відтак екзистенційна дипломатія порушує усталену логіку дипломатичного спілкування, у межах якої обговорення війни відбувається зазвичай дистанційовано – через використання аналітичних звітів, статистики, офіційних доповідей та узагальнених політичних формул. Українська дипломатична практика рішуче відкидає таке дистанціювання шляхом реконструкції матеріального виміру конфлікту в його первинній, невідрефлексованій, тілесно-фізичній формі.

Методологічною основою цього інструменталізованого українськими дипломатами підходу є використання матеріальних артефактів війни (уламків іранських безпілотників, залишків російських ракет, прострілених особистих речей цивільних осіб або документів військових держави-агресора) як комунікативних символів [23; 28; 29]. Такі предмети демонструються безпосередньо у межах міжнародних форумів та зустрічей найвищого рівня – у Мюнхені, Давосі, Вашингтоні чи в інших впливових політичних центрах. Використання речових доказів фактично перетворює дипломатичну зустріч на акт-свідчення, де матеріальні предмети стають аргументом, що не потребує додаткової вербалізації. Очевидно, що ефект від такої стратегії полягає у навмисному руйнуванні «стерильності» переговорних просторів, які тривалий час розглядалися як зони раціональної, емоційно нейтральної взаємодії еліт. Поява на переговорному столі фрагмента ракети [28; 29] або понівеченої дитячої іграшки [30] створює дискурсивний і психологічний зсув: формальні конструкції на кшталт «заклопотаності», «необхідності деескалації» або «пошуку балансу» втрачають вагу перед прямим, очевидним і невідворотним доказом насильства. Учасники переговорів уже не можуть мислити про війну як про віддалену або абстрактну подію – вони опиняються перед матеріальною ілюстрацією факту масованої агресії та людських страждань.

З наукових перспектив подібний підхід можна визначити як технологію індукованої емпатії, у якій емоційна реакція західних політиків стає додатковим важелем впливу на ухвалення ними рішень. При цьому йдеться не про маніпуляцію емоціями, а про повернення етичного виміру в дипломатичний процес, основою якого є принцип відповідальності за реальні людські життя. Таким чином, екзистенційна дипломатія формує новий тип політичної суб'єктності України, у якому наша держава є не лише частиною звітів або учасницею переговорів, а носієм символічної правди про війну, здатним матеріально продемонструвати її жорстокість і нагальність.

Упродовж останніх років слід констатувати також глибоку трансформацію структури суб'єктів, залучених до формування зовнішньополітичного дискурсу. Насамперед, йдеться про інституціоналізацію громадянського суспільства як повноцінного учасника дипломатичної взаємодії, що вийшла далеко за межі традиційних уявлень про його допоміжну, консультативну чи виключно гуманітарну функцію. Українські неурядові організації (НУО) – зокрема Центр громадянських свобод, відзначений Нобелівською премією миру [31], а також низка правозахисних й аналітичних інституцій, сформували новий формат горизонтальних зв'язків, який поєднав професійну експертизу, правозахисну діяльність та міжнародну адвокацію в єдину, скоординовану систему впливу на глобальні політичні рішення. Більше того, українські НУО взяли на себе функції, які традиційно асоціювалися з державними структурами, а інколи – значно перевершили останні за рівнем методологічної чіткості та оперативності. Українська дипломатична служба оперативно й дієво інтегрувала цей новий ресурс у власну практику. Звіти НУО, аналітичні доповіді, системні моніторингові матеріали та свідчення, зібрані громадськими активістами, почали використовуватися з метою незалежного підтвердження фактів, які наводять офіційні представники держави у міжнародних інституціях [32]. Така модель взаємодії формує ефект «подвійної легітимності»: з одного боку – державної, що репрезентує офіційний політичний курс, а з іншого, – громадянської, котра підсилює цей курс завдяки незалежній експертизі. У підсумку формуються цілісні зразки аргументації, у яких дипломатичні, правозахисні та аналітичні наративи сприяють взаємному підсиленню.

Інституціоналізація мінілатералізму (створення малих альянсів) та формування мережевих структур у сучасній зовнішній політиці України стали проявом глибокої трансформації глобальної дипломатичної архітектури, що відбувається під впливом тривалої російсько-української війни. Українська дипломатія, з огляду на низьку ефективність класичних багатосторонніх платформ, насамперед ООН та ОБСЄ, продемонструвала, що міжнародні інституції, засновані на принципах консенсусу та складних внутрішніх процедурах, часто демонструють структурну неспроможність забезпечити ефективні та своєчасні рішення в умовах гострих безпекових криз. У відповідь на це було започатковано активне формування більш гнучких, динамічних і функціональних форматів взаємодії, характерних для адгократії.

Одним із найвиразніших проявів нового дипломатичного підходу став формат «Рамштайн» – Контактна група з питань оборони України, яка об'єднує

понад пів сотні держав та міжнародних організацій [33]. На відміну від класичних міждержавних структур, ця платформа не ґрунтується на формальних міжнародно-правових угодах чи процедурах членства. Її функціонування визначається конкретною практичною метою – забезпечити надійні логістичні потоки озброєння, військової техніки та матеріальних ресурсів, необхідні для підтримки обороноздатності України. Таким чином, «Рамштайн» є типовим прикладом горизонтальної кооперації, заснованої на принципі технократичної ефективності, у якій центральну роль відіграє спроможність учасників до інтеграції власних оборонних зусиль, координації поставок і синхронізації стратегічних рішень. Такий підхід уособлює перехід від ієрархічних міжурядових структур до мережевих систем управління, базованих на обміні інформацією, гнучкій узгодженості дій та оперативній адаптації до мінливих зовнішньо- та внутрішньополітичних умов.

Паралельно відбулася зміна у професійному профілі дипломатичної служби. Як відомо, у традиційній моделі дипломат здійснює, насамперед, репрезентативну функцією, працюючи як посередник між державами. Він веде переговори, готує аналітичні матеріали та забезпечує комунікацію між урядами. Однак у нових умовах українські дипломати змушені були трансформуватися в управлінців мережевих процесів, координаторів складних міжнародних операцій та адміністраторів глобальних ланцюгів постачання. Посольства України фактично перетворилися на вузлові точки (nodes) міжнародної логістики, у яких здійснюється координація поставок зброї, обмін безпековими технологіями та супровід гуманітарної допомоги, а також взаємодія з приватними компаніями, урядовими агенціями й неурядовими структурами.

Висновки. Трансформація функціонального наповнення ролі дипломата свідчить про появу нового типу зовнішньополітичного фахівця, який поєднує риси кризового менеджера, проєктного координатора та стратегічного комунікатора. Практика мінілатералізму, що була інституціоналізована у коаліції партнерів України, вказує натомість на становлення мережевої дипломатії як ключової парадигми взаємодії у XXI ст., результативність якої визначається здатністю до ефективного управління потоками ресурсів, інформації та процесами ухвалення рішень. Таким чином, українська дипломатична практика останніх років може розглядатися як приклад інноваційної зовнішньополітичної адаптації, що сприяє формуванню міжнародних коаліцій нового типу та підвищенню ролі нашої держави в архітектурі регіональної і глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bjola C., Kornprobst M. Understanding International Diplomacy. Theory, Practice and Ethics. Second Edition. Routledge : London and New York, 2018. 304 p.

2. Kerr P. Diplomats and Politicization. *The Palgrave Handbook of Diplomatic Reform and Innovation. Studies in Diplomacy and International Relations Series*. / Ed by Hare P. W., Manfredi-Sánchez J. L., Weisbrode K. 1st ed. Palgrave Macmillan, 2023. 752 p. P. 111-131.

3. Kerr P., Wiseman G. Introduction to essays in part 1. *Diplomacy in a Globalizing World: theories and practices.* / Ed by Kerr P., Wiseman G. New York : Oxford University Press, 2013. P. 1-12.

4. Constantinou C. On the Way to Diplomacy. Minneapolis, MN : University of Minnesota Press, 1996. 180 p.

5. Constantinou C., Kerr P., Sharp P. Introduction: Understanding Diplomatic Practice. *The SAGE Handbook of Diplomacy*. 1st Ed. / eds. C. Constantinou, P. Kerr, P. Sharp. London : SAGE, 2016. 722 p. P. 1-10.

6. Diplomacy and the Making of World Politics / eds. Sending O.J., Pouliot V., Neumann I.B. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 344 p.

7. Sharp P. Diplomatic Theory of International Relations. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 352 p.

8. Білик Д. Посол Мельник, канцлер Шольц і «ображена ковбаса». DW : веб-сайт. URL: https://www.dw.com/uk/posol-melnyk-kantsler-sholts-i-obrazhena-kovbasa/a-61682962 (дата звернення: 05.10.2025).

9. «Максимум того, що може посол». Як нетрадиційні методи комунікації Андрія Мельника допомогли відкрити очі німцям на справжню Росію. *New Voice* : веб-сайт. URL: https://nv.ua/ukr/world/countries/andriy-melnik-zrobiv-maksimum-togo-shcho-mig-zrobiti-bud-yakiy-posol-politolog-50255690.html (дата звернення: 10.11.2025).

10. Музиченко О. Кулеба зробив різку заяву щодо зброї від партнерів і примусу України до переговорів. *ТСН* : веб-сайт. URL: https://tsn.ua/ukrayina/kuleba-zrobiv-rizku-zayavu-schodo-zbroyi-vid-partneriv-i-primusu-ukrayini-do-peregovoriv-2581635.html (дата звернення: 20.05.2024).

11. Мусаєва С. Сергій Кислиця: Єдина причина, чому Росію не виключили з ООН, як колись СРСР – з Ліги Націй, це те, що вона має ядерну зброю. *Українська правда* : веб-сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/29/7355274/ (дата звернення: 15.11.2024).

12. Богданьок О. Кислиця в Радбезі ООН порадив Лаврову звернутися по психіатричну допомогу. *Суспільне новини* : веб-сайт. URL: https://suspilne.media/215027-kislica-v-radbezi-oon-poradiv-diplomatam-rf-zvernutisa-po-psihiatricnu-dopomogu/ (дата звернення: 15.11.2024).

13. Підтримка України у світі. *Мінфін* : веб-сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/russian-invading/supporting-ukraine/ (дата звернення: 10.01.2026).

14. Кудрявченко Т. Копіюванню не підлягає: експертка з етикету прокоментувала одяг Зеленського під час візиту до США. *Українська правда* : веб-сайт. URL: https://tabloid.pravda.com.ua/focus/63a5ab9e7bafe/ (дата звернення: 21.12.2025).

15. Рєзніков В. В., Коваль Ю. В. Дотримання норм дипломатичного протоколу та етикету як складова державної політики на сучасному етапі. *Актуальні проблеми державного управління.* 2024. № 1 (64) С. 176-193.

16. Іванова, Т. Макрон розсмішив копіюванням стилю Зеленського. *UAportal* : веб-сайт. URL: https://news.uaportal.com/ukr/section-news/news-makron-rassmeshil-kopirovaniem-stilya-zelenskogo-15-03-2022.html (дата звернення: 05.01.2026).

17. До Києва прибув президент Польщі Анджей Дуда. *Вечірній Київ* : веб-сайт. URL: https://vechirniy.kyiv.ua/news/101975/ (дата звернення: 04.01.2026).

18. Неоголошений візит: Президент Литви прибув до Києва. *Вечірній Київ* : веб-сайт. URL: https://vechirniy.kyiv.ua/news/84827/ (дата звернення: 04.01.2026).

19. Група Єрмака-Макфола. *KSE Institute* : веб-сайт. URL: https://sanctions.kse.ua/grupa-yermaka-makfola/ (дата звернення: 11.10.2025).

20. Група Єрмака-Макфола презентувала новий План дій для економічного тиску на державу-агресорку РФ. *Офіс Президента України* : веб-сайт. URL: https://www.president.gov.ua/news/grupa-yermaka-makfola-prezentuvala-novij-plan-dij-dlya-ekono-90953 (дата звернення: 11.10.2025).

21. На полях ГА ООН з ініціативи України вперше відбувся захід регіональних організацій перших леді та джентльменів з усього світу. *Офіс Президента України* : веб-сайт. URL: https://www.president.gov.ua/news/na-polyah-ga-oon-z-iniciativi-ukrayini-vpershe-vidbuvsya-zah-100377 (дата звернення: 28.09.2025).

22. Олена Зеленська виступила у Конгресі США та попросила більше зброї, щоб зупинити Росію. *BBC News Україна :* веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-62242512 (дата звернення: 03.10.2025).

23. Трубенкова А. Євгенія Кравчук: «Американським конгресменам я привезла уламки російського «Кинджала», який збив Patriot. Це справило враження». *Sestry* : веб-сайт. URL: https://www.sestry.eu/statti/ievgeniya-kravchuk-amerikanskim-kongresmenam-ya-privezla-ulamki-rosiyskogo-kindzhala-yakiy-zbiv-patriot-ce-spravilo-vrazhennya (дата звернення: 06.10.2025).

24. Новини депутатських груп з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами. *РАДА: Офіційний вебпортал парламенту України* : веб-сайт. URL: https://www.rada.gov.ua/internactive (дата звернення: 17.01.2026).

25. Карпчук Н. Сучасні тренди дипломатичної комунікації: «Whatever works». *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Луцьк, 2024. № 1(18). С. 69-84. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-69-84. (дата звернення: 13.11.2025).

26. Тома М., Василова О. Інструменти OSINT: фіксація воєнних злочинів в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2025. Вип. 2. С. 905-909. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/136.pdf (дата звернення: 09.01.2026).

27. У Європолі створено OSINT-групу для розслідування воєнних злочинів рф. *АрміяInform* : веб-сайт. URL: https://armyinform.com.ua/2023/11/24/u-yevropoli-stvoreno-osint-grupu-dlya-rozsliduvannya-voyennyh-zlochyniv-rf/ (дата звернення: 09.01.2026).

28. Спецпредставнику Китаю Лі Хуею показали у Києві уламки збитої ракети з КНДР. *Дзеркало тижня* : веб-сайт. URL: https://zn.ua/ukr/war/spetspredstavniku-kitaju-li-khueju-pokazali-u-kijevi-ulamki-zbitoji-raketi-z-kndr-.html (дата звернення: 04.04.2025).

29. Дипломатам ЄС показали залишки ракети «Іскандер-М», якою РФ вдарила по Києву. *Freedom: інформаційний портал* : веб-сайт. URL: https://uatv.ua/uk/dyplomatam-yes-pokazaly-zalyshky-rakety-iskander-m-yakoyu-rf-vdaryla-po-kyyevu-foto/ (дата звернення: 05.08.2025).

30. Лагер О. Символ злочинів Росії: закривавлену іграшку з обстріляного Краматорського вокзалу відправлять в ООН. *Вільне радіо* : веб-сайт. URL: https://freeradio.com.ua/symvol-zlochyniv-rosii-zakryvavlenu-ihrashku-z-obstrilianoho-kramatorskoho-vokzalu-vidpravliat-v-oon/ (дата звернення: 26.05.2025).

31. Куришко Д. Українці, які отримали Нобеля. Чим відомий Центр громадянських свобод. *BBC News Україна* : веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-63171018 (дата звернення: 12.01.2026).

32. Якщо ви стали потерпілим або свідком воєнних злочинів Росії – фіксуйте та надсилайте докази! *Офіс Генерального Прокурора* : веб-сайт. URL: https://warcrimes.gov.ua/ (дата звернення: 26.01.2026).

33. 30-й «Рамштайн»: як зустрічі Контактної групи посилюють обороноздатність України. *Міністерство оборони України* : веб-сайт. URL: https://mod.gov.ua/news/30-j-ramshtajn-yak-zustrichi-kontaktnoyi-grupi-posilyuyut-oboronozdatnist-ukrayini (дата звернення: 10.12.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 321
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.31

ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНІХ ВІДНОСИНАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДІ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

SECURITY GUARANTEES IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS: THEORETICAL APPROACHES AND UKRAINIAN PRACTICE

Швечикова-Плавська Я.П.,
orcid.org/0009-0003-5595-221X
кандидат політичних наук,
асистент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті здійснено комплексний теоретико-аналітичний розгляд гарантій безпеки як феномену сучасних міжнародних відносин в умовах трансформації глобального та регіонального безпекового середовища. Метою дослідження є осмислення сутності, механізмів і обмежень міжнародних гарантій безпеки, а також оцінка релевантності існуючих концепцій і моделей для України з урахуванням досвіду російсько-української війни. Методологічну основу роботи становлять підходи політичного реалізму, ліберального інституціоналізму та конструктивізму, що дає змогу проаналізувати гарантії безпеки як похідні від балансу сил, інституційного дизайну та інтерсуб'єктивних уявлень про зобов'язання і довіру.

У статті показано, що гарантії безпеки не є універсальним або автоматично дієвим інструментом міжнародної політики, а їх ефективність визначається сукупністю чинників, зокрема збігом інтересів між гарантом і державою-бенефіціаром, матеріальними спроможностями гаранта, політичною волею, репутацією та ступенем інституціоналізації зобов'язань. Окрему увагу приділено еволюції гарантій безпеки від класичних союзницьких моделей до багаторівневих і мережевих форматів співпраці, які набувають дедалі більшого значення у XXI столітті.

На прикладі України проаналізовано обмеження політичних гарантій, не підкріплених юридичними та інституційними механізмами, що особливо наочно проявилося у контексті Будапештського меморандуму. Обґрунтовано, що в умовах триваючої війни та трансформації міжнародної системи безпеки найбільш реалістичним підходом для України є поєднання зовнішньої підтримки з розвитком власної оборонної, економічної та інституційної спроможності. Зроблено висновок, що стійка модель гарантій безпеки для України має формуватися як багатовимірна система, у якій зовнішні зобов'язання доповнюються внутрішніми ресурсами та здатністю держави до самостійного стримування агресії.

Ключові слова: гарантії безпеки, Будапештський меморандум, колективна оборона, мережеві формати, стратегічні інтереси.

The article provides a comprehensive theoretical and analytical examination of security guarantees as a phenomenon of contemporary international relations amid the transformation of the global and regional security environment. The purpose of the study is to conceptualize the essence, mechanisms, and limitations of international security guarantees, as well as to assess the relevance of existing concepts and models for Ukraine in light of the experience of the Russo-Ukrainian war. The methodological foundation of the work is based on the approaches of political realism, liberal institutionalism, and constructivism, which enables an analysis of security guarantees as derivatives of the balance of power, institutional design, and intersubjective understandings of commitments and trust.

The article demonstrates that security guarantees are not a universal or automatically effective instrument of international politics; their effectiveness is determined by a combination of factors, including the alignment of strategic interests between the guarantor and the beneficiary state, the material capabilities of the guarantor, political will, reputation, and the degree of institutionalization of commitments. Particular attention is given to the evolution of security guarantees from classical alliance models to multilevel and networked formats of cooperation, which are gaining increasing importance in the 21st century.

Using the case of Ukraine, the limitations of political guarantees not backed by legal and institutional mechanisms are analyzed, a limitation that became particularly evident in the context of the Budapest Memorandum. It is argued that, under conditions of ongoing war and the transformation of the international security system, the most realistic approach for Ukraine is to combine external support with the development of its own defense, economic, and institutional capabilities. The conclusion is drawn that a sustainable model of security guarantees for Ukraine should be formed as a multidimensional system in which external commitments are complemented by internal resources and the state's capacity for independent deterrence of aggression.

Key words: security guarantees, Budapest Memorandum, collective defense, networked formats, strategic interests.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Проблематика гарантій безпеки є однією з ключових у дослідженнях міжнародних відносин, оскільки питання виживання та захищеності держави формує основу її зовнішньополітичної поведінки. Традиційно гарантії безпеки розглядаються як система міжнародних зобов'язань, що покликана забезпечити державі захист від зовнішніх загроз шляхом створення умов, у яких потенційна агресія стає надто дорогою або безперспективною. Проте у XXI столітті класичні моделі гарантування безпеки опинилися під тиском нових глобальних процесів: фрагментації міжнародного порядку, зростання ролі ядерних держав, появи гібридних форм агресії, ерозії механізмів колективної безпеки та зниження ефективності міжнародних інститутів.

Особливої гостроти ця проблема набуває у контексті триваючої агресії Російської Федерації проти України. Досвід України демонструє, що формальні політичні чи юридичні зобов'язання, зокрема такі як Будапештський меморандум, не є достатнім інструментом для стримування агресора, якщо вони не підкріплені реальними механізмами примусу чи захисту. Таким чином постає питання, наскільки у сучасному міжнародному середовищі взагалі можливі дієві гарантії безпеки та які інструменти можуть їх забезпечити.

Паралельно змінюється й глобальна архітектура безпеки: Сполучені Штати, які традиційно виступали головним гарантом стабільності міжнародної системи та центральною опорою НАТО, коригують свою зовнішню політику, переходячи від універсалістського підходу до вибіркової участі у міжнародних зобов'язаннях. Це прямо впливає на ефективність механізмів колективної безпеки та змінює баланс сил усередині Альянсу.

Для України питання гарантій безпеки має не лише теоретичне, а й фундаментальне практичне значення, адже від ефективної моделі залежить виживання держави та її довгострокова стійкість.

Мета і завдання статті – усунути наявну теоретичну невизначеність щодо природи та ефективності гарантій безпеки в умовах трансформації сучасного міжнародного порядку та запропонувати авторське бачення можливостей і обмежень застосування таких механізмів щодо України. У роботі акцентується увага на співвідношенні зовнішніх гарантій та внутрішньої оборонної спроможності держави, а також на впливі зміни зовнішньополітичного курсу США й внутрішньої гетерогенності НАТО на дієвість колективних механізмів безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою статті. Проблематика гарантій безпеки у сучасних міжнародних відносинах привертає значну увагу дослідників, особливо у контексті трансформації глобальної безпекової архітектури та зміни поведінки ключових держав. Класичні праці С. Уолта [1], Дж. Міршаймера [2] та Р. Джервіса [3], попри давнішу дату публікації, залишаються концептуально значущими для сучасних досліджень, оскільки формують методологічну основу аналізу стратегічної довіри, репутації та поведінки держав у кризових ситуаціях. Переосмислення цих понять у новітніх умовах запропоновано у роботі Р. Джервіса, К. Яргі-Майло та Д. Каслера, де автори аргументують необхідність відходу від традиційного тлумачення репутації як сталої змінної у міжнародній політиці [4]. Також увагу їхням концепціями приділяється і в роботах відчизняних дослідників, наприклад Миколи Капітоненка [5].

У великій мірі проблематика гарантій безпеки пов'язана з теорією альянсів і союзів. Важливий внесок у сучасне розуміння природи гарантій безпеки становить емпіричне дослідження Б. Дж. Кенне, опубліковане у журналі International Organization у 2018 р., присвячене ролі угод про оборонну співпрацю у формуванні глобалізованої мережі безпеки. На основі масштабного масиву даних автор демонструє, що оборонні угоди, на відміну від формальних союзів, створюють розгалужені та багаторівневі зв'язки між державами, які фактично функціонують як мережеві гарантії безпеки [6].

Питання гарантій безпеки в сучасному дискурсі часто асоціюється з українським кейсом. Важливе місце цій проблематиці надано в колективній праці Theoretical and Practical Explorations of Policy Agendas for Peace in Ukraine (2025) [7], що пропонує міждисциплінарне бачення умов припинення та врегулювання російсько-української війни. У межах цього теоретичного комплексу значну увагу приділено саме механізмам безпеки, включно з гарантіями, механізмами стримування та можливими формами геополітичного врівноваження. Автори наголошують, що будь-яка модель сталого миру потребує чітко визначених та багаторівневих безпекових похідних – від зовнішніх гарантій до внутрішніх інституційних засобів забезпечення спроможності. Монографія демонструє тенденцію сучасної науки до поєднання структурних і нормативних підходів у розумінні гарантій безпеки, що робить її одним із концептуально ключових джерел для дослідження еволюції цього феномена в міжнародних відносинах.

Вагомий внесок у формування сучасного розуміння гарантій безпеки як складного міжнародно-політичного явища зробили дослідники провідних академічних шкіл Заходу. Теоретичні засади вивчення надійності союзів, довіри між державами та механізмів гарантування безпеки заклали класичні праці Гленна Снайдера [8], та Кененета Уолца [9], які досліджували баланс сил, логіку стримування та проблему «entrapment vs. abandonment» у союзницьких відносинах. У нео-

реалістичній і неоліберальній парадигмах важливими залишаються роботи Роберта Кеогейна, Джозефа Найя [10] та Мансура Олсона [11], які показали роль інституцій і взаємозалежності у формуванні більш стійких та передбачуваних систем безпеки. Значущими для сучасного дискурсу є також дослідження Александра Вендта [12], Катерини Талмі [13], Марти Фіннемор [14], Девіда Лейка [15] та Дебори Ларсон [16], які аналізують соціальні, психологічні та ідентифікаційні аспекти гарантій безпеки, включно з питаннями репутації, довіри й сприйняття зобов'язань. Ці праці формують фундамент сучасного наукового осмислення гарантій безпеки, демонструючи багатовимірність цього феномену – від структурних обмежень міжнародної системи до ролі норм, очікувань та інтерпретативних практик у відносинах між державами.

В решті грантаї безпеки для Украни наразі досліджують українські колеги, серед яких Григорій Перепелиця [16], Олексій Мельник [17], Микола Бєлєсков [18], Лариса Радовецька [19] та Дмитро Шеренговський, який очолює проєкт Центру Дністрянського (УКУ) під назвою "Безпекові угоди України" та ін.

Виклад основного матеріалу. Гарантії безпеки є складним феноменом сучасних міжнародних відносин, що функціонує на перетині політичних, правових, військових та психологічних механізмів взаємодії держав. У широкому розумінні гарантії безпеки передбачають зобов'язання одного або кількох суб'єктів міжнародної системи вжити визначених дій у разі виникнення загрози або акту агресії щодо іншої держави. Проте з теоретичної точки зору гарантії не є однорідним явищем: вони формуються і діють у межах певних концептуальних рамок, які визначають і їхню ефективність, і можливі межі застосування.

У традиції політичного реалізму гарантії безпеки розглядаються як похідні від структури міжнародної системи та розподілу сил. Держави надають гарантії тоді, коли це відповідає їхнім стратегічним інтересам та посилює їхню власну безпеку, а не через бажання підтримувати стабільність як таку. Класичні праці Г. Снайдера [8, 15-25], С. Уолта [1, 25-35] та Дж. Міршаймера [2, 200-220.] підкреслюють, що гарантії є інструментами балансування та стримування і ніколи не існують поза логікою інтересів гаранта. Зокрема, дилеми «entrapment» та «abandonment» демонструють внутрішню напруженість будь-якої гарантії: гарант ризикує або бути втягнутим у небажаний конфлікт, або підважити свою репутацію, якщо ухилиться від виконання зобов'язань.

Ліберально-інституціоналістський підхід розглядає гарантії крізь призму інституційного дизайну, режимів та норм, що знижують невизначеність у поведінці держав. Роботи Р. Кохейна та Дж. Найя [10, 81-87] показують, що гарантії можуть бути більш надійними, якщо вони вбудовані у формальні інститути, які забезпечують прозорість, передбачуваність і сталість взаємодії. Підтримання гарантій таким чином ґрунтується не лише на силі гаранта, а й на здатності інституцій забезпечувати обмеження щодо порушення взятих зобов'язань.

Конструктивістська школа підкреслює роль ідентичності, довіри та спільних норм у підтриманні гарантій. З позицій А. Вендта [12, 298-313.], гарантії ефективні тоді, коли держави сприймають одна одну як суб'єктів, з якими вони поділяють певні уявлення про порядок, легітимність та взаємні очікування. Таким чином, гарантії не є лише юридичними чи військовими домовленостями, а інтерсуб'єктивними конструктами, що здобувають силу через норми та колективні уявлення.

Сучасні емпіричні дослідження, такі як робота Б. Дж. Кінне [6], демонструють, що гарантії дедалі більше набирають мережевого характеру. Функція гарантування безпеки у XXI столітті розподіляється між великою кількістю держав, інституцій та організацій, що формують складні мережі військово-політичної взаємодії. У таких мережах гарантії безпеки можуть виникати навіть без формальної союзницької інституалізації, а завдяки регулярній оборонній кооперації, військовим угодам та консультаціям.

Такі розбіжності у трактуванні гарантій безпеки пов'язані в першу чергу з високим рівнем залежності їхньої природи від середовища, від умов міжнародної системи. Дане явище в часи Холодної війни, в 1990-ті та зараз має різні визначення та відмінне значення для акторів.

Після Другої світової війни гарантії безпеки стали ключовим елементом міжнародної політики, особливо у структурі біполярної системи. Створення НАТО, ОВД та інших військових союзів ґрунтувалося на принципі колективної оборони, який відображає намагання держав мінімізувати ризик агресії шляхом об'єднання потенціалу. Гарантії безпеки в цій системі мали чітку юридичну структуру та політичний зміст, оскільки агресія проти одного союзника вважалася агресією проти всіх.

Однак трансформація міжнародного порядку після розпаду СРСР спричинила зміну ролі гарантій безпеки. Однополярність після 1991 року зменшила потребу у жорстких союзах, натомість посиливши роль неформальних та політичних гарантій. У цей період значення набувають багатосторонні механізми, такі як ОБСЄ, миротворчі операції ООН та міжнародні режими контролю над озброєннями.

В умовах наростання багатополярності у XXI столітті гарантії безпеки знову повертаються у фокус досліджень, але вже у новій формі. Поси-

лення Китаю, ревізіонізм Росії, стратегічний перехід США до вибіркової участі у глобальних процесах – усе це формує нові конфігурації безпеки, де гарантії стають фрагментованими, ситуаційними та багаторівневими.

Тут особливої ваги набуває тенденція до мережевих гарантій, у яких окремі держави поєднують двосторонні, регіональні та глобальні інструменти безпеки. Такі гарантії можуть включати: політичні запевнення, оборонні угоди про співпрацю, постачання озброєнь, участь у навчаннях, створення спільних командних структур. Цей підхід дає можливість гнучко адаптувати гарантії до конкретних регіональних умов, але водночас він ускладнює передбачення поведінки гаранта у кризовій ситуації.

В свою чергу ефективність гарантій безпеки не є сталою величиною і залежить від сукупності політичних, структурних та інституційних чинників, які формуються у конкретному міжнародному контексті. Насамперед вирішальне значення має ступінь збігу стратегічних інтересів між державою-гарантом і державою-бенефіціаром. Гарантії безпеки мають реальний зміст лише тоді, коли їх виконання прямо або опосередковано відповідає національним інтересам гаранта. У ситуаціях, коли зобов'язання з надання гарантій вступають у суперечність із базовими стратегічними пріоритетами держави-гаранта, такі гарантії набувають декларативного характеру та втрачають стримувальний потенціал [20].

Не менш важливим чинником є матеріальні спроможності держави, яка виступає гарантом. Здатність виконати безпекові зобов'язання визначається не лише формальними заявами, а передусім наявністю достатнього військового, економічного та технологічного потенціалу. Держава, що не володіє необхідними ресурсами для проєкції сили, підтримки тривалих операцій або забезпечення логістики, навіть за наявності політичної волі не спроможна забезпечити надійність гарантій безпеки. У цьому сенсі матеріальна база гаранта є ключовою передумовою перетворення формальних зобов'язань на дієвий інструмент стримування [21].

Ефективність гарантій безпеки значною мірою визначається політичною волею держави-гаранта, її внутрішньополітичною стабільністю та інституційною спроможністю виконувати взяті зобов'язання. Рішення щодо реалізації гарантій ухвалюються в межах конкретних політичних систем і залежать від позицій політичних еліт, суспільної підтримки та характеру політичних процесів, що особливо актуально для демократичних держав, де зміна урядів може впливати на послідовність зовнішньополітичного курсу. [20]

Важливим чинником також є репутація гаранта та його попередній досвід дотримання міжнародних зобов'язань, оскільки саме історична практика формує сприйняття надійності гарантій незалежно від їх юридичного оформлення. Водночас високий рівень інституціоналізації гарантій, зокрема їх інтеграція у формальні механізми колективної безпеки, підвищує їхній стримувальний потенціал завдяки наявності чітких процедур ухвалення рішень, розподілу відповідальності та координації дій між учасниками.

У сукупності ці чинники свідчать, що гарантії безпеки є результатом взаємодії політичних, інституційних і репутаційних параметрів, а не лише формально-правових зобов'язань.

Висновки. Україна є показовим кейсом, що наочно демонструє складність застосування моделей гарантій безпеки поза межами формалізованих союзницьких структур. Досвід Будапештського меморандуму 1994 року, який передбачав політичні запевнення з боку трьох ядерних держав, але не містив ані механізмів примусу, ані зобов'язань у сфері колективної оборони, засвідчив обмеженість гарантій, позбавлених юридичної сили та інституційної підтримки [22]. Цей приклад підтверджує загальний висновок теорії міжнародних відносин про те, що безпекові гарантії, які не спираються на чітко визначені механізми реалізації, мають радше декларативний, ніж стримувальний характер.

Актуалізація дискусії щодо гарантій безпеки для України після 2022 року виявила низку глибинних структурних проблем, пов'язаних із трансформацією міжнародної системи безпеки. Насамперед ідеться про обмеження класичної моделі гарантування через вступ до НАТО, яка, попри свою формальну ефективність, супроводжується серйозними політичними та стратегічними викликами. Внутрішня неоднорідність Альянсу, відмінності у сприйнятті загроз між його членами та визначальна роль позиції Сполучених Штатів суттєво ускладнюють формування консенсусу щодо поширення механізмів колективної оборони на державу, що перебуває у стані війни. Крім того, за умов триваючого збройного протистояння реалізація зобов'язань у межах статті 5 Вашингтонського договору потенційно сприймається як ризик прямого військового зіткнення з ядерною державою, що додатково знижує готовність окремих союзників до прийняття жорстких безпекових рішень [23].

У такому контексті дедалі більшої ваги набувають альтернативні, багаторівневі та мережеві формати гарантування безпеки, які не замінюють класичні союзницькі механізми, але здатні частково компенсувати їхні обмеження. Йдеться про поєднання двосторонніх угод зі стратегічними партнерами, участь у програмах довгострокового зміцнення обороноздатності, інституціоналізовані зобов'язання щодо постачання озброєнь

і поступову інтеграцію України у західну систему військово-політичної кооперації. Такі підходи формують більш гнучку модель безпеки, в якій стримувальний ефект забезпечується не єдиною формальною гарантією, а сукупністю взаємопов'язаних інструментів і практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Walt S. M. The Origins of Alliances. Ithaca ; London : Cornell University Press, 1987. 336 p. (Cornell Studies in Security Affairs).
2. Mearsheimer J. J. The Tragedy of Great Power Politics. New York ; London : W. W. Norton & Company, 2001. 555 p.
3. Jervis R. Perception and Misperception in International Politics / R. Jervis. Princeton : Princeton University Press, 1976. – 445 p.
4. Jervis R., Yarhi-Milo K., Casler D. Redefining the Debate Over Reputation and Credibility in International Security: Promises and Limits of New Scholarship. World Politics. 2021. Vol. 73, No. 1. P. 167–203. DOI: 10.1017/S0043887120000246.
5. Капітоненко М. Теорія та практичні механізми гарантій безпеки. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2025. Вип. 164, № 1. С. 30–37. DOI: https://doi.org/10.17721/apmv.2025.164.1.30-37. URL: http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3979/3726 (дата звернення: 20.01.2026).
6. Kinne B. J. Defense Cooperation Agreements and the Emergence of a Global Security Network. International Organization. 2018. Vol. 72, No. 4. P. 799–837. DOI: 10.1017/S0020818318000279.
7. Shinoda H. The Impacts of the Russo-Ukrainian War: Theoretical and Practical Explorations of Policy Agendas for Peace in Ukraine / ed. by H. Shinoda, P. Fedorchenko-Kutuyev. Singapore : Springer, 2025. (SpringerBriefs in International Relations). DOI: 10.1007/978-981-96-2295-5. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-96-2295-5 (дата звернення: 22.01.2026).
8. Snyder G. H. Alliance Politics / G. H. Snyder. – Ithaca ; London : Cornell University Press, 1997. – 448 p.
9. Waltz K. N. Theory of International Politics. Reading, Mass. : Addison-Wesley, 1979. 251 p.
10. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence. 4th ed. New York : Pearson, 2012. 368 p.
11. Olson M. The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1965. 176 p.
12. Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 429 p. DOI: 10.1017/CBO9780511612183.
13. Talmi K. Reputation and International Politics. Princeton : Princeton University Press, 2005. – 248 p.
14. Finnemore M. National Interests in International Society. Ithaca : Cornell University Press, 1996. – 154 p.
15. Lake D. A. Hierarchy in International Relations. Ithaca : Cornell University Press, 2009. – 248 p.
16. Перепелиця Г. М. Гарантії безпеки для України в умовах трансформації міжнародного порядку: теоретичні підходи та практичні перспективи. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2025. Вип. 2 (66). С. 45–62.
17. Мельник О. Ядерний чинник у російсько-українській війні, гарантії безпеки України та глобальна безпека. Разумков центр. 2023. URL: https://razumkov.org.ua/statti/yadernyi-chynnyk-u-rosiiskoukrainskii-viini-garantii-bezpeky-ukraini-ta-globalna-bezpeka (дата звернення: 22.01.2026).
18. Bielieskov M. Any Serious Ukraine Peace Plan Must Address Putin's Imperial Ambitions. Atlantic Council. 2024. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/any-serious-ukraine-peace-plan-must-address-putins-imperial-ambitions/ (дата звернення: 22.02.2026).
19. Радовецька Л. В. Гарантії безпеки для України: невивчені уроки Будапештського меморандуму. ResearchGate. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/387331679_Guarantees_of_security_for_Ukraine_unlearned_lessons_of_the_Budapest_Memorandum (дата звернення: 23.01.2026).
20. Lee D. Y. Strategies of Extended Deterrence: How States Provide the Security Umbrella. Security Studies. 2021. Vol. 30, No. 5. P. 761–796. DOI: 10.1080/09636412.2021.2010887.
21. Lonsdale D. J. Extended Deterrence: Back to the Future / D. J. Lonsdale // Information Series / National Institute for Public Policy. – 2022. – No. 541. – 12 p.
22. Weisiger A., Yarhi-Milo K. Revisiting Reputation: How Past Actions Matter in International Politics. International Organization. 2015. Vol. 69, No. 2. P. 473–495. DOI: 10.1017/S002081831500004X.
23. International Crisis Group. High Stakes Promises: The Challenge of Security Guarantees for Ukraine. 2025. URL: https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/ukraine-russia-internal-united-states/high-stakes-promises-challenge-security-guarantees-ukraine (дата звернення: 27.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

РОЗДІЛ 5
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 321.01
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.32

КОНСТРУКТИВНА КРИТИКА ТЕОРІЇ ПОСТЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: КЛЮЧОВІ ФІГУРИ ТА ПОГЛЯДИ

CONSTRUCTIVE CRITICISM OF THE THEORY OF POSTLIBERAL DEMOCRACY: KEY FIGURES AND VIEWS

Асоян Е.Ш.,
orcid.org/0000-0003-2664-5838
доктор філософії з державного управління,
доцент кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин
Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

У статті авторка аналізує наукові позиції провідних критиків теорії постліберальної демократії, розглядає їх аргументацію та обґрунтування головних ідей. Стверджується, що на сьогодні рефлексією положень, розроблених пропонентами теорії постліберальної демократії, займається вузьке коло зарубіжних пошуковців, що зумовлено новизною даної парадигми. Мета дослідження полягає в узагальненні критичних підходів до теорії постліберальної демократії і з'ясуванні їх евристичного потенціалу в контексті кризи ліберального порядку та реконструкції демократичного дискурсу. Насамперед, систематизуються теоретичні візії С. Борга, С. Коудела, Б. Фронена тощо, спрямовані на критичну рефлексію систем поглядів таких учених, як А. Вермель, П. Денін, А. Пабст тощо, для яких ідея загального блага протиставляється ідеї індивідуальної автономії. Звернення до колективних цінностей у постліберальній парадигмі може розумітися, з одного боку, як компенсаторна функція в умовах фрагментації соціуму, а з іншого, – як джерело нових форм політичної ієрархії. Наголошується, що критика теорії постліберальної демократії виходить з таких проблем, як виклики політичного патерналізму, зменшення ваги інституційних інструментів стримувань та противаг, загроза індивідуальним правам і свободам і т. д. Одночасно підкреслюється, що критика теорії постліберальної демократії не обмежується запереченням останньої, а спрямована на ідентифікацію її нормативних обмежень та спроможності інтеграції з принципами соціальної справедливості та правової держави. У статті наголошується, що полеміка довкола теорії і практики постліберальної демократії є ознакою більш глибоких змін демократичної легітимності у XXI сторіччі та закладає фундамент конструювання новітніх гібридних моделей демократії, спроможних поєднати в собі як універсальний світ людини, так і загальне благо.

Ключові слова: теорія постліберальної демократії, лібералізм, загальне благо, критика, індивідуальна автономія, демократична легітимність.

In the article, the author analyzes the scientific positions of the leading critics of the theory of postliberal democracy, considers their argumentation and substantiation of the main ideas. It is argued that today a narrow circle of foreign researchers is engaged in the reflection of the provisions developed by the proponents of the theory of postliberal democracy, which is due to the novelty of this paradigm. The purpose of the study is to generalize critical approaches to the theory of postliberal democracy and clarify their heuristic potential in the context of the crisis of the liberal order and the reconstruction of democratic discourse. First of all, the theoretical visions of S. Borg, S. Cowdell, B. Frohnen, etc. are systematized, aimed at critical reflection of the systems of views of such scientists as A. Vermeule, P. Deneen, A. Pabst, etc. who oppose the idea of the common good to the idea of individual autonomy. The appeal to collective values in the postliberal paradigm can be understood, on the one hand, as a compensatory function in the conditions of fragmentation of society, and on the other, as a source of new forms of political hierarchy. It is emphasized that the criticism of the theory of postliberal democracy proceeds from such problems as the challenges of political paternalism, the reduction of the weight of institutional instruments of checks and balances, the threat to individual rights and freedoms, etc. At the same time, it is emphasized that the criticism of the theory of postliberal democracy is not limited to the denial of the latter, but is aimed at identifying its normative limitations and the ability to integrate with the principles of social justice and the rule of law. The article emphasizes that the controversy surrounding

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

the theory and practice of postliberal democracy is a sign of deeper changes in democratic legitimacy in the 21st century and lays the foundation for the construction of new hybrid models of democracy capable of combining both the universal world of man and the common good.

Key words: theory of postliberal democracy, liberalism, common good, criticism, individual autonomy, democratic legitimacy.

Постановка проблеми. Останнім часом академічний дискурс в межах політичної науки поглибився пошуками нових парадигмальних рішень, які б могли запропонувати теоретично обґрунтовані механізми вирішення актуальних практичних проблем і викликів публічно-політичної площини (кризи, війни, суспільне невдоволення демократичними інституціями тощо). Одну з таких спроб пропонує теорія постліберальної демократії. Але чи дійсно ідеї, розроблені в межах даного наукового підходу, можуть стати розв'язком, а не додатковим стимулом для суспільних протиріч? Спираючись виключно на аналіз наукових напрацювань представників цієї теорії, об'єктивної відповіді знайти неможливо. Необхідно також дослідити позицію тих, хто аргументовано критикує постліберальну школу, адже істина завжди десь посередині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складність дослідження полягає у тому, що в силу новизни самого підходу постліберальної демократії, критичних напрацювань з цієї проблематики обмаль, а аналізу останніх – і поготів. Тим не менш, є наукові роботи окремих дослідників, що репрезентують переважно західно-демократичну традицію політичної науки, а саме – С. Борга, С. Коудела, Б. Фронена, на які ми і спиралися в межах даного наукового пошуку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відкритими лишаються питання стосовно того, чи критика теорії постліберальної демократії обмежується виключно запереченням останньої, чи спрямована на більш значущі завдання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в узагальненні критичних підходів до теорії постліберальної демократії і з'ясуванні їх евристичного потенціалу в контексті кризи ліберального порядку та реконструкції демократичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття С. Борга «У пошуках спільного блага: постліберальний проєкт «Ліві та Праві» є переважно реконструктивною та частково критичною [1]. Реконструкція починається з історичного походження постлібералізму. Історично кажучи, політичне формулювання постлібералізму у Великій Британії, за С. Боргом, можна відстежити в русі «Синіх лейбористів» після загальних виборів у Великій Британії 2010 року [1, с. 4]. Рух очолював М. Гласмен, який стверджував, що основними проблемами, з якими стикається Британія, є поєднання соціального лібералізму та економічного лібералізму обох партій (лейбористської та консервативної), і що потрібен політичний порядок, який би надавав пріоритет сім'ї та місцевим громадам. «Сині лейбористи» називали це бачення суспільства «спільним благом», яке протиставлялося колективістській політиці, заснованій на ідентичності, а також індивідуалізмі, який не визнає вищого блага, ніж власний інтерес окремої людини.

З іншого боку, витоки американського постлібералізму, стверджує С. Борг, можна простежити від президентської перемоги Д. Трампа у 2016 році [1, с. 5]. Ця подія поставила під сумнів республіканський істеблішмент та політику, так званий «ф'южнізм» економічного лібералізму та соціального консерватизму, який домінував у Республіканській партії з 1950-х років. С. Борг вважає, що постліберали представляють собою «спробу оновлення консервативної думки» замість націоналістичної альтернативи. Самі американські постліберали, зазначає дослідник, не є націоналістами чи етнонаціоналістами, П. Деніна, зокрема, називають «антиамериканським» через його критику лібералізму, на якому була заснована Америка [1, с. 6].

Після реконструкції цього історичного контексту С. Борг представляє основні ідеї постлібералізму, зокрема постліберальну перспективу щодо «особливого розуміння теорії суспільного договору, поєднаної з твердженням про самопідривний характер лібералізму» [1, с. 6]. Учений простежує походження британської постліберальної критики теорії суспільного договору до праць Дж. Мілбенка. Останній, з теологічної позиції радикальної ортодоксії, стверджує, що секуляризація не була теологічно нейтральним історичним процесом, а радше «партикуляристським та контингентним соціально-політичним порядком» [2]. Це було виражено через теорію суспільного договору, розроблену Т. Гоббсом і Дж. Локком, де «конкурентний атомістичний індивід» є «фундаментальною одиницею політичного порядку» [1, с. 7]. Рішенням Дж. Мілбенка для цього світського порядку є «англо-католицьке «ортодоксальне» християнське соціальне бачення». Хоча радикальна ортодоксія є теологічною школою думки, її використовували як Дж. Мілбенк, так і А. Пабст як фундаментальну основу для своїх політичних праць та теорії, яку вони називають постлібералізмом. За С. Боргом, Дж. Мілбенк і А. Пабст стверджують, що ключові ідеї Т. Гоб-

бса та Дж. Локка, тобто гоббсівська особистість, схильна до конфліктів, та право Дж. Локка на самовласність, були основою лібералізму та разом створили «ідеологічне сузір'я». Воно пріоритезує індивідуальні потреби, «прагнення до багатства, влади та задоволення», що віддаляє людей від соціальних зобов'язань, їхньої «соціальної вбудованості». Для досягнення цього Дж. Мілбенк і А. Пабст стверджують, що лібералізм потребує примусового державного контролю та ринкової конкуренції. С. Борг підсумовує їхнє тлумачення лібералізму, який з самого початку надавав пріоритет індивідуальній автономії як найвищому благу у поєднанні з капіталізмом, який комерціалізував постійно зростаючу кількість соціальних зв'язків.

С. Борг визначає працю П. Деніна «Чому лібералізм зазнав невдачі» як одну з найважливіших праць американського постлібералізму [3]. Тут С. Борг визначає подібне тлумачення Т. Гоббса та Дж. Локка, як і у Дж. Мілбанка та А. Пабста, де лібералізм розглядається як «всеохоплюючий політичний проєкт, який прагне переробити все життя за своїм образом» [1, с. 8]. П. Денін стверджує, що давнє визначення свободи означало «культивування чеснот, необхідних для участі в самоврядуванні», але з часом воно змінилося та зазнало впливу теорії суспільного договору Т. Гоббса та Дж. Локка; свобода стала «усуненням будь-яких перешкод для здійснення бажань індивіда» [3]. С. Борг стверджує, що лібералізм у розумінні П. Деніна ґрунтується на двох основоположних припущеннях: антропологічному індивідуалізмі в поєднанні з волюнтаристським розумінням вибору та вірі в радикальне розділення та протиставлення між людиною та природою. Це створює «герменевтику підозри» проти всього, що може тим чи іншим чином обмежувати індивіда соціально, економічно та навіть культурно [1, с. 8-9]. Виходячи з цього, лібералізм прагнутиме сильної держави, щоб оптимізувати та максимізувати умови, за яких можливе здійснення індивідуальної свободи. Цитуючи С. Борга: «індивідуалізм та етатизм розвиваються в тандемі»,ось чому, за словами П. Деніна, у США консерватори та ліберали мають одну й ту саму мету [1, с. 9].

Окрім аналізу ідей Дж. Мілбанка, А. Пабста та П. Деніна, С. Борг також вказав на інші проблеми, що підлягають постліберальній критиці: це внутрішня соціальна стратифікація, глобальна політика та навіть фемінізм. Щодо соціальної стратифікації, С. Борг стверджує, що постліберали запозичили соціологічну критику американського соціального критика К. Лаша [4]. Останній критикував як капіталізм, так і індивідуалізм, і стверджував, що соціальний лібералізм мав тенденцію позбавляти робітничі класи їхніх дуже спільних основ, таких як сімейне життя та релігія. Переходячи від внутрішнього до міжнародного рівня, С. Борг говорить, що постліберали, насамперед Дж. Мілбанк і А. Пабст, стверджують, що міжнародні кризи є побічним продуктом лібералізму [1, с. 10]. Зростання «цивілізаційних держав» та популізму є реакцією на політику «глобального, а не національного та локального». На думку постлібералів, лібералізм не має суттєвої користі, як висловлюється С. Борг, «відсутність заздалегідь визначених телосів, властивих ліберальному проєкту як такому» [1, с. 11]. Це не лише спричиняє конфлікти як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, але й підштовхує держави до глобального управління та віддаляє їх від місцевих рівнів прийняття рішень. Нарешті, учений виділяє феміністських письменниць, яких можна класифікувати як постлібералок, насамперед, таких авторок, як Н. Пауер, Л. Перрі та М. Харрінгтон. Більшість питань, що обговорюються цими авторками, нагадують фемінізм другої хвилі, де критика зосереджена на порнографії та секс-позитивізмі, оскільки ці феміністки стверджують, що, незважаючи на позитивні аспекти контрацепції та абортів, сексуальне визволення та сучасна етика сексу та стосунків зрештою залишають жінок нещасними [1, с. 12].

В останньому розділі статті С. Борг зміщує фокус з постліберальної критики лібералізму на постліберальний засіб ліберального порядку та те, що С. Борг вважає авторитарними схильностями. Дослідник стверджує, що обидва постліберальні рухи мають однакову відправну точку критики лібералізму, і що вони обидва пропонують підтримку громад та сімей проти «руйнівних сил держави та ринку», але їхні рішення розходяться [1, с. 13]. Британські постліберали, стверджує С. Борг, дотримуються традиційних ідей Лейбористської партії та європейської соціал-демократії, а точніше «політики, спрямованої на зміцнення посередницьких інституцій між державою та окремою особою; децентралізацію державної влади на користь місцевих громад; зміцнення профспілок та заохочення корпоративістського управління – все в рамках субсидіарного та інтернаціоналістського глобального порядку» [1, с. 14].

У випадку ж американських постлібералів пропозиції набагато різноманітніші та поляризованіші. С. Борг стверджує, що П. Денін пропонує «оновлений набір практик», який можна розуміти як локалізм; однак на думку С. Борга, П. Денін, здається, рухається до етатизму [1, с. 17]. Інші постліберали також підтримували ідею етатизму для впровадження політики, орієнтованої на сім'ю, та збільшення вітчизняного виробництва. Учений зазначає, що ці пропозиції не зустріли особливих суперечок, а навпаки, що етатизм може бути використаний для регулювання та реалізації соціального бачення «спільного блага». Тут С. Борг бачить зв'язок між американськими

постлібералами та католицьким соціальним вченням інтегралізму, де держава регулюватиме не лише економіку та суспільство, а й цінності. Найповнішу версію інтегралізму, за словами С. Борга, запропонував А. Вермель – «конституціоналізм спільного блага» [5]. Цей конституціоналізм має на меті реструктуризацію «правового порядку США», щоб сприяти «розквіту добре впорядкованої політичної спільноти» за допомогою правової системи, яка прагнутиме забезпечити такі блага, як «мир, справедливість і достаток». Пропозиція А. Вермеля, наполягає С. Борг, наближається до «однозначного авторитаризму», використовуючи «звернення до стандарту, призначеного для обмеження вже існуючої індивідуальної автономії, та використовуючи при цьому державну владу» [1, с. 16].

Підсумовуючи, С. Борг пропонує критичний погляд на «постліберальний проєкт», який, на його думку, має достатню ідейну узгодженість між американською та британською версіями. Дослідник стверджує, що основними концепціями постлібералізму є «особлива інтерпретація теорії суспільного договору та твердження про самопідривну якість ліберального порядку, внутрішнього та глобального» [1, с. 16]. С. Борг наполягає на тому, що постліберальна декларована відданість спільному благу може бути зрозуміла як така, що приносить користь «одним за рахунок інших» та сприяє авторитаризму. Важливо для цієї тези, що С. Борг не описував постлібералізм як ідеологію, а радше як проєкт чи думку. Однак у деяких випадках він порівнював його із соціал-демократією у Великій Британії та в США як спробу оновлення консерватизму.

У випадку з П. Деніном, Е. Коппельман дає несприятливий коментар щодо його поглядів: «Він пропонує перелік невдач, до яких лібералам слід ставитися серйозно. Він не має уявлення, чому вони сталися. Він не знає, що не знає. Він просто дуже хоче когось вдарити» [6, с. 1541]. Основна критика Е. Коппельмана стосується аргументу П. Деніна про те, що логіка лібералізму «схильна руйнувати громади та традиції» [6, с. 1526]. Він стверджує, що П. Денін не надає достатнього пояснення того, як працює цей «механізм». Е. Коппельман критикує П. Деніна та меншою мірою А. Вермеля, здебільшого посилаючись на їхній підхід до католицизму, критикуючи їхні консервативні погляди [6, с. 1533]. За його словами, А. Вермель хоче «дати Церкві беззвітну владу» [6, с. 1555].

Цікавий висновок міститься у статті С. Коуделла про Дж. Мілбанка та А. Пабста, де він аналізує, як вони презентують політичну чесноту [7]. За словами С. Коуделла, ці два апологети постлібералізму прагнуть «Більш цілісного соціалізму, заснованого на ієрархічному (і відверто патерналістському) консерватизмі» [7, с. 322]. Але С. Коуделл занадто зосереджений на обговоренні політичної чесноти. На думку С. Коуделла, Дж. Мілбанк і А. Пабст презентують політичні ідеї, які мають елементи «консервативного соціалізму» [7, с. 317].

Зрештою, існує певна дискусія навколо концепції А. Вермеля про «конституціоналізм спільного блага». Б. Фронен визначає А. Вермеля як католицького інтеграліста через його теорію конституціоналізму [8, с. 82-85]. Як випливає з назви, метою конституціоналізму А. Вермеля є створення спільного блага через державну владу, для боротьби з такими проблемами, як глобальне потепління чи охорона здоров'я [8, с. 84]. Конституційний аспект стосується того, як тлумачити конституцію чи закон, у цьому випадку американський закон. Тлумачення прагне забезпечити те, що найкраще для людей, за допомогою ефективних засобів [8, с. 82]. Б. Фронен здебільшого зосереджує свою критику на позиції А. Вермеля, проте інші американські постліберали також називаються та обговорюються. Б. Фронен згадує Г. Паппіна та описує його, як і А. Вермеля, як інтеграліста [8, с. 86]. Б. Фронен навіть згадує П. Деніна, ствердуючи що «Інтегралісти не поділяють локалізму Деніна (соціал-демократичного)» [8, с. 87].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Виходячи з аналізу С. Борга та інших критиків, постлібералізм є хаотичним та неоднозначним. У контексті його аналізу згадуються такі ідеології, як соціал-демократія та інтегралізм, але, здається, немає єдиної думки щодо того, чи є постлібералізм унікальною парадигмою, чи це просто напрям консервативного соціалізму, чи щось інше. Тим не менш, мета-аналіз дозволяє нам зробити висновок про те, що критика теорії постліберальної демократії не обмежується запереченням останньої, а спрямована на ідентифікацію її нормативних обмежень та спроможності інтеграції з принципами соціальної справедливості та правової держави. Полеміка довкола теорії і практики постліберальної демократії є ознакою більш глибоких змін демократичної легітимності у XXI сторіччі та закладає фундамент конструювання новітніх гібридних моделей демократії, спроможних поєднати в собі як універсальний світ людини, так і загальне благо. Вектор подальших наукових досліджень може бути спрямований у бік емпіричних розвідок постліберальних практик в межах конкретних держав, а також – їх порівняльного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Borg S. In search of the common good: The postliberal project Left and Right. European Journal of Social Theory. 2024. Vol. 27. Iss. 1. P. 3-21.
2. Milbank J. The Gift of Ruling: Secularization and Political Authority. New Blackfriars. 2004. Vol. 85, no. 996., H. 212–238.
3. Deneen P. Why liberalism failed. New Haven: Yale University Press. 2018.
4. Lasch C. The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations. W.W. Norton, New York. 1979.
5. Vermeule A. Common Good Constitutionalism: Recovering the Classical Legal Tradition. Medford: Polity Press. 2022.
6. Koppelman A. It is tash whom he serves: Deneen and Vermeule on liberalism. The Notre Dame law review. 2023. 98(4), P. 1525-1558.
7. Cowdell S. Politics and Virtue: Radical Orthodoxy and Wisdom for the Common Good. International Journal of Public Theology. 2018. 12 (3–4). P. 317–331.
8. Frohnen B. Common Good Constitutionalism and the Problem of Administrative Absolutism. The Catholic Social Science Review. 2022. 27, P. 81–96.

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

УДК 316.334.2:659.4
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.33

МАРКЕТИНГ ВЗАЄМОВІДНОСИН ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТТЯ ПОБУДОВИ ДОВІРИ ДО ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ

RELATIONSHIP MARKETING AS A THEORETICAL BASIS FOR BUILDING TRUST IN POLITICAL ACTORS

Ієремія В.В.,
orcid.org/0009-0008-9458-4292
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Актуальність дослідження визначається насамперед тим, що інструментарій традиційного маркетингу, особливо його частини – маркетингу взаємовідносин, часто не спрацьовує в сфері політичного маркетингу.

Метою дослідження є розкриття характеру та змісту концепції «маркетингу взаємовідносин» у межах традиційного та політичного маркетингу як теоретичної основи концепції побудови довіри до політичних акторів та депутатів зокрема.

Маркетинг взаємовідносин є найсучаснішою концепцією маркетингу, яка уособлює радикальну зміну парадигми маркетингового світосприйняття, що характеризується переходом від конкуренції та конфлікту із конкурентами до взаємозалежності та співпраці із бізнес-партнерами та споживачами.

Традиційна концепція маркетингу зосереджується на продавці та підпорядковує клієнта пасивній, а не активній ролі. І хоча традиційна концепція маркетингу все ще достатньо вкорінена на практиці, дослідження альтернативних концепцій стають все більш популярними. Зокрема, більшість провідних науковців у галузі маркетингу є прихильниками і розробниками «маркетингу взаємовідносин», який в сфері політичних відносин має потужні перспективи для пояснення дій та інтеракцій між акторами, до яких відносяться взаємини мід дкпутатським корпусом та громадянами, кандидатами в депутати на виборцями тощо.

«Маркетинг взаємовідносин» і «маркетинг політичних взаємовідносин» розглядають послідовність обмінів у довгостроковій перспективі і більше зосереджені на розвитку взаємовідносин, ніж на максимізації вигоди в окремих транзакціях. Отже, щонайменше у певних маркетингових середовищах, впровадження «маркетингу взаємовідносин» і «маркетингу політичних взаємовідносин» може бути більш доцільним ніж впровадження традиційної маркетиногової концепції.

На основі дослудження встановлено, що довіра та виконання обіцянок є ключовими змінними в моделі маркетингу взаємовідносин. На відміну від комерційного сектору, у політиці відсутність довіри призводить до непоправної ерозії електоральної бази. Теоретично доведено, що лише через побудову міцних, тривалих зв'язків політичний актор може забезпечити собі сталу підтримку, яка виходить за межі одного виборчого циклу.

Доведено, що маркетинг політичних взаємовідносин має свою унікальну логіку, де метою виступає не просто максимізація «частки ринку» (голосів), а мінімізація відтоку традиційного електорату та формування групи лояльних прихильників («фанатів»). Механізмом такого маркетингу є використання прямого та непрямого рекрутингу, де лояльні виборці стають активними комунікаторами цінностей кандидата, надаючи рекомендації іншим. У такому випадку політичний процес розглядається як двосторонній обмін цінностями, де довгострокова лояльність виборця є ціннішою за миттєвий результат, досягнутий агресивною агітацією.

Ключові слова: політичний маркетинг, маркетинг взаємовідносин, політичні відносини, депутат, кандидат, довіра, виборці, лояльність виборців.

The relevance of the study is determined primarily by the fact that traditional marketing tools, especially relationship marketing, often do not work in the field of political marketing.

The purpose of the study is to reveal the nature and content of the concept of "relationship marketing" within the framework of traditional and political marketing as a theoretical basis for the concept of building trust in political actors and deputies in particular.

Relationship marketing is the most modern marketing concept, which embodies a radical change in the paradigm of marketing worldview, characterized by a transition from competition and conflict with competitors to interdependence and cooperation with business partners and consumers.

The traditional concept of marketing focuses on the seller and assigns the customer a passive rather than an active role. Although the traditional concept of marketing is still quite entrenched in practice, research into alternative concepts is becoming increasingly popular. In particular, most leading scholars in the field of marketing are supporters and developers of "relationship marketing," which in the field of political relations has powerful prospects for explaining the actions

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

and interactions between actors, including relations between the deputy corps and citizens, candidates for deputies and voters, etc.

It has been proven that trust and fulfillment of promises are key variables in the relationship marketing model. Unlike in the commercial sector, in politics, a lack of trust leads to irreparable erosion of the electoral base. It has been theoretically proven that only by building strong, lasting relationships can a political actor secure lasting support that extends beyond a single election cycle.

It is reasonable to assume that marketing political relationships has its own unique logic, where the goal is not simply to maximize "market share" (votes), but to minimize the outflow of the traditional electorate and form a group of loyal supporters ("fans"). The mechanism of such marketing is the use of direct and indirect recruitment, where loyal voters become active communicators of the candidate's values, providing recommendations to others. In this case, the political process is viewed as a two-way exchange of values, where the long-term loyalty of the voter is more valuable than the immediate result achieved by aggressive campaigning.

Key words: political marketing, relationship marketing, political relations, deputy, candidate, trust, voters, voter loyalty.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається насамперед тим, що застосування маркетингового підходу до політичної сфери є відносно новим явищем. Хоча традиційний маркетинг зазнав впливу багатьох наукових дисциплін і, водночас, вніс свій внесок у розвиток інших академічних напрямків, таких, зокрема, як політичний маркетинг, традиційні маркетингові рамки чітко не вписуються в конфігурацію політичного маркетингу. Зокрема ключові елементи політичного маркетингу все ще погано визначені в маркетингових термінах, оскільки, як вважається, існують сутнісні відмінності між традиційним і політичним маркетингом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на відносну новизну самої концепції, характер та зміст «relationship marketing» – «маркетингу взаємовідносин» (чи «маркетингу відносин» / «маркетингу взаємин» / «маркетингу взаємодії» / «маркетингу взаємозв'язку» / «маркетингу стосунків» / «реляційного маркетингу» тощо) описані та проаналізовані в роботах багатьох українських дослідників, серед яких Т. Г. Бєлова і А. І. Бутрій, О. В. Болотна [1], О. Васильченко і А. Ільєнко [3], Ю. О. Головчук і Л. В. Дибчук, О. В. Данніков, А. Донець [4], К. М. Луцій, І. Є. Максютенко і І. В. Шевченко, , П. А. Петриченко [5] та ін.

Серед зарубіжних (причому як західних, так і незахідних) дослідників «relationship marketing» (RM) можна виділити таких авторів, як-то: Річард Багоззі, Леонард Беррі [7], Асма Бугєрра і Мохамед Набіль Мзухі, Карлос Бріто, Касал Бругха, Селін Марі Капел і Нельсон Олі Ндубісі, Хрістіан Грьонрус [11], Еверт Гуммессон [12], Роберт Морган [14] та ін.

Однак, концепція політичного «маркетингу взаємовідносин» або «маркетингу політичних взаємовідносин», на нашу думку, дуже мало розроблена у світовій науці, і взагалі майже не представлена в українському науковому дискурсі. Серед відносно небагатьох робіт, в яких робиться спроба розкрити характер та зміст політичного «маркетингу взаємовідносин», можна виділити теоретичні та емпіричні дослідження таких авторів, як-то: О. Ю. Бочко [2], Г. В. Музиченко [15, 16], Деклан Беннон [6], Хоссейн Ебаді та Сейед Абдулла Хейдарі і Юнус Вакіл Алройя [10], Ібрагім Сайібу Нндіні і Кобі Менса [17], Мехді Шахін [18] тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливої актуальності в контексті цього дослідження набуває малодосліджений раніше зв'язок між концептуальними засадами маркетингу відносин та механізмами формування соціального капіталу депутата. Політична практика потребує міцного наукового фундаменту, проте в українській політичній думці концепція маркетингу відносин ще не розглядалася як базова теоретична модель для інституціалізації довіри, де виборець виступає не просто споживачем обіцянок, а довгостроковим стейкхолдером політичного процесу.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття характеру та змісту концепції «маркетингу взаємовідносин» у межах традиційного та політичного маркетингу як теоретичної основи концепції побудови довіри до політичних акторів та депутатів зокрема.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких було необхідним для вирішення означеної наукової проблеми. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи як контент-аналіз, дескриптивний метод, методи деконструкції і реконструкції тощо. Зрештою, це дозволило критично переосмислити концепцію традиційного «маркетингу взаємовідносин», а також розкрити характер і зміст концепції політичного «маркетингу взаємовідносин».

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору еволюції концепції маркетингу, зазвичай виділяють шість (рідше сім) концепцій (етапів розвитку концепції) маркетингу, які відображають принципові зміни на ринку, звертають увагу на різні аспекти маркетингової діяльності і використовують різний маркетинговий інструментарій

[1, с. 242]. Загальна тенденція розвитку концепцій маркетингу, на думку О. В. Болотної, зводиться до «перенесення акценту з удосконалювання виробництва й товару на інтенсифікацію комерційних зусиль на побудову відносин зі споживачами й дотримання соціальної етичності» [1, с. 242].

Як зазначають О. Васильченко і А. Ільєнко, «маркетинг взаємовідносин» ознаменовує радикальну зміну парадигми маркетингового світосприйняття, що характеризується переходом від конкуренції та конфлікту [із конкурентами] до взаємозалежності та співпраці [із бізнес-партнерами та споживачами] [3, с. 275].

Як науковий термін «relationship marketing» (RM) – «маркетинг взаємовідносин» був вперше введений в широкий науковий обіг відомим американським дослідником Л. Беррі у 1983 р. для опису нового підходу до маркетингу послуг, що був орієнтований на більш тривалу взаємодію із клієнтами. За словами Л. Беррі, «маркетинг взаємовідносин полягає в залученні, підтримці та – в багатопрофільних організаціях – покращенні відносин з клієнтами» [Цит. за: 5, с. 25].

Визначальне концептуальне визначення «маркетингу взаємовідносин», на думку П. А. Петриченко, було запропоновано дещо пізніше, у 1985 р. американською дослідницею з Гарвардської школи бізнесу Б. Джексон [5, с. 368], яка визначила маркетинг взаємовідносин як «маркетинг, орієнтований на міцні, тривалі відносини з окремими клієнтами» [19, с. 2], яке було достатньо поширеним тлумаченням в кінці XX століття. Проте варто погодитися з Х. Грьонрус в тому, що наразі не існує єдиного загальноприйнятого визначення «маркетингу взаємовідносин» при наявності спільних змінних в його визначенні різними авторами [11, с. 7].

За спостереженнями Дж. Шеса та А. Парватійяра, вузькою перспективою «маркетингу взаємовідносин» є маркетинг баз даних, який підкреслює рекламні аспекти маркетингу, пов'язані з базою даних. Актуальна точка зору полягає також в тому, аби розглядати «маркетинг взаємовідносин» лише як політику утримання клієнтів, яка використовує різноманітні тактики післяпродажного маркетингу для встановлення зв'язку із клієнтами або підтримки зв'язку із ними після здійснення продажу.

Більш популярний підхід (із застосуванням інформаційних технологій) полягає в зосередженні на індивідуальних або віч-на-віч стосунках із клієнтами, що інтегрує знання бази даних з довгостроковою стратегією утримання та зростання клієнтської бази і називається управлінням взаємовідносинами з клієнтами (CRM) [20, с. 399].

Більш стратегічний погляд на «маркетинг взаємовідносин» пропонує Л. Беррі. В його концепції, «залучення нових покупців – це лише перший крок у маркетинговому процесі. Зміцнення відносин, перетворення байдужих покупців на лояльних, обслуговування покупців як клієнтів – це теж маркетинг» [7, с. 25]. Американський дослідник Р. МакКенна також пропонує в процесі маркетингової взаємодії ставити клієнта на перше місце, зміщуючи роль маркетингу з маніпулювання клієнтом (розповідь та продаж) на залученість клієнта (спілкування та обмін знаннями).

Таку думку підтримують і Х. Грьонрус [11], Е. Гаммессон [12], Дж. Шес та А. Парватійяр [20], але вони розглядають дещо ширшу перспективу та відстоюють думку, що відносини з клієнтами повинні бути домінуючою парадигмою маркетингу.

У концепції «маркетингу взаємовідносин» шведського дослідника Е. Гуммессона основними змінними виступають взаємовідносини, мережі та взаємодія. На його думку, «[цей] вибір не є довільним; ці змінні постійно виникають у нових маркетингових теоріях, які кинули виклик пануючій [раніше] парадигмі маркетингового менеджменту [12, с. 37-38].

За словами іншого шведського дослідника Х. Грьонруса, «маркетинг взаємовідносин полягає у визначенні та встановленні, підтримці та покращенні відносин із клієнтами та іншими зацікавленими сторонами з метою отримання прибутку, аби цілі всіх залучених сторін були досягнуті» і «що це робиться шляхом взаємного обміну та виконання обіцянок» [11, с. 7].

Американські дослідники Дж. Шес та А. Парватійяр розглядають маркетинг взаємовідносин як спробу через тісні інтерактивні відносини залучити та інтегрувати клієнтів, постачальників та інших інфраструктурних партнерів до розвитку та маркетингу фірми. Інтегративні відносини передбачають тісні економічні, емоційні та структурні зв'язки між взаємодіючими сторонами: вони відображають взаємозалежність, а не незалежність вибору, наголошуючи на співпраці, а не на конкуренції та конфлікті між учасниками маркетингової взаємодії [20, с. 399].

Дуже перспективним з точки зору політичного маркетингу є висновок Р. Морган та Ш. Хант про те, що у багатьох існуючих визначеннях маркетингу взаємовідносин відсутнє чітке визнання того, що багато його форм чи проявів не мають «клієнта» як одного з учасників реляційного обміну. Зокрема, у стратегічних альянсах між конкурентами, партнерствах між фірмами та урядом, у партнерствах із некомерційними організаціями та у внутрішньому маркетингу немає ні «покупців», ні «продавців», ні «ключових клієнтів» – лише партнери обмінюються ресурсами, а тому пропонують охопити маркетингом взаємовідносин всю маркетингову діяльність, спрямовану на встановлення, розвиток та підтримку успішного реляційного обміну [14, с. 22].

Погоджуємося з думкою британського дослідника Д. Беннона, що маркетинг взаємовідносин сьогодні можна описати як системно-орієнтований підхід, сучасну маркетингову практику, яка визнає важливість утримання клієнтів та генерування повторних замовлень, причому «підходи, засновані на взаємовідносинах, спрямовані на розвиток альянсів із клієнтами, завдяки яким клієнт не лише розглядає організацію як свого бажаного постачальника, але й активно рекомендує іншим користуватися їхніми продуктами та послугами» [6]. Отже, такі питання як пошук клієнтів, перший контакт, транзакційна взаємодія, розвиток і ерозія взаємовідносин із ними, утримання, прив'язаність і лояльність клієнтів, критичні інциденти, довіра та зобов'язання – все це ключові сфери академічних досліджень «маркетингу взаємовідносин».

На думку О. Ю. Бочко, в суспільних відносинах маркетинг взаємовідносин або маркетинг соціальних взаємовідносин може приймати форму «маркетингу взаємовідносин», тобто побудови довгострокових довірчих (необов'язково суто економічних) відносин між організацією та цільовою аудиторією, аби підвищити в її очах цінність організації, яка здійснює певну діяльність та, ймовірно, продовжуватиме здійснювати таку діяльність на перспективу. «Маркетинг соціальних взаємовідносин» може бути використаний як ефективний інструмент для підвищення обізнаності про соціальну проблему суспільства, яку може поширювати некомерційна організація або місцева, регіональна чи державна влада, зокрема про заходи щодо вакцинації, безпечного виїзду місцевих жителів з окупованих територій тощо [2, с. 337-338].

За словами Д. Беннона, «короткострокові вигоди можуть перешкоджати довгостроковим вигодам, зокрема максимізація короткострокового прибутку суперечить інвестуванню у відносини заради довгострокової вигоди» [6]. З цією дилемою короткострокового та довгострокового стикається більшість політичних партій / кандидатів. І оскільки «концепція створення довгострокової цінності за рахунок відсутності максимізації короткострокового прибутку вважається загальноприйнятою», то від політичних партій / кандидатів очікується відповідальна поведінка та дії у такий спосіб, аби це приносило користь суспільству [6].

В реальності, стверджує Д. Беннон, політичні партії / кандидати намагаються отримати необхідну частку ринку, аби отримати виборні місця, тобто основна увага доволі часто приділяється отриманню короткострокових вигод за рахунок побудови довгострокових стосунків. Але зі зростанням волатильності виборців, політичні партії / кандидати повинні враховувати, що електоральний виграш полягає не лише у долученні нових прихильників, а й, перш за все, у розвитку лояльності вже існуючих, так би мовити, традиційних виборців та їхньої готовності до участі в політичних транзакціях [6].

За словами Д. Беннона, для досягнення лояльності та утримання клієнтів (виборців), обмін, як акт отримання бажаного продукту чи послуги від когось шляхом пропонування чогось цінного натомість, має продовжувати цінуватися після початкової транзакції – двостороннього обміну цінностями. При цьому, політичне голосування може бути як суто транзакцією, так і частиною більш змістовних, системних стосунків. В ідеалі, політичний процес має бути процесом обміну, де цінність максимізується обома сторонами.

І все ж, заявляє Д. Беннон, дисбаланс у вигоді, отриманій від транзакцій, неминучий. Взаємовигідна модель обміну, як правило, суперечить людській природі, оскільки люди схильні в першу чергу керуватися власними інтересами. А для того щоб створити взаємовигідну ситуацію, всі сторони повинні знати, чого вони насправді хочуть, і мати змогу ефективно це донести до інших. Цей дисбаланс у вигоді може відображатися, зокрема, в зниженні явки виборців; зростанні волатильності виборців; підвищенні рівня скептицизму, розчарування та зневіри громадськості; посиленні негативної агітації; зниженні загального інтересу до політичних питань; більшої войовничості з боку ЗМІ тощо [6].

Як зазначають іранські дослідники Х. Ебаді та С. А. Хейдарі і Ю. В. Алройя, подібно до діяльності в сфері традиційного маркетингу, яка націлена на здобуття і підтримку компанією оптимального рівня частки ринку з тенденцією до зростання, а також на запобігання будь-якому зниженню або скороченню частки ринку, політичний маркетинг націлений на забезпечення найбільшої частки політичного ринку, мінімізуючи при цьому відтік власних «традиційних» виборців, зокрема через зниження їх явки на виборах [10].

При цьому, нездатність утримати виборців, зумовлена такими факторами як втрата довіри та невиконання обіцянок, може призвести до значної, а іноді й непоправної шкоди для політичних партій / кандидатів. Враховуючи недоліки короткострокового маркетингу для політичного залучення та цілком характерне прагнення політичних партій / кандидатів до сталої влади, «маркетинг політичних взаємовідносин» видається доцільним підходом для задоволення довгострокових прагнень політичних партій / кандидатів (зокрема через здобуття перемог на виборах та забезпечення обізнаності виборців про політичні партії / кандидатів).

За словами Х. Ебаді та С. А. Хейдарі і Ю. В. Алройя, політичний маркетинг взаємовідносин націлений виробити ефективні рішення для мінімізації витрат на політичну кампанію та для збільшення ймовірності успіху політичної партії /

кандидата на виборах, через встановлення сталих довірчих відносин із виборцями та здобуття їх лояльності [10].

Отже, з точки зору маркетингу політичних взаємовідносин, процес залучення та утримання виборців має включати такі етапи як (1) генерування задоволення шляхом застосування принципів маркетингу політичних взаємовідносин; (2) підвищення та перетворення задоволенності на лояльність та фанатство шляхом практичного впровадження принципів; (3) впровадження політичного маркетингу, орієнтованого на фанатів, як результат культивованої лояльності; (4) надання відповідних рекомендацій іншим. Перший та другий етапи виконуються за допомогою стратегічного планування та ініціатив політичних стратегів, а також поведінки політичних кандидатів та партійних активістів. Третій та четвертий етапи, зі свого боку, спираються на активну участь партійних лоялістів та прихильників [10].

Водночас, стверджують Х. Ебаді та С. А. Хейдарі і Ю. В. Алройя, для залучення нових виборців використовують прямий і непрямий рекрутинг. При прямому рекрутингу для залучення виборців сама політична партія / кандидат використовує принципи «маркетингу політичних взаємовідносин». На противагу цьому, непрямий рекрутинг представлений лоялістами та прихильниками політичної партії / кандидата, які здебільшого представлені «традиційними» виборцями, та їхніми зусиллями щодо реалізації задач політичного маркетингу, орієнтованого на фанатів і надання рекомендацій іншим виборцям [10, с. 67-70].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведене дослідження концепції маркетингу взаємовідносин як теоретичної основи концепції побудови довіри до політинних акторів дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, у сучасних умовах відбувається радикальна зміна маркетингового світосприйняття. Традиційний підхід, орієнтований на одноразовий «продаж» (голосування), поступається місцем маркетингу взаємовідносин. Його сутність полягає у переході від короткострокового маніпулювання виборцем до стратегії співпраці, де виборець стає активним партнером, а не пасивним об'єктом впливу.

По-друге, довіра та виконання обіцянок є ключовими змінними в моделі маркетингу взаємовідносин. На відміну від комерційного сектору, у політиці відсутність довіри призводить до непоправної ерозії електоральної бази. Теоретично доведено, що лише через побудову міцних, тривалих зв'язків політичний актор може забезпечити собі сталу підтримку, яка виходить за межі одного виборчого циклу.

По-третє, маркетинг політичних взаємовідносин має свою унікальну логіку, де метою виступає не просто максимізація «частки ринку» (голосів), а мінімізація відтоку традиційного електорату та формування групи лояльних прихильників («фанатів»). Механізмом такого маркетингу є використання прямого та непрямого рекрутингу, де лояльні виборці стають активними комунікаторами цінностей кандидата, надаючи рекомендації іншим. У такому випадку політичний процес розглядається як двосторонній обмін цінностями, де довгострокова лояльність виборця є ціннішою за миттєвий результат, досягнутий агресивною агітацією.

По-четверте, отримані в ході дослідження обгрунтування релевантності концепції маркетингу взаємовідносин як теоретичної основи побудови довіри відкриває можливості для подальших розвідок, зокрема в сфері дослідження трансформації електоральної поведінки виборців після виборів та в період між виборами, а також дослідження рівня валідності маркетингово інструментарію в підтримці та нарощуванні рівня довіри між депутатом та виборцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болотна О. В. Маркетинг відносин як сучасна концепція маркетингу. *Траектория науки*. 2015. № 2-3. С. 2.41–2.56.

2. Бочко О. Ю. Публічний маркетинг та його складові в сучасному суспільстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 36. С. 334–340.

3. Васильченко О., Ільєнко А. Маркетинг відносин як сучасна концепція маркетингу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. Вип. 3. С. 274–278.

4. Донець А. Еволюція концепції маркетингу та її сучасний стан. *Наука онлайн : міжнародний електронний науковий журнал*. 2018. № 12. URL: https://nauka-online.com/ru/publications/economy/2018/12/evolyutsiya-kontseptsiyi-marketingu-ta-yiyi-suchasnij-stan/ (дата звернення: 13.01.2026).

5. Петриченко П. А. Еволюція концепцій маркетингу взаємин: пріоритети, концептуальна база, домінуюча логіка. *Бізнес Інформ*. 2013. № 3. С. 367–372.

6. Bannon D. P. Relationship Marketing and the Political Process. *Journal of Political Marketing*. 2005. Vol. 4(2/3). P. 73–90.

7. Berry L. L. Relationship Marketing. *Emerging Perspectives on Services Marketing* / ed. by L. L. Berry, G. L. Shostack, G. D. Upah. Chicago : American Marketing Association, 1983. P. 25–28.

8. Bouguerra A., Mzoughi M. N. Relationship marketing: The forgotten consumer. *International Journal of Business and Social Science*. 2011. Vol. 2, № 6. P. 210–223.

9. Brito C. Relationship Marketing: From Its Origins to the Current Streams of Research. *FEP Working Papers 268*. Universidade do Porto. Faculdade de Economia do Porto. 2008. 21 p.

10. Ebadi H., Heidarieh A., Alroaia Y. V. The Effect of Relationship Marketing on the Victory of Political Parties in Electoral Competitions in Iran. *Political Strategic Studies*. 2024. Vol. 13(48). P. 67–104.

11. Grönroos Ch. Relationship marketing: strategic and tactical implications. *Management Decision*. 1996. Vol. 34, № 3. P. 5–14.

12. Gummesson E. Relationship Marketing in the New Economy. *Journal of Relationship Marketing*. 2002. Vol. 1, № 1. P. 37–57.

13. Harun N. A., Yeo S. F., Ramasamy S., Fageh A. Analysis of Relationship Marketing Constructs in the Service Sector. *Environment-Behaviour Proceedings Journal*. 2022. Vol. 7(21). P. 27–33.

14. Morgan R. M., Hunt S. D. The Commitment-Trust Theory of Relationship Marketing. *Journal of Marketing*. 1994. Vol. 58. P. 20–38.

15. Muzychenko G. V. Political marketing in Ukraine: theoretical and practical aspects. *S.P.A.C.E*. 2016. № 1. P. 38–42. URL: http://www.space.nuoua.od.ua/v1_2016/10.pdf (дата звернення: 13.01.2026).

16. Muzychenko G. V. Theory and practice of political marketing. *Politicus*. 2015. № 1. С. 39–44.

17. Nnindini I. S., Mensah K. Political Relationship Marketing: An Examination of Internal Relationship Management in Ghanaian Political Parties. *Information Management and Business Review*. 2021. Vol. 13, № 3. P. 30–40.

18. Shahin M. The Structural Model for the Application of Relationship Marketing in the Political Market. *The Social Sciences*. 2016. Vol. 11(4). P. 432–438.

19. Jackson B. B. Winning and Keeping Industrial Customers. Lexington, KY : Lexington Books, 1985. 210 p.

20. Sheth J. N., Parvatiyar A. The Evolution of Relationship Marketing. *International Business Review*. 1995. № 4(4). С. 397–418.

Дата першого надходження статті до видання: 14.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

Наукове видання

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

№ 44

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп’ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Дата розміщення онлайн – 23.03.2026 р.
Дата друку – 30.03.2026 р.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,11. Замов. № 0326/240. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.